

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Javier Marías

Zamanın Karanlık Yüzü

Çeviren: Neyyire Gül Işık

AN

YKY

YAPI KREDİ YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ZAMANIN KARANLIK YÜZÜ

Javier Marías (Madrid, 1951). Çocukluğunun bir kısmı, babasının çeşitli okullarda ders verdiği ABD'de geçti. Madrid'deki *Colegio Estudio*'dan mezun oldu. Marías yazmaya erken yaşlarında başladı. *Mientras ellas duermen*'deki hikâyelerden biri olan "La vida y la muerte de Marcelino Iturriaga"yı yazdığında 14; ilk romanı *Los dominios del lobo*'yu yazdığında ise 17 yaşındaydı. Madrid Complutense Üniversitesi'ne girince, İngilizceden İspanyolcaya çeviri yapmaya başladı. Updike, Hardy, Conrad, Nabokov, Faulkner, Kipling, James, Stevenson, Browne ve Shakespeare İspanyolcaya çevirdiği yazarlar arasındadır. 1979 yılında Sterne'nün eseri *Tristram Shandy*'den yaptığı çevirisiyle *Premio de traducción Fray Luis de León*'a layık görüldü. 1983-1985 yılları arasında Oxford Üniversitesi'nde İspanyol Edebiyatı ile Çeviri Kuramları dersleri verdi. Marías 1986'da *El hombre sentimental* (Duygusal Adam, YKY, 2020), 1988'de de konusu Oxford Üniversitesi'nde geçen *Todas las almas* (Tüm Ruhlar, YKY, 2020), 1992'de *Corazón tan blanco* (Beyaz Kalp, YKY, 2016) adlı romanlarını ve yine 1992'de denemelerden oluşan *Vidas escritas*'ı (Yazınsal Yaşamlar, Can Yay., 2008) yayımladı. 1994'te çıkan romanı *Mañana en la batalla piensa en mí* (Yarın Savaşta Beni Düşün, YKY, 2016), Venezuela *Premio Rómulo Gallegos*'a layık görüldü. 1998'de *Negra espalda del tiempo*'yu (Zamanın Karanlık Yüzü, YKY, 2021) yayımladı. Marías'ın 1986'dan itibaren yazdığı romanların kahramanlarının hepsi çevirmendir. Bunda bizzat çevirmen olarak yaşadıklarından esinlenmiştir. Marías 2002'de üçlemesinin ilk kitabı olan *Tu rostro mañana 1. Fiebre y lanza*'yı (Yarınki Yüzün, Cilt 1: Ateş ve Mızrak, Metis Yay., 2011), 2004'te ikinci cildi *Tu rostro mañana 2. Baile y sueño*'yu (Yarınki Yüzün, Cilt 2: Dans ve Rüya, Metis Yay., 2011), 2007'de son cildi *Tu rostro mañana 3. Veneno y sombra y adiós*'u (Yarınki Yüzün, Cilt 3: Zehir, Gölge, Veda, Metis Yay., 2012) yayımladı. Toplu öyküleri *Mala índole. Cuentos aceptados y aceptables* 2012'de (Kötü Niyet Öyküleri, Can Yay., 2018), öteki romanları *Los enamoramientos* 2011'de (Karasevdalılar, YKY, 2015), *Así empieza lo malo* ise 2014'te (Acı Bir Başlangıç Bu, YKY, 2018) yayımlandı. *Berta Isla* ise 2017'de (YKY, 2019), *Tomás Nevinson* ise 2021'de okurlarıyla buluştu.

Şimdiye kadar roman, öykü, deneme türünde pek çok kitabı yayımlanan Marías'ın eserleri elliye yakın dile çevrilmiştir.

Marías, *Reino de Redonda* adlı küçük çaplı bir yayınevi işletmektedir. Haftalık olarak *El País* gazetesine yazılar yazmaktadır. 2006'da *Real Academia Española* üyeliğine seçildi. 2013'te prestijli bir ödül olan *Prix Formentor*'a layık görüldü.

Neyyire Gül Işık Yükseköğrenimini İtalya'da Floransa Üniversitesi Edebiyat ve Felsefe Fakültesi'nde yaptı. Yurda dönünce İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız ve Roman Dilleri ve Edebiyatları Bölümü'ne okutman olarak girdi (1971). 1986'da yeni kurulan İspanyol Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nın yönetimine atandı. Bu görevlerini 1997 güzüne değin kesintisiz sürdürdü.

Madrid Complutense Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı dersleri verdi. Halen İspanya'da çevirmenlik uğraşını sürdürüyor.

Montale'nin *Şiir Evreninde Anlamsal Yapılar* (1978), *İspanya, Bir Başka Avrupa* (1991) başlıklı kitaplarından başka, Italo Svevo, Italo Calvino, Leonardo Sciascia, Juan Goytisolo, Ortega y Gasset, Antonio Muñoz Molina, Giorgio Bassani, Vicente Blasco Ibáñez, Curzio Malaparte, Javier Marías gibi yazarlardan çeşitli çeviriler yapmış; I. Svevo'nun *Zeno'nun Bilinci* kitabıyla Azra Erhat Çeviri Ödülü'nü almıştır.

**Javier Marías'ın
YKY'deki kitapları**

**Karasevdahılar (2015)
Beyaz Kalp (2016)
Yarın Savaşta Beni Düşün (2016)
Acı Bir Başlangıç Bu (2018)
Berta Isla (2019)
Tüm Ruhlar (2020)
Duygusal Adam (2020)
Zamanın Karanlık Yüzü (2021)**

JAVIER MARÍAS

Zamanın Karanlık Yüzü

Roman

Çeviren

Neyyire Gül Işık

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 5842
Edebiyat - 1681

Zamanın Karanlık Yüzü / Javier Marias
Özgün adı: **Negra espalda del tiempo**
Çeviren: **Neyyire Gül Işık**

Kitap editörü: Ersel Topraktepe
Düzeltili: Korkut Tankuter

Kapak tasarımı: Nahide Dikel
Sayfa tasarımı: Mehmet Ulusel
Grafik uygulama: Merve Çakıroğlu

Baskı: Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi
A Blok Kat: 2 34310 Haramidere / İstanbul
Telefon: (0 212) 412 17 00
Sertifika No: 44452

Çeviriye temel alınan baskı: Random House Mondadori, S. A., Barcelona, 2006
İlk baskı: Penguin Random House Grupo Editorial, S. A. U., 1998
1. baskı: İstanbul, Ağustos 2021
ISBN 978-975-08-5110-0

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2017
Sertifika No: 44719

Copyright Javier Marias, 1998
Bu kitabın telif hakları Casanovas & Lynch Literary Agency ve
Kalem Telif Hakları Ajansı aracılığıyla alınmıştır.

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0212) 252 47 00 Faks: (0212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
[facebook.com/yapikrediyayinlari](https://www.facebook.com/yapikrediyayinlari)
twitter.com/YKYHaber
[instagram.com/yapikrediyayinlari](https://www.instagram.com/yapikrediyayinlari)

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

*Beni iyi tanımış olan
annem Lolita'nın anısına;
ve beni tanıyacak kadar yaşamayan,
o yüzden de anısı bulunmayan
ağabeyim Julianín'e*

Sanırım bugüne kadar kurgu ile gerçeği birbirine karıştırdığım hiç olmadı, yine de ikisini birlikte harmanladığım zamanlar oldu, ki bu yalnız romancıların, yazarların değil, bilinen zamanımızın başlangıcından beri bir şeyler anlatan herkesin yaptığı şeydir; o bilinen zamanda herkes bir şeyler anlatıp durmuştur, yani öyküsünü hazırlamış, tasarlamış, düzenlemiş, üzerinde kafa yormuştur. Böylece, bir olayı anlatan herhangi biri yalnız o anlatışıyla onu bozup çarpıtmaktadır; söz, olayları yeniden aynen üretemez, o yüzden o işe hiç girişmemeli, tahmin ediyorum ki bu yüzden bazı mahkemelerde –filmlerdeki, en iyi bildiklerim onlar–, olaya karışanların olanları maddi ya da somut olarak canlandırmaları, kendilerini suçlu konuma sokan davranışlarını, hareketlerini, attıkları zehirli adımları ya da vurdukları bıçak darbelerini tekrarlamaları istenir, silahı bir kez daha kavrayıp onunla öldürülen kişiye ya da havaya bir darbe savurur gibi yapmaları söylenir, çünkü en büyük titizlikle, sakinlikle dile getirmeleri ve anlatmaları yeterli olmaz, bunların görülmesi de gerekir ve bir taklit, bir temsil ya da sahneleme yapmaları istenir, ancak şimdi ellerinde bıçak ya da saplayacak beden –un torbası, et torbası– yoktur, şimdi soğukkanlılıkla ve yeni bir cinayet eklemeden, yeni bir kurbana yol açmadan, şimdi yalnız taklit ve anıdır, çünkü geçmiş yani kaybedilen zamanı asla yeniden üretemezler, geçip gitmiş ve o zamanda yitmiş ölüyü de diriltemezler.

Bu, söze karşı en ileri bir güvensizliktir, her şey bir yana, söz –konuşulan, en kaba saba söz dahil– başlı başına eğretilmelidir, o nedenle kesinlikten yoksundur, üstelik süslü olmayan söz düşünülemez, en kuru anlatımda bile çoğu istekdışı süslemeler eksik kalmaz, ünlemelerde ve aşağılamalarda da mevcuttur. Birisi anlatısına bir “sanki” sokuştursun yeter; hele bir benzetme ya da kıyaslama yapar veya mecazi konuşursa (“cinleri başına toplandı” ya da “kıro gibi davrandı”, konuşucudan çok dile ait olan o gündelik deyişler yeter, fazlası gerekmez) olayın anlatımına kurgusalılık sızar, değiştirir, çarpıtır onu. Gerçekte her tarihyazıcının ya da tehlike atlatan

kimsenin, olanları anlatmak, olayı aktarmak yolunda, vakaları, suçları, yiğitlikleri öykülemeye girişenlerin o emeli oldum bittim ham hayal ya da boş kuruntudur, daha doğrusu, cümlelerin kendisi, kavramın kendisi zaten eğretilmelidir ve kurgunun parçasıdır. “Olanı anlatmak” akla sığmaz, beyhude iştir ya da ancak yaratı biçimiyle mümkündür. Tanıklık fikri de boşunadır ve üstlendiği işi sahiden becerebilmiş tanık çıkmamıştır. Hem üstelik insan her vakit çok fazla saniyeyi unuttur, hatta saatleri, günleri, derken ayları, yılları unuttur ve bir uylukta gördüğü, uzun zaman her gün öptüğü bir yara izini de unuttur, bildiği ve yitirdiği zamanının günlerinde. Koskoca yılları unuttur insan, hem unuttukları mutlaka en önemsizleri değildir.

Yine de burada bunu bazen başardığını iddia eden ya da başarmış gibi yapanlarla birlik olacağım, bir romanın, yani kurgusal bir yapının kaynağında ve yayılması sırasında olup biten yahut araştırılan ya da sadece duyulan şeyi –kendi deneyimimde, ya hikâye edişimde ya da bilgimde olanı: Ya da tümü durup dinlenmeden çalışan bilinçten ibaret olan şeyi– öyküleyeceğim. Öyle önemi, ağırlığı olan bir şey sayılmaz, beni zorluyor da değil, ama beni ilke olarak izlemeye razı olan meraklı okura hoşça vakit geçirebilir, benim açımdan eğlenceli yanı nedensiz, neredeyse düzensizce, herhangi bir tasarıma uymadan, tutarlık aramadan anlatmanın tehlikesine atılmak, öyküleyen kişi aklına eseni söyleyen, ne diyeceği öngörülemeyen, fakat hepimizin tanıdığı bir sesmiş gibi, henüz geçmemiş ve yitmemiş olan, o yüzden zaman bile sayılmayan zamanın sesi, belki yalnızca geçmiş olan zaman zaman sayılır ve anlatılması mümkündür ya da mümkün görünür ve bu yüzden belirsiz olan tek zamandır. Sanırım işittiğimiz o ses her zaman kurgusaldır, burada benim sesim belki öyle olacak.

Yaşamı, düşgücünün ürettiği ya da öyküleyip kaleme aldığı ve yayımladığı şeyler sayesinde zenginleşen veya o yüzden lanetlenen ya da sadece değişen yazarların ben ne ilkiyim ne de sonuncusu olacağım. Şimdi giriştiğim anlatının öğeleri gerçek kurgu romanlarından farklı olarak, tümüyle rastlantıya bırakılıyor ve keyfi, kopuk kopuk, giderek biriken öğeler –en temel eleştirel yöntemle yersiz denebilir, yani hiçbirini gerektirmiyor–, gerçi anlatan benim ama aslında o öğeler herhangi bir tasarıma uymuyor, hiçbir pusulayı izlemiyorlar, çoğu dışarıdan geliyor ve amaçsızca; bir anlam ya da

konu oluşturmaları gereksiz, gizli bir uyumları da yok, bir hisse çıkarmaya yaramıyorlar demiyorum –esasen bu gerçek romanlardan da beklenmemeli ve en önemlisi, romanların öyle bir iddiası olmamalı–, ortada başlangıcı, bekleyişi olan, sessizlikle sona eren bir hikâye bile yok. Burada bir hikâye bulunduğunu sanmıyorum, yine de yanıhıyol olabilirim, çünkü sonunu bilmiyorum. Bildiğim şey bu anlatının başlangıcı kendinin dışında, epey zaman önce yazdığım bir romanda ya da daha öncesinde ve eğer yleyse büsbütün dağınık, Oxford kentinde geçirdiğim iki yılda: O kentin niversitesinde bir sahtekr gibi, yararsız diyebileceğim oyalayıcı dersler veriyor ve bana tanınan srenin dolmasını bekliyordum. Yapıtın sonu da kendinin dışında kalacak ve herhalde benim sonumla örtüşecek, bundan birkaç yıl sonra, daha doğrusu öyle umuyorum.

Ya da o son benden sonra yaşayabilir, yayımladığımız ya da bize eşlik eden veya kapı açtığımız hemen her şey öyledir, biz niyetlerimizden daha kısa mrlyzdr. Hayattayken çok fazla şey tezęhlamıř oluruz ve onlar cılız ataletleriyle bizden sonra varolmayı sürdürür: Bizim yerimizi alan ve birilerinin anımsadığı ya da kaynağını her vakit açığa vurmaksızın aktardığı sözler; perdahlanmış mektuplar, eğrilipl bükülmüş fotoğraflar ve uyanıkken kucakladığımız ama ardından yalnız uyuyacak olan bir kadına, gecenin bir yarısında çekip giderken yanına ayaküstü uğramış sefiller gibi, sarı bir kğit parçasına karalayıp bıraktığımız notlar; alıpl getirdiğimiz, hizmetimizi görmüş olan, benimsediğimiz nesneler ve mobilyalar –bir kırmızı sandalye, bir dolmakalem, bir Hindistan resmi, bir kurşun asker, bir tarak–, yazdığımız kitaplar, sonra yalnızca satın alıpl bir kez okuduğumuz ya da sayfaları açılmadan sürgit bir rafta kalmış, bizimkilerden daha hevesli veya daha sakin gözler bekleyerek, beklemekten ibaret yaşamlarını kabullenmiş, günün birinde onu başka bir yerde sürdürecek kitaplar; belki duygulu birinin ıkıpl saklamak isteyeceği, naftalinler içinde asılı kalacak elbiseler –gerçi naftalin hâlâ kullanılıyol mu bilmem, kumaşlar havasızlıkta solup prsyecek, onlara anlam vermiş bedenleri, o bedenlerin kokusunu her gün biraz daha unutacaklar–; biz artık söylemez, mırıldanmaz, işitmez olduğumuzda hâlâ dillerde dolaşacak şarkılar, bizi ucu bucağı belirsiz koridorlar misali barındıran sokaklar ve yerini başkalarına bırakacak iğreti sakinlerine kayıtsız odalar; bir daha atılamayacak, asfaltta ve toprakta iz bırakmayan

adımlar silinir ya da silinmezler, ister zararsız ister zehirli olsunlar, o adımlar geride kalmaz, aksine, bizimle birlikte, hatta daha önce göçüp giderler; sonra ilaçlar, telaşlı elyazımız, sevdiğimiz, sergilediğimiz, artık bize bakmayan fotoğraflar, yastığımız ve bir koltuk arkılığına asılı ceketimiz; otuzlu yıllarda *Ciudad de Cádiz* gemisiyle Tunus'tan gelmiş bir kolonyel şapka, babamındı ve çene altından bağlanan şeriti hâlâ üzerinde ve neye yarayacağını bilemeden eve getirdiğim tahta üstüne boyalı şu Hintli yâver resmi, o resim de herhalde benden daha uzun ömürlü olacak. Ve uydurduğumuz anlatılar, onları ya başkaları sahiplenecek, ya da bizim geçmişe karışmış ve hiç bilinmemiş yaşantımızdan söz edecekler, böylece bizi kurguya dönüştürecekler. El kol hareketlerimizi bile sürdürecek: onları miras bıraktığımız ya görmüş ve fark etmeden öykünmüş olan ya bizi anımsamak isteyen biri bile bile tekrarlayarak, bir an için bizim yaşamımızı kendi varlığında canlandırmak gibi tuhaf bir aldanmaya kapılacak; ve belki de istemeden aktarmış olduğumuz yüz çizgilerimizden biri başka bir kişide tek başına sürecektir, bir şirinlik ya da bilinçsiz bir lanet olarak, çünkü yüz çizgileri kimi kez talih ya da felaket getirir, çekik doğulu gözleri ve sanki fırçayla çizilmiş ağızlar –“gaga ağızlı, gaga ağızlı”–; ya da ortası yarık çene, geniş eller ve sol eldeki sigara, ben hiç kimseye hiçbir çizgi bırakmayacağım. Her şeyi yitiririz, çünkü her şey kalıcıdır, bizden başka her şey. O nedenle ölümden sonraki her türlü kalıcılık belki de bir aşağılamadır ve o halde, her türlü anı da öyle sayılır, kim bilir.

Ben burada bazı aşığalamalarda bulunacağım, çünkü başka konular arasında, zamanında tanımadığım bazı sahici ölülerden söz edeceğim, böylece onlar açısından beklenmedik ve uzak bir kalıcılık biçimi olacağım. Başka bir deyişle ben onları görmeden, onlar da artık yitmiş zamanlarında benim gelecekteki varlığımı öngöremeden, onların anıları, hayaletleri olacağım. Çoğu benim ülkeme asla ayak bile basmamıştı, ancak biri, ölümü üstüne bilgi sahibi olmadığım Hugh Oloff de Wett, ben doğduğum yıl Madrid'e gelmiş ve çok öncesinde burada kurşuna dizilerek öldürölüyormuş az kalsın. Başka yerlerde yaptığı gibi, burada da insanları öldürmüş, sonrasında ve öncesinde. Buna karşılık benim evimde doğmuş olan biri de var, benimle aynı yatakta, ben ondan çok sonra dünyaya geldim.

Her romanın gerisinde ne denli soluk veya hafif veya kesintili hatta çarpıtılmış olursa olsun, yazarının kendi yaşamından ya da gerçeğinden bir kesit bulunduğu hep söylenen şeydir. Yazarın düşgücüne ve yaratıcılığına güvenmezmiş gibi söylerler bunu; okur ya da eleştirmenler hiç yoktan ya da deneyimsiz, temelsiz uydurulmuş şeyin verdiği tuhaf başdönmesine kapılmamak için bir tutamak gereksinirler sanki; biz okurken sahiden varmış gibi duyumsanan—kimi zaman soluk alan, fısıldayan, hatta varlığına inandıran— oysa asla varolmamış olan şeylerin dehşetini duymak ya da sadece kurgu ürünü olan şeyi ciddiye alıp da gülünç olmak istemezler sanki; roman okumanın çocuksu bir şey olduğu yahut en azından üstümüze giderek yüklenen yetişkin yaşamına ters düştüğü yolunda edindikleri bilince karşı savaşırlar.

Tüm romanlarım arasında biri var ki, okurlarına bu avuntuyu ya da özrü diğerlerinden daha fazla sunuyordu, dahası, içerdiği anlatının benim kendi yaşamımda bir karşılığı olduğu kuşkusuna kapı aralıyordu, ama ben yaşamımın da gerçeğin parçası olup olmadığını bilmiyorum, belki onu anlatsam öyle olurdu ve şu anda bir şey anlatmaktayım. Her neyse, *Tüm Ruhlar* adlı o roman, adı verilmeyen anlatıcısıyla, bu romanı da kaleme alan yazarı Javier

Marías'ın tıpi tıpına aynı kişi sayılmasına elveriyordu; şimdi bu romanda anlatıcı ile yazar gerçekten özdeşiz, dolayısıyla bir miyiz yoksa iki miyiz bilemez oldum, en azından yazdığım sırada.

Tüm Ruhlar, adı söylenmese daha iyi olacak bir yayınevi tarafından, bundan sekiz yıl önce, 1989 yılının mart ya da nisan ayında yayımlanmıştı (tarihi mart olarak düşünülmüş, ama Eduardo Mendoza onu Madrid'de Chicote'de 7 Nisan'da tanıtma lütfunda bulunmuştu, başka nedenlerden ötürü büyük önem taşıyan bir gündü) ve benim 1983-1985 yılları arasında Oxford Üniversitesi'nde iki yıl süreyle öğretim üyeliği yaptığımı bilmek için ilk baskının iç kapağında, yazarın özyaşamına değinen kısa notlara bakılması yeterliydi, yapıtta tarih verilmemiş de olsa hikâyenin İspanyol anlatıcısı da öyleydi. Ve o anlatıcının benim kendi yaşamımda ya da belleğimde kalan tarihçemde tuttuğum yeri tuttuğu doğru ama o sadece, bunun ve başka romanlarımdan birçok ögesi gibi, yazarın kişisine ödünç verdi dediğim bir şey. Kitapta anlatılanların pek azı benim Oxford'da yaşadıklarımla ya da öğrendiklerimle örtüşüyor, olsa olsa en ayrıntıda kalan, olayları etkilemeyen şeyler: Kentin sönük, içine kapanık, sır vermeyen ortamı ve zamanın dışında yaşayan, meslekleri hakkında kendilerini bol bol aldatan, yazgıları hakkında hemen hiç aldatmayan (ruhları ancak bedenlerinden yararlanma hakkını kullanan) hocaları; ellerime eldiven geçirip gözlerim dikkat kesilerek girdiğim, sahiplerinin beni umutla beklediği, karanlık ve özenli sahaf dükkânları; akşam çökerken ortalığı basan, kafalarında geçmişte kalmış ya da kendi uydurdukları birtakım aşağılamaların saplantısıyla sokakları hedefsiz amaçsız, tesellisiz arşınlayan, dalgın, haşin dilenciler; yakındaki, kimseciklerin gitmediği St Giles ve St Aloysius kiliselerinin çılgınca çalarak, daha imanlı başka yüzyılların dindarlarını, artık var olmayan ama onların belki de ölmemiş saydıkları ruhları hâlâ inatla ayine çağıran çanları; ve terk edilmiş Didcot tren istasyonu, uysal, bitkin uyuklarında her göz kırışıları vedayı andıran soluk lambalarıyla sarımsı gecesi: Orada trençkotlu sarışın bir genç kız, boynunda inci kolyesi, sigara içiyor, atkılı, basık ökçeli pabuçlar giymiş İngiliz ayacıklarıyla, gecikmeli gece yolcularının beklediği peronda, kendi belleğinde kalmış, başka hiç kimsenin duymadığı bir melodiye tempo tutuyor; sonra ilkbaharda gün ışığı saatler saati havada asılı duruyor, solgun gökyüzü kalakalıyor, öylece inatla ayak diriyor; ya da her pazar sabahı evimin karşısına gelip

konumlanan çingene havalı bir çiçekçi kız: Sırtında deri montu, ayağında uzun konçlu çizmeleri, uzun saçları siyah muşambayı andırıyor, kitabımda Jane adını vermiştim, gerçek adı Anne idi, Anne Joseph ve yakındaki cezaeviyle ünlü Reading'de oturuyordu, Mr Hyde ile evliydi, on dokuz yaşındaki Anne Joseph Hyde, yağmura, kara bana mısın demeden, yaldızlı kâğıda sarılı mütevazı çiçeklerini rüzgârın kamçılmasına aldırmadan, fermuarını boynuna kadar çekip çenesini indirirdi, şimdi otuz bir yaşında olmalı, acaba hâlâ orada mı, yani Hyde ile birlikte Reading kentinde; ya da benim çalıştığım, ders verdiğim Taylorian binasının kapıcı kulübesinden iyi günler dileyen, saydam bakışlı, pek yaşlı ve ufak tefek kapıcı, kitapta adını Will koymuş, kitapta kendisiyle orada konuşmuştum, ama gerçek hayatta asla, gerçek adı Tom'du ve asla şen bir selamlaşmadan öteye gitmemiştik, şimdi Tom'un öldüğünü öğrendim, böylece ikisi de öldü, hem Tom hem Will; asla var olmamış yani vücut bulmamış kapıcı Will'i daha fazla tanıyışım ve onun hayalimdeki ölümüne yalnızca kâğıt kalemle ağıt yakışım tuhaf – aslında o ölüm yazıya geçirilmemiş bile, çünkü romanın sonunda “Yaşlı kapıcı Will hayatta” demiştim – gerçek Tom'a öyle üzülmemiştim, şimdi 5 Haziran 1984'te onun tarafından yazılmış bir mektupta gördüğüme göre asıl adı Tom da değilmiş, Walter'mış, o tarihte ben oradaydım, ara sıra hayret dolu masmavi gözleri, neşeyle kalkan eliyle, onu Taylorian'daki onursal makamında bulurdum: Artık sadece ödünçtü, kendini yararlı hissetsin de süreklilik duygusunu yitirmesin, kapıcılık oyununu hâlâ sürdürsün diye kulübeyi işgal etmesine izin vermişlerdi, ihtiyarlıkta da çocuklukta olduğu gibi aldatılır insan, oyun oynar ve bazı şeyleri bizden gizlerler, belki de bu her yaşta öyledir. O mektubu “Walter Thomas” olarak imzalamıştı, ardından, yöneldiği profesör kendisini asıl adı ve soyadıyla tanımıyorsa diye, ayrıca içinde “Tom” diye. Zira efendilerin âdeti, kendilerine hizmet edenlerin, ya da Milton'ın dizesindeki gibi, sadece orada durup bekleyenlerin gerçek adını ve soyadını bilmemektir. Tom virgül koymadan, yaşına göre oldukça kararlı ve okunaklı yazıyor, Oxford'da altmış üç yıl hizmetkârlık ettiğini, o nedenle kısa süre önce yerel bir radyo istasyonunun sabah programlarında üç sohbete, bir yıl önce *Oxford'a Dönüş* adlı bir televizyon programına katıldığını söylüyor (“Birçok profesör çok hoşlanmış, çok başarılı olduğumu söylediler”). “Artık ihtiyarlıyorum, 93 oldum” diye ekliyor ve üç yıl

süreyle Birinci Dünya Savaşı'nın eski hava kuvvetleri Royal Flying Corps'ta görev yaptığını, Queen's College'da, ardından daha uzun süreyle All Souls'ta kapıcılık ettiğini, oradan, All Souls'tan, yani sözlükteki karşılığı olan ama anlamını tam karşılamayan çeviriyle Tüm Ruhlar college'ından yetmiş yaşında emekliye ayrıldığını (ben bunu şimdiye kadar bilmiyordum) açıklıyor. Queen's'te hizmet ettiği Sir Arthur Bryant'a değiniyor, hep bir kitap yazması için ısrar eder-miş. “Şimdi vefat etti” diyor, herhalde asla onun tarihçesini yazma zahmetine katlanmamış olan tarihçi için, “Fakat hizmet etmek-ten büyük zevk duyduğum bir adamdı” diye gözlemliyor, hayatta hizmetkârlıktan ileri geçmemiş, o yüzden belki kendini sıradan bir hizmetli, bir tanık bile sayılmayan ikinci sınıftan biri olarak hisseden kişinin uysallığıyla. “Talihiniz açık olsun sayın profesör”, bu sözlerle veda ediyor Tom, kamuya açıklanan mektubun alıcısı onu “Avrupa'nın en gayretli hizmetlisi” olarak niteliyor. “Talihiniz açık olsun sayın profesör”, dolayısıyla bana da böyle veda ediyor, yarattığım yani öykülediğim ve zaman içindeki sürekli yolculuğu sırasında bana değişik adlar –Dr Magill, Dr Myer, Mr Brome, Dr Ashmore-Jones, Mr Renner, Dr Nott, Mr Trevor ve Mr Branshaw–yakıştıran dingin ve gururlu kapıcı Will; bakın şimdi Tom hakkında öğrendiklerimden hiçbirisi benim kurgusal Will'imle çelişmiyor, yadsımıyor onu; romanımın kişisi her gününü uzun yaşamının farklı bir yılında bulunduğunu düşünerek geçiriyordu, o yüzden onun için tüm zaman yaşadığı gündü ya da dönüştü ve geçmiş ya yitmiş zamanın bir daha asla yinelenemeyecek hiçbir şeyi yoktu. Çünkü o kendi istemi dışında onu tekrarlıyordu ve böylece hiçbir geçmiş olay kendisi için belirsiz kalmayan bir talihliydi. Zamanın içinde dönüp dolaşırken, kim bilir yaşamının hâlâ canlı olan hangi yılında almıştı onu Ecel, uzun ömrünün hangi genç ya da orta yaşlı yahut ihtiyar anında hayata veda ettiğini sanmıştı, hangi mutsuz ya da mutlu günündeydi acaba. O kırılğan bedeninin zembereğinin koptuğu o gün, gerçek zamanda dünyadan kendisinden önce ay-rılmış olan karısı belki de hayattaydı ve gerçekte uzun yıllar önce kendisini dul bırakan kadını ardında dul bıraktığını sanıyordu. Tom'un ölümünü bana yeğeni John anlattı, o da Taylorian'ın ka-pıcısıydı, kuşkusuz görevini miras olarak devralmıştı ama o miras görünümünü kapsamıyordu: İri kıyım, uzun boylu bir adamdı, saçını ortadan ikiye ayırıyordu, ilkel bir boksçuyu andıran saldırgan

bir bıyığı vardı, görüldüğü kadarıyla başkalarının zayıflıklarına hoşgörülüydü, fakat daha ileride anlatacağım gibi, tartışma götüren aşırı bir mizah anlayışı vardı. Bu yakınlarda kendisine yol vermişler, amcası Tom iyi ki görmedi bunu.

Böylece, gerçek olan yalnızca sahneydi, hem o kadar da gerçek sayılmazdı, çarpıtılmış bir Oxford'du, benim düşsel veya sahte bakış açımın ürettiği bir kopyaydı, efsanevi bir otelde bir tek gece geçiren kimsenin masallaştırıcı bakış açısı işte; orada konaklamış veya bir süre kalmış ya da soyluluk kazansın diye intihar etmiş ya da öldürülmüş ve artık ancak turistlerin ayak basacağı bir odanın kilitli tutulmasına yol açmış olan ünlü kişiler varken, o önemsiz ve düşgücü kuvvetli konuğun varlığı kayda geçirilmez. Ancak tali şeyleri anlattım ben, ne ki kitabımız ya da öykümüz yahut yaşamımız bir kez bitince, artık bir daha yinelenemeyecek, bilinen ya da geçmiş zamana gömüldüklerinde, sonuçta neyin tali neyin temel sayılacağını bilmek pek zordur. Ya da belki kitapta mümkündür, evet, yeni baştan her okunduğunda: Ama o da olmaz, her okuma onu değiştirir, buna karşılık hiçbir yeni baştan yazmaz.

Birçok okurun en roman işi, en uydurma, salt Kiplingvari icat, sırf benim kafamdan çıkmış sandığı şey de gerçektir: O vakitler el yordamıyla anlattığım bahtsız, belalı ve cümbüş meraklısı yazar, Redonda'nın inanılmaz kralı John Gawsworth'ün öyküsü: Krallığını hiç görmemişti, fakat birkaç kez satmıştı, kendine I. John dedirtiyordu, gerçek adı ise farklıydı, Terence Ian Fytton Armstrong'du, kitaba onun iki fotoğrafını koymuş ve betimlemiştim, şimdi buraya da koyuyorum, romanı okumuş olanlar anımsasınlar, okumamış olanlar ise, eğer bu sayfalarla ilişkiyi sürdürmeye, ilerlemeye niyetliyseler yüzünü ve değişik adlarını hemen bilebilsinler diye. Çünkü bu adamdan söz etmem gerekecek, hem de bir hayli, öyle ya, diyebilirim ki şimdi evimde duruyor. Ya da ölmüş haliyle bile –ikinci fotoğraf onun kendisini değil, Hugh Oloff de Wett'in hemen yaptığı ölüm maskesini gösteriyor, dünyadan dilenciye dönüşmüş olarak ayrılan birine pek uymayan bir saygı eseri–, biraz bende yaşıyor, bundan yirmi altı yıl önce benim varlığımı aklına bile getirmeden ölen biri için şayet böyle denebilirse.

Gözlerimin önünde onun 1970'teki ölüm ilamının bir kopyası ile, on beş yıl öncesinde üçüncü ve son evliliğinin kaydı var, kendinden beş yaş büyük bir dul kadınla –nikâhlандıklarında o kırk

   yaşındaydı, kadın kırk sekiz , her iki kopyayı elime ulaştıran kişi o dul, sonra evli, sonra yeniden dul kadının torunu oldu, adı Maria olan sarışın bir İngiliz, vurgusuz yazılıyor, ama tanıyamadığım Endülüslü babaannemin adı, Mar a Aguilera, soyadı Mar as olan kaçık ve güleç bir dulla evlendirdiklerinde gülmüş olmalı, Mar a de Mar as, isim çekimi  rneği gibi olmuştu. Birinci belgede Armstrong'un  cansızken Gawsworth olmaktan çıkmış, ya da doktorlar açısından ya da belki hayli zamandır Gawsworth değildi artık  Londra'da, Chelsea mahallesi Brompton Hospital'da öldüğü yazılı ve vefatın tıbbi nedenleri belirtiliyor. Meslek hanesine Vinten adlı bir memur ya da Lewis olarak anılan bir tahkikat görevlisi şöyle yazmış: "A poet" ve onu izleyen hanede, "Qualification" maddesine de, cesedin "haliyle" defnedilmesi gerektiği belirtiliyor, öyle de yapılmış olmalı. Buna karşılık şimdi Redonda'nın şair kralının garip, bahtsız ruhu benim Madrid'deki evimde canlılığını koruyor ya da yok olmaya, huzura ya da cümbüşü elden bırakmaya karşı koyuyor: orası onun elyazısının bulunduğu yer, ki o da hâlâ konuşan sesi demek. Ya da daha ilerde konuşacak, çünkü henüz ona kulak vermenin sırası değil, ama satırlar kalemimden döküldükçe ve ben bu sayfaları geçtikçe vakti gelecek.

Fakat bu andığım gerçek kişilerden hiçbiri romanımdan derhal haberdar olmadı, çünkü hiçbiri İspanyolca bilmiyordu, adımı da, onu yazdığımı da bilmiyordu, belki pek fazla okumuyorlardı da, kitap meraklısı, kitap delisi Gawsorth ya da Armstrong olsa okurdu ama 1970'in 23 Eylülünde ölmüştü, ben o vakitler, üç gün öncesinde, on dokuz yaşıma basıyordum ve o benim varlığımı asla öngöremezdi. Gerçi De Wet, o, evet, İspanyolca biliyordu, kim bilir onun sonu ne oldu, zamanını bilmiyoruz ve izi kaybolmuş, gitmiş.

1989'da "Kitabın yazarı" başlıklı bir yazımda açıkladığım gibi, yanlış hatırlamıyorsam ancak başka kişiler tarafından "sevgili İspanyolumuz" ya da "İspanyol beyefendi" olarak adlandırılan *Tüm Ruhlar*'ın yazarı, Oxford'da iki yıl süren bir sahte sürgünün ya da ayrıcalıklı göçün ardından Madrid'e dönmüştü, Luisa adında bir kadınla evliydi ve kısa süre önce ondan bir çocuğu olmuştu, bunun benim durumum, konumum, başımdan geçen bir şey olmadığı kanıtlanabilirdi. Yaşamımda hiçbir önemli ya da sürekli Luisa da olmamıştı zaten. Bir tek o ayrıntı anlatıcıyla yazarın tam olarak özdeşleştirilmesini engelliyordu, dolayısıyla başka herhangi bir kişi oradaki ikametim sırasında tanıdığım yahut ilişkim olan gerçek birisiyle özdeşleştirilemezdi. Anlatıcının aktardığı diğer şeyler benim başımdan geçmiş olabilirdi ya da bunlara tanık olmuş olabilirdim. Ben birçok kez yaptığım, şimdi de tekrarladığım gibi, ortam ve bazı ikincil önemde ve kitapta değiştirilmiş deneyim dışında hemen tamamının hayal ürünü olduğunu bildirebilir ve okurları temin edebilirdim; hiçbir kişinin varolan ya da varolmuş hiç kimseyle koşutluğu yoktu, daha somut söylersem, hiçbiri beni görevlendirdikleri İspanyolca Bölümü'nün bağlı bulunduğu o vakitki Modern ve Ortaçağ Dilleri Fakültesi'ndeki meslektaşlarımla portresi ya da karikatürü değildi. Fakat, yazarların kendi kitapları üstüne belirttikleri şeylere inanma yolunda güven dolu ve haksız bir eğilim bulunmakla birlikte, aslında benim söylediğim yahut temin ettiğim şeye inanılması gerekmez. (Ve bu uyarıyı yaparken,

burada aktardığım ve ileride anlatacağım şeylerin doğruluğunu istemeden tartışmaya açtığımı fark ediyorum, yine de o tehlikeye girmek ve o inanma eğilimine başvurmak zorundayım: Bana inanılır ya da inanılmaz, isteyen kulak verir istemeyen vermez, öyle ya da böyle yapılması için de bir neden yoktur; işte o kadar, hepsi bu.) Benim kanıtlayamayacağım, kanıtlamam olanaksız şey romandaki olayların hayatta benim başımdan geçmiş *olmadıkları*, öyle ya, şayet karşı varsayımdan yola çıkılırsa, insanın bir şeyi *yapmadığını* ya da bir suçu işlemediğini kanıtlaması olanaksızdır ve diktatörlerin iyi bildikleri şeydir bu: Çok uzağa gitmeye gerek yok, İspanya’da savaş sona erdikten sonra ve uzun süre, Francoculuğun yargı politikası böyleydi. Bir komşu, bir rakip, kıskanan biri, bir arkadaş insana çeşitli suçlar yakıştırarak ihbar edebiliyordu, ne kadar korkunç olursa o kadar iyiydi; tutuklanması ve duruşmaya ya da duruşma taklidi diyebileceğim bir sürece sürüklenmesine bu yetiyordu, sanığa sonuçta şöyle deniyordu: Örneğin “Haydi, cinayet işlemediğinizi ya da ihbarda bulunmadığınızı ya da yağmalamadığınızı ya da ırza geçmediğinizi kanıtlayın da görelim”, olumsuz kanıtlamanın hemen hemen imkânsız olduğunu bile bile. Ve bu, María Aguileras de Marías’ın küçük oğlu olan babamın başına gelmişti, başka hayali şeylerin yanı sıra savaş sırasında “Moskova gazetesi *Pravda*’nın muhabiri” ve –bende tesellisiz bir imrenmeye yol açarak– “haydut Canterbury Başrahibi”ne gönüllü refakat etmekle” suçlanmıştı. Şunu kabul etmeliyim ki, bana ömrümde bir kez böyle ipe sapa gelmez ve eski çağlardan kalma bir suç yüklendiğini görmek için iyi bir rüşvet vermeye ya da aşağılık bir hizmete zorlanmaya hayır demezdim. “*The Red Dean*”, yani “Kızıl Başrahip” olarak nam salan o “haydut”un İspanya İç Savaşı’na katılımı konusunda henüz fazla bilgi edinebilmiş değilim, gerçek adı Dr Hewlett Johnson’mış –Oxford’lu olduğunu düşündürüyor, nitekim 1904 dolaylarında Oxford’da Dinbilim doktorası yapmış, biraz aşına olduğum Wadham College’da–; öğrenebildiğim birkaç şeyden biri, 1937’de Bilbao deniz kuşatmasını kıran ilk kişilerden olmuş, savaş başladığında altmış iki yaşındaymış, bittiğinde altmış beş, o yaşta elin memleketinde haydutluğa soyunarak postunu tehlikeye atmak bayağı cesaret ister: Kızıl Başrahip bir Fransız torpido gemisiyle Bermeo’dan yola çıkmış, mayınların ve Francocu savaş gemilerinin arasından süzülerek yanında gönüllü refakatçi-

siyle başka olası yiğitlikler ya da hainlikler yaparak sapasağlam Saint-Jean-de-Luz'e varmış, artık o refakatçi kim idiye, babam olmadığı kesin, herhalde Canterbury Başrahibi de değilmiş, çünkü o 1947'de kamuya bir açıklamada bulunmak zorunda kalmış, katedralin sınırları dışında Başrahibin ancak kendi adına konuştuğunu ve etkinlik gösterdiğini, Başpiskoposun onun söylediklerinden ya da yaptıklarından sorumlu olmadığını, "onu denetlemenin de kendi elinde olmadığını" bildirmiş. Canterbury'nin Rus sevdalısı, zaptedilmez ve her şeye dayanıklı, İspanyol Cumhuriyeti'nin savunucusu Kızıl Başrahibi yarımadamızda yaptığı akınlardan hasarsız çıkmış olmalı ki doksan iki yaşına kadar yaşamış, neredeyse bir başka savaşta vurulmuş olan, benim dingin kapıcım Will kadar. Gel gör ki onun istekdışı refakatçiliğinden ve davasından ötürü ben az kalsın doğmayacaktım, öyle ya, 1939'da yurtsever, ihtiyatlı dostları tarafından ihbar edilenlerin en sık görülen ortak yazgısı kurşuna dizilmektir ve şayet babam mahpusluktan öteye geçmediyse, bunu muhbirlerin yeterince hınç beslemeyişlerine değil, talihi ve annemin sebatına –evleneceklerini henüz bilmiyorlarmış– borçluymuş. Peki ben doğmasam ne fark ederdi ki. Fazlasıyla insan doğuyor, hiç doğmamışlar, asla var olmamışlar gibi; bellekte iz bırakanlar o denli az ki, ayrıca yığınla insan erkenden ölüp gidiyor, dünyanın onların yaşamlarına tanıklık edecek sabrı yokmuş ya da onları başından savmakta acelesi varmış gibi: Onlar beyhude bir çaba ve iz bırakmayan minicik adımlar ya da yalnızca onlara o adımları atmaya öğretene ve hata yapan ya da çaba gösteren kimsenin keskin belleği için olmuş, yeryüzünün hemen soluk gibi salıverdiği, denenmesine bile izin vermediği pahalı ve gereksiz bir lüks misali. Asla hiç kimse doğmasaydı ne fark ederdi ki.

Her neyse, kitabımda özyaşam öyküm olmadığına olumsuzla mayla gösterilebilecek tek kanıt geçmişte de şimdi de Luisa adlı bir karım, aslında herhangi bir ad taşıyan bir karım olmayışı; hele o sıralar yeni doğmuş bir çocuğum hiç yoktu, var olsaydı, uydurulmuş olmasaydı, şimdi –eyvahlar olsun!– yedi sekiz yaşına varmıştı, ufacık bir kabadayı ya da belki daha beteri –kim bilir–, sürgüne gönderilmeyi hak eden bir küçük ukala. (Galiba iyi bir baba olmayacakmışım.) Gel gör ki hakkımda ancak gerekeni bilen, özel yaşamımdan ise hepten habersiz olanlar bana bunu yakıştırmaktan bile geri kalmadılar.

O sıralar Madrid Complutense Üniversitesi'nde Çeviri Kuramı dersleri veriyordum, yine iğreti bir uğraştı, dört öğretim yılı sürdürüydü –çelme takanlarla, entrikacılarla dolu acılı öğretim üyeliği uğraşına ömrümü adamayı hiç aklımdam geçirmedi–, yalnız Oxford'da değil, Boston yakınlarında ve Venedik'te avare dolaştığım birkaç yıldan sonraydı. İspanyol üniversite ortamı o denli sevimsiz geliyordu ki, fakülte yaşamına hiç katılmamak, elzem olanın ötesinde ayak altında dolaşmamak için gece öğretiminden yararlanıyordum, yarı boşalmış, suratsız, loş fakülte binası o saatlerde kendilerini çöplerin sultanı sayan, buyruklar yağdıran, hocaları da öğrencileri de ürküten temizlikçilere kalıyordu, Didcot tren istasyonunda ya da Venedik yakınında, kovulduğum ve gecenin bir bölümünü sislerin ortasında geçirdiğim Mestre tren istasyonunda yolculara ve demiryolu görevlilerine de öyle yaparlardı. Giderken takside çırpıştırdığım derslerimi verir, bitirir bitirmez çekip giderdim, gününe göre gecenin dokuzunda veya onunda, öyle ki ne öğrencilerle haşır neşir olmaya ne meslektaşlarla ahpaplığa yer kalırdı, kimse de hakkımda az çok kamuya açık olanın dışında bir şey bilmezdi. Oysa *Tüm Ruhlar* basıldıktan az sonra, anlatıcımın öykülediği her şeyin baştan sona bana atfedilebileceği yolunda ilk –ya da ikinci– uyarıyı orada aldım. Bir akşam sınıftan çıktığımda bir grup öğrencinin –kız öğrencilerin– bir şeyler sormak için beni beklediklerini gördümdü, sorularını ayaküstü yanıtlarla geçiştirmiş olmalıyım; koridorlarda duruma hiç uygun düşmeyen mavi saplı sert, siyah evrak çantamla, çevremi kız öğrenciler sarmış halde ilerlerken, maiyet erkânı ve gazetecilerin ortasındaki aptal bir politikacıyı andırıyordum –hocaların öyle çevreleri kalabalık olarak yürümeye bayıldıklarını gözlemlemiştim, bir kez olsun gündüzcü sahici hocalara öykünmek eğlenceli geliyordu–, bir genç kız bana merakla, pat diye soruverdi:

“Çocuk nasıl?”

“Hangi çocuk?” dedim şaşırarak.

Kız pek rahat biriydi.

“Hangi çocuk olacak, sizinki işte.” Ya da galiba “seninki” demişti, ben öğrencilere siz diye hitap ediyordum, ama onlar fırsatını bulur bulmaz, üstelik sınıf dışında, bana sen diyorlardı, o tutum değişikliği birkaç saniyeye sığabiliyordu, maskemi sıyrıp alırlarmış gibi oluyordum. Gerçi hepsi genç değillerdi, bazılarının yaşı

benden büyüktü, hepsi de üniversiteyi bitirmişlerdi, derslerime benim o zaman da şimdi de sahip olmadığım doktor sanını almak için giriyorlardı. Birkaç kez aklımdan geçmişti, ben de kaydolayım da kendi öğrencim olayım, böylece kredilerinden yararlanırım diye (fark ettirmemek için kendime “İyi”den yüksek not vermez ve kendime hep siz diye hitap ederdim).

“Benimki mi?” dedim o vakit telaşlanarak. Hâlâ anlamamıştım. “Hangi çocuğum? Benim çocuğum mu var ki? İnanın bana, ilk kez duyuyorum.”

Bunun üzerine diğerleri de cesaretlenip katıldılar, galiba kendilerini aldatılmış, yani, bir dolandırıcılık kurbanı gibi hissetmişlerdi.

“Hani romanında anlatıyorsun ya, yeni çıkan romanında” diye itiraz ettiler, bir garanti belgesi gösterirmiş gibi.

“Ha” deyip bir an sustum, yarım yamalak düğmelenmiş önlükleri, şöyle bir gezdirdikleri paspaslarıyla isteksizce (bir elleri kalçalarında, durup düşüncelere dalarak) iş gören temizlikçi kadınların egemenliğindeki koridorda durakladım. Genç kızların önünde hatayı düzeltmek ile, çocuğa, dolayısıyla romandaki karım Luisa’ya da gerçeklik şansı tanımak arasında kararsız kaldım. Tabii ki o arada kendisinden boşanmış da olabilirdim, örneğin aşırı kıskançtı ya da öfkesi burnundaydı yahut üstüne vazife olmayan şeylere burnunu sokuyordu veya fazla konuşuyordu ya da umursamaz, sinirli bir anneydi, evlenmekle hata etmişim, belki de çocuk bende kalmış olabilirdi. (Ya da o beni terk etmişti, fazla içime kapalı ve esrarlı olduğumdan ötürü.) Sonunda yeniden yürümeye koyulurken doğrusunu söyledim: “İyi de, o ben değilim ki, romanın anlatıcısı o, ben evli değilim, çocuğum falan da yok, en azından bildiğim kadarıyla. Zaten olsaydı bilirdim.”

“Ama Oxford’da bulunmuşsun” diye itiraz etti içlerinden biri.

Bir tek kesin ortak bilgi (kitabın kulağı kitabı etkiliyordu), geri kalanını bana atfetmelerine yetmişti, diye düşündüm ve bu, hepsi üniversite bitirmiş, çoğu çeşitli dillerin filoloğu olan kimselerde bana fazlasıyla ilkel bir okur tepkisi olarak göründü.

“Evet ama ne ilgisi var ki” diye yanıtladım.

“Öyleyse doğru değil mi?” diye üsteledi kızlardan biri. “Ama kızlar hepimiz küçük bir çocuğun olduğundan emindik.” “Kızlar hepimiz” dediğini anımsıyorum, belki Edebiyat Fakültesi’nde hep olduğu gibi kızlar çoğunlukta olduğundan değil, olayın yalnızca

kendi cinslerinde yorumlanmış olduğunu keşfettiğimden. Hem o kız öğrencilerden birinin yüzünde evli olmadığımı işittiğinde sevinçli bir ifade belirlediğini görür gibi oldum. Hiç böbürlenip gururlanacak bir şey değildi, zira erkek olsun kadın olsun, dünyanın tüm hocaları “kürsü etkisi” diye adlandırılabilir bir olgudan yararlanır, bunun sayesinde sahte ve hezeyanlı tutkulara yol açarlar, hocaların en çirkinleri, en pasaklıları, en nefret edilesileri, en despotları, en sefilleri bile; çok iyi bilirim bunu. Neredeyse ergen yaşta, göz kamaştırıcı kadınların, elinde tebeşir tutuyor diye mide bulandırıcı erkek müsveddelerinin karşısında ayılıp bayıldıklarını ve saf delikanlı çocukların bir sıranın üstüne eğilen buruşuk, sıska bir dekolte yüzünden (o an için) eli ayağına dolaştığını görmüşümdür. Bu kürsü etkisinden yarar sağlayanlar genellikle aşağılık kişilerdir, sayıları da çoktur. Anlamadığım nokta benim evrak çantamın renklerindeki (mavi gözler, siyah saçlar) kız öğrencinin sevinci olmuştu; çünkü her şey bir yana, evli olan kendisiydi. Onunki yazınsal bir hoşnutluk da olabilirdi, belki de kendisinin roman saydığı şeyin gerçekten roman olduğunu görüp haklı çıktığındandı.

“Demek benim hakkımda konuşmuşlar” diye düşündüm, “ve gidip hemen kitabımı alıp okumak zahmetine girmişler.” Biz ilerledikçe, giderek daha çok ışık sönüyordu, günü sona erdirmek için bizim sırtımızı görmeyi sabırsızlıkla beklemiş de temizlikçi kadınların hiçbir hükmü yokmuş gibi. Ya da belki onlar işlerini karanlıkta, gözleri kapalı da yapabiliyorlardı, başka yerlerden düşünüyorlarmış gibi. Belki Mestre’den ya da Didcot’tan, yazgılarımız bir kez başladı mı, onları değiştirmek güçtür, eğer yazgılarımız oldukları bilinmiyorsa.

Az öncesinde ya da az sonrasında Oxford kentindeki ilk tepkileri haber almıştım ya da aldım. Bölümdeki eski meslektaşlarım, konusu orada geçen bir kitap hazırlığında olduğumu az çok biliyorlardı, fakat pek fazla fikirleri yoktu, maskelenmiş bir günce mi, bir roman mı ya da şöyle dağınık anılar mı söz konusu, bunu bilmiyorlardı. Dişe dokunur bilgi sahibi olan tek kişi, benim St Peter's College'daki iyi dostum Eric Southworth'dü, onunla sık sık mektuplaşıyorduk, hâlâ da yazıyoruz. Bölüm Başkanı Exeter College'lı Profesör Ian Michael'i Ortaçağ uzmanlığının gerektirdiği incelemeler, boğa güreşi çevrelerine ilgisi, meleksi bir takma adla yazdığı polisiye romanları için tarihi sokaklardaki araştırmaları ve toplumun lağımalarına ve kabadayı çömezlerine olan cüretkâr merakı sık sık Madrid'e sürüklüyordu, o da biraz haberdardı, kalan öğretim üyelerinin bilgisi ancak ikisinin aktardıkları kadar olmalıydı.

Ya da, belki hayır. Sözleşmem sona erdikten sonra Oxford'a yaptığım ziyaretlerden birinde, oradaki ikametim sırasında ayda bir kez görmeye gittiğim ve bazılarının *Tüm Ruhlar*'da Toby Rylands diye adlandırılan kişi saydıkları emekli profesörü âdetim olduğu üzere ziyaret etmişim – 1987 yazında olmalıydı, Cambridge'de Ishiguro, sevimli Vikram Seth, P. D. James, merhume Angela Carter, David Lodge, tarih öncesinden kalma Wesker ve başkalarıyla birlikte bir edebiyat seminerinde dokuz uykulu gün geçirdikten sonra, topluca kapalı kaldığımız o günlerde bizi uykumuzdan uyandıran eleştirmen George Steiner oluyordu; o nedenle onu burada da Toby Rylands diye anacağım, kurgusal olmamış ve olmayan, ama sonunda belki de olacak olan kişiye kurgusal olduğu varsayılan adıyla değineceğim. Bu profesöre hep büyük hayranlık ve saygı duymuşumdur, ayrıca eğlenceli, zeki ve keskin görüşlü, hınzırca nükteli, bilgi küpü bir adamdı, üstelik öyle esinleyiciydi ki, gizemli denebilirdi. Esinleyici dediğimde, yalnızca dikkati çeken görünümüyle, yoğun yavaşlıkta ve hesaplı kesintilerle konuşmasıyla düşgücümü harekete geçirdiğini söylemiyorum, hiç durmadan kendi geçmişinin

kınanası olaylarına, uzak ülkelerdeki gizli kapaklı etkinliklerine, beklenmedik ya da ilke olarak bir kürsü başkanına uygun düşmeyecek ahpaplıklarına değiniyor ama hiçbir öyküye yerli yerince girmiyordu. Herkesin ulaşabileceği kamuya açık özyaşam notlarına göre (yani hiçbir boşboğazlık yapıyor değilim), gerçekte olduğu gibi annesinin soyadını almadan önce, Wheeler adını taşıyormuş; 1913'te Yeni Zelanda'da Christchurch'te doğmuş ama bu durum sonuçta akademik tekkenin –profesörlerin yani *donsun* bütününe böyle diyorlar– tanıdığım tüm üyelerinden daha fazla Oxford'lu olmasını engellemiyordu; o özetlerin verdiği bilgilere göre, 1940'ta orduya yazılmış ve aynı yılın sonunda Intelligence Corps veya Haber Alma Servisi ya da Gizli Servis'e atanmış, ayrıca 1942-1946 yılları arasında “Karayip'te, Batı Afrika'da ve Güneydoğu Asya'da özel görevlerde bulunmuş”tu, tüm bunlardan kendisinin o zamanlar ve hâlâ olduğundan farklı birini, kurgusal Toby Rylands'ı çizerken hiç yararlanmadım; çünkü sahicisiyle en çok ilişkim olduğu sıralarda bu verilerden haberim yoktu (sık sık görüştüğü birinin özyaşam bilgileri var mı diye araştırmak insanın aklına gelmez), kendisi de, söylediğim gibi, geçmişteki belki de zorlu veya serüvenli günleri üstüne yerli yerince hiçbir şey anlatmazdı, ancak bazı ipuçları verirdi.

“Bir seferinde bir veliaht prense haftalarca nöbetçilik etmek ve onu oyalamak durumunda kalmıştım” diye mırıldanırdı örneğin, bir fırsat düştüğünde.

O vakit insan ardından bir anlatı beklerdi, o tümceyi başından sonuna kadar dinlemeye degecek keyifli, tuhaf bir öykünün girişi sanırdı. Ve ardından gelen sessizlik karşısında –Rylands susardı, ortaya attığı kadarını ortaya atmakla iyi mi kötü mü etmiş olduğunu, olayı anlatmaya mı kendine saklamayı mı yeğlediğine karar vermiş gibi–, ben ağzından laf almaya uğraşırdım:

“Ya, öyle mi? Nasıl olduydu peki? Prensler pek ilginç kişiler olmamalı.”

Kendisi o vakit koskocaman, dingin elini tahtalaşmış yanaklarında gezdirirdi, birden aklına gelmiş ve –denebilir ki aynı anda– o kadarı yeterliymiş ve belki de, tamamını hatırlayınca, bana açacak gibi olduğu öyküyü artık gereksiz görürmüş gibi.

“Hmm” derdi, Oxford'daki yığınla kişinin yaptığı gibi, sık sık böyle alçaktan homurdanırlar. “Hmm.” Ve gözleri yeniden kavuştuğu gençliğiyle kıvılcımlanırdı.

Ben yine üstelerdim:

“Prens nereliydi? Avrupalı mı, Afrikalı mı, Rus muydu?”

Ve o zaman hafiften gülerdi Rylands, yankı yapmayan kestane fişekleri gibi bir gülüş; böylece, öyküyü orada bırakıp başka konuya geçmeyi yeğlediğini anlatmış olurdu. Ya da uzaktan değindiği meseleyi başka kısacık bir ya da belki iki-üç cümleyle kapatırdı:

“Bir prens, evet. Çok hoş bir prens. Çok içerdı, bana da cümbüşlerinde kendisine eşlik etmek düşerdi. İçkiye bu denli dayanmam o sayede. Bu sherry hiç de zevkimi okşamadı, bayan Berry’ye söyleyeyim, bir daha getirmesin.” Ve kadehi dudaklarına götürürdü, dudakları öyle inceikti ki, makyaj kalemiyle çizilmiş derdiniz. En azından sözlerle ya da tanıklar önünde geçmişine yaptığı iğreti geziye bu şekilde son vermiş olurdu. “Cümbüş” için kullandığı İngilizce sözcük *bingesti*.

Kurgusal Rylands kişisini Britanya Gizli Servislerinin en ünlüsü olan MI5’in casusu yapmışım, Oxford’daki ardı arkası kesilmeyen dedikodulara bakılırsa savaş sırasında Martinik’te, Haiti’de, Tristan’da Cunha adalarında üstlendiği birtakım gizli görevlerden dem vurmıştım. Benim düşgücümün ürünüydüler, herhalde sohbetlerimiz sırasında yarım bıraktığı belirtmelerden esinlenmişlerdi, hepsi bu, kamuya açık olan özyaşam verilerinden hiç haberim yoktu.

Buna karşın iki Rylands arasındaki özdeşleşme sonuçta bir yere kadar anlaşılabilirdi, çünkü roman kişisini betimlemek için gerçeğinin bazı fiziksel özellikleriyle süslemişim, o da kuşkusuz yüzeysel okurların kafasını karıştırdı. Romanda şöyle deniyor: “Çok iri kıyım bir adamdı, gerçekten çok cüsseliydi, saçları hiç dökülmemişti, heykelsi başının üstünde dalga dalga, ak –Bavyera kreması–, hep iyi giyinirdi, zarif olmaktan çok özentiliydi (kelebek kravatlar, sarı kazaklar, biraz Amerikan stili ya da eski zaman öğrencileri gibi).” “Beni en çok etkileyen yanı farklı renklerdeki çekik gözleriydi, sağ gözü zeytinyağı rengi, sol gözü soluk kül rengiydi, öyle ki sağ yanından bakıldığında –bir kartal ya da kedi gözüydü– yüzü keskin, hatta acımasız bir ifade alıyordu, sol yanından bakıldığında düşünceli, ciddi, ancak Kuzeylilere özgü olabildiğince dürüst –bir köpek ya da at gözüydü, onlar hayvanların en dürüstleri sayılır– bir ifade görülüyordu; ve karşıdan bakıldığında, o vakit insan iki bakışla, yok, daha doğrusu iki renkli fakat tek bir bakışla karşılaşılıyordu, o da hem acımasız hem dürüst, hem düşünceli hem keskindi.” “Gülüşüne gelince, Toby

Rylands'ın en şeytansı yanıydı o: Ağzı hemen hiç kımıldamıyordu, yine de –yalnızca yatay olarak– morumsu ve dolgun üst dudağının altında ufak, sivrice ama hep birbirine eşit dişleri belirliyordu, yaşla yitirdiği dişlerinin pahalı bir dişçinin elinden çıkmış iyi bir taklidi de olabilirdi. Fakat o kısa ve kuru gülüşün en şeytansı yanı gözle görülen değildi, duyuluşuydu, çünkü en alışılmış yazılı yansıma sözcüklere benzemiyordu, onların tümünde ünsüz soluklanır (İspanyolcada *ja, ja, ja* ya da *je, je, je* ya da *ji, ji, ji*, başka dillerde *ha, ha*, hatta *hah, hah*) onda düpedüz patlamalıydı, açık seçik bir dişyuvasıl *t* sesi, İngilizcede olduğu gibi. *Ta, ta, ta*, profesör Toby Rylands'ın tüyler ürpertici gülüşü böyleydi işte, *Ta, ta, ta*.”

Sahici Rylands'ın benzersiz gülüşü böyleydi, kendi de aşağı yukarı böyleydi ama dolgun dudakları yoktu, gözleri de iki renk değildi, ikisi de öyle Kuzeylilere özgü bir mavilikteydi ki, gündüz ya da elektrik ışığında sarımsı görünüyorlardı, insanı kollayan, dahası pusuda bekleyen gözler, dalgın ya da mahmur yahut uzaklardaymış gibi göründüklerinde bile fikir yürütüyorsa benzeyen, sanki zihninin aracılığı olmadan, kendi başlarına düşünüp yargılayan gözlerdi. Asla bir şey istemeyen ve kınamayan, –ama insan eğer gençlik tepkilerini hepten elden bırakmadıysa– karşılarında genellikle insanın kendini hatalı hissettiği kimselerdendi; hani ne sitem ederler ne hoşnutsuzluklarını açığa vururlar, yine de insan kendini hep onların dile getirmediikleri kınamalarının eşliğinde hisseder. Bu etkiye kolayca erişilmez, ne tutuma ne davranışa ne paraya ne aileye bağlıdır, ömrüm boyunca bazı sonradan görme, huysuz iş sahiplerinde gördüğüm öfkeli misillemelerden de kaynaklanmaz: Adi insanlardır onlar, saygı uyandırmazlar, kendine güvenleri yoktur, hep eksik kalan o güveni her an beslemek için önemli olduklarına ve elinin altındakileri ya da zayıfları ezebileceklerine inanmayı gereksinirler (gençlik günlerimde öyle bir yayıncıya çatmıştım, canıma yetmiş, pat diye bırakıvermişim, suratı kıpkırmızı olmuş, aptallaşan gözlerini ağzından anlamlı, doğru dürüst bir sözcük çıkaramadan çevrede dolaştırıyordu, sömürücü iradesinin yerine getirilmeyişle şaşkına dönmüş, düşünmekte ve konuşmakta zorlanıyordu –kökeni karaborsacılıktan geliyormuş diyorlardı–; aynı tarzda yazarlar da tanıdım, despot ve kompleksliydi, her türlü fikir ayrılığı karşısında sarsılır, perişan olurlardı). O sindirme ve kendini kanıtlama ya da en azından

hoşgörölme çabası karışımı etkiyi uyandırmak için hiç olağanüstü bir şey yapmak gerekmez – zaten yapılamaz. Toby Rylands bunu zorlanmadan başarırdı, yine de maksatlı davranırdı: Ağzından lafı dirhemle çıkarması, kimi anlarda üzüntülü, dramatik çınlaması için yaşının ileriliğinden yararlanan keskin sesi, kulak verdiği ama kendi konuştuğu anlarda da gözlerinde beliren yorumlayıcı ifade, sıralı bir söyleşi değilmiş de insan her an, konuşurken de susarken de, anlatırken de dinlerken de kendini arz edermiş, o kendi söylevini verirmiş gibiydi. Ayrıca, düşmanlarını ya da sadece onu gücendiren kimseleri cezalandırırken pek gözlerinin yaşına bakmayışıyla –acımasızlığıyla– ün salmıştı, kendi gözünde haklı bir cezalandırmaydı, öç alıyor değildi, çünkü aydın kişiler öç almaya tenezzül etmezlerdi. Hakkında dolaşan bir dedikoduya göre, bir ABD üniversitesinin onun nankör ya da kendisine yaranamamış bir öğrencisine yüksek ücret karşılığında birtakım kurslar vermesini önereceğini haber alınca, bunu engellemek için alttan alta adamı dışkı yemekle suçlamaktan daha kesin bir yol bulamamıştı, o kadarı Güneyin varlıklı püritenlerinin o iğrenç sözleşmeyi yapmaktan vazgeçmesine yetmişti, öyle görünüyor ki, acaba Rylands'ın gerçek olsalar bile (ki ben inanmıyorum, bunlar edebiyata yahut sinemaya yaraşır fanteziler, uydurmalar) kimsenin kalkıp anlatmayacağı uygulamalar ve etkinlikler üstüne nasıl olup da öyle kesin bilgiye sahip olduğunu kendi kendilerine sormamışlardı bile, hele Oxford kentinde hiç olamazdı, orada bilinmedik hemen hiçbir şey kalmazdı, bilinmeyenler de yakıştırılır ya da düpedüz uydurulurdu. Toby Rylands uydurmuşsa okkalı, hatta şeytansı bir kurnazlık göstermiş demekti, çünkü öyle bir leke seçmişti ki hiç kimse kalkıp da lekelenen kişiye aslını sormaya cesaret edemezdi; bu şekilde adam her türlü yadsıma ve savunma olanağından yoksun bırakılmıştı. İnanılan, yetkili kimselerin sesleri ne kadar tehlikelidir, gerçekten degecek ya da kendilerine söz düşecek günü beklermiş gibi, asla yalan söylemeyen kişilerin sesi, günü geldiğinde en hayali, en zehirli şeyleri hiç çaba harcamaksızın yutturur. Belki benim sesim de, yaşımdan ve bazı yazılarımdan ötürü giderek onlardan biri olmakta, yazdıklarımın çoğu kurgusal nitelikli olsa da. Ama henüz yalan söylemiyorum.

Bu durumda yazmakta olduğum ve henüz adsız kitaba gösterebilecekleri tepkilerden dolayı kaygılandığım yalnızca üç kişi vardı; o

zamanlar yapısı Eric Southworth'e ya da Daniella Pittarello'ya mektuplarımda "Oxford'un romanı" olarak adlandırıyordum. Oxford'lu dostumun onu okuduğunda ne fikir yürütebileceğini tahmin edebiliyordum ve salt yazınsal yargısı dışında kalanı pek ürkütmüyordu; Ian Michael'ın olası tepkisini de bir tehdit görmüyordum, mizah duygusu vardı, rahat adamdı, sahte sofuluk ayaklarına hiç yatmazdı, yapmacık nedir, bilmezdi. Görünürde daha sert olan, meslek onurunu, üniversiteyi ve doğrudan doğruya Oxford'u kıskançlıkla koruyan öbür meslektaşlara gelince, yaşamlarının büyük bölümünü edebiyat öğretimine (İspanyol ve Latin Amerika edebiyatı da olsa) adanmış olduklarına göre bir kurgusal yapıtı anılardan ya da denemeden kolayca ayırt edebileceklerini varsayıyordum, benim Oxford adını verdiğim yere ancak yarı yarıya karşılık veren bir yazınsal ortamı anlatırken yaptığım saygısız betimlemelerden ya da gülünç abartılardan ya da uydurduğum öykülerden alınmazlardı herhalde; kişilere gelince, portrelerini çiziyor değildim, onları gülünçleştirmiyordum, zaten adlarını da vermiyordum, ancak onların yerinde bulundukları doğruydı, anlatıcımın benim yerimde bulunduğu gibi.

Toby Rylands'ın vereceği tepki ise o az önce anlattığım nedenden ötürü beni kaygılandırıyordu, aynı zamanda beni kınaması en son isteyeceğim şeydi, hele kişisel bir meseleden ötürü hiç istemezdim. Böylece o 1987 yazında sabırsızlık edip Cambridge'e uğradığımda, ziyaretine gittim –bu kez evinde baş başa değil, Ian'ın evinde gördüm, onu, Eric'i ve beni bahçesinde yemeğe davet etmişti–, onu uyarmakta yarar vardı ve uyarıyı bana destek verecek yani suçortaklığı edebilecek iki tanık önünde yapmak fena fikir değildi, hem belki de zaten yaptıkları oydu. Toby'yi koca cüssesi altında ezilen çadır bezinden bir iskemlede oturmuş olarak hatırlıyorum, göz ucuyla nehre, göz ucuyla bizlere bakıyordu, durgun temmuz güneşinde gözleri sarıya çalıyordu, incitici, kısacık anekdotlarını bir eskrim kılıcının ucuyla dürtercesine peş peşe sıralıyordu, Ian ya da Eric'in anlattıkları gülünç ya da hınzırca anekdotlar karşısında her seferinde piston patlaması gibi çarpan ağır kahkahalarını –ta, ta, ta– salıveriyordu. Sohbate ara verildiği bir anda, Ian Michael birlikte yaşadığı âmâ annesine bir göz atmaya ve bir hizmetçiye tatlıyı getirmesini söylemeye gittiğinde, kendi konuma girdim (nehir tozlu, uyuşuk görünüyordu):

“Bilmem haberiniz var mı, Toby, konusu burada, Oxford’da geçen bir roman yazmaktayım.”

Toby Rylands habersizmiş gibi yaptı, ben kulağına bir şeyler gitmiş olduğundan emindim.

“Ya, öyle mi? Peki ne çeşit bir roman? Bizim hepimizi değişik adlar vererek anlatan bir roman mı? Hmm. Kaygılanmalı mıyız? Hmm. Belleğimizi yoklasak mı? Hayır, hiç mi hiç haberim yoktu. Tek söz bile işitmedim” dedi, apaçık bir abartıyla, ardından yakınır numarası yaparak ekledi: “Artık burada bana hiç kimse hiçbir şey anlatmıyor ki.”

Belki şimdi öyledir, emekliye ayrılışı bile uzakta kaldı ve kendisine danışan ve büyük bir saygıyla sözleşmeler yapan Amerikan üniversitelerine bile gitmez oldu, seksen üç yaşını bulmuş olmalı. Fakat o vakitler, bundan on yıl önce, tam tersi oluyordu: Herkes onu keyiflendirebilecek ya da ilgilendirebilecek her şeyi ona anlatmaya koşardı, sırf gözüne girmek, beğenisini ya da hoşgörüsünü kazanmak için kendisine bir şeyler anlatılan kimseler vardır, telefonları hiç susmaz.

“Aslında ne çeşit bir roman olacağını tam bilmiyorum, kitaplarımı tamamlamadıkça iyi bilmem, hatta o zaman bile. Fakat değişik adlarla sizleri öyküleyen bir roman olmayacak, sanırım kimsenin kaygılanması gerekmez. Ne var ki, bazı meslektaşlar yine de öyle anlayabilirler ya da kendi betimlemeleri yapılmış sanabilirler. Bilirsiniz işte, benim burada yaşamış olmam kuşku uyandırmaya yeter, aslında düşgücümüz daha sınırlı, pek keyfi davranmıyoruz sanıyorlar. Doğrusu ya, kimseyi gücendirmeyi istemem, en çok da Alec’i, Fred’i, Pring-Mill’i düşünüyorum, John ile siz üçünüzü o kadar değil, sizler daha hafife alırsınız, bunu bir övgü olarak söylüyorum. Philip’ten yana da kaygım olmaz, bu kesin.”

Alec Dewar, yani *Tüm Ruhlar*’da şimdi Toby Rylands’a yaptığım gibi, tabii kurgusal olduğu varsayılan adla andığım kişiydi, kurgudaki lakaplarıyla, Karındeşen, Engizisyoncu, Kasap, Çekiç: Yani *the Ripper, the Inquisitor, the Butcher, the Hammer*. Alec Dewar kaya gibi sert, sarsılmaz, sayılmak isteyen ciddi bir adamdı ama aslında öğretim etkinliklerinin sona ermesiyle –Tayloriana’nın kapanarak ertesi sabaha kadar onu dışlayan kapılarına özlemle bakardı– ve öfkesini başına sıçratarak kendisine hayat veren öğrencilerin ortadan kaybolmalarıyla, zoraki öcü rolünden sıyrılınca ne yapıp ne

edeceğini bilmez olurdu; yıllar yılıdır sebatla sürdürdüğü gündelik rutininin dışına çıkan her şey onu tedirgin ederdi ve biri onunla ilgilenirse ya da üniversite kampusunun dışında bir varlığı olabirmiş gibi ona yarı kişisel sorular yöneltirse hem minnettar hem rahatsız olurdu, tüm o azametini yitiverirdi: Çekingenlikle yanıtlardı ama yüzünde bir israfta bulunmuş ya da bir hatası yakalanmış, yine de memnurluk duymış gibi bir atılganlık ifadesiyle. Gaddarlık ve küçümseyici bir alaycılık sergilemekten hoşlanırdı, öğrencilerin ve onun sınavına katlanmak durumunda kalan seminer davetlilerinin önünde inandırıcı olabiliyordu, meslektaşlarının karşısında o kadar değil, arada bir sevimli, hatta nükteli –ki bu Oxford’da canayakın davranma biçimlerinden biridir– sayılmak amacıyla yaptığı falsolu ve beceriksizce girişimlerin farkına varırdık. İspanyolca konuşması güvensizdi, benimle İngilizceyi yeğlerdi. Kendinden ve uğraşına ilişkin konulardan konuşmaya alışkın olmadığından, ikinci ya üçüncü yanıtında yarı kalıplaşmış yarı bilmeceli, hiçbir anlam taşımayan cümleler koyverirdi: Örneğin kentte kendine ait bir evi olmadığını, *college*’ın lojmanında oturduğunu açıkladıktan sonra, “Eh işte, günümüzde durumlar bu merkezde” derdi, pek anlamlı bir şey demiş de olmazdı, Trinity College mıydı yoksa Christ Church mü ya Corpus Christi miydi, aklımda kalmamış. Bu cümleler söyleyişi bir ölü noktaya getirir, karakterinin o aksiliğini bir tür savunmasızlığa dönüştürürdü, karşısında insan zor durumda kalırdı.

Fred Hodcroft kibar mı kibar, upuzun boylu, zapzayıf bir adamdı; ağaçkakan profili ve kafası bulutlarda bilge havasıyla, bilgimin derecesini ölçmek amacıyla bana sözdizim ve dilbilgisi tuzakları kurma huyu vardı, sorduğu şeyleri gerçekten bilmezmiş gibi yapardı. Gözlüğünü hep eliyle tutardı, upuzun boyunun tepesinden yere düşerse sağlam kalmayacağını bilir gibiydi. Öyle sevimliydi ki insan onun yanındayken gardını asla indiremezdi, İspanyolcası muhteşemdi. Akademik kuruma imanla bağlı görünmüyordu ama öyle olabilirdi de; insan farkına varmaksızın, aklından bile geçirmezken, ömür boyu gücenen, kınadığı ya da kendilerini kırmış kimselere karşı bile nezaketi asla elden bırakmayan kimselerdendi.

Robert Pring-Mill tıknaz, papazımsı havalı ve içten pazarlıklıydı, Nikaragualı devrimci şair rahip Ernesto Cardenal’in büyük dostuydu, mizah duygusu kıttı ya da benimkiyle uyuşmuyordu, her şeyi harfi harfine anlamak gibi bıktırıcı bir huyu vardı, kuşkucu ve

kuralcıydı. Pek ilişkimiz olmamıştı, benden hoşlanmıyordu sanırım, onun tapındığı her şeye fazlasıyla kayıtsızdım, Okyanus'un öte kıyısındaki dostu Cardenal isyancılıktan daha çok rahipliğe yakındı herhalde. İspanyolcası kusurluydu, konuşmaktan kaçınırdı. Ömür boyu içermiş yaşıyordu sanki –sonunda Ian Michael'i atadıkları mevkinin kendisine verileceğini ummuş olduğunu söylüyorlardı, üstelik o Oxford'lu değildi, buna büsbütün kahırlandı – ve belki de bu yüzden kaçamak, soğuk biri olarak algılanıyordu.

John Rutherford, o sıralar henüz İngilizceye aktarılmamış olan *La Regenta*'yı* çevirmekle meşguldü, İspanyolcayı şiddetli bir Galicia aksanıyla konuşuyordu, çünkü karısı oralıydı ve yazları hiç sektirmeden Ribadeo'da geçiriyordu, suskun, sabırlı ve liyakatli bir adamdı, mükemmeldi ama galiba itiraf etmediği ya da kendi de fark etmediği bir hınç besliyordu; yaşantısı dışarıdan bakıldığında –bütün aile çalgılar çalıyor, kızlarıyla birlikte evde şarkılar söylüyor– ideal görünüyordu. Herhangi bir nedenle öfkelenmesi pek olası değildi, fakat o bir tehlike oluşturabilirdi: Dünyada tümüyle, kendi seçtiği şeylerden bile hoşnut olan kimse yoktur.

Sonra Philip Lloyd-Bostock, ben Oxford'dan ayrıldıktan az sonra öldü; benim orada bulunduğum iki yıl boyunca hastalığından ötürü derslere gelmediği sık olmuştu ama bu ilişki kurmamızı ve bazı dersleri birlikte vermemizi engelleyememişti; bunlar, üç aylık öğretim dönemlerinden bazılarında, sırayla öbür tüm meslektaşlarla yaptığım gibi elbirliğiyle, bir dilden öbürüne karşılıklı uygulamalı yazınsal çeviri dersleriydi, Gómez de la Serna ve Valle-Inclán'ı İngilizceye, Woolf ve Hopkins'i İspanyolcaya çeviriyorduk. Lloyd-Bostock kendi dünyasının başka olduğu izlenimini veriyordu, Oxford'a ayaküstü ve dişini sıkarak, sırf geçim derdinden uğramış gibiydi, diğer hocalardan farklıydı, onların kentle ve kentin –şöyle denebilirse– durgunlukta didinme yaşantısıyla az çok bütünleştikleri fark ediliyordu. Bazılarının günün sonunda evlerine çekildiklerinde, hatta kuşkusuz kendi zıtlarına ya da Hyde'larına dönüşecek kadar vakit buldukları uzun yaz tatillerinde bile belki başka bir yaşantıları olmuyordu, Philip'in ise onlardan yararlandığı kesindi. Bazısı her yeni öğretim döneminin başlamasını sabırsızlıkla beklerdi herhalde, kendini odaklanmış ya da daha ötesinde,

* Leopoldo Alas "Clarín"ın XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki klasik romanı. (ç. n.)

varlığını destekli, uyumlu, haklı duymanın yoluydu bu. Oysa Philip Lloyd-Bostock'un gözüne o âlem bir sıkıntı gibi görünürdü, geçmişte kalmış ama hâlâ biraz önemsenmesi gereken ya da yardım gerekirse hiç utanmadan başvurulana, çünkü her zaman bizden yana olacak –belki aile gibi, yedekte tutulacak– bir şeydi. Ama belki de ben onu artık çok hastayken tanımıştım ve ölmek üzere olanlara her şey fazla gelmeye, geçmişte kalmış gibi ya da artık yitirilmiş gibi görünmeye başlar. Bıyığına özen gösterirdi, mavi gözleri sulanmıştı, herhalde aldatıcı bir uysallık gösteriyordu –çok büyük bir azap içinde olduğundan tartışmaya girmeyen kişinin uysallığı, ya da belki hiçbir şey umurunda değildi–. Bazıları onun, romanımda Cromer-Blake adını verdiğim kişi olduğunu düşündüler, birleşik soyadından ve o kişi kitabın sonunda öldüğünden dolayı olmalı. O kişiyi hayatta olan ve tek soyadlı Eric Southworth da sandılar tabii, böylece sonunda ikisinin bir tek kişiyle özdeşleştirilmesi gibi bir saçmalık ortaya çıktı.

Eric Southworth uçuk bir soyluydu; çoğu kişiye kuşkusuz rahatsız edici gelecek kadar açık sözlü ve dürüsttü, günümüzde böyle pek kimse kalmadı, tek tük kadın vardır belki. Aynı zamanda esnek karakterliydi, hem olağanüstü bir espri duygusu vardı, –şöyle ki– aynı paragrafta ikisi de içten ciddiyetle şakayı birleştirmeyi başaran ve yapan ender kişilerdendi. Ben onun bir muzırlık –eski bir sözcük, ninemden kalma ama tam uygunu– karşısında yaramaz bir çocuk gibi kahkahalarla güldüğünü de, dershanelerin kahramanı olarak ürkütücü ve ciddi halini de gördüm. İspanyolcası kitaplardan kaynaklandığından ötürü biraz Rönesans usulü olmakla birlikte iyiydi ama orada, Oxford'da, odalarında, yemekhanelerde ya da dersliklerde İspanyolca konuşmaya üşenirdi. Benden birkaç yaş büyüktü, saçlarına artık iyice kır düşmüştü, bundan, öğrencilerde saygı uyandırmak için yararlanırdı, ancak her vakit başarılı olamazdı, eğlenceye düşkünlüğü onu ele verirdi. Buna karşılık, zaman olurdu, öğrencilerin ödünü patlatırdı: Kepini tepesine bastırır, Dickens'ın kötücül kişilerinden biriymiş gibi davranır ya da eski çağların İspanyol papazlarının tenbihleyişine öykünerek –işaret parmağını kaldırır, gözlerini kısar, derinden bir sesle konuşur– onları sözlü sınava çekerdi, Katolikliği folklor öğesi gibi görür, bununla pek eğlenirdi. Bir seferinde kendisine Segovia sokağında satılan piskopos ya da başpiskopos takkelerinden birini almamı

istemişti, ben de iki tane yolladım, biri ipekten, yeşil püsküllüydü, öbürü satendi, püskülü kırmızıydı (ya da bunun tersi, üniformaları tanımam, sade papaz takkesi de olabilirdi). Armağanıma bayılmıştı ama ne için istediğini sormadım, bilmiyorum, özelinde kullandığını tahmin ediyorum. Romanım açısından kaygı vermiyordu, nitekim Ian Michael bakımından da kaygım yoktu, her ikisi de zekâdan ve mizahtan nasibini almıştı ve kurgu yapıtları iyi bilirdiler. Aynı nitelikler Toby Rylands'da da vardı ama o daha muhteremdi ve öngörülmesi daha zordu, dolayısıyla ona kitap konusunu açtığımda, aslında onun olası tepkisine olan korkumu belirtiyordum.

Toby Rylands bana yine göz ucuyla baktı, alaycı yanıtı yüreğime su serpti:

“Bu yüzden kaygılanman gerekmez sanıyorum, Javier. Olsa olsa tam tersi olur. Belki de rahatsız olacak ya da gücenecek olanlar asıl kendilerini senin roman kişilerinde tanımayacak, maskeli ya da kılık değiştirmiş halde bile yer almadıklarını düşünecek olanlardır. Hatta kendilerini aşağılanmış ya da küçümsenmiş olarak da görmeyenler. Sonuçta, esin konusu olmamak olmaktan, kurguya dönüştürülmemek dönüştürülmekten daha alçaltıcı gelir. Biraz saygısızca, kötü niyetle, ahlaki bozuk ya da gülünç birini canlandırmak için bile olsa. Boy gösterme olanağı sağlayan bir yerde hiç görünmemek en kötüsüdür.” Birkaç saniye sustu, gözetim altında tutuyormuşçasına nehirde yana baktı ve altında bel vermiş duran çadır bezinden koltuğun kolunda kırışıklı parmaklarıyla tempo tutarak nazik bir alayla ekledi: “Hem sonra, kim bilir, belki de geleceğin klasiklerinden birini yazıyorsundur. Tüm çalışmalarımız, araştırmacıların çalışmaları, eskimeye, işe yaramaz olmaya, unutulmaya hükümlüdür. Bu biz yazı yazanların durumu; yazmayanlar, örneğin Eric gibi... E, onun saçtığı bilgileri de o derslikten çıkar çıkmaz yel alıp götürüyor, hatta daha derslikten çıkmadan, bunu biliyorsun, Eric, bunu biliyorsun, değil mi?” “Evet, Eric onu gayet iyi biliyordu, bunu biliyor ve öyle olsun istiyor.” “Uğraştığımız tek şey gelecek kuşaklara aktarılacak ve bunun belki tek yolu, bizimle alay edencesine, şu anda üstünde durmamızı hiç gerektirmeyen bir roman yoluyla olabilir. Düşün bir kez, hatırlanmamızın küçümsediğimiz bir şeye bağlı olması, amma haksızlık, amma gülünç, amma da acı bir alay. Öyle, öyle. Güncel bir romanın zaman içinde varlığını

sürdürmesi pek olası değil aslında, çok fazla roman yayımlanıyor ve eleştirmenler hemen hiçbir şeyi hiç ayırt etmiyorlar, fakat en azından böyle bir ihtimal mevcut. Kesin olan şu ki geleceğe bizim araştırmalarımız ve yorumlarımız aktarılmayacaktır, onlar ancak gelecekteki arkeolojik bir *beni* ilgilendirebilir, nasıl desem, yani biz tekrarlanacak olsak, ki tekrarlanmayacağız, git gide kişisellikten uzaklaşan ve yararsızlaşan bilgi birikimimiz de zaman içinde varlığını sürdürmeyecek, şu bilgisayarlar var ya hani, her şeyi çalışıyorlar, yutuyorlar, depoluyorlar, sonra da hangi tuşa basacağını bilen ilk cahilin önüne seriyorlar. Hmm. Hoşuma gitmiyor.” Rylands bir elini kabartılmış krema benzeri ak saçlarına koydu, biçimini bozmadan, eski çağlara yönelik beynini ufukta sezdiği ve onu üzen, onun gibi birine yer vermeyen gelecekte korumayı ister gibiydi, sanırım buna razıydı; ama daha genç yaştaki Ian gibi, ya da büsbütün genç olan Eric gibilere de yer yoktu, ikisinin de önünde uzun çalışma yılları vardı ve bu Rylands’a çok ağır geliyor olmalıydı, bir kolunun kesilmesi ya da kurban edilmek gibi. “Hoşuma gitmiyor. Hmm. Günümüzde bile bizim bin zahmetle oluşturduğumuz notlar ve yorumlarla dolu metinlerimizi okuyan çok kişi yok, okuyanların da çoğu kötü niyetle yaklaşan hınç dolu meslektaşlarımız, maksatları eleştirmek ya da çürütmek ya da talihin yardımıyla aşırıp kopya etmek. Bizim değerimizi henüz hayattayken düşürmek için, öldükten sonra değmez. Sonuçta, iyisi mi, hiçbirimizi romanının dışında bırakmamaya gayret et: Bazılarımızı ölümsüzlükten yoksun bırakmış olursun, işte ancak o bağışlanamaz bir şey olur, öyle değil mi? Bana kalırsa, ancak edebi boyutta bir gelecekte mahrum edeceğin kimselerin öfkesinden korkmalısın. Ta, ta, ta. Düşünebiliyor musun? Bundan yüz yıl sonra, bizim gibi birileri, bizim insan yanımızı araştırıyorlar. Ta, ta, ta.” Rylands kendi nüktelerine sık sık gülerdi.

Eric ile Ian da güldü, ünsüzleri gırtlaktan gelen kahkahalarıyla. Ian Michael, Bernal adını verdiği bir polis müfettişinin başından geçen polisiye romanlar yazıyordu, ama eğlenmekten ve onları Japonya’da iyi bir fiyata satmaktan (göründüğü kadarıyla hüner aynı başkişinin tekrarlandığı ilk beş altı yapıtı çıkarmakmış, ardından hem başarı, hem tiryakilik kendiliğinden gelirmiş, özellikle tekrarlamaları pek seven Japonya’da öyleymiş) gayrı emeli yoktu, edebiyat tarihine geçmeyi ummuyordu. Romanları polisiye nitelikte

olmayan ben de ummuyordum. Ya da umuyordum belki, söylemesi kolay değil. Hayır, başka amaç güdüyorum.

“O açıdan tehlike yok sanırım” diye yanıt verdim Toby’ye. “İş ancak bana kalıyorsa, korkarım hepiniz ölümlü olmayı sürdüreceksiniz.”

Bu noktada bir parantez açarak konudan uzaklaşmak durumundayım –bu bir parantezler kitabı, ancak onlar da konuyu geliştirmeye yarıyor–: Şunu kabul etmeliyim ki, Toby Rylands'ın o fikri bazen birilerini ikna etmek ve birileriyle pazarlık etmek için işime yaradı. Tam *Tüm Ruhlar*'ı kaleme aldığım sıralarda, Yeni Zelandalı üstadım, Ian Michael'ın bahçesinde nehri seyredirken dalga geçerek söylediği şeyle Francisco Rico'yu kandırdım. Paco Rico o sıralar benim için “bilgi küpü Profesör Rico”, zoraki huysuz, yüz­süzce kendini beğenmiş ve isteği dışında sevimli bir adamdı. Azametli, çevresini müritleriyle sarılı görmekten hoşlanırdı (öyle de yapardı). Yine de bir seferinde –galiba Vitoria'daydık–, moralini bozmayı başardım, olanca nüfuzunun ve mesleki tafrasının, Kraliyet Dil Akademisi'nin yüce katına erişmesi olasılığının –adaylığı hazırlanmaktaydı–, göklere çıkarılan yığınla eleştiri yapıtının nasıl kendisinden daha uzun ömürlü olmayacağını gösterdim. Onun arkasından tanımı gereği daha uzmanlaşmış kişiler gelecekti, daha fazla bilgi sahibi olacaklar, daha kusursuz yöntemlerle çalışacaklardı, belki de *Lazarillo de Tormes* ya da *Don Quijote* üstüne her şeyi araştırabileceklerdi, onun yorumlarını ve bulgularını safdilce –geçmişe karışan her şey gözümüze safdil görünür– ya da temel bilgilerden habersiz sayarak, köhne, hatta gülünç durumda bırakacaklardı. Buna karşılık, dedim, tüm çağdaş romancılar –en beceriksizimiz bile, İspanyollar arasında Manzaneda de Torío'lu ya da Quicena'lı romancı; kuşkusuz Las Palmas'lı yazar Galdós öyle değil– yalnızca Cervantes'i tanıdığımızdan, onun öğretisinden yararlandığımızdan ve ona dayandığımızdan ötürü olsun, bir bakıma Cervantes'ten üstün sayılırız, üstelik onun ardından gelenleri de tanıyoruz, o da kuramsal düzlemde bize büyük bir avantaj sağlıyor; buna karşılık hiçbirimiz ondan üstün olmadığımız gibi, varlığımız da, yazdığımız sayfalar da onunkileri silip

* Francisco Rico Manrique, filolog, şimdilerde J. Marías da onun gibi İspanyol Dil Akademisi üyesidir. (ç. n.)

** İspanyol Altın Çağı klasik yapıtlarından. (ç. n.)

yok etmiyor, onun yapıtları süresi geçmeksizin okunuyor; bu öyle bir alan ki, aradan geçen zamanın yardımı olmuyor, daha doğrusu kendinden öncekini iyileştirmeye de bir kenara itmeye de yaramıyor, belki de geçen zamanın yitirilmiş olmayıp, aslında kazanım sayılacağı tek alan: Bireyler açısından değil, bizler hep kayıplı çıkarız ama amaçlarımız ve ortaya koyduğumuz yapıt açısından, tabii onun da zaman içinde varlığını koruması koşuluyla. Bugün yazdıklarımızı kimse umursamıyor ama uzun yıllar sonra, onları bizzat Rico'ya veya Rylands ya da Michael ya da Southworth'a benzeyen birilerinin ciddiye alması olasılığı uzak da olsa mevcut; ve o Profesör Rico'nun kendisinin bugün yayımladığı şeyler için o olasılık yok, pek değerli, daha da büyük ustalıkla kaleme alınmış olsalar bile.

“Şöyle bir olasılık da var” dedim ona, “bakarsın gelecekte çalışmaların, metin çözümleme yeteneğin ve biriktirdiğin onca bilgi sayesinde başarabildiklerinden daha çok, sonsuza kadar izi sürülecek bir romanın kişilerinden biri olduğun için hatırlanırsın.”

Profesör başlangıçta hoşnutsuz göründü, kendi payına düşen oydu, hatta biraz alındı da.

“Eh” dedi kibirli bir yüz ifadesiyle, “ben bir romanda yer aldım bile, hem de tartışmasız kahramanı, olayları, özellikle de tutkuyu tetikleyen, kitabın egemen başkişisiydim. Baştan sona bana karşı yazılmış bir roman, hıncını boşaltmayı dileyen bir kadıncağızdı, zavalılık.”

“Ha evet, okumuştum” diye yanıtladım, bu sözüm onu şaşırtmış, dahası, gururunu okşamış gibiydi (“A, öyle mi, okudun demek?” diye dizginleyemediği bir memnunlukla ağzından kaçırdı ve bana Rylands'ın haklı olduğunu düşündürdü). “Ama seni hiç de iyi tanıtmıyordu, öte yandan madem niyeti öcünü almakmış, doğal sayılır. Aslında tanınman pek kolay değildi, o saçma tutkusunun daha anlaşılır olması için fiziksel görünümünü de güzelleştirmişti. Hatta sanırım daha uzun boylu görünüyordun. Onun dışında, nefret edilesi ve sıradan bir kişiydin, yanlış hatırlamıyorsam, profesör. Mukavvadan kesilmiş bir figür.”

Profesör başarısını savunmak için birkaç atılımda daha bulundu, teslim bayrağını kolay çekenlerden değildir, ancak tartışmaktan canı sıkılırsa çekerti.

“Saygısızlık etme, genç Marías. Beni yerin dibine geçiriyordu ama her şekilde benim yüzümden çok acı çektiği görülüyordu, bu da beni ilginç kılar. Öyle değil mi yani?”

“Genç Marías.” Juan Benet ve bazı dostlar uzun süre, bizim pederden beni ayırt etmek için böyle seslenmişlerdi; peder de yazardı ama yazdıkları kurgusal değildi***. Herhalde bundan kırk yıl sonra da bir salona girdiğimi gören birileri “Bakın, genç Marías geliyor” diyecektir ve öbürleri başlarını çevirince seksen beş yaşında bir ihtiyaçla karşılaşacaklardır; bu fikre, hatta sahneye alıştım artık, elden ne gelir, adların kudreti o denli büyüktür. Şimdilerde Rico beni “Javier” diye çağırıyor, ben de onu “Paco” diye, ama o vakitler birbirimizi böyle iyi tanı mıyorduk, başka kişilerdik, “genç Marías” ve “bilgi küpü profesör Rico”yduk.

“Pek sayılmaz” diye yanıtladım, “Birine acı çektirmek herkesin elinden gelen şeydir, en salak, en hödük, en ruhsuz erkeğin de, en gizemsiz kadının da. Nitekim herkes herkese acı çektiriyor, az ya da çok, bir miktar, bize yararlı olanlar, bize bakanlar bile, bunun için biraz yakınlık yetiyor. Hem başkasının nefretini de hesaba katmak gerekir; bu, arada bir ortaya çıkar ve her zaman acı verir, öyle değil mi? Fakat mesele o değil, seni kişi olarak daha ilginç kılmış ya da kılmamış olması değil. Önemli olan ölümsüz bir kitabın kişisi olmak, şayet günümüzde ölümsüz bir şey olabilirse; isterse insanı acımasız, nekes ya da hödük olarak gösterebilirsin. Öyle bir şansa hiç erişmeyelim daha iyi, çünkü edebiyatın sonu gelinceye kadar portremiz öyle kalır, yine de hiçbir yapıtta yer almamak büsbütün beter. Hiç değilse yabancı bir hocamın düşüncesi bu yönde. Söyle bakalım, şu senin romancağın çok uzun ömürlü olacak mı?”

Profesör durup birkaç saniye düşündü, ne yanıt vereceğini bilmediğinden değil, o yanıt vermenin yerinde olup olmadığını bilmediğinden. Durmadan kıpırdayan lastiksi dudaklarıyla pufluyordu.

“Açık konuşayım” dedi sonunda, “hiçbir okurun onu yeniden rafına kaldırdığında içinde ne olduğunu anımsayacağını sanmıyorum. O da sonuna kadar okursa. Senin aklında kalmış olmasına şaşıtım.”

“Pek bir şey hatırlamıyorum, o kadar da seninle olan tanışıklığımdan ötürü, profesör. Görüyorsun işte” dedim. “Daha güçlü, kalıcılık olasılığı daha fazla bir yazara ihtiyacın var. Ben gerçi kendimde büyük imkânlar görüyor değilim, ama ne olur ne olmaz, bahsini daha çok şey vaat eden sayılara oynamaya başlasan fena

*** Javier Marías, Ortega'nın öğrencisi, İspanya'nın önde gelen çağdaş düşünürü Julián Marías'ın oğludur. (ç. n.)

olmaz.” Profesör öyle bile bile, isteye isteye kibirlidir ki, yanında rahat edebilmenin çaresi ya müritleri gibi uysal davranmak ya da zorlama ya da yalancılıktan da olsa, onun kadar kibirli olup karşı koymaktır. Bunu güzel karşılar ve tanıdığı o alanda kendini rahat hisseder, kibrinin dizginlerini koyvermeye davet edildiğini görür, bazı konularda öyle bir çocuksu ruhu vardır ki insana pek sevimli gelir. “Gel, sana bir anlaşma önereyim.”

Rico orta parmağıyla gözlüğünü yukarıya itti, burnunu kırıştı-rarak, siperlik takan eski zaman muhasipleri gibi yukardan aşağı süzdü beni.

“Neymiş bakalım o anlaşma, genç Marías. Uyarılmış olayım, benim ölçütüme göre henüz pek bir şey önerecek konumda değilsin.” Kendini beğenmişliği üstüne söylenen şey, saygısızlığı için de söylenebilir, eğer karşısındaki kişi söz düellosunun ilk vuruşlarında sertleşmediyse, ki bu da onun saygısızlığına izin verir.

“Bir roman yazıyorum, içinde sana yer vermemin hiçbir zahmeti olmaz, şayet erdemlerin yeterse.”

“Ya, öyle mi, nasıl bir şey?” diye sordu ilgilenerek, ardından ilgilenmezmiş gibi yapmak için hemen düzeltti. “Söyle bakalım, benim gibi birinin senin yazdığın bir romanda ne işi olur ki? Yoksa bilgiler hakkında mı yazıyorsun? Çapkınlar hakkında mı? Bilimin üstatları hakkında mı? Anlamadım.”

Profesör hoş adamdı doğrusu, o derin bilgisiyle her zaman hoşuma gitmiştir, bir telefon konuşmamız dışında.

“Çapkınlardan çok bilgiler üstüne” oldu yanıtlım. “Şöyle bir şey: Roman Oxford’da geçiyor ve oraya ziyarete gelen zarif bir İspanyol profesöre yer vermek benim için zor olmaz, örneğin bir konferans vermeye çağrılmış olabilir.”

“Herhalde demek istiyorsun ki bir büyük üstad dersi vermek üzere, hatta mümkünse açılış dersi. Son derece derin bilgi ürünü ve esinleyici bir şey, örneğin El Escorial’daki Casa del Príncipe ya da *El Libro del caballero Zifar***** üstüne” diye katkıda bulundu, imanla. Gayet seçkin ve sözleriyle büyüleyen bir adam, değil mi? Oxford’lu meslektaşlar onun ağzından çıkan her sözü huşu içinde dinler, öyle değil mi? Üstelik yakışıklı, *ça va sans dire*****

**** *Şövalye Zifar’ın Kitabı*: İspanyol dünyası türünün ilk serüven anlatısı, 1300’lere doğru, yazarının Toledo’lu rahip Ferrand Martínez olduğu sanılır. (ç. n.)

***** Söylemeye ne hacet. (ç. n.)

“Bırak da kişiyi de sahneyi de ben yapılandırayım, profesör, sen de sıradan laflar etme. Belki de o aşk romanıyla, uygun olanı ve hak ettiğini almışsındır da tüm bunlarla boşuna vakit kaybediyoruz. Oxford’lu meslektaşlar kimsenin ağzından çıkanı asla huşu içinde dinlememiştir, zira bu, ilkelerine aykırı düşer. Hoşgörüyü karşılarlar, hepsi o kadar. Hem sonra neyin açılış dersi?”

Gerçeğin apaçık ortada olduğunu vurgulamak için ellerini omuzları hizasında iki yana açarak, “Öğretim yılının, elbette” diye yanıtladı profesör. “Tüm üniversitede öğretim yılının açılışı. Sakın beni İspanyolca ve Portekizce bölümüyle falan sınırlama, öyle kırıntı şeyler istemem. Michaelmas diyorlar orada ilk üç aylık döneme, öyle değil mi? İşte o sizin Michaelmas’ınızın açılış dersi.”

Madem ukalalık etmek gerekiyordu, ettim, telaffuzunu düzelttim, bu durumda o “Michael”, Bask dilindeki gibi telaffuz ediliyordu, “Mikelmas” diye.

“Mikelmas” dedim. “Profesör, hırslı davranıp saçmalama. Onun için dersini İngilizce vermek gerekir, o zaman da o denli üstat konferansı olmaz, korkarım bilginin enginliği o denli uzağa varmaz, kurgusal kişi olsan bile. Hem henüz bunu hak etmiş de değilsin.”

Profesör Rico emellerine set çekiverdi. Fikrin ona çekici gelmiş olduğuna ve yoklama yaptığına kuşku yoktu, en azından fikrin şakası. Lastikli ağzının bir iki dikkate değer kıvılcığıyla yüz ifadesi değişti ve yine doğasından gelen hoşnutsuzluğu takındı:

“Ha, şu anlaşma önerin.” Ama hemen numara yapmaktan vazgeçti, ilgisi canlandı, ikiyüzlülük ve pazarlık edemeyecek kadar sabırsız bir adamdı. “Söyle bakalım, rolümün hacmi ne kadar olacak?” diye sordu, kendisine rol öneriyormuşum gibi.

“Ufak, şimdilik ufak, profesör. Bu seferlik bir deneme yapabiliriz, ikimiz de memnun kalırsak, gelecekteki kitapların neler getireceğini kim bilir. Şimdilik ufak bir rol, ikincil bir kişi, bir görünüp kayboluyor ama parlak.”

“Ben mi bir görünüp kayboluyorum? Ben bir görünüp kayboluyorum, ha?”

“Hayır, sen değil, roman kişisi. Anlarsın ki seni başkişi yapmak için onu baştan sona değiştiremem. Ben reddedilmiş bir aşık değilim ki, anla bunu.”

Profesör Rico ağzında anlaşılmaz bir laf geveledi, hayalinden gelip geçen şey onu öyle heveslendirmişti ki, şimdi onun bir parçasından vazgeçmek çok rahatsız ediyor gibiydi.

“Ertsz” diye bir şey geveledi.

“Ne?” dedim.

“Hiçbir şey, hiçbir şey” diye gevelemeyi sürdürdü, zihninde birtakım hesaplar yapar gibiydi. Gözlüğünü yerleştirdi, ceketinin kollarını biraz sıvadı ve sonunda yine açık konuşmaya başladı, hatta kararlılıkla, pokerde bir blöfü kabul edip “Görüyorum” ya da “Varım” diyen bir kumarbaz misali. “Pekâlâ, genç Marías, girişatı bırakalım da konumuza dönelim. Karşılığında ne istiyorsun? Çıkar ağzından baklayı.”

Gösterdiği güvene teşekkür ettim ve kendimi sahte bir ölüm-süzlük satıcısı gibi hissettim.

Ondan ne istediğimi anlatmayacağım, yalnızca bir deneme yapmayı akla yatkın buldu, kabul etti ama sonra yerine getirmedi. Günü geldiğinde havaice bir neden ileri sürdü, pek memnun kalmamışmış, ne roman kişinin davranışından, ne kendisine benzerliğinden, ne ona ayrılan yerin ölçüsünden; yine de kılığının bazı ayrıntılarından ve iki-üç niteleme sıfatından hoşnut kaldığını kabul etti. (Yine de başka kaynaklardan gelen bilgilere göre, aslında bayağı memnun olmuş, hatta gururlanmış, en çok da tanıdıklarının romanda boy göstermesini ya da ona göz kırpmasını; anlaşılan, imrenerek yorumladıklarından ötürü: Toby Rylands yine haklı çıkmıştı.) Ben borcunu kovalamadım, sonuçta varsayımsal bir gelecekte bana bir saygı nişanesi sunma nezaketini göstermişti, ben eğlenmişim ve söz konusu roman kişisi –bir belirip bir kayboluyordu– ondan ancak kısmen esinlenmişti, yine de birçok kimse o Profesör Diestro kişisinden Don Francisco Rico Manrique’nin aslına tıpa tıp uygun portresini gördü, ki o da gerçek değildi (kendisi ben Oxford’da bulunduğum sırada oraya hiç uğramamıştı). Onu bir diskotekte gösteriyordum, metinde şöyle deniyordu, “Ünlü Profesör Diestro, kendi sözüyle dünyanın en büyük ve en genç Cervantes uzmanıydı ve tabii ki Madrid’de (seven ve sevmeyenlerine göre) Ustaların Ustası ya da Ustaların Uğursuzu olarak nam salmıştı ve ertesi sabah ustalık bir konferans vermek üzere bölümümüz tarafından davet edilmişti. Ben kendisini fotoğraflarından tanıyordum.” Ve tanıtıma şunlar

ekleniyordu: “Saygın görünümlü, geveze, kırk küsur yaşlarında bir adamdı profesör, Ferré gömlek giymişti, kelliğini kendine yakıştırmıştı (görünce ‘Saygın bir İspanyol profesör’ diye düşündüm şaşkınlıkla ve başarısını kendime açıklamış oldum), en okkalı kızlardan birini öpücüklerle boğuyor ve karşılığında öpücüklerle boğuluyordu.” Açıkça kanıtlanabileceği üzere, onu saygın, ünlü, genç, nefret edilen, başarılı, marka bir İtalyan gömleği giymiş, bilgi küpü ve çapkın olarak gösterdim. Profesör, ona Michaelmas daha doğrusu Mikelmas’ta tüm Oxford’un huzurunda öğretim yılını derme çatma bir İngilizceyle açmasına olanak sağlamadığımdan ötürü şikâyetçi olamazdı.

Aradan birkaç yıl geçti, ben sonunda *Beyaz Kalp* adını verdiğim bir sonraki romanımı kaleme aldığım sıralarda, bir sabah onunla telefonda konuştum ve bu yeni kitaba değindiğimde, hiç girişatsız soruverdi:

“Ben var mıyım?”

Yüzsüzlüğü o kadar hoşuma gitti ki derhal bir ikramda bulunmakta beis görmedim, hem bu kez karşılığında hiçbir şey istemedim.

“Olmak mı istiyorsun?” dedim. “Henüz vaktimiz var. Bitirmeme çok kalmadı, ama yeni başladığım bölümde bir kişi var, pekâlâ sana, yani Profesör Diestro’ya dönüşebilir. Aslına bakarsan bana elverişli geleceğin bir sahne var.”

“Ben mi sana elverişli geleceğim? Ben sana, ha? Bu kadar yüksekte atma, ben kimseye elverişli gelemem. Nedenmiş o? Nasılmış bakalım o hıncır sahne?” Birazcık kuşkucu bir adamdır kendisi.

“Bak, diyelim ki seni araya sıkıştırabilirim, kitaba hiç mi hiç zararı olmaz, aksine, kitabı zenginleştirir.”

“Ama bu kez benim onayımdan geçmeli.” Dileği dayatmalara dönüşmüştü bile. “Hakkımda ne diyeceksin, söyle bakalım?”

“Pekâlâ, bakalım sana bir şeyler okuyabilir miyim.” Sahne kısmen yazılmıştı, o sayede bir sayfasını alıp kendisine okudum. “Bakalım, burada şöyle deniyor: ‘Birden, sıra tatlıya gelmişken, birkaç dakikalık bir suskunluk oldu, sanki onca taşkınlıktan, göklere çıkarıldıktan sonra birden üstüne yorgunluk çökmüş ya da karanlık düşüncelere gömülmüş gibiydi, belki de bahtsızın biriydi ve o, ansızın aklına gelivermişti’” Bir ara verdim. “Ee, ilgini çekti mi?”

Profesör Rico hemen yanıtlamadı, sonunda hakkımı bahşetti:
“Fena sayılmaz, beni aşağılamıyor. Göklere çıkarılmayı beğendim. Kişi melankolik mi? Öyle anlıyorum, düşüncelere gömüldü, değil mi?”
“Öyle, düşüncelere gömüldü, profesör.”
“Karanlık düşüncelere, öyle değil mi?”
“Öyle, çok karanlık, profesör.”
“Biraz daha oku bakalım.”

Doğrusu ya, Profesör Rico pek melankolik değildir, belki de o nedenle kurguda öyle görünmek ilginç gelmişti.

“Pekâlâ. Ama ancak iki cümle daha: ‘Her neyse, o adam yetenekli biri olmalıydı, öyle ya, yüzündeki güvenli ifade bir anda çökkünlüğe dönüşüvermişti ve numara yapıyormuş ya da samimiyetsizmiş gibi görünmemişti. Şöyle diyordu sanki: ‘Bundan böyle ne fark eder ki.’” Okumayı bıraktım. “Ee, cazip geldi mi?”

“Yetenek sözcüğü yerinde bir gözlem olmuş” diye yanıtladı, “ama onun yerine ‘dehâ’ diyebilirsin. Hani, hazır elin değmişken, ne dersin?”

“Deha algılanması daha güç şeydir, Profesör Rico, zaten anlatıcı bu tipi neredeyse tanımıyor.”

“Tip’ deme kendisine” diye payladı. “Biraz daha oku bakayım.”

“Sayın profesör, şimdi kalkıp sana tamamını okuyacak değilim. Romanda olmayı istiyor musun, istemiyor musun, söyle. Önerebileceğim ancak bu rol var, hem benden uyarması, başka birine de verebilirim.”

Paco Rico birkaç saniye ses çıkarmadı. Ardından doğrulayayım istedi:

“Bundan böyle ne fark eder ki.’ Böyle demiştin, değil mi?”

“Evet, sayın profesör. ‘Bundan böyle ne fark eder ki.’”

“Bunu beğendim, uygundur. Zaman zaman, ben de umutsuzlanıp böyle diyorum, uygundur” dedi, hiç de umutsuzluk içermeyen bir ses tonuyla. Ardından, ilgilenen ve ona romanda yer vermeyi düşünen benmişim gibi, şöyle ekledi: “Haydi bakalım, şimdilik izin veriyorum.”

Böylece birkaç gün boyunca Profesör Diestro’nun görüldüğü sahneyi yazmayı sürdürdüm, artık *Tüm Ruhlar*’da belirlenmiş bulunan kendi adıyla ve özellikleriyle romana katılmıştı. Daha fazla geliştiriliyordu ve onun egemenliğindeki bir akşam yemeğinde bir hayli konuşuyordu –artık bir görünüp bir kaybolmuyordu, varlığı kısa süreliydi denebilir–, Paco Rico’nun bu kez hoşnut olacağını

düşündüm. Oysa bölümün sonuna yaklaşıyordum ki, oturduğu Barcelona'dan telefon etti.

“Bak ne diyeceğim, genç Marías” dedi hiç girişatsız. Aradan birkaç yıl geçmiş olmasına rağmen, hâlâ birbirimize alaycı yönelişimizi elden bırakmamıştık. Bundan ancak ortak bir dostumuzun, Don Juan'ın (Benet) ölümünde vazgeçecektik, onun gözleriyle birbirimize sempatiyle bakmayı başarmıştık. “Düşündüm ki şu senin romanın mıdır nedir, yok bilmem Profesör Diestro'ymuş, yok elinin körüymüş, falan filan diye kitapta yer almak istemiyorum. Yer alırsam kendi kendim olmalıyım.”

İlkin anlamadım.

“Kendi kendin mi? Ne demek istiyorsun yani?”

Profesör sabırsızlandı.

“Ben kendim, Francisco Rico, kendi adımla. Francisco Rico diye geçsin, ona benzeyen ya da onun karikatürü olan bir kurgusal varlık değil.”

“İyi de Diestro da sana o kadar benzemiyor, senin tıpkın değil, ayrıca değiştirmem gerekir. Belki Rico onun yaptıklarını ve söylediklerini ya da onların hepsini yapmaz ve söylemezdi, zaten kişi de işlevi de artık belirlenmiş durumda. Şimdi o kişiyi sana uydurmak için öyküyü değiştiremem, bunu kavrayacağını varsayıyorum. Hem sonra, hepsi, senin deyişinle, kurgusal varlıkların ortasında gerçek bir kişi nasıl olur. İyi olmaz ki.”

Profesör bir iki kez sıkıntısını anlatmak üzere dilini şaklattı. Açık seçik işittim, öyle ya, az kalsın kulak zarımı patlatacaktı.

“Niye olmazmış? Saçma bir şey bu. Romanında gerçek yerler ya da kurumlar yer alıyor, değil mi? Birileri vardır, değil mi?”

“Evet, BM, sonra Prado Müzesi var, ve...”

“Tamam işte” dedi.

“Tamam olan ne?”

“Prado Müzesi gibi olmak istiyorum.”

Gülüp şu yanıtı vermekten kendimi alamadım:

“Profesör, hiç kimse senin büyük erdemlerinden kuşku etmiyor, sahiden çok ünlüsün, yine de bu talebinle ölçüyü kaçırıyor musun, bilemem, özellikle de henüz hayattayken. Herhalde ölümünden sonra bir büstünü dikerler.”

“Aptal aptal konuşma, genç Marías” oldu yanıtı, sinirlenmiş numarası yapıyordu, “Ne demek istediğimi gayet iyi biliyorsun.

Prado Müzesi'ne romanında kendi adını vereceksin, birisinin Kır Müzesi'ne ya da Zıplama Müzesi'ne gittiğini söylemeyeceksin herhalde.”

“Acaba neden Zıplama Müzesi” diye sordum kendi kendime.

“Hayır. Zıplama Müzesi de nereden çıktı?” diye sordum.

“Ne fark eder, Zıplama olmuş ya da Sıçrama, ne fark eder. Yani nasıl Prado Müzesi Prado Müzesi'yse, Zıplama yahut Sıçrama Müzesi değilse, ben de Profesör Rico olmalıyım, tüm adım sanımla, Bellaterra Üniversitesi profesörü ve Dil Akademisi üyesi –artık Akademi'ye girmişti–, yani Diestro yok bilmem Fieltro ya da başka herhangi bir icat ya da uyduruk olmaz, anladın mı? Kendim olarak kitapta yer almak istiyorum, ya öyle ya da olmaz, çıkar beni, çekiliyorum.”

Tüm bu çekişmelerde karşılıklı şakalaşmanın payı vardı, fakat orası kesindi ki, profesör, dostluğumuza sığınarak, asla hiç kimse-nin dayatamayacağı birtakım olmadık koşullar öne sürmekteydi. Gerçekten de bir kurgu yazarına hiçbir şey dayatılamaz, oraya, kurgusal yapıtına, tanıdığı herhangi bir gerçek kişi ya da olayı sokuşturmak için izin istemek zorunda değildir, sokuşturmaya karar vermişse de hiçbir şey ya da hiç kimse onu engelleyemez. Bizim gibilere güven olmaz, aramızda insafsızlar da vardır, fakat ben onlardan değilim sanıyorum. Profesörle dostluğum vardı ve açıkça dile getirdiği arzularına karşı çıkacak değildim. Onu ikna etmeye çalıştım, her şey bir yana kendi yararım ve rahatlığım için. Çoktan tasarlanmış ve betimlenmiş bir roman kişisinde değişiklik yapmak kolay olmaz, yapılırsa da cezasız kalmaz, insan *regret* ya da *rimpianto****** duyar, İspanyolcada bunu tam anlatacak sözcük bulunmuyor, galiba bu topraklarda olan ya da olmayan şeylerden, yaptıklarımızdan ya da yapmadıklarımızdan yakınmaya pek yatkın değiliz, daha çok hınca aşınayız. Bir kişinin adını değiştirmek de öyle kolay değildir. (İnsan değiştirdiği, kendinden başkasının bilmediği ilk adı asla unutmaz, bir annenin ölü doğan çocuğuna, ondan başka hiç kimsenin tanımadığı çocuğa seçmiş olduğu ve yüksek sesle söylemesi nasip olmayan adı hiç unutmadığı gibi.) *Beyaz Kalp*'teki profesör artık nasılsa öyleydi, üstelik benim tüm bölümü baştan sona yeni soyadına göre daktiloda yeniden yazmam

***** Pişmanlık, özlem. (ç. n.)

gerekirdi, silip yazmaya bayılırım ama yapıt son şeklini almışken bundan nefret ederim, bilgisayarım yok, bilgisayar kullanmıyorum. Amma iş.

“Öyleyse olmaz diyorum çünkü benden istediğin şeyin oluru yok profesör ve buna en çok da ben üzüleceğim.”

Profesör Rico ses çıkarmadı, sessiz sessiz soluyordu. Galiba benim boyun eğeceğimi umuyordu. Canının sıkıldığına kuşku yoktu, bereket onun her şeyi kısa sürer –yo, hayır, her şeyi değil, zamanla gördüğüm kadarıyla sevdaları uzun süreli oluyor–, sebatlı bir adam değildi, o nedenle kin de tutmazdı. Lafı gevelemedi.

“Peki o halde adı Diestro olamaz” diye dayattı, büsbütün abes bu ikinci koşulu beni düşündürdü. Şimdi derdi yalnızca dalıma basmak değildi. Diestro o değildi, öyle ya, o adıyla sanıyla Rico’ydu, romanda da öyle olmayı istiyordu, ikisini farklı görüyordu. Buna karşın o ad kendisine işaret eder diye düşünüyordu, gerçekte o olmaksızın oymuş da üstüne bulaşmıştı o kişi ve o ad tekrarlanırsa artık özdeşleşmekten kaçınması ya da bunu yadsıması mümkün olmazmış gibi, bu sonuncusunu yasaklamaya ya da izin vermeye kendini yetkili sayıyordu, ne var ki o kişiyi ben yaratmıştım, ona ait değildi, oysa sahip çıkıyordu. Artık başka bir kişide tanınmayı ya da kendisinin bir taklidi olmasını istemiyordu, bir kurguda yer almayı hâlâ istiyordu, ama kurgusal olarak değil, kurguya sokuşturulmuş bir gerçek parçası –dışardan gelip karışan biri– olarak. Galiba şimdi hepten kurgusal olma korkusuna kapılmıştı, dünyanın, daha doğrusu baskı makinesinin sonu gelene kadar hiçbir şeyin değişmeden kalacağı bir alanı yeniden ziyarete gidip sonsuza kadar orada yaşama korkusuna. İnsan hayattayken telafi edebilir ya da değiştirebilir ya da düzeltebilir, ta ki ecel gelip öyküyü, en çok da ikisinin, yaşamın ve ölümün anlatısını noktalayınca kadar. Oysa insana bir kurguda yakıştırılan şeyin onarılması çok güçtür, hatta imkânsızdır, olan olmuştur, onarıma yer yoktur. Kâğıda dökmüştür artık, acımasızca ve umutsuzca aynen tekrarlanır –öykü budur, sözcükleri de budur–, insan okuduğu, göz gezdirdiği ya da danışmaya girdiği her seferinde aynı şeyi söyler, bir tablo için seçilmiş ve dondurulup kalmış eylem de öyle, asla ne ileri gider ne geri, arkadan resimlenmiş kişinin yüzünü de karşıdan resmedilmiş kişiniri ensesini de, profilden resmedilenin yüzünün öbür yanını da asla görmeyiz. Yazılmıştır bir kez, zaman tanımayan korkunç

bir tehdittir. Dedim ki gerçekten son noktayı koyan şey son değildir, o sonun ve önceki gelişimin anlatısıdır, yaşamın ve ölümün öyküsüdür, ister kurgusal hatta ister gerçek olsunlar, ya da eğer yaşam kurgusalsa ölüme de gerek yoktur, yazı onun yerini tutar. Anlatmak en çok öldüren ve en fazla defneden, yüzümüzü ya da profilimizi ya da ensemizi sabitleştiren ve dondurup öylece bırakan şeydir ve anlatılmak ölümsüzlüğe inanan kişinin ölümsüzleşmesi ve her şekilde ölü olmaya eş sayılabilir, ben kendim de bu yazıyla ve bu sayfalarda kendi kendimi defnetmekteyim, onları hiç kimse okumasa da, ne yaptığımı, niçin yaptığımı bilmesem de. (Çünkü onları bir başkasının daha bilmesi bu sonucu değiştirmez, kendi kendime biraz anlatayım, kendim okuyayım yeter.) Galiba Profesör Rico o anda işte bunu sezinlemişti, yani onu kitabıma gömmekle kendisine ne yapabileceğimi.

Adı değiştirmek ve bölümü yeniden yazmak zorunda kaldım ve *Beyaz Kalp*'teki profesör Diestro, oldu size profesör Villalobos, altmışlı yıllarda Madrid'de Miguel Ángel Caddesi 8 numaradaki okulum Estudio Koleji'ndeki suratsız bir hoca hanımın soyadıydı, zaten Diestro da bir başka, güleç bir hoca hanımın, Carmen García del Diestro'nun soyadıydı: Señorita Cuqui, ağır bir makyaj yapar ve sınıfta arasız sigara içerdi, daha doğrusu ruj lekeli sigaralar parmaklarının arasında kül olurdu, o arada coşkulu, teatral bir edayla klasikleri okurken ağır bileziğini bir çıkarıp bir takarak hokkabaz hünerleri sergilerdi, bazen de bilezik yere düşerdi, ikisi de (bilezik de, zemin de) ezilirdi, öyle takılarıyla denge oyunları yaparak sigaranın külünü yüksekte tutmaya çabalar, sonunda okuduğu yapıt onu şiddetli bir harekete zorladığında, örneğin coşup özellikle sevdiği bir öğrencinin omuzuna –un çuvalı, et çuvalı misali– ya da havaya bir bıçak darbesi indirdiğinde küller ceketinin ya da bluzunun üstüne düşerdi. Ne şirin kadındı, yüz yaşına varmış olmalı, kırk yılda bir bana sevecenlikle ve elinde sigarasıyla yazdığı oluyor, özellikle sigarayı savunduğum bir yazı yayımladığım vakitler, beni kutlamak için.

Fakat romanın kişisi artık Rico'nun daha doğrusu önceki romandaki Profesör Diestro'nun karakteri ve bedensel özellikleriyle oluşturulmuştu bile. Onu fazla değiştirme ya da ondan vazgeçme gücünü kendimde göremedim, sonuçta her şeye karşın galiba Rico orada duruyor –ya da çevresinde dolaşıyor–, gerçi bölümün sonun-

da, bir benzerlik fikrini daşıtmak için şunu yazdım: “Hüzünlere gark olup sustuğu vakit” profesör Villalobos en sevdiğim aktörlerden biri olan George Sanders’i biraz anıştırıyordu, başka bir yerde onu “hiçbir şey istemez gibi görünen adam” olarak adlandırmıştım. Rico’nun Sanders ile en ufak benzerliğı yoktur. Bilmem onu kurtarmaya yetti mi. şimdi burada ondan adıyla sanıyla söz ettim. Ama bu bir kurgu değıl, yine de bir öykü galiba.

Bu kitabın ilk aşamasında henüz asla –evet, henüz asla, bu kusurlu deyiş bile bile kullandım– kurgu ile gerçeği birbirine karıştırmamış olduğuma inanıyorum dedim, ancak bazen, geriye dönüp baktığımda, o karışıklıktan kaçınmayı başarmakta güçlük çekmiyorum diyemem. Bütün suçun bende olmadığını düşünmek istiyorum; *Tüm Ruhlar* yayımlandıktan sonra, bazı gerçek kişilerin hayatta onun kahramanları gibi davranmaya başlamalarından da, durumu bilmeleri gereken kimi seçkin okurların sadece şakalar ve abartılarla dolu bir romanda anlatılan şeyleri gerçek saymalarından da ben sorumlu değilim. Kitap yayımlandıktan birkaç ay sonra Oxford Üniversitesi rektör yardımcısı mıdır, başkan yardımcısı mıdır, şansölye yardımcısı mıdır, ne olduğunu bilmediğim bir hanımın yaptığı yorum dikkate değer: Bir kez daha dışarıdan katılan Diestro ya da Fieltro ya da Rico adında hırslı profesörlerin hazır bulunmadıkları bir resmi ya da törensel mecliste “Şu sıralar çok ilginç bir roman okuyorum, İspanyolca Bölümü’nün psikolojisini daha derinine tanımama yardımcı oluyor” demiş. Anlaşıldığına göre ortalıkta biraz telaşlı, hafiften alaylı ve derin, içten bir şaşkınlığı belirten mırıltılar dolaşmış –hanımefendinin İspanyolca bilgisinden hiç kimsenin haberi yokmuş, demek sıkı sıkı gizliyormuş, öyle ya, metnim henüz hiçbir yabancı dile çevrilmemişti–, sonunda dostum Eric Southworth, söz isteyip şansölye yardımcısı mıdır, başkan yardımcısı mıdır, rektör yardımcısı mıdır, ne olduğunu bilmediğim hanıma demiş ki, madem kendisinin ait olduğu bölüm üyelerinin psikolojisini yakından incelemeyi istiyormuş, öyle hassas bir araştırmayı herhalde ilgili öğretim üyeleriyle bizzat bağlantı kurarak ya da onları diplomalı, nitelikli, denkliği sağlanmış ve sözleşmeleri yapılmış bir psikolog ekibinin incelemesine sokarak yapmasının, aradığı bilgiyi, kuşkusuz “zorunlu olarak çarpıtılmış” bir romandan sağlamasından daha tercihe şayan olacağını belirtmiş ve bu tırnak içindeki ifadeyi ortamın özelliği olan belirsizlikle söylemiş. (“Ne demek istemiştin?” diye sordum, bana anlattığın-

da. “Ya, bilmiyorum, artık kendisi ne anlamak istediğine karar verirse onu demek istedim” olmuştı yanıtı.) “Rektör Yardımcısı hanıma en derin saygılarımla hatırlatabilir miyim” diye sürdürmüş o toplantıda, “Zatâliniz tamamıyla yerinde bir kelime kullandınız ve onu hiçbir şekilde göz ardı etmemelisiniz. ‘Roman’ kelimesini kastediyorum. Ayrıca o romanı yazanın bir yabancı olduğunun unutulmaması da tavsiye edilebilir” diye eklemiş şakacıktan çünkü Eric hiç milliyetçi ayrımlar yapan biri değildir. Öğrendiğime göre, şansölye yardımcısı hanımefendi bir an şaşalamış, ardından şöyle yanıtlamış: “Ya ya, evet, haklısınız, ne demek istediğinizi anlıyorum. Bir yabancıнын niyeti bizim itibarımızı zedelemek olabilir, öyle değil mi? Hele Kıta Avrupası’ndan gelmişse.” “Yalnız bu kadar da değil, başkan yardımcısı hanımefendi, söz konusu yabancı” diye perçinlemiş Eric, “İber Yarımadası’ndan gelmişti.” “Ya, anladım” diye sonuçlandırmış sözünü rektör yardımcısı hanım, sanki yanından ayaklarının ucuna basarak geçmesi ve hiç üstünde durmadan uzaklaşması gereken müstehcen bir laf işitmiş gibi çarçabuk ürkererek. Göründüğüne göre, o sıralarda mecliste ya da toplantıda bulunan ve arada bir romanıma kaçamak göz atarak oyalanan iki-üç profesör kitaplarını alelacele cüppelerinin altına gizleyivermişler.

İber Yarımadası’ndan, yani Kıta Avrupası’ndan ya da İngilizlerin gözünde ikisi birden; bereket benim Oxford kenti ve Üniversitesi hakkındaki çarpıtılmış ve zaman zaman ölçüyü kaçıran görüşümden rahatsız olanların sayısı az oldu denebilir. Gerçi ben hemen Ian Michael’a, Toby Rylands’a ve elbette Eric Southworth’e ithafli birer nüsha gönderdim ama 1989’da (roman birkaç haftadır kitabevlerindeydi, Eduardo Mendoza –yükü bir rüşvet karşılığında– onu 7 Nisan’da okurlara resmen tanıtmıştı) Paskalya tatilini İspanya’da geçiren kimi öğrenciler pek büyük bir beceri göstermek-sizin, İspanya’nın berbat işleyen posta hizmetinden önce davranıp Oxford’a, Ian Michael’ın anlattığına göre, kitabımı “el arabalarına yükleyerek” dönmüşler, dağıtmışlar, ödünç vermişler ya da beklen-medik ve anlaşılmaz bir keyifle fahiş fiyatlara satmışlar; o yüzden eski meslektaşlarım birkaç gün süreyle öğrencilerin kendilerine alayla baktıklarını fark etmişler ya da esrarlı –ve zorunlu olarak çarpıtılmış– değinmeler işitmişler ve neye yoracaklarını bilememişler. Doğrusu ya, niyetim bu değildi.

Kitabı en hızlı okuyan tam da bölümün eski başkanı Ian Michael olmuştu –tevekkeli değil, hepsinin en meraklısıdır ve çeşitli kentlerde, Oxford’da, Swansea’de, Southampton’da, Madrid’de, Vigo’da neler olup bittiğini bilmekle övünür– bana Exeter College’den bir mektup yolladı, okumaya başladığımda ilkin ferahladım, rahat bir soluk aldım, bitirdiğimde dehşetle ve yüzüm kızarak yeniden zarfına yerleştirdim. Bana büyük bir nezaketle *Tüm Ruhlar*’ı bugüne kadar yazdığım “En iyi roman olarak gördüğünü” ve bunu “yanından yöresinden bana yer verdiğinden ya da burada herkesin onu hatalı olarak bir *roman à clef* sayarak hınzırca çekimine kapılmasından ötürü (John London ve Huw Lewis gibi öğrenciler, Madrid’den kitap yükünün altında soluyarak döndüler, sadece onların katkısıyla ilk baskısı tükenmiş olabilirdi) söylemiyorum” diyordu. (İspanyolcası, görüldüğü gibi, çok iyi düzeyde, ancak kusursuz sayılmaz.) Romanı sabahın beşine kadar “bir solukta” okuduğunu ve şimdi yeniden, bu sefer daha ağır tempoda okuduğunu belirtiyordu; “Zıt izleklerin aynı örgüde dokunması”ndan söz ediyordu, bunların aralarında “sahte Gawsworth: Sahici Machen” da vardı, birincisini kurgusal saymıştı; yazınsal nitelikte başka birtakım gözlemlerde bulunuyor ve profesörce, “Çok az dilbilgisi hatası bulunduğunu ama bunların önemsiz olduklarını” belirtiyordu; benim görme yetimi tartışmaya açıyordu: “Sokaklar aslında ‘kızıl’ mı, yoksa ‘bal rengi mi?’” Mimari, daha doğrusu topografik bir düzeltme yapıyordu, bilgisinin enginliği ve ayrıntılarının titizliği beni eğlendirdi: “Clare Bayes’in –kitabın başlıca kadın kahramanı– çalışma odasının All Souls’dan doğru- dan doğruya Redcliffe Camera’ya bakması bana mümkün gelmedi, çünkü binanın karşısındaki pencereler yalnızca Codrington Library’ninkilerdir (acaba Hertford’unkiler olabilir mi?) çünkü Hawksmoor, All Souls’un doğu kanadını tamamlamak için bir yalancı duvar inşa etmişti, Wren ya da bir başka mimarın onun neogotik kulelerini dengelemek ya da bütünlemek amacıyla meydana ilginç bir şey yapacağını biliyordu. Oxford’un bitki örtüsüne hiçbir şekilde değinmediğini de gözlemledim, bunu (bence) hemen tüm İspanyol yazarlarının kasvetli veya renksiz oluşuna değil, senin tümüyle barınılmaz bir kenti betimleme niyetine veriyorum.” Burada yanılıyordu ya da terbiyeli davranıyordu, çünkü başka bakımlardan değilse de (ülkemin müfettişleri nice kez benden sözdizimsel yurttaşlığı esirgemişlerdir: Edebiyat bilgisi gani bir ülkedir, müfettişler bol bol

yazmaktan geri durmaz, gümrük memurları da onları alkışlar, tabii onlar da gümrük memurlarını) değindiği o “kasvetli veya renksiz” bakımdan İspanyol geleneklerine onurla katılıyorum: Fazlasıyla şehirli ve dalgın olduğumdan ötürü, çam ağacını bile tanıyamam. (Öte yandan Oxford’u da o denli suratsız olarak resimlediğimi sanmıyorum.) Himmet edip bana bir iki dizgi yanlışı da göstermiş; ardından da bazı havadisler veriyordu, en dikkate değeni –ya da en hüznölüsü– Cherwell Irmağı’ndan uzaklaşıp evinden taşınalı beri bir alerjik egzemaya tutulduğu ve âmâ annesini Freeland köyünde özel bir kliniğe yerleştirmek zorunda kaldığıydı, “Toby Rylands’ın annesinin de ömrünün son on üç yılını geçirdiği yer” diye belirtiyordu, selefinin yaşam süreci ile kendisinininki arasında giderek artan koşutluklara gözlerini kapayamazmış ya da Rylands’ın bugününe kendi geleceğinin kehaneti olarak bakmaya başlamış gibiydi. (Ve mektupta onu böyle anıyordu, romandaki adıyla “Toby Rylands” diye, bu kez bunu yapan ben değilim.) Egzema annesinden ya da ırmaktan uzaklaşmasının psikosomatik etkisi miymiş yoksa “bir radyolog ya da kobalt terapisti hanım”dan devraldığı yeni dairesinin moketinden mi ileri geliyormuş, bilmiyordu, hanımın kiracılığı sırasında moket kaplı döşemelere serilerek onu kötü niyetle yaymış olmasından kuşkulandığını ima ediyor olabilirdi.

Beni tedirgin eden husus, mektubun sonundaydı. Önce kitabımın bir *roman à clef* olmadığını söylüyordu, bunun için kendisine çok teşekkür ettim, pek sevindim (çünkü öyle değildi ve bunu ayırt edebilecek daha iyi konumda olan pek az kişi vardı) ama Ian Michael ardından bana bölümdeki meslektaşlardan söz etmeye başlıyordu ve bunu hepsini romandaki kişilerin adlarını vererek yapıyordu, böylece beni her biriyle acaba kimi kastettiğini çıkarabilmek için zihnimi kurcalamak zorunda bırakıyordu. Ve böylece Rylands’ın “postayla gelen o sahte –bu noktada benim metnimde “içtenlikten uzak” değişimi yorumlamış oluyordu– onurlandırmalardan birinden ötürü pek hoşnut kaldığını” anlıyordu: Dört milyon pesetalık bir ödül ve Salamanca’da bir konferans verme sorumluluğu getiren bir iletmişti. Ancak onu izleyen şey beni kaygılandırdı: “Romanın onun canını sıktı –diyorlar– ve yarısına varmadan fırlatıp atmış.” Ardından sahte adları neşeyle yakıştırarak şöyle sürdürüyordu: “Alec Dewar’ın senin kitabını gizliden gizliye karıştırdığını ben kendi gözlerimle gördüm, rugby tişörtlü gurbüz bir öğrenci getirmişti;

daha sonra, kendi *college*'inin yemekhanesinde kıtada basılan bir *roman à clef*'de yer almış olmakla böbürleniyordu." "Cromer-Blake (hayattaki, ölen değil) İtalya'ya yaptığı bir okuma ve belki de keyif yolculuğundan yeni döndü." "Leigh-Peele'in tepkisi henüz bilinmiyor." En vahimi mektubun sonucuydu, canımı en çok o sıktı. *Tüm Ruhlar*'da hepten kurgusal olan (yani kötü niyetle ya da maksatlı olarak bile hiçbir gerçek kişiyle özdeşleştirilemeyecek) bir kişi varsa o da romanın kadın kahramanı Clare Bayes'ti, o da profesör, evli bir kadın, İspanyol anlatıcı hep bir geçiş bölgesi saydığı o kentte, onunla gizli bir ilişki kuruyordu. Yine de Ian Michael, beni hayretlere düşürerek, mektubunu şöyle noktalıyordu: "Clare Bayes ile şimdi hayli ilişkim var, çünkü o da benim yeni evimin yakınındaki bir sokağa taşınmış, şimdi sık sık yolda rastlıyorum, romanda olduğu gibi hep eli kolu dolu gidiyor. Hâlâ oldukça hoş bir kadın sayılır, ama çekiciliğini yitirmiş. Yeni bir âşık edindiğine dair bilgi yok."

Yüzüm kızardı sanıyorum (kızardığımı biliyorum, zira televizyon ekranında yansımamı gördüm; bir video seyrediyordum, mektubu okumak için ara vermemiştim, Ricardo Montalban'ın oynadığı *Üç Şövalye* ya da *Brezilyalı Aşkım*, öyle bir şey, Oxford'daki eski şefimin elyazısını sökmeye çalışırken duruma hiç uygun düşmeyen birtakım sambalar işitiliyordu; o, ömrümdeki tek şefimdi ve şef gibi davranmıyordu, kendisine minnettarım), biraz bunaldığım kesin. Gerçi her şekilde kendisine yazılı yanıt vermeyi düşünüyordum, yine de Ian'ı hemen telefonla aradım, Toby'nin öfkesini hiç beklemiyordum, üzülmüştüm, doğrulamasını istiyordum, ayrıca onu gerçek bir Clare Bayes'in varlığına ilişkin ileri sürdüğü hatalı fikirden uzaklaştırmaya niyetliydim. Fakat telefona çıktığında –geceydi– onun görüşünce çekiciliğini yitirmiş olan kadının kimliğini soruşturmamayı yeğledim. "Aman Tanrım" diye düşündüm sessiz ekranda bilmem çapkın Montalban mı yoksa fanila giymiş yeşil papağan José Carioca mı, dans ediyorken, "Benim romanımdan ötürü Oxford'da Kıta Avrupası'ndan, hem de İber Yarımadası'ndan bir erkekle, kocasını aldattığına kesin gözüyle bakılan bir profesör hanım var şimdi, zavallı kadın kocasını aldatmamıştır, aldatmışsa da benimle aldatmış değildir, hem o kadar ki ben gittikten sonra yeni bir âşık "edinmesi" bekleniyormuş, öyle yapmadıysa âdeti olmadığındandır; böyle durumlarda her zaman olduğu üzere, bunu bilmeyen tek kişi kendisidir yahut belki kocası da, oysa adamı,

itibar zedelemeye yatkın bir yabancıнын yüzünden boynuzlu sayıyorlar, amma da ters bir durum. Kimdi acaba bu kadın? Bu soruyu kendi kendime sordum ama Ian'a sormadım, yine de laf arasında Oxford'da kaldığım sırada asla Clare Bayes diye birinin ya da ona eşdeğer herhangi bir kimsenin olmadığını belirtmekten kendimi alamadım, tanımadığım kadını dedikodulardan esirgemek amacıyla cılız bir girişimdi bu. "Ya, öyle mi?" diye yanıtlamakla yetindi, sözüme inanmadığı besbelliydi. O kadının, artık her kim idiyse, öyle dedikoducu bir kentte dolaylı olarak benim yüzümden dile düşmesine ve üstelik yalnız onurunun değil, zevkinin de tartışılmasına çok hayıflandım. (Belki benim zevkim de tartışma konusu olmuştur, kim bilir. Bu alanda nam saldıgımı söyleyemem.) Buradan sizi temin edebilirim, Oxford yıllarımda pek iffetli bir yaşam sürmüştüm, hiç değilse orali kadınlardan yana, bana hiçbir şekilde "muy puticas" gibi görünmediler, Miriam Gómez bir kez bazılarının öyle olabildiğini söylemişti (bunu asla incitmeyen Kübalı aksanıyla ve kocası Cabrera Infante'nin önünde söylemişti, o ise ses çıkarmamıştı, ikisi de otuz yıldır Londra'da yaşıyorlardı). Dehşetle farkına vardığım bir husus daha oldu: O profesör hanımın çıtayı çok aşağıda tuttuğu ve hiç de kurnaz sayılmayacağı kuşkusunu uyandırıyorlardı, öyle ya, Britanya'nın alışılmış bir geleneği uyarınca, bir İspanyol tarafından baştan çıkarılmak –sözüm yabana– adalı bir evli kadının kapılacağı en aşağı, aynı zamanda en safdilce sapıtmalardan üçüncüsü sayılır: İkincisi bir İtalyan tarafından, birincisi ise bir Arjantinli tarafından baştan çıkarılmaktır. İşin kötüsü Oxford'da geleneksel, alışılmış Britanya fikirlerini benimsemiş çok kişi vardır. Hiçbir kötülüğünü istemediğim o bahtsız kadın açısından ne kadar büyük zarar, diye düşündüm, insan yazdığı şeye daha fazla dikkat etmeli, hem yalnız bu yüzden değil, yazılanlar, bakıyorsun, kimi zaman pat diye gerçekleşiveriyor. Ve içten konuşmam gerekirse –içten konuşmak için nedenim yok, belki daha ileride bundan da söz etmek gerekecek–, doğrusu ya, onu tanımamış olduğuma da yandım, çünkü eğer çekiciliğini yitirmişse, bu demek oluyordu ki geçici bir süre ben kentin ve akademik tekkenin parçasıyken çekiciymiş. Yoksa aslında tanınmış mıydım? Şöyle ya da böyle, demek ki, kaçak bir çift olmamız inanılacak şeymiş, ki bu da içimde yakışıksız bir merak

* Küçük orospular. (ç. n.)

uyandırdı, bereket karşı koymayı başardım. Yeniden televizyonda yansımamı görmeye çalıştım, ekran canlı renklerle dolu olunca zor oluyor: Carioca ve Montalbán, Donald Duck ile Lana Turner ortalıktayken kızarmış bir yüzü seçmek ise hepten olanaksızdı, yani sadece yüzümü ateş basmasından ve bir gözümün ani seyirmesinden anlamış olmalıyım.

Toby Rylands'a gelince, eski şefim Michael başlangıçta bölümde dolaşan dedikoduları ne yazık ki doğruladı. Nedeni tam olarak bilinmemekle birlikte, görüldüğüne göre öfkelenerek, benim kitabımı var gücüyle bahçesinin çimenlerine fırlatmıştı, belki de bu saatte hâlâ orada darmadağın, sıırılsıklam, aralıklı yağın yağmurun ve mecalsiz güneşin altında bir yana çarpılmış, yatıyordu, bir köpek dişlemiş de olabilirdi –belki de sahibinin elinden kaçan üç bacaklı bir köpek–. Ian, Toby'yi kızdıran şeyin geçmişte kalmış casusluk faaliyetlerinin ve daha başka eski atılganlığının –Ian bunu İspanyolca söyledi, “*correrías*” kültürlü yabancıların hemen öğrendikleri ve kullanmaktan hoşnut oldukları laflardandır; kendilerine onca şey borçlu olan ben onu içlerinden biri için uygun görmüştüm, dünyaya gelmemi engellemesine ramak kalan haydut Canterbury’li Başpapaz için kullanmıştım–, açık açık konuşulmasından, hele de yazıya dökülmesinden çok rahatsız olduğu bir konuymuş. “İyi de romandaki kişi o değil, sadece bazı fiziksel özelliklerini ona yakıştırmıştım” diye itiraz ettim, “Romanda Toby Rylands’ın söylediği bir tek laf yok ki, Toby’nin ağzından çıktığını duymuş olayım, o casusluk etkinlikleri üstüne de hiçbir bilgim yok, o zaman da yoktu.” “Öyle mi?” diye yanıtlamakla yetindi yine Ian Michael, bir *roman à clef* olmadığını açıkça görmüş olduğu halde, yalanlamalarımın hiçbirine inanmıyordu. “Hayır” diye ayak diredim, “bunu ilk kez duyuyorum; yalnızca hayal ettim ve öyküledim, hepsi bundan ibaret.” Ian’ın mektubu 1989 yılının Saint George günü tarihini taşıyordu ve bu konuşma dört beş gün sonra olmuştu. Toby için kaygılandım. Kitapta yer almayı neredeyse istemiş olan kendisiydi, yarı şaka yarı ciddi de olsa, şimdi ise hoş bir fiziksel benzerlikten ve istemeden olmuş örtüşmelerden dolayı canı sıkılmıştı. Yalnızca beni hayrette bırakan öfkesine üzülmeyle kalmıyordum, ayrıca cüretimle ya da küstahlığımla hak ettiğime karar verecek olursa bana uzaktan verebileceği herhangi bir cezadan ürkmeye başlıyordum, öyle bir şey yapacak olursa bana hangi akla gelmedik sapıklıkları

yakıştırabileceğini düşünmek bile istemedim, ki bunlar ancak elkitaplarında yazılı uygulamalardı. (Gerçi benim Amerika’da ders falan vermeye zerrece niyetim yok, hocalık günlerim çoktan geride kaldı; her ne kadar o zamanlar hocalık ediyorduysam da, işin doğrusu bu ya, uğraşıma son vermek için yalnızca kafama koymayı ve bir özür bulmayı bekliyordum.)

Oysa aradan bir hafta geçince, kaygılarım yeterince dağıldı, yine sözlerime inanmayan I D L Michael sayesinde –o baş harflerinden ötürü bazen onu ‘İdeal M’ diye adlandırırdık–, bana Exeter College’den heyecanından kabına sığamayarak telefon etmek zahmetine katlandı, tek ve nazik amacı Toby Rylands ile kitabım üstüne yaptığı söyleşiyi aktarmaktı, Tayloriana’nın Senior Common Room’unda, yani ücretli elektrikli kahve makinesinin bulunduğu profesörler odasında konuşmuşlardı. Kendisini böyle umutlandıran şey, aslında Ian Michael’ın varsayımıydı; Toby’nin, gizli servislerin hizmetinde çalışmasına ve egzotik yerlerdeki özel görevlerine ya da başka serüvenlerine ilişkin, hatta cümbüşlerinde eşlik ettiği şu sevimli prens hakkında bile asla yerli yerince bir şey anlatmamış olduğunu herhalde hatırlamıyordu. Kitap onun sömürge stili hasır koltuğundan fırlatılmış, dokuz on gün ve gece boyunca bozuk düzen kırılmış çimenlerin üstünde serili kalmıştı, sonunda, öfkeyle ara vermeden önce okuduğu şeye olan merakını yenemeyerek –yanı başına düştüğü sarmaşığın biraz koruduğu kitabı pencereden tedirginlikle seyrediyor, çekiciliğine kapılıyormuş– onu yeşilliklerden kurtarmış, üstüne yapışan çöpleri temizlemiş, sayfalarını düzeltmiş, yeni baştan okumaya koyulmuş, birkaç saatte yutuvermişti. Soluğumu tuttum. “Beğenmiş” dedi Ian, yalnızca benim tedirginliğimi uzatmak amacıyla uzunca bir ara verdikten sonra; “Bugüne kadar yazdığın en iyi roman olarak görüyor. Casusluk meselesine, özellikle de Haiti’de olanlara değin menden hâlâ hoşnutsuzmuş fakat diyor ki sonuçta yakınmamalıymış, çünkü ona bakılırsa sana bütün kişilerin en çekicisini, en derinini, akılda en çok kalanını, en güçlü olanını ve en zekice laflar edenini esinlemişmiş. Öyle ki onu şimdi benimsemiş ve yakında biraz öykünmeye başlarsa hiç şaşmam. Hatta senin yazdığın söyleşilerden bir cümleyi kendi uydurmuş gibi tekrarladı bana.” Ferahladım, tuttuğum soluğumu sevinçle koyverdim, daha önemli başka nedenlerin arasında, kehanet olarak, bir haftadır kafamda evirip çevirdiğim *balanismo*,

estrangurria, *satiriasis*, *nequicia*, *miccionismo*, kundakçılık gibi çeşitli olası sapıklıklarla suçlanmaktan kurtulduğumu gördüğümünden ötürü; ya da belki *enfiteusis*, *pozitivizm*, *erotesis*, *fel-de-se*, *mantecosidad*, gerçi çevirilerimde rastladığım bu sözcüklerden bazıları kötü alışkanlıklara denk geliyor mu bilmiyorum (gelmiyorlar sanırım), şimdi gidip sözlüğe bakacak değilim; ama kulağa müstehcen ya da uğursuz geldiklerine göre, istisnasız hepsi de korkunç sapıklıklar ya da iflah olmaz ahlak bozuklukları anlamını taşımayı hak ediyor. Biri benim için örneğin *enfiteuta* dese içime inerdi.

Bu kez yakışsız saymadığım meraktan kaçınmadım, “Ya, öyle mi? Hangi cümleyi?” diye sordum sabık başkanıma. “Benim kobalıtın kaynaklanan egzemamdan ve onun birtakım ağrılarından söz ediyorduk ki, birden düşünceli düşünceli şöyle mırıldandı: ‘Bir hastanın iradesi kime aittir? Hastaya mı yoksa hastalığa mı?’ Yani, işte böyle bir şey, *verbatim*” alıntı mı yaptı, bilmem. *Verbatim* mi?” “Bilemiyorum, anımsamıyorum, ben kendi kitabımı *verbatim* bilmiyorum” oldu yanıtım, onun Britanya usulü Latince paralayışına yankı yaptım ve yine soruşturdum: “Peki Haiti’deki olay ne?” “Ah, onu bilemem, sen biliyorsundur, romanına koyduğuna göre.” Ben Toby Rylands’ın geçmişteki dağınık ve gizli yaşantısında Haiti konusunda hiçbir şey bilmiyordum, yemin ederim. Honduras da diyebilirdim, ya da Belice, Antigua ya da Montserrat ya da Barbuda, oysa Haiti diye yazmıştım, şimdi ortaya çıkıyordu ki orada kendisinin başına bir şeyler gelmişti ya da atılganlıklarından iz bırakmıştı, belki de âlemlere akan o prens o iki ulusa bölünmüş adadan çıkmıştı. Ian’a söylemekten kaçındım –bakarsın gidip Toby’ye yetiştirirdi, Oxford’da kimse çenesini tutamaz, o yüzden sakinlerini suçlamak da doğru olmaz, havasından suyundandır, insan edindiği tüm bilgiyi anında ortaya döker, herkes topun ağzındadır, fakat ondan herkes kazançlı çıkar– ama kurgusal Toby Rylands’ın düşüncelerinden bazıları daha çok, ömrümde tanıdığım en akıllı ve sevecen yaşlılardan birine, şair Vicente Aleixandre’ye aitti, hastalıklarını hafifletmek için gülerek ve şakaya vurarak söz ederdi, “İlletlerim” derdi; diğer bazı düşünceleri ise ben uydurmuştum. Toby’nin zamanla hepsini sahiplenmesini yeğliyordum, dilerse ve belleğinin buğu-

** Aynı sözcüklerle. (ç. n.)

su elverirse; dahası var, dilerse hepsi zaten kendisinin, artık ne benim ne de şairin, bizden çok daha fazla onun ya da ben öyle görüyorum, o da akıllıydı, davranışları o denli sıcak değildi, huyu daha cezalandırmaya yatkın ve incitici olmakla birlikte, kendince bir sevecenliği de vardı. “Gülüşünü betimleyişin hoşuna gitmiş” diye ekledi Ian, “Öyle ki, ilk belirtilerin aksine, onu devamıza kazandık sayılabilir.” Sesimi çıkarmadım, sabık şefimin farkına varmaksızın bir melodi mırıldandığını işittim, galiba Molly Maguires üyelerini yani İrlanda yeraltı örgütünün öyküsünü anlatan ya da onlara değinen meşhur bir baladdı: Örgüt üyeleri 1843 dolaylarında polisi ve yargıçları dehşete düşüren eylemlerini kadın kılığına girerek gerçekleştiriyorlarmış, örgüt daha sonraları binlerce mil ötede, Pensilvanya’daki İrlandalı göçmenler arasında yeniden filizlenmiş, tüm bunları nereden mi biliyorum, en çok İskoçyalı aktör Sean Connery’nin bir filminde görmüştüm. Ian Michael Gallerliydi ama romanda ona en çok benzeyebilecek kişi olan Aidan Kavanagh İrlandalıydı. “Dava” diye düşündüm ve belleğimde hemen şu ünlü ve esrarlı alıntı canlandı, bu gerçekten *verbatim*: “Dava, dava, ruhum benim, adını ağzıma aldırmayın, ey saf yıldızlar: Dava, yine de onun kanını akıtmayacağım, o kardan beyaz tenini lekelemeyeceğim...” Otello kendi kendine böyle söylenir Desdemona’yı öldürmeden önce, karısı masum uykusuna dalmıştır, fakat ecelini görmek için uyandırılacaktır; bunu ilk kez söylediğinden dört yüzyıl geçmişken, yıldızların huzurunda adı ağza alınmaması gereken o davanın ne olduğu hâlâ kesin olarak bilinmiyor, Otello’nun tekrarladığı esrarlı sözcüklerin ne anlama geldiği de bilinmiyor: “Dava, dava”, “Dava şudur” bile demiyor. Aklımda hâlâ şimdi benim yüzümden kocasına ihanet ettiği sanılan tanımadığım kadın vardı. Ben aynı zamanda onun hem Casio’su hem Yago’su olmuştum, sahte âşığı ve kuşku tohumlarını eken kişi, fısıldayarak değil, yazarak ama istemeksizin ve öngörmeksizin. “Umarım yanında bir Otello’su yoktur” diye düşündüm; “yoktur, artık o devirler kalmadı, en azından İngiltere’de. Ona karşılık Yago’lar her yerde mevcut.” Yine de bu üç şeyden ikincisini salt kendi içimi rahatlatmak için mi düşündüm, bilmem. “... hem pürüzsüz, anıtsal mermer misali; yine de ölmesi gerek, yoksa daha başka erkeklere ihanet edecektir. Işığı söndür ve sonra söndür ışığı...” diye sürdürür Otello, ben de hatırlamayı

sürdürdüm. “Ee, atomik muketinden ne haber?” diye sordum sonra Ian’a, onun dalgın dalgın mırıldandığı şarkıyı ve benim düşüncelerimle alıntılarımı yarıda keserek. “Hâlâ radyoaktivite mi saçıyor, yoksa sadece maskeni düşürmek için sana X ışını mı gönderiyor?”

Evet, “dava” sözcüğünü, Otello’nun kullanması pek olası sayılmayacak –ama imkânsız da olmayan– anlamda kullanan kişi Ian David Lewis Michael oldu. Ve benim sabık ve nüktedan şefim *Tüm Ruhlar*’ın hayatını öyle yaşadı, kendi küçük bir davasıymış gibi, beni duygulandıran, kendisine hep minnettar kalacağım bir şey (kitabın yazgısı için, ondan çıkar sağlayan işkilli ve ahmak yayıncıdan daha çok kaygılandı, amma da çelişki). Romanı sonuna kadar cansiperane savunmakla kalmadı, onun beklenmedik adımlarını ve henüz tamamlanmamış kariyerini keyifle ve heyecanla izledi, Eric Southworth gibi, o da elinin eriştiği her yerden görüşler ve tepkiler topladı, yüzlerce yıldır hakkında onca kaliteli ve kalitesiz edebiyat bulunan Oxford gibi bir kentte benim yapıtımın en ufak bir kargaşaya yol açabileceği hiç aklıma gelmemişti, numaradan da olsa, ancak kayıtsızlık beklerdim. Galiba şu hususu dikkate almamıştım: Çok dışa kapalı, yalnızca kendi kendisiyle beslenen bir yerdi, aynı zamanda hem soylu, hem bilgiç, hem taşralıydı, o yıllarda benimsediğim öbür kent Venedik de öyleydi, elimden gelir gelmez, hummalı bir bekleyiş ve sürekli bir yürek çarpıntısıyla, korkuyla uçuyordum oraya, ömrümün belki en iyi ve en kötü şeyleri o kentte başıma gelmiştir, sevdiğim ve başka yerlerde ölen kimselerin ecellerini bir kenara, en kötülerin arasına bırakıyorum. Şu anda yaptığım gibi belirtmek gerekmez ama kimi zaman insan şaka kaldırmadığı konularda şakalara karşı önlem almak zorundadır ve o konuların nerede olduğunu her vakit bilir. Kimi zaman, kendini önceden emniyete almak sonradan bir söz yüzünden katil olmaktan evladır.

Kesin olan şu ki, giderek öğrendiğime göre, bazıları kayıtsızlık numarası yapmaktan geri durmamışlar, fakat örneğin Alec Dewar gibi numaracılar önlemlerini en ileri düzeye çıkarmalı, Oxford’da her şeyin ve herkesin gözaltında tutulduğunu, üstelik dillendiğini her an akılda tutmalıydılar. Ian, Dewar’ın, yılın o mevsiminde tişörtle gezen ihtiyatsız ama pazuşuna kuvvetli öğrencinin götürdüğü

kitabımın sayfalarını karıştırdığını bizzat görmüştü, ama başkaları onu *Senior Common Room*'da ya da kitaplığın bir köşesinde gizlenmiş, kendisini kimse görmüyor sandığı vakitler kitabı biraz kaçamaklı ama titizlikle okurken yakalamışlardı. Oysa Dewar bölümdeki arkadaşların karşısında dünyadan habersizmiş gibi davranmakta ayak diriyormuş ("Ya, öyle mi? Javier'in Oxford'u anlatan bir romanı, ha? Galiba birilerinden böyle bir şey duymuştum, evet. Hayır, okumadım, şu sıralar bütün vaktimi İnce Garcilaso de la Vega* alıyor"), herhalde yorumda bulunmaktan kaçınmak ya da çağdaş bir yapıtın, nasıl olursa olsun, kendisini etkileyemeyeceğini göstermek içindi. Onun *college*ındaki bir meslektaşının anlattığına –hem birinci elden bilgiydi– göre, gerçekten de yemek salonunda ya da *high tables* yani resmi yemekler sırasında, yanına oturanlara Avrupa'da romanlarda görülen bir kişiye dönüştüğünü söyleyerek övünüyormuş –köstebeğim onun "roman kişisi" değil, "romanlarda görülen" dediğini vurguluyordu–. O bilhassa suratsız ve istemeden çekingen Alec Dewar özgün, kendine mahsus bir sohbet konusuna nihayet kavuşmuştu, haberi veriyor ve zorunlu nezaket sorularını yanıtlıyor, muhatabını bilgilendiriyor ve konuşmayı yönlendiriyormuş; oysa öncesinde yanındaki sofra arkadaşlarının onunla ilgilenmelerini, kendisine yönelmelerini beklerdi, onlar da sert görünüşünden ve bir kükremesi eksik karakterinden ürker, her zaman girişimde bulunmazlardı. Trinity ya da Christ Church ya da Corpus Christi *college*'larından birindeki muhbirime gizleyemediği bir tumturaklı edayla "Bilesiniz ki, dostum" demiş, "ben bir *roman à clef*'nin nesnesi ve temel motifi olmuş bulunuyorum, bildiğiniz gibi, *novela en clave*'nin Fransızcasıdır, hani okur, yazarın anlattığı kişiler gerçek kişilerin aynen ya da yarı yarıya tanınabildiği bir aktarımı ya da portresi mi diye, şaşkınlık içinde kendi kendine sorup durur: O kişileri bilenlerin tanıyabildiği, elbette. Bunun için çok uygun bir İspanyolca sözcük vardır, tabii siz bilmiyorsunuzdur, en yerinde sözcükler gibi, bunu da ne çevirmek ne açıklamak kolay. Çok ilginç bir sözcüktür: Sesleyebilmek için soluklanıp hız aldıktan, hatta yüz ifadesini bile değiştirdikten sonra *tra-sun-tos*", diyebilmiş, görkemle heceliyormuş, ses tonuysa normalden çok

* XVI. yüzyılda bugünkü Peru'da doğmuş, İspanyol-İnka soyundan yazar ve tarihçi. (ç. n.)

** Kopya, suret, taklit (ç. n.)

daha yüksek –anlaşıldığına göre cırtlak– çıkmış, masada neredeyse kıyamet kopmuş, en azından yarım düzine kişi yerinden sıçramış (kaşıklar havaya fırlamış), bir o kadar kişinin de lokması boğazında kalmış. Muhbirim bir kimya profesörüydü ve Oxford’da –hepten temelsiz de sayılmayacak– eğilim, her profesör yani *don*’u kendi alanında ya da dalında bir büyük uzman saymak, ancak kendilerinin dışında kalan her konuda tam bir bilgisizlik içinde olduğunu, herhangi bir çocuğun erişebileceği en basit kavramlardan bile habersiz sanmaktır. Kimya profesörü *roman à clef*’nin ne olduğunu biliyormuş –hemen el altındaydı– ve ne olduğunu açıklamalarına sinirlenmiş ama *transunto* sözcüğünü bilmiyormuş ve ben ayaküstü ona Dewar’ın vermeye yanaşmadığı bir açıklama yapmak durumunda kaldım: Herhalde, kaçamak ve hep kötü belllenmiş İspanyolcasıyla o pek ilginç sözcüğü İnce Garcilaso’da ya da sözlükte yeniden keşfetmiş olmalıydı. “Ya, öyle mi? Peki o yabancı romanda sizin hakkınızda neler anlatılıyor, Doktor Dewar? Bizim bilmememiz gereken bir şeyler mi? Sakıncalı bir şey mi? Bir hıznırlık mı?” diye sormuş benim kimya profesörü. Dewar da böbürlenerek, hatta zaffer sarhoşluğuyla –kafatasının derisi normalde olduğundan daha gerginmiş, gözlüğü aşağıya kaymış–: “En akla hayale gelmez şeyler, sizi temin ederim, en akla gelmez şeyler. Ve işin güzeli bazıları doğru da, kimse hayal edemezdi. Eh işte, günümüzde durumlar bu merkezde.” Nelerin sorumluluğunu üstlendiğini belirtmemiş, ne yazık çünkü Rylands ile olduğu gibi, acaba istemeden, düşünmeden neleri tahmin etmiş olduğumu bilmeyi isterdim. Ancak o günden sonra kurgusal “Kasap” ya da “Çekiç”in gerçek “suret”inin meslektaşları ve sofra komşuları arasında daha büyük ilgi, hatta daha büyük beğeni uyandırmış olması mümkün, en azından romanın Fransızcası yayımlanıncaya değin, ilk çevrildiği dil oydu ve onu tüm meraklı *don*lar biliyor, kimya profesörleri dahil.

Ne Fred Hodcroft ne John Rutherford *Tüm Ruhlar* üstüne herhangi bir yorumda bulunmuştu, gerçi onların durumunda kayıtsızlık gerçek de olabilirdi; her neyse, kimse romandaki kişilerden hiçbirinde onları tanımak, hiçbir sayfasında onların suretini görmek eğilimine kapılmamıştı, bu da az önceki tahminimi destekleyebilir. Bununla birlikte, Toby Rylands’ın kehanetlerinden birinde pek haklı olmamasına güveniyorum: Büyük bir saygı ve daha da büyük bir sempati beslediğim Hodcroft ve Rutherford’dan hiçbiri

asla rahatsız olmamış, alınmamışlardı çünkü Ian, Toby, Eric, Philip Llyod-Bostock, Alec Dewar, Leigh –Peele, ayyaş Lord Rymer’e, kapıcı Tom’a, hatta kocasını aldatan *belle incon nue****, ya da belki *connue*, ya da belki *belle* olmayan ve herhalde kocasını aldatmayan kadına –kim bilebilir ki?– yakıştırılabilecek yanlış, onlar hakkında mümkün değildi. Hem yalnızca üniversiteyle ilişkili olan o kimseler hakkında değil, onlarca yıl önce geçmişe karışmış, gençliklerinde sınıflarda dolaşmaz olmuş başka bazı Oxfordlular hakkında da, büyük bir olasılıkla o sınıflara yalnızca sabırsız öğrenciler sıfatıyla girip çıkmışlardı. Ama onlara daha ileride değineceğim. Sanmıyorum ki ne Fred ne John kendilerini zarar görmüş ya da biraz iğreti hatta belki çoktan cesetsi görünen bir edebi ölümsüzlükten yoksun bırakılmış saysınlar.

Böylece hiç değilse öngördüğüm gibi kayıtsızlıkla cezalandırılmadım (kayıtsız kalanların sayısı çok olmadı); ve sanıyorum ki roman İspanyolca aslından hemen okuyabilenler açısından öfke ya da çatışma konusu olmaktan çok, eğlence ve şaka konusu oldu, kendi diline ya da bildikleri bir dile çevrilmesini beklemek zorunda kalanlar edilgen bir merak beslediler, örneğin ünlü incelemeci ve St Anthony’s College’ın günümüzdeki Alman kökenli *warden*’ı Sir Ralf Dahrendorf onlardan biriydi, kitabı kendisine sonradan, sekreterinin istemesiyle (kendisini tanımıyorum ama memnuniyetle yolladım, çünkü ben başka bir kadroyla da olsa St Anthony’s’e bağlıydım) anadilinde gönderebildim, böylece İngilizce çevirisinden önce eline ulaştı, öyle ya, eserimi kitaplığına koyma zahmetine girmişti, sanırım edebi zevkten çok evdekileri mutlu etmek içindi. Ve bir iyilik edip beni övmek için miydi bilmem, gerek Eric gerekse Ian bana şöyle bir haber uçurdular: Bizimkinden başka fakültelerde ve bölümlerde, Ortaçağ ve Yeniçağ dillerinde ya da Institutio Tayloriana’da kendi üyelerini tartışma götürür biçimde olsun, resimleyen ya da yansıtan böylesi bir yabancı romanda yer almadıklarından ötürü bazı haset, hatta misilleme kıpırtıları yayılıyor, çünkü bitip tükenmez ve yarışmacı *high table*’larında, yani zeminden yüksek bir altlık üzerinde yenilen resmi yemeklerde sofraya komşularına karşı böbürlenemiyorlarmış (görünen oydu ki en çok alınanlar Slav Dillerindekiler, en çok çekişenlerse Fransızcılar-

*** Meçhul dilber. (ç. n.)

mış). Eğer doğru idiyse, o haset herhalde kitabın varlığından çok, kitabın yeni bir habere ya da hınzırca bir dedikoduya yol açtığı her sefer, sabık meslektaşlarımla kıs kıs ama pek keyifle güldüklerini görmekten kaynaklanıyordu.

O arada o sayfalarda yeri olduğunu iddia eden megaloman profesörler de çıktı, tanımadığım ya da tek laf etmediğim tiplerdi, yine de bir görünüp kaybolan diğerlerinden farksız falan ya da filan roman kişisine kendilerinin model olduklarını temin –hatta yemin– ettiler. Yine aynı şekilde, özdeşleştirmelerin yolu bir kez açılmışken, en ufak dayanağı bulunmayan birtakım özdeşleştirmeler yaptılar, kurgusal sevgilim Clare Bayes ile, Ian Michael'ın bugünkü gizemli komşusu gibi: Örneğin romanda Lord Rymer olarak adlandırılan ayyaş *warden*'in gerisinde çoktan emekli olmuş zavallı ünlü profesör Raymond Carr'ın olduğu söylendi, çünkü benim zamanımda St Anthony's'in *warden*'iydi, nedeni ödüllü yazılarında İspanya'dan bol bol söz etmiş olması ve romandaki kişinin soyadı ile tarihçinin adı arasındaki rastlantısal bir ünsüz benzerliği idi: Rymer, Raymond, düpedüz saçmaydı (ortalıkta ne kadar kurnaz, akli fesada işleyen gümrük memuru ve müfettiş varmış meğer), çünkü Rymer için uzaktan bir esin kaynağı olmuştu, sahici bir lord, kırmızı suratlı, şehvet düşkün, iri kıyım, gerçekten de şarap meraklısı (Carr şaraptan hoşlanmazdı demek istemiyorum ama berikiyle karıştırılmaması için belirtiyim: Bu zapzayıftı ve her gördüğümde yalpalıyordu; şimdi ölmüş diyorlar). Bir sav daha öne sürüldü –yani, diğerlerini uyaran Ian'ın kendisi olmuştu, bir süre araştırmalar ve soruşturmalar yaparak eğlendi–: *Tüm Ruhlar*'da Mr ve Mrs Alabaster olarak geçen sahaf karı-koca Turl Street'teki Titles kitabevinin sahipleriymiş, öyle ya, soyadları Stone'du ve ben romanda o adı gerçekteki müptezel Stone'dan anıtsal Alabaster'a dönüştürerek soyluluk kazandırmışım (“ onun kardan beyaz ve pürüzsüz tenini lekelemeyeceğim...”).

Aslında büyüklük kompleksi ya da roman kahramanı olma gayreti şaşırtıcı bir sıklıkla kendini gösterir, hem belki de bu romanda, açıkladığım gibi, anlatıcıyla yazarın örtüşmesinden kaynaklanan karışıklığa ya da özüre hiç mi hiç elvermeyen durumlarda bile. Hiç unutmuyorum, bir akşam bana Levante'den bir hanım telefon etmişti, kendisini iki kez kısa süreyle görmüştüğüm vardı: Onun kentine bir konferans ya da ona benzer bir şey vermeye gittiğimde

ve Madrid’de, anlaşılmaz bir ısrarla ille de ona bir kitap imzalamamı istedi diye gittiğim bir kafeteryada, iki kısa karşılaşmamızda da kişisel konulara, daha doğrusu hemen hiçbir konuya değinecek vakit olmamıştı, dolayısıyla hakkında hiçbir şey bilmiyordum. Şimdi kalkıp beni arayışı 1990’da yayımladığım ilk öykü kitabımı okuduğunu bildirmek içindi, çok beğenmiş, son öykü dahil, onu da “incelikli” bulmuş –o korkunç öykü için garip bir nitelemeydi, yine de kuşkusuz en çok onu beğenmişti, birkaç kez söyleydi– “Hem beni anlattığını, konusunun ben olduğumu anladığım halde, hem, doğrusu ya, bana çok acımasız davranmışsınız.” Telefon çaldığında bir kız arkadaşım *hucklebuck* dansı yapmaktaydım ve ne bir an müziği kısma ne de dansa ara vermeye rıza gösterdi (arkadaşım dans delisiydi, bir kez oynamaya başladı mıydı dizginlemesi zordu, adı Anna ya da Julia’ydı), o yüzden iyi işitmedim sandım ve soluk soluğayken, ancak beni hayretlere düşüren sözlerini onaylamasını isteyebildim: “Konusu siz miymişsiniz? O öykü sizi mi anlatıyormuş dediniz? Sizi anlattığını nasıl söyleyebiliyorsunuz yani?” O ana kadar aklı başında ve terbiyeli davranmıştı, yine de her şey kendisine hep incelikli görünüyordu. “Ya, inkâr mı ediyorsun?” oldu Levanteli okurun yanıtı, çileden çıkmak üzereydi, buyurgan bir sesle ekledi: “Lütfen şu şamataı keser misin, hiçbir şey işitemiyorum.” İnsanların bana sen diye yöneldikleri ve buyruk verdikleri sık oluyor, sanırım fazla şakacıyım ve saygı uyandırmıyorum. “O öykünün beni anlattığını inkâr etmeyeceksin, değil mi? Şimdi bana bunu inkâr etmeyeceksin, değil mi, Javier Marías?” Korkarım her şeye karşın inkâr ettim, hem galiba pek nazik sayılmayacak biçimde, inkâr etmem mantıklıydı. Öyle sanıyorum. Kesin olarak anımsadığım şey, konuyu daha derinine araştırmayı istemedim. Söz konusu öykü, yazdığım sırada beni en fazla etkilemiş olanlardan. New York’ta bir gökdelenin iki katı arasında bozulan bir asansörde uzun süre birlikte kapalı kaldığım intikamcı bir kâhyayı anlatıyordu. Kâhya o kentte kozmetik ürünler kralı ile yeni evlendiği İspanyol karısının hizmetinde çalışıyordu, bir de hastalıklı doğmuş bebek vardı. Görünürde kurgusal olan bir anlatıda anlatıcıyla yazarı, ilk kez özdeşleştirmiştım, anlatıcı bendim. Başka kişi yoktu, o yüzden bana Levante’den telefon eden okur hanımın kendini acaba kiminle, adamın karısıyla mı, kâhyayla mı, benim kendimle mi yoksa asansörle mi özdeşleştirdiğini araştırmamayı yeğledim. Yine de hiç değilse

beni evimdeki çılginca ve zahmetli hucklebuck dansından kurtarmış oldu. Kısa süre sonra ne dediği hiç anlaşılmayan bir telgraf gönderdi, metin uzundu, şiirimsiydi, üstelik noktalama işaretlerinden yoksundu, herhalde bir alay eğretilmeli gerçeküstücülüğü araya stop'lar koyarak kesmeyi fazla sıradan saymıştı. Anlaşılan tek yanı alışılmadık vedasıydı: “Kölen”, “benden” ya “hizmetçin” ya da “paralı askerin” falan diye imzalamamıştı, benim açımdan hepsi sıkıntı verirdi, yine de bazı mektuplaşma geleneklerine sığardı, onun yerine –çok daha çağdaşca– “yardımcın” diye imzalamıştı. Bu da kendini herhalde kâhya ile özdeşleştirdiğini düşündürdü bana.

Oxford'da yapılan tüm talihsiz ve sorumsuz diyebileceğim yakıştırmalardan en vahimi değilse de, kuşkusuz en uğursuzu ve yakışsız, romanın basılmasından iki yıl sonra dostum Eric Southworth'e, üstelik yazılı olarak yapılan oldu. 16 Nisan 1991'de benim bir mektubuma yanıt verdi; mektubumda ona İspanyolca uzmanı olarak bilgisine sunmak üzere kısa süre önce ölen tanınmış İspanyol eleştirmen ve incelemecisi Ricardo Gullón'un ardından kaleme alınmış bir yazıyı eklemiştim. Değindiğim gibi, Eric'i romanda Cromer-Blake diye adlandırılan kişiyle özdeşleştirdiler, kendisi anlatıcının yakın arkadaşı olan bir profesördü, hastaydı ve sonunda ölmüştü. Bir rastlantıyla Cromer-Blake'in günceleri İspanyolun eline geçiyor, o da iki kez onlardan çok kısaca söz ediyordu, kurgularda bu yordama aşırı başvurulmasından hoşlanmam. Ama söylediğim gibi, roman kişisi hastalanıp ölmesinden ötürü dostuma değil de, Philip Lloyd-Bostock'a yakıştırılmıştı, gerçekte kendisiyle ilişkim çok sınırlı kalmıştı ama ben oradan ayrıldıktan kısa süre sonra uzun, belirsiz ve gizli bir illetten dolayı gerçekten ölmüştü. Bundan ötürü, Eric'in uğursuz kehanetlerden ve nahoş yakıştırmalardan azat olması umulurdu ama o bile olamadı: Bana yazdığı mektuba Kanada'da, Ontario, Kingston merkezli *Uluslararası Galdós Uzmanları Derneği Bülteni*'nin –pek ilginç bir yayın olduğuna kuşku yok, böyle bir şeyin var olabilmesi, üstelik anlaşıldığına göre “XI. Yıl”ını doldurması inanılır gibi değil– içindekiler sayfasının ve belirtilen bölümlerinin fotokopisini eklemişti. Yedinci bölüm “Vefatlar” adını taşıyordu ve o ad altında şunlar okunuyordu: “Eric Southworth, St Peter's College, Oxford University.” Altında da: “Ricardo Gullón, Madrid.” Resmen üstü çizilmiş olmasına karşın, Eric'in adı aynen burada görüldüğü gibi açık seçik okunuyordu,

tüylerimi diken diken eden bir şeydi, asla üzerinde o silinti olmadan görmeyi istemeyeceğim bir satır, her şey bir yana uğursuz bir işaretti. Bereket Eric Londralıdır, Sevilalı ya da Cádizli ya da benim gibi büyükannesi Kübalı olan bir Madridli değildir, dolayısıyla kesin önlemlere başvurmadı, intikam yordamları araştırmadı, Eceli savuşturmak için törenler falan yapmadı (kendisine armağan ettiğim o iki başpiskopos takkesini bir süre giymiş ve bana söylememiş de olabilir, hani biri yeşil püsküllü, diğeri kırmızı püsküllü, biri ipek biri saten). Anglosakson geleneğinden ayrılmadı, ne Kanada'ya ne Ontario'ya ne Kingston'a ne Bültene ne de hatta Galdós uzmanlarına dava açtı, oysa bunu pekâlâ hak ediyorlardı; aksine, kendi vefatını kuşku götürmeyen bir mizah duygusuyla karşıladı, çünkü mektubunda şöyle diyordu: “Bana yolladığın Ricardo Gullón’un vefatına ilişkin yazı benim de sana ekte gönderdiğim ilginç vefat yazısına girişat olarak işime yaradı, görüyorsun ya, ‘vefatlar’ bölümünü tam da Gullón ile paylaşıyorum, dolayısıyla diyebilirim ki ben yalnız onun vefatından haberdar olmakla kalmamıştım, sabırsız ya da dalgacı bir kalemin belirttiğine göre, öbür dünyaya giderken onun elini sıkmış, hatta yolun bir kısmını birlikte yürümüş olmalıymışız, tabii ki benim tercihim olan *El amigo Manso*” üstüne laflamışızdır, sonunda kendisi Cennetin yolunu tutmuştur, ben de –diyelim ki– uzun sürecek bir Araf’a yönelmişimdir, Pérez Galdós kendisi de işlediği bir alay ufak tefek günahların kefareтини orada hâlâ çekmekte olmalı. Strathclyde’in İspanyolca kürsüsü başkanı, arkadaşım Maurice Hemingway’i telefonla arayıp benim vefatımın ne denli kahredici bir haber olduğunu söylemiş, haberi *Uluslararası Galdós Uzmanları Bülteni*’nden almışmış. Maurice’in şaşkınlıktan ağzı açık kalmış, ihtiyatlı davranıp hayatta olduğumdan *emin olmak* için telefona sarılmış, ardından bültenin sorumlusu Rye’i arayıp yanlısını belirtmiş. Böylece, İtalya’dan döndüğümde, yönetmeninin aşağılık bir özrünü içeren bir mektubuyla söz konusu bültenin benim vefatımın yerli yerince silinmiş olduğu –*post publication*, belki de yayım yalnızca ertelenmişti– bir örneğini buldum. Yine de *açıklanmayan nokta* –bu cümleyi Eric İspanyolca yazmıştı– “başlangıçta benim öldüğüm fikrinin akıllarına nereden geldiğiydi. İlk düşüncem Rye’in Galdós hakkındaki son kitabına yaptığım bir eleş-

**** Uysal Arkadaş, Benito Pérez Galdós'un romanı. (ç. n.)

"Romanticism, Realism and the Presence of the Word," Media, Consciousness and Culture, Ed. Bruce Grubeck et al., New York: Sage, (Versión completa "Fortunata y Jacinta, Madame Bovary and Oral Trace," Letras Románicas).

"On monstrous Birth: Leopoldo Alas and the Inchoate," Naturalism in the European Novel, Ed. Brian Nelson, Oxford: Berg, 1991.

Linda M. Willen

"A Dickensian Interlude in Galdós's Rosalía," Bulletin of Hispanic Studies,

"The Narrative Premise of Galdós's Lo prohibido," Romance Quarterly, 38 (1991).

"The Narrative Voice Presentation of Rosalía de Briegas in Two Galdosian Novels," Critica Hispánica, 12 (1990).

[6] OTRAS NOTICIAS

Stella Moreno (Central Washington University) prepara actualmente su disertación doctoral sobre el tema "Love, Marriage and Desire in the Novelas Contemporáneas of Galdós."

A Diane Grey (Illinois State University) le ha sido otorgada una N.E.H. Fellowship para que prepare un libro sobre los primeros Ensayos Nacionales.

[7] NECROLOGÍA

~~Señor Guillermo M. Delat's College, Oxford University.~~
Ricardo Gullón, Madrid.

[8] PRÓXIMO NÚMERO DEL BOLETÍN DE LA AIC

Se incluirán en él:

a) comunicaciones sobre las entidades y publicaciones siguientes:

La Asociación Cultural Benito Pérez Galdós. (John W. Kraskin)

El Centro de Investigación "Pérez Galdós" de la Facultad de Ciencias de la Información, Universidad Complutense, Madrid. (Mª del Pilar Palomo y Julián Arilla Arrellano)

El Consejo Galdosiano. (Pedro Ortiz Armergol)

El Grupo de Amigos de Galdós. (Pedro Ortiz Armergol)

"Galdós en Madrid, Madrid en Galdós." (Julio Rodríguez Práetolas)

b) resúmenes del contenido de las Actas siguientes:

Actas del Tercer Congreso Internacional de Estudios Galdosianos. Las Palmas: Cabildo Insular de Gran Canaria, 1989. I, 316; II, 569.

Galdós. Centenario de "Fortunata y Jacinta" (1887-1987). Actas (Congreso Internacional), 23-28 de Noviembre. Madrid: Universidad Complutense, 1989. Pp. 463.

Galdós en el centenario de "Fortunata y Jacinta". Ed. Julio Rodríguez Práetolas. Palma de Mallorca: Prensa Universitaria, 1989. Pp. 110.

tirinin öcünü almak için beni bülteninde üstelik uluslararası düzlemde öldürdüğü oldu ama şimdi kendi kendime soruyorum, yoksa doğayı bir kez daha sanata öykünmekle mi suçlamalıyız diye, yani senin romanında Cromer-Blake'in ölmesi benim vefatımın garantisi sayılmış olamaz mı? Günümüzde, Amerikalı üniversite profesörlerinin kendilerini değerlendirme yordamlarından biri adlarının başka üniversite profesörlerinin yayınlarında belirtilmesi (hani şu 'zikredilme sayısı', tabii karşılıklı al gülüm ver gülüm rezaletlerini ve haksız zikredilme sayısı enflasyonunu hayal edebilirsin, böylece her şeyi büsbütün okunmaz hale sokuyorlar). Dolayısıyla değerimi ve ücretimi yükseltmenin yolu olarak bir vefat yazısından yararlanmak pek hoşuma gider. Sonuçta benim pek fazla zikredilmeyen adım bir kez daha anılmış oluyor..."

Eric işi hafife alıyordu gerçi, yine de tahmin ederim ki ne kadar Londralı olursa olsun, birçok kez gördüğüm gibi, parmaklarını çaprazlamaktan geri durmamıştır, ben de ne olur ne olmaz parmaklarımı çaprazladım, birkaç kez tahtaya vurdum, boynuma bir sarmısak dizisi doladım, çünkü neye yaradığını da, nasıl asılması ya da ellenmesi ya da nasıl sarılması gerektiğini tam olarak asla bilmemişimdir ve hiç yeri olmadığı ve mektubu okurken kahvaltıda olmadığım halde, sırtımdaki tişörtün omuzlarına tuz serptim ve bir sonraki yıkamada hiçbir görünür sebep olmaksızın iyicene çekti. Bu boş inanç önlemlerini uygulayışım ne denli bilgisizce ve beceriksizce olursa olsun, işe yaramış da olabilir. Öyle ya, Eric Southworth hâlâ yaşıyor (bundan altı yıl önce hayatta olup olmadığını anlamak için telefon eden arkadaşı Hemingway ise artık yaşamıyor) ve çok çalışan, üstelik çalışmaktan daha keyifli birkaç ufak tefek kötü alışkanlığını feda etmeyen biri için olabildiğince sağlıklı. Ancak kesin olan şu ki, sonraki yıllarda, yurtdışına her gittiğinde, başına birtakım aksilikler geldi ya da bir kaza geçirdi. Orly Havalimanı'nda düşüp bayıldı, anlaşıldığına göre Paris'teki Cervantes Enstitüsü müdürünün davet ettiği bir yemekte zehirlenmişti, Oxford'a dönüşünde günlerce yatak döşek yatıp herkesi ürküttü; Madrid havalimanında havalimanının hatası yüzünden Santiago de Compostela uçağını kaçırdı ve kaldığı evin sahibine anahtarı teslim etmiş olduğundan ötürü kitap dolu valizini bırakacak bir emanet bulamayınca –her daim hizmette kusur etmeyen, güleryüzlü havalimanımızda–, onu bütün gün Madrid'de sürüklemek zorunda

kaldı, sonuçta sırtı o kadar fena hırpalandı ki acısı Galicia'ya vardığında çıktı, otomobille gitmeyi planladığı yolun bir bölümünden vazgeçmesi gerekti; ABD'nin güneyini yine arabayla katediyorken, yol arkadaşı Nick Clapton ile birlikte on iki saat süreyle Alabama, Tuscaloosa'da bir vadiye ya da bir dağa sığınmış, saçma sapan bir tarikatın eline düşmüşler, kendilerini *God's Trappers* yani "Tanrı'nın avcıları" diye adlandırıyormuş ve cinsiyet ayrımı olmaksızın hepsi Davy Crockett ve Daniel Boone tarzı, taklit bir kunduz kuyruğu takılmış çağdıışı avcı şapkaları giyiyorlarmış. İngilizleri tuzak kurmak suretiyle avladıklarını söylemeye gerek yok, bereket şiddet uygulamadıkları gibi, çok ısrarcı da olmamışlar, onlara İncilciliği kabul ettiremediklerini görünce onları salıvermişler ama bir çift kunduz yerine tuzakçı tanrılarına kurban da edebilirlermiş pekâlâ; sonra Toscana'da yıldızsız bir gecede Eric bir setten aşağı yuvarlandı, çeşitli kırıklarla bir İtalyan hastanesinin koğuşunda haftalarca yatmak durumunda kaldı, *Silahlara Veda*'daki Hemingway gibi. Doktorların dediğine göre, şayet talihi yaver gitmeseymiş, öyle bir düşüş onu uygun yerden dosdoğru Araf'a postalayabilirmiş (İtalyanca *subito, addirittura*****, diye korkutmuşlar onu), o korkunç darbeden sonra bir kulağı hayat boyu hasarlı kaldı.

Sözün kısası, bunlardan anlaşılabileceği üzere, Galdosçuların Bültenleri gibi uluslararası nitelikli olan lanetine set çekme uğruna, isterse batıl inanış olsun, ne yapılsa azdır. Ve her ne kadar Eric onca sınavdan geçtikten sonra hayatta kaldıysa ve tehlikeyi atlattığı bir yana, kendisini artık her türlü hasarın üstünde, hatta ölümsüz görüyorsam da, her fırsatta lütfen kendi ülkesinin kıyı bucağını keşfetmekle yetinmesini ve elinden geldiğince Büyük Britanya'dan uzaklaşmamasını rica ediyorum. Neyleyim ki fanatik bir gezgin o, bana kulak asmıyor. "Zikredilme sayısı"na gelince, ne yazık ki ben artık hiçbir şeyin hocası değilim, göstermelik hoca bile değilim (gerçekte asla hoca olmadım, bana kalsa sınav falan yapmazdım, hem çevremde müritlerimle koridorlarda dolaşmış değilim), eğer öyle olsaydım, bu kitapta kendisini birçok kez zikrettiğim ve zikredeceğime göre, Eric, hiç de titiz olmayan ve oldukça salaklaşmış akademik hiyerarşinin en üst basamağına konumlanırdı, ki ben bundan büyük bir memnunluk duyardım, o da fazlasıyla hak ederdi bunu.

***** Derhal, dosdoğru. (ç. n.)

İkinci el ya da antika kitaplar satan sahaflar Oxford'da bol bulunur, çoğalmaları ve para kazanmaları için bundan daha elverişli yer azdır, taş kesilmiş bir kenttir, ölülerinin yarısının muhteşem kitaplıkları olur, sık sık da varissiz ölürlər, yığınla evlenmemiş kadın ve erkek –fakat özellikle erkekler– kendilerine ödünç verilmiş günlerini kitaplarla çevrili geçirirler, kendilerinden sonra gelecekleri ya da olacakları da hiç tasa etmezler –doğrusu ya, onların sorunu değildir–; artık yetişkin ya da yaşlanmış öğrencileri dağıldıkları uzak yerlerden hiç geriye dönüp bakmayacaklardır, böylece onları hiç kimse hatırlamayacak ve her şey sanki kendileri bu dünyaya hiç gelmemişler gibi olacaktır. Ben o kitaplıklardan bir vakitler çeşitli dallarda seçkin uzmanlara ait olmuş kitaplar satın aldım, yıllar önce göz gezdirdikleri sayfalarına bazen bir hayranlık ünlemi düşmüşler, ya da bir yorum ya da fikir ayrılığını not etmişlerdi, belli ki o vakitler dünyaya gelmişlerdi, işte bu sokaklarda yürümüşlerdi, sokaklar ki bugün onların her gün attıkları telaşlı adımların hiçbir tanıklığını sunmuyor; herhalde başlarında hoca kepleri, sırtlarında cüppeleriyle ve evrak çantalarında işte bu kitaplarla dolaşırlardı, kuşkusuz yolda rastladıkları kişilerin saygıları ve nazik selamları arasında, var olur olmaz dağılıp giden, ya da henüz mevcutken, olmaktadır yitmiş eski bir zamanda.

Çok nam salmaksızın Shakespeare'i incelemiş olan Alfred Leslie Rowse, Henry James'in bilinmeyen ve kalın mı kalın bir kitabının, ondan başka pek az kişinin okumuş olduğu *William Wetmore Story and His Friends*'in sayfa kenarlarına notlar almış; muhteşem Helenizm uzmanı Gilbert Murray en nitelikli yapıtlarından biri olan *Five Stages of Greek Religion*'daki baskı yanlışlarını kendi eliyle düzeltilmiş, "Regius Professor of Greek in the University of Oxford", Krallık Profesörü Murray; romancı Angus Wilson, romanlarından birini sinema yönetmeni George Cukor'a armağan etmiş, "in the copy of my friend George Cukor" diye yazıvermiş dolmakalemiyle, belki de o arkadaşı o sıralar *My Fair Lady*'yi çekiyordu; İspanya'da, belki

de cephe de bulunmuş birisi, Miguel Hernández'in *Viento del pueblo* adlı fotoğrafı şiir kitabını Oxford'a kadar götürmüş, yasaklanmış ve mevcudu hemen hiç kalmamış birinci baskısı ("Bu kitap 1937 eylülünde Valencia'da Litografía Durá matbaasında basılmıştır", Kızıl İmdat Yayınları): Kitaplar, taşın ağır elinin baskısı altında giyotinle kesilmiş, anladığım kadarıyla dünyada sadece altı nüsha kalmış, benimki yedinci oluyor, hepsi de aynı dizayla açılıyor, 'Atraviesa la muerte con herrumbrosas lanzas...' ve hepsi bu sayfalarda yorumlayacağım 'Elegía Primera'nın [İlk Ağıt] kalan yedi güzel dizesini içeriyor; zamanında daha çok hayranlık uyandıran bir başka Shakespeare uzmanı, John Dower Wilson, benim elime ulaşan *Fortunes of Falstaff*'ını Edinburg'dan postalamış olmalı, zamanında Arthur Melville Clark of Herriotshall and Oxton diye birine yollamış, kitap bilinmeyen ellerde gezerken kimse onun *exlibris*'ini koparmamış, oradan anladım, ben de koparmayacağım, sloganı "Blaw for blaw", tüm dillerde bilinen ve bazen uygulanan bir şeyi anlatmakta kullanılan sözcüklerin kuzeyli ya da İskoç biçimi, yani "Darbeye karşı darbe", ben de biliyorum bunu, babam, özellikle de Miguel Hernández ("... ve tuz yağıyor ve kurukafalar serpiştirmekte") daha iyi biliyorlardı, yedikleri darbeler eğretisel değildi, düpedüz mahpusluktan, onlarsa ancak sözel darbeler vurabilmişlerdi ("Güneş kanı kokuşturuyor, tuzaklarla örtüyor, gölgelerin en koyusunu düşürüyor"); şair John Gawsworth da *Collected Poems*'inin bir cildini bir başka şaire, İskoç George Sutherland Fraser'e armağan etmiş, 1949 yılının 29 Haziranında, ben doğduğumda evimin herhalde hâlâ gamlara batmış olduğu bir tarih, kapak içine şöyle yazmış: "George'a, benim Düklerimin neredeyse en güvenilirmezi ve kuşkusuz en çok sevileni olan Neruda'ya", Redonda kralı o yıl dostu ve Kahire'deki eski silah arkadaşı, işe yaramaz Başçavuş Fraser'e o acayip sanı bağışlamıştı, böylelikle onu hem gerçek hem hayali, toprağı hem olan hem olmayan krallığının "entel aristokrasisi"nin bir üyesine dönüştürüyordu; Redonda, edebiyat adalarından bir ada, ama toprağına ayak basılabilen ve kimi haritalarda görülebilen, ama bazı haritalarda hiç yer almayan bir ada, mini mini, sarp, orada kimse yaşamıyor.

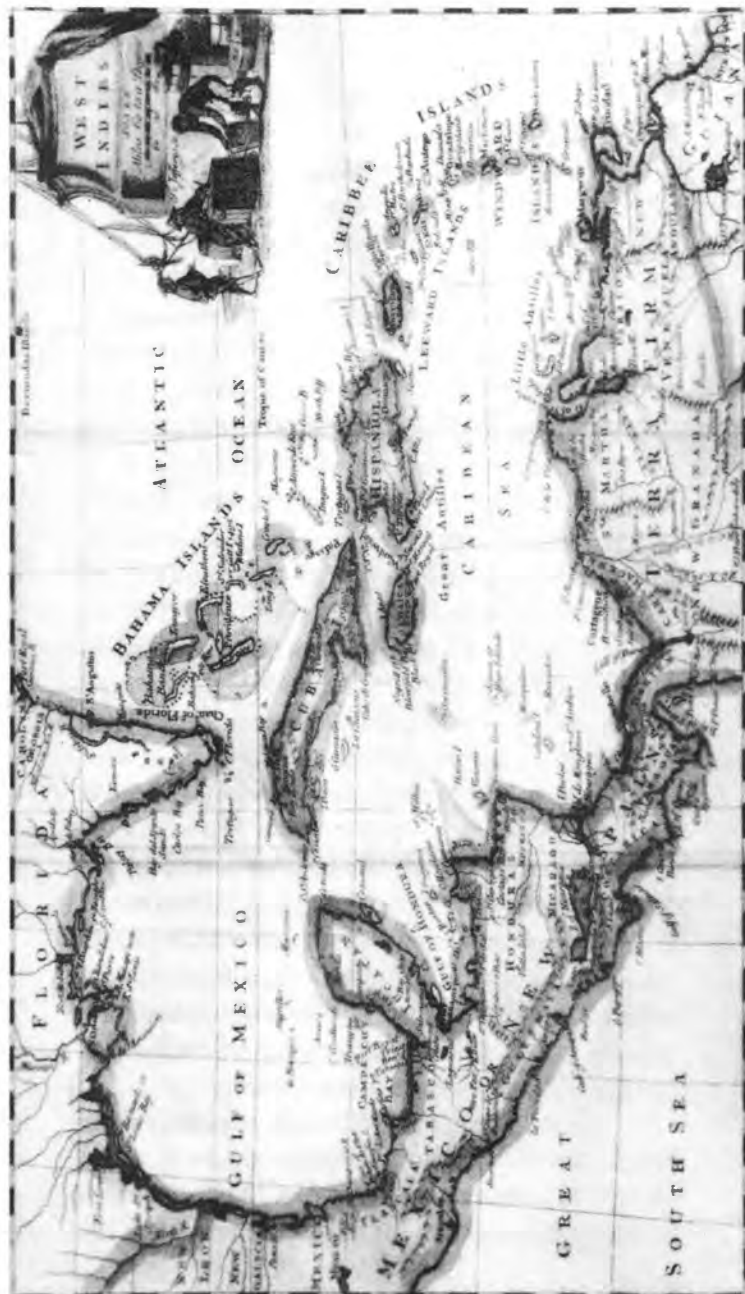
Şayet kitaplar aracılık etmeselerdi, bu adlardan hiçbirisi dünyadan asla gelip geçmemiş gibi olacaktı; sonsuza değin, tümüyle susmaya

* "Paslı mızraklarını saplıyor ölüm" (ç. n.)

razı olmayan o sessiz ve sabırlı sesleri tekrar tekrar kurtaran, devreye sokan ve yeniden satışa sunanlar ancak sahaflar oluyor, seslenip kendini işittirme çabasıyla yıpranmadıklarından ötürü yorgunluk nedir bilmeyen sesler, yazılı sesler, dilsiz ve dirençli sesler; şu anda, hiç kimseler beni bilmiyor, gözetlemiyorken ve böylece sanki hiç doğmamışım gibiyken, saatlerce, günlerce bu sayfaları dolduran sesim gibi tıpkı.

Turl Street'teki dipsiz kuyu benzeri, sevimli *Titles* kitapçısının sahipleri bay ve bayan Stone işte Oxford'un o sahaflardandılar ve *Tüm Ruhlar*'ın İngilizcesi *All Souls* adıyla yeni basılmıştı, kendileri okumak zahmetine katlanabilirlerdi; oysa dedikoducudan çok neşeli bir geveze diyebileceğim Ian Michael'ın yakıştırmaları sayesinde, onlar da bir romanda kendilerine yer verildiğini öğrendiler, en azından sabık şefim öyle diyordu, demek hemşehrileri üstünde benim hiç göremediğim kadar büyük yetkesi varmış, öyle anlaşıyor: Bay ve bayan Alabaster, hanım hep omuzlarında pembe bir yün atkıyla bir masaya oturmuş, önünde koskocaman bir muhasebe defteri; adam güzel, spor giysili, ufak el merdiveninin bir basamağına ilişmiş olurdu, romanın anlatıcısı da üst rafları karıştırabilmek için hep merdiveni ondan çekip alırdı: Gerçekte çağdaş ve canlı kişilerden çok, Dickens'ın ve Conan Doyle'un kaleminden çıkmışa benziyorlardı.

Karı koca Stone'lar beni iyi hatırlıyorlarmış, ya da meraklarını uyandırmak için elinde İngilizce baskısıyla gidip haberi onlara yetiştiren Ian böyle dedi (onlara birkaç paragraf okumuş da olabilir) ve gerçi 1992'deydik ama beni unutmamış olmaları pek şaşılacak şey değildi, öyle ya, Oxford yıllarımda dükkânlarına sık sık giderdim ve mıknaatılı parmaklarımla yukarıdan aşağıya –bir bodrumu vardı– incelerdim, eski ciltlerin kimi vakit üstlerinde biriken şu kendine özgü, unumsu kitap tozuna bulanmayayım diye de eldiven giyerdim. Karı koca Stone'ların romana yansımalarından öyle hafife alarak bilgilendirildiklerini öğrenince biraz kaygılandım, çünkü romanda laf arasında Bayan Alabaster için şöyle yazılıydı: “ Bayan Alabaster güleç ve buyurgandı, hani filmlerde bu ülkenin ünlü katillerinin yeni bir kurban seçerken yüzlerinde beliren gülümseyişle gülümserdi.” Yine laf arasında, Bay Alabaster için de şöyle deniyordu: “... Bay Alabaster da yine öyle güleçti, ama onun gülümseyişi daha çok katilin kurbanının, kurban olacağını fark

etmeden hemen önceki gülümsemeydi.” Eğer kendilerini anıtsal mermere” işlenmiş görmüşlerse, o gözlemlerim pek de hoşlarına gitmeyebilir diye aklımdan geçti, gerçi bu cümleler bir yana bırakılırsa, her ikisi de mizahla ve sempatiyle işlenmişlerdi, hiç değilse benim görüşüm öyle, tabii ki benim kendi metinlerim hakkında düşündüklerimin hiçbirinin önemi yok, yani ancak benim açımdan önemi var, o da ancak arada sırada.

Böylece Oxford’a bir dahaki gidişimde –1993 yazı olmalıydı, arkadaşım Mercedes López Ballesteros da oradaydı– Stone’ların dükkânına girecek cesareti bulabilmek için hayli oyalandım, beni hatırlarlar ve aslında başka kişilerin betimlemelerini üzerlerine alınmışlarsa o ifadeleri yüzüme vururlar diye korkuyordum, hatta esef dolu suçlamalarla içeriye girmemi engellemeleri mümkündü. Beni tanıyacıklarından emindim. Kendilerine armağan etmek üzere *All Souls*’un bir nüshasını yanıma almıştım, Ian’ın keyifle uyandırdığı merakla kapılıp kitabı daha önce alıp okumuş olmaları gayet mümkündü ama yine de dostça bir davranışta bulunmak istedim. Hiç unutmuyorum, bir süre oralarda dolaşıp yakındaki bir pazar yerinde vakit öldürüyordum, o yüzden bir salkım üzüm satın almıştım, birdenbire canım çekivermişti. İğrenç bir kasap dükkânının vitrinine yaslandım, kitabı bir kez daha elden geçirip olumlu öğeleri araştırdım: Bay Alabaster’ı “ilke düzeyinde kalan eski bir çapkın havası”yla çizmiştim, hani şu “toplumsal sınıfı ya da erken yaşta yapılmış demir korse gibi bir evlilik yüzünden, kendi çekiciliğini sınama fırsatı bulamamış eski çapkınları” gibi), kur yapmaya biraz daha elverişli yıllarındaki cilveli halini de kolonya kokusunu da yitirmemişti”, hem “yakışıklı” olduğu da söyleniyordu. Bayan Alabaster’ın “ateşli bakışları” vurgulanıyordu, n’eyleyim ki –eyvahlar olsun!– “kaplamalı dişleri” de, bu demek oluyordu ki Bayan Stone’un dişleri –eyvahlar olsun!– sahiden öyle olabilirdi, oysa dişlerine hiç bakmamıştım, şimdi bakmaya niyetlendim. Sahaf olmaları, edebiyat gereği gerçek-hayal karışımlarına, hayalden eklemelere ve yakıştırmalara alışık olmalarını ve anlayışla karşılamalarını garantilemiyordu; aralarından York’lu Bay Bernard Kaye ya da Madrid’de Calle Mayor’daki Antonio Méndez ve Alberto’ları gibi meraklı ve isabetli olanlar çıkardı ama öylelerini de bilirim:

** *Alabaster*: renkli mermer; *Stone*: taş. (ç. n.)

Sattıkları mallardan ömür boyu kaçınırlar, sunduğu, adına kitap denen o malların nasıl açılacağını bile bilmeyen, içlerinde sayfaları olduğundan habersiz bazı dağıtımcılara hiç değinmeyeyim; yayıncıların arasında da Gilles Barbedette ya da Laurens Van Krevelen ya da MacLehose ya da ihtiyar Einaudi gibi kültür adamları, hatta derin ansiklopedik bilgi sahibi olanlar bulunur, gelgelelim öyleleri de vardır ki– bir ikisini görmüşümdür– cahil demesem bile, beş dili çatpat bilirler de onları uluslararası pestenkerâni baba evladı gevezelikleri yapmakta kullanırlar (söz dağırcıkları daha fazlasına elvermez). Bir romanın ne demek olduğunu anlama ve yazarına sorumluluk yüklememe konusunda Oxford profesörlerinden daha yetki sahibi olan pek az kişi vardır, yine de o profesörlerden iki üçü romanıma yönelik ilkel bir tavır sergilemişlerdi, yani hiçbir şeyin garantisi yoktur. Aklıma şöyle bir şey geldi: Şimdi bir yumurtacının tezgâhına abanıp karı koca Stone'lara sevecen bir ithaf yazayım, o arada kazayla bir iki yumurta kırayım, aklarıyla sarıları üstüme başıma bulaşsın, böylece dükkâna per perişan, üstümden yivşik sıvılar damlayarak gireyim de halime acısınlar bari diye; ama o fikirden hemen vazgeçtim, yerleri ya da kitapları berbat edeceğim diye telaşlanıp büsbütün beter bir şekilde beni karşılarlardı; az sonra *Titles*'da buluşmaya çağırdığım Mercedes L-B kahkahalarla gülerdi, hem zaten elimde bir üzüm külahı vardı, iki sıvı birbirine karışırsa pisliğin daniskası olurdu. O kadar sakıncalı olmayan başka bir tezgâhın (iğrenç bir balıkçı dükkânıydı) üstünde kendilerine içten ama birazcık dalkavukça bir ithaf karaladım, ardından sahaf dükkânında beni bekleyen sınava doğru ilerledim.

Kocaman üzüm külahını yüzüme biraz siper ederek girdim, Bayan Stone her zamanki yerindeydi, gözlüğünü burnunun üstüne kaydırmış, bodrumda araştırma yapmaya giren kuşkulu şahısları gözetlemeye yarayan kapalı devre televizyonun (siyah beyaz) ekranını incelemekteydi, zamanında ben de oranın en sadık müdavimlerindendim. O modern aygıt Stone'larla Alabaster'larda ortaktı ve kuşkusuz Ian Michael olaya burnunu sokmuş, araştırır, olur olmaz tahminler yürütürken onu yönlendiren başlıca veri olmuştu. Bay Stone'u o anda göremedim ve hayıflandım, çünkü kitaba korkuyla son bir göz attığımda sahte ikizi Alabaster hakkında en övücü yorumlarım onaydı. Bayan Stone çingırağın sesini işitince gözlerini kaldırdı, sanırım beni derhal tanımıştı, fakat hiçbir şey

söylemedi, ilk selam verenin ben olmam gerektiğini düşünüyordu herhalde. Ben de hemen kendisine adıyla hitap ederek selamladım. “Nasılsınız, Bayan Stone? Bilmem beni hatırlayacak mısınız.” Bir an duraksar gibi oldu, belki de belleğinde adımı araştırıyordu ve kentin birçok sakinde görülen yapmacıklı kekelemeyle, “Oh evet, oh evet, İspanyol bey” diyerek elinin ayasıyla beni gösterdi. “Bay Márias, Márias, öyle değil mi?” dedi, iyi niyetle gülümsedi, ben de ondan yararlanıp dişlerine odaklandım, sahici ve sapsağlam görünüyorlardı, bu beni birazcık rahatlatmıştı.

Bir iki laf daha ettik, ardından kocasını sordum. “Bay Stone yok mu? İkinize bir armağanım var.”

“Çok naziksiniz, ne armağanı, söyleyin” diye kendini tutamayıp sordu ya da neredeyse buyurdu. Ama ardından derhal düzeltip, “Burada, Ralph aşağıda, çağırayım. Ralph, sevgilim, bir dakika yukarı çıkar mısın lütfen!” diye seslendi, merdivenlerden aşağı kararlı bir sesle. “İspanyol bey burada, Bay Márias! Bize İspanya’dan bir armağan getirmiş!”

Ralph Stone bodrumda olduğuna göre –şoyadını biliyordum da adını daha önce hiç duymamıştım–, demek karısı ekrandan onu gözetliyordu, belki de yalnızca seyrediyor ve beğeniyordu, galiba birbirlerini seviyorlardı, evliliklerde en zor olan ve en istenilecek şey zaman zaman öbürünü sanki yeni biriymiş, sanki tanıımıyormuş gibi görebilmektir, belki televizyonun da yardımı oluyordu. Hiç değilse kattan kata bir iç hatla ya da bir telsiz telefonla ya da bir walkie-talkieyle iletişim kurmuyorlardı: “Tamam, anlaşıldı” ya da tersine “Anlaşıldı, tamam”.

Bay Stone merdivenleri sportmence tırmanarak anında belirdi, galiba fazla çabuk, merdivenin dibine sinmiş, yukarıda konuşulanlara kulak kabartmış gibiydi. Yine öyle sportmen bir gülüşle sağ elini uzattı, ardında bir hınç beslemesi hayli olanaksız, açık bir gülüştü. Kısa ve gereksiz bir bilgi alışverişinin ardından (kendilerinde bir yenilik yokmuş), önceden denediğim bir duraksama hareketiyle, ona romanımın The Harvill Press’ten çıkmış İngilizce baskısını uzattım. “Aslında, armağanım tam İspanya’dan geliyor denemez” diye özür dilemek zorunda hissettim kendimi. “Neyse, bilmem bahsini duydunuz mu. Bir nüsha getirdim size, içine bir ithaf da yazdım.”

“Oh evet, satıyoruz bunu, hem biliyor musunuz, hiç de fena gitmiyor” diye yanıtladı Bay Stone, karısından önce davranmıştı, bir

an ağız aralık durdu, ben de güzelim dişlerine bir daha göz attım. “Ama bizim kendi nüshamız yoktu, dolayısıyla çok iyi etmişsiniz, bizi düşünmekle büyük nezaket gösteriyorsunuz. Teşekkürler, teşekkürler. Bak, Gillian, sevgilim” dedi karısına, mültefit ithafı okuduktan sonra kitabı ona uzatarak.

Kadının adının Gillian olduğunu da bilmiyordum. Şaşmaktan kendimi alamadım, Stone’lar yeni kitap satmazlardı, sıradan kitapçılarda kolayca satın alınabilecek hiçbir şeye orada rastladığım olmamıştı.

“Satıyor musunuz?” dedim. “Nasıl olur, kitap çikalı topu topu birkaç ay oldu, ayrıca bildiğim kadarıyla siz ancak toz tutmuş, yani çağların ağır ve görkemli tozuyla soyluluk kazanmış kitapları satardınız.”

Bayan Stone güldü, o gülüş Bay Stone’un bir kez daha öne atılmasına yetti:

“Ya, evet, öyle, öyle gerçi. Fakat bu çok özel bir vaka doğrusu, bizim burada satmamızın bir nedeni, bir çekiciliği var, ne dersiniz? Ben de gidip Blackwell’s’den birkaç tane satın aldım (yayınevlerine sipariş veremiyoruz, tabii, onlarla alışverişimiz yok), işte şuradalar, vitrinde görmediniz mi? Hiç değilse dört beş tane satmışızdır.”

İçeriye girmeden önce vitrine bakmamıştım. Dört beş tane satmayı gözlerinde büyütüyor olmalıydılar, öyle ya, mevcudu tükenmiş ya da ender kitaplarla uğraşıyorlardı, onlar da talihliyseleler müşterileri birer birer çıkar, sahaflar aynı kitabı tekrar tekrar sunmazlar, hele aynı baskısıyla hiç. Bay Stone mutlaka karı koca Alabaster’lardan söz etmekteydi. “Aman Tanrım” diye düşündüm, “Stone’lar Alabaster’ların kendileri olduğunu kabulleniyorlar, o nedenle kendilerinden ve o romanı sattıkları dükkândan söz ettiğine inandıkları bir romanı şimdi dükkânlarında satmaktan hoşlanıyorlar. Oysa Alabaster’lar onları yaratan ve içeren kitabımı asla satmış olamazlardı.” Fakat Stone’ların kendi nüshaları yoktuysa belki henüz okumamışlardı, ancak Ian’ın ya da başkalarının anlattıklarına gönderme yapıyor da olabilirlerdi.

“Bakın ne diyeceğim, şu üzümle emin bir yere bırakabilir miyim? Korkarım damlamaya başladı, bir tarafı lekelemek istemiyorum” dedim. Galiba o kirloz manav biraz çürümüşlerini vermişti.

Bay ve Bayan Stone ikisi aynı anda ellerini yüzlerine götürdüler (galiba bulaşıcı bir hareketti), telaştan yahut ürkmeden ötürü

müydü, yoksa damlamaya başlayan bir üzüm salkımını dükkânda koyacak uygun bir yer bulunmadığından mıydı, bilmem. Elleri yüzlerinde, çevrelerine bakındılar.

“Ooo, şuraya” dedi neden sonra hanım, şemsiyeliği göstererek. Hava güzeldi, şemsiyelik boştu, dik durmasına özenerek külâhı oraya bıraktım.

“Aman ne sevindim” dedim, başımı vitrinden yana eğerek, göz kamaştırıcı satış rakamlarına değiniyordum, “Bunu öğrendiğime pek sevindim.” Alabaster'lara değinmeye cesaret edemediğimden, oysa aklımdaki tek şey onlardı, başka konuya atladım: “Pekâlâ, son satın aldığınız muhteşem hazinelere bir göz atayım, itirazınız yoksa. Bir arkadaşımı bekliyorum da.”

“Hiç itirazımız olur mu?” diye yanıtladı Bay Stone, kollarını abartılı şekilde, düşmana teslim olurcasına iki yana açarak. Sahaf dükkânımız sizin, eski zamanlardaki gibi.”

“Aynen öyle, eski zamanlardaki gibi.”

Zamanlar eskimiş bile, diye düşündüm, el merdivenin ba-samaklarını hevesizce en tepeye kadar tırmanırken, zira en iyi keşifler erişilmez noktalarda bekler, tembellere ödül olmaz. O zamanlar, yani 1983 ve 84 ve 85, o üç yılın ilkinde Oxford'a gelmiş, sonuncusunda da oradan ayrılmıştım ama benim gözümde o denli eski değildiler, çünkü o kitabı daha sonra yazmış, onun ve henüz sona ermemiş yaşamının sayesinde kentle ve o zamanlarla bağlantımı sürdürmüştüm, bana hâlâ çok güncel ya da sona ermemiş gibi görünüyorlardı; oysa Stone'lar da Oxford'daki kimse de benimle bağlantıyı sürdürmemişlerdi, onların gözünde İspanyol beydim, yüzüm giderek silikleşmiş, belirsizleşmişti, aslında aynen olduğu gibi de kalmış değildi, yaşlanmıştı, galiba daha kederli bir ifade almıştı, sanki insanın hiçbir yerde, hiçbir hayatta hiçbir kimsede bırakmadığı izlerin hepsi kendi yüz çizgilerinde toplanıp birikir, onları kayda geçiren ve açıkça sergileyen yalnız yüzüdür. Ben ise kitabım sayesinde kentle ve sakinleriyle bağımı korumuştum, artık kimsenin berraklıkla göremediği, anımsayamadığı ya da ancak büyük zahmetle anımsadığı (“Ha, evet, bize uğrardı, ender kitaplar araştırırdı, bunca zaman geçti, acaba ne olmuştur?”) belirsiz hayalete ya da gölgeye dönüşmeyeyim diye onunla direniştim sanki, ömrümün iki yılı orada geçmişti ve normal aradan sekiz on yıl geçince sırtımda cüppemle ya da cüppesiz dimdik şeklimden, kendi

dilimi konuştuğum zamandan farklı çıkıyora benzeyen İngilizce sesimden ve de her gün elimde kitap dolu bir evrak çantasıyla sokaklardan telaşla geçişimden en ufak bir iz kalmamasıydı; o dalgın sokaklar sabırsızlanmaksızın bir süre katlanırlar varlığınıza, çünkü bilirler ki kimse oralarda sürgit yürüyecek değildir, hiç kimse. İki yıl uzun süredir, hem ayak sürer, buna karşın zaman olur, o iki yıl hiç yaşanmamış gibi silinir gider, o yıllardaki varlığımızı hiç kimse bilmez, anımsamaz, o çağdaki ya da oradaki hiç kimse bizi özlemez, hatta bizim kendimizin bile o zamanki bizi unuttuğumuz olabilir, kendimizi ne arar ne özleriz. Ben iki değil, üç yıl boyunca gördüğüm ve her gün öptüğüm koskocaman ve haksız bir yara izini –daha da eski zamanlarda ve yine benim olmayan farklı bir kentte, bir uyluktaki yara izini– unuttum gitti. Ve onun varlığından haberi olan bir arkadaş kısa süre önce uyluğunda o yarayı taşıyan kadından söz ederek hatırlattığında, belleğimde anısını ve görüntüsünü canlandırmak o kadar güç geldi ki, göğsünde hiç var olmamış bir yara izi bile görebildim, neden sonra, aradan yirmi yıl geçmişken, sevmiş olduğum kişinin ayrılmaz, göze batan bir ayrıntısı olan o yumuşak yanık kratere odaklanabildim de gözlerimin önüne getirebildim. Arkadaşım istemeden beni onu yeniden belleğime kazandırmaya zorladığında, nasıl olmuş da bunu yitirebilmişim diye düşünmüştüm, nasıl olmuş da onca iyi bildiğim ve benimsediğim o yara izi belleğimde biriktirdiğim imgelerden silinmişti; yaranın sahibi Viyana’da ucuz bir otel odasında onu ilk kez görmeye gitmemden önce beni uyarmıştı, büyük saygıyla, yerli yerince, şöyle der gibiydi: “Dinle beni, gel bak, bende bu var, görmemeyi yeğleyebilirsin de. Görmemek için henüz vaktin var ve görmezsen, hiç görmemiş olacaksın.” Fakat öyle şeyler vardır ki, varlıkları bir kez bildirilmişse, insan görmekten geri duramaz, hele bir de her şeyi görmek istiyorsa, o şeyleri bildiren ve bünyesinde toplayan kişinin her şeyini. Gördüm onu, ardından her gün gördüm, sonunda gözlerimi üstünden kaydırırken görmez oldum, oysa hep oradaydı, yumuşacık yanık izi; ve eğer öpüyorduysam artık farkına bile varmadan ve erdemsizce –yani o harekette bir erdem payı bulunabilirse–; ve sonunda onu öyle inanılmaz biçimde aklımdan çıkardıysam, tek nedeni anısı içimi acıtan bir yas ya da matem dönemi olması değildi, vedalaşmamızın ya da benim yitişimin başlangıcından itibaren bağın onun tarafındaki ucu koptuğu

içindi; sonra gün geldi, benim tarafımda da koptu, ancak aradan uzun yıllar geçmişti, kendi kendime konuşmakla ya da kimsenin yanıtlamadığı –kadının artık örmekten vazgeçtiği örümcek ağına yakalanmış gibiydim– tekrar tekrar vedalar arasında bocaladığımı kısır ve dalgın yıllar, işte o vakit, olmuş ve yaşanmış her şey birden uzaklaştı, yabancılaştı; mazi ağır ağır sönüp gitmez, ayak sürümezse, en uysal ve zararsız ya da rahatlatıcı biçimleriyle bile bir kez olsun yeniden kendini göstermesine izin verilmezse böyle olur. “A, evet” diye düşünüyordur belki o kadın kırk yılda bir, “bir zamanlar burada benimle yaşayan bir delikanlı olmuştu, Madridliydi, acaba ne âlemededir, ne kadar uzun zaman geçti aradan.”

Merdivenin son basamağına kadar tırmandım, bir an durdum, Bay ve Bayan Stone’a uyruklarımmış gibi tepeden baktım, işlerine geri dönmemişler, umutla beni gözlemliyor, hareketlerimi ve adımlarımı izlememeyi bana gereken ilgiyi göstermemek sayıyorlardı, bu yeni zamandaki ziyaretimde ayıp etmemek için araştırmalarımı izlemeye ya da bana eşlik etmeye karar vermişler gibi. Gözlerimi ve parmaklarımı hevesle üst rafta gezdirmemle nice zamandır aradığım bir kitabı bulmam bir oldu, arkadaşım Manolo Rodríguez Rivero’ya armağan edecektim, yaptığı bir alay serkeşlikten ötürü hiç hak etmiyordu ya, o yapıtı evimde gördükçe birkaç kez imrenmişti, el altında tutuyorum, çünkü çok yavaş yavaş, olayları ayrı ayrı okuyorum: Daniel Dafoe’nun *A General History of the Pyrates*’ı, sık rastlanmayan eksiksiz edisyonu, yedi yüz sayfayı aşkın koskoca bir cilt. Öyle rastlantı sonucu *Korsanların Genel Tarihi*’ni elime almıştım ki, Bayan Stone o sıralarda güçlü emperzaryo Elías Quejereta’nın romanımı beyaz perdeye aktarma tasarısından bahsetti, filmi kızı çekecekti – tabii ki kızı da Quejereta’ydı ama adı Elías değildi.

“Bay Roger Dobson bize ki *All Souls*’u temel alan bir film çekileceğini söyledi” deyince çok şaşırdım; sonra kocasından önce davranarak, “Doğru mu bu? Burada, Oxford’da, doğal ortamında mı çevrilecek? Mekânlar belirlendi mi? Rol dağıtımı yapıldı mı?” diye sordu.

O sıralar henüz başlangıç halinde olan o tasarı üstüne pek bilgim yoktu, iki Quejereta’nın büyük kabalık ve saygısızlık edeceklerini, sözleşmede belirtilenin tersine, film ilerlemeden önce bana hemen hiç bilgi vermeyip, film tamamlandıktan sonra göstermek istemeyecek, yani ellerinden geldiğince gizli tutmaya kalkışacak-

ları hayalimden bile geçmiyordu, oysa o arada başkalarının, tüm eleştirmen, eş dost ve müritlerinin özel gösterimlerde izlediklerini bana anlattılar. İzni ve filmi çekme haklarını vermekte tereddüt etmiştim, çeşitli nedenlerinden biri de romanımdan kolayca, isabetli bir film çıkarılabileceğinden emin olmamamdı, ne o romanımdan ne diğerlerinden, on dokuzumdayken yazdığım ilk romanım hariç, belki de hâlâ romanlarımin en iyisidir o. Beni işkillendirmiş olan bir şey de, anlaşılmamızdan önce yediğimiz bir yemek sırasında iki Quejereta'nın romandaki Toby Rylands ve Cromer-Blake kişilerinin eskiden sevgili olmuş oldukları yolundaki pervasız, yürek sızlatan inançlarıydı, sadece kitapta bu ikincisinin eşcinsel olduğu belirtilirken, birincisinin cinsel kimliğinin ne olduğu bilinmiyordu. “Nereden çıkardınız?” olmuştu benim tepkim. “Bunu düşündürecek en ufak belirti, en ufak ima yok. Hoca-öğrenci, yaşlı-genç, özetle baba-evlat ilişkisi, sevgili falan değil, geçmişte de olmamışlar, saçmalık.” Nitekim böyle bir bayağılığı düşünmek romandan hiçbir şey anlamamak demekti: Aptalca bir okuma ya da sırf ticari düşünen, üstelik ticari olmadığını sanan bir kafanın ürünü. Güçlü emprezaryo fikrinde yine ısrarcı oldu, yazarlara ve onların keskin zihinlerine duyduğu sonsuz saygıyı belli eden, doğrusu dâhiyane bir soru sordu. “Emin misin?” dedi bana, gözlerimin ta içine bakarak, beni yanıltığıma inandırmak istercesine. Senaryoyu iki numaralı Quejereta ile o yazacağına göre, durup daha iyi düşünmeliydim. Acı bir alayla karşılayabilirdim ama kendimi tuttum, sonuçta romanımla ilgilenme nezaketinde bulunmuşlardı ve filmi kabul ettirmek için yüzüme gülüp duruyorlardı. Böylece beylik yanıtı verdim: “Emin olmaz olur muyum, bu bir roman, yazarı da benim, üstelik sezisel yazar türündenim.” Ve safdilce davrandım, vahim bir yanlış anlamayı vaktinde önlediğimi sanıp rahat bir soluk aldım. Söylemem bile gereksiz, sonunda çevrilip dört yıl sonra, 1996'da vizyona giren filmde zavallı Rylands ile Cromer-Blake inandırıcılıktan uzak, oldukça sevimsiz, bağırıp çağıran iki akademisyen eski aşığa dönüştürülmüşlerdi, diyaloglarda durup dinlenmeden bildirildiğine göre tutkuluydular ama görüntülerden hiç belli olmuyordu, ayrıca romanın kişileriyle tek ortak yanları soyadları ve ikincinin hastalığıydı: Gerçekte “Robert Rylands” –artık İngiliz yüksek sınıfına özgü adı taşımıyordu, çünkü yönetmen bayan Quejereta'nın bir yazısında açıkladığına göre, kendisinin bir vakitler Toby adında

bir köpeği varmış, çok mühim sanatsal bir neden tabii–, bence hiç çekilmez, nefret edilesi, çok sıkıcı denilen tiplerden biriydi, ortaya çıkar çıkmaz tabanları yağlamak gerekirdi. Hiçbir anlaşmazlığımız olmamıştı, mesele başkaydı ve şayet başlangıçta olmuştuysa da, yazarın daha ilk andan o anlaşmazlığı gidermiş olması o baba-kıza vız gelmişti, yazar dediğin nedir ki, küçümse gitsin. Fakat 1993 yazında Bayan Stone bana bu konuya ilişkin soru sorduğunda ortada senaryo yoktu, tasarı şekillenmemişti, ben ise henüz saflığımı ve Querejeta'nın kendisine olduğu gibi kızı Quejereta'ya karşı da iyi niyetimi koruyordum, yine de ama Quejereta'nın kendisine karşı daha fazla, zira bu nedenle sonradan beni düş kırıklığına uğratan o oldu.

“Hayır, henüz mekânlar saptanmadı, rol dağıtımı da yapılmadı” diye yanıtladım merdivenin tepesinden, tesadüfen bulduğum *Korsanların Genel Tarihi* cildi elimde. Fiyatına bakıyordum, £40, biraz pahalıydı, acaba Manolo R. R.'yi o kadar seviyor muyum diye düşünüyordum. “Ama filme alınacağı doğru, Oxford'da çevirmeye niyetli olduklarını da biliyorum.”

Bay Stone bir elini yanağına götürdü, gözlerini yukarıya, tavana doğru çevirdiğinde, gözlerinin parladığını gördüm, aklına bir şey gelmiş gibi.

“Peki, romana çok sadık mı kalacak...” diye sürdürdü Bayan Stone, “yoksa yalnızca daha şey olayları, yani daha duygusal bölümleri mi işleyecekler?”

“Daha cinsel bölümleri mi demek istiyorsunuz?” diye karşılık verdim: Öyle tepelerden konuşmak insanı küstahlaştırır, insanın cezasız kalacağı duygusunu verir; despotların, bankacıların, emperzaryoların, yargıçların ve tiranların hep yukarılarda durmaları o yüzdendir. Demek Stone'lar romanı okumuşlardı, bir başkasının nüshasını, belki de doğrudan doğruya Roger Dobson'inkini. “Hayır, umarım öyle yapmazlar, sanmıyorum ama çok sadık kalacaklarından kuşkuluyum, hem zaten kitabın bazı bölümleri filme hiç dahil edilmeyecekmiş. Bilirsiniz, sinema bazı bakımlardan çok zengindir, başka bakımlardan ise çok sınırlıdır.”

O noktada Bay Stone söze karıştı, heves ile özür karışımı bir ses tonuyla:

“Gillian şunun için soruyor, Bay Márias.” İkisi de soyadımı, ilk hecesini vurgulayarak yanlış telaffuz ediyordu. “Romandaki o ki-

tapçılarını oynayacak aktörlere ihtiyaç duyarlarsa, biliyorsunuz ya, o Alabaster çiftini, eh, o zaman, biz seve seve o rolleri oynayabiliriz, o tiplere çok yakışırız sanırım, ne dersiniz?” Bir an durdu, hem utangaçlıkla, hem kendisi için aslında pek önemli şeyler söylemiş gibi coşkuyla konuşuyordu. “Biliyor musunuz? Gençliğimde hayli tiyatro deneyimim vardı, bu yakınlarda da yine başladım, geçen Edinburg Festivali’nde şu bağımsız tiyatro dedikleri türde bir yapıtta ufak bir rol aldım, oğlum montajda çalışıyordu, yardımcı olmamı istedi. Çok eğlenceli oldu. Biz OSCA üyesiyiz.” O, S, C, A diye her harfini ayırarak söyledi. “Ayrıca burada çevrilen bazı filmlerde rol aldık, *Kral George’un Çılgınlığı* –öhö öhö– sonuncusuydu, Roger Dobson ile Rupert Cook da üye. Rol yapmak harika şey. Yani rol dağıtımını yapılırken size danışılarsa bizi unutmayın, katılmaktan mutluluk duyarız. Zaten İspanyol yapımcıya yazdık da, adı Elijah gibi bir şey... Yani benim dilim dönmüyor, başında Q var, *reject* sözcüğünceki gibi” diye karısına döndü, o da doğruladı. “Bu da pek iyi şey vaat etmiyor tabii, bizi reddetmeyeceklerini umdurmuyor.” *reject*, ad olarak “reddedilen kişi ya da nesne”, “ıskarta” demek; Elijah ise Tevrat’taki adın İngilizcesi. “Yani, bize bu kadar uygun olan rolleri oynamamızı önerecek mi bilmem. Ama yanıt falan vermediler, oysa OSCA’nın antetli kâğıdını kullanmıştık, yanlış hatırlamıyorsam. Mektupları yanıtlamamak İspanya’da normal mi sayılır?”

Yine o kısaltma.

“OSCA mı dediniz?”

“Oxford Society of Crowd Artistes” diye açıkladı Bayan Stone. Tam çevirisi Oxford Halktan Oyuncular Derneği ya da belki Figüran Oyuncular, aslında İngilizcede, Fransızcada olduğu gibi, *artiste* sözcüğünün, *artist* sözcüğünden daha mütevazı ve eğlenceli bir içeriği vardır; şarkıcılar, aşçılar, dansçılar, terziler, aktörler, şapkacılar için kullanılır. Bayan Stone bana o antetli kâğıtlardan birini uzattı, almak için merdivenden bir basamak indim. “Oxford Society of Crowd Artistes (OSCA)” yazılıydı, “Oxford’da yer alan, yüzü aşkın üyesi olan bir sinema ve televizyon figüranları kooperatifidir, üyelerinin deneyimi gerek dış çekimlerde gerek stüdyo çekimlerinde tarihsel ve yargısal dramaları, Müfettiş Morse dizisini ve çok sayıda önemli filmi kapsamaktadır.” Kâğıdı alıkoydum, İngiltere’de derneğin her çeşidi vardır.

“Demek siz Quejereta’ya mektup yazdınız, öyle mi? Adresini nereden buldunuz?”

“Ooo, kolay oldu, dünya sinema şirketlerinin yıllık rehberinde bulduk. Adını bize Bay Dobson söyleydi. Hiç ihtimal var mı sizce? Bize yanıt verirler mi? Alabaster’lar rolü için bizi dikkate alırlar mı?”

Basamağı yeniden tırmandım ve bende zaten bulunan, şimdi Manolo R R’ye satın alacağım kitaba baktım, çok öğretici, pek keyifli bir kitaptı, her şey bir yana, insan ömründe korsanlarla karşılaşacak değildir, ancak haklarında yazılmış bir şeyler okuyabilir. Ralph Stone’un gözlerinde heves ve kaygı okunuyordu, ellerini kucağında kavuşturmuş bekleyen Gillian Stone’unkilerdeyse biraz esef vardı.

“Bilemiyorum” dedim ama kuşkudan çok karamsarlıkla. “Kor-karım tanımadıkları kimselerin dileklerine ve sunumlarına pek duyarlı değiller.” “Nüfuzlu olmayan kimselerin” diyecektim, bereket kendimi tuttum.

İnanamıyordum. Stone’lar yalnız Alabaster’lara model olduk-larını kabullenmekle kalmıyor, eğer o kişiler kitaptan dışarı çıkıp bir filmde vücut bulacak ve şekilleneceklerse onları canlandırmayı istiyorlardı; sanıları, onları kendilerine mal etmeleri ya da onlarla özdeşleşmelerinin isabetli olduğu varsayılırsa –ki hiç alakası yoktu– hepten garip bir gidiş geliş yolculuğu sayılmazdı. Ve o vücut bulma gerçekleşirse, o vakit kurgusal Alabaster’lar gerçek Stone’lar için modele dönüşürlerdi, onları inceler, taklit ederlerdi, sadece bir ka-mera karşısında Alabaster’ları oynayan Stone’lar açısından bile olsa, ya da kim bilir, iş daha ileri mi giderdi. Ne yazık ki romanın tüm o boyutu ya da bölgesi, başından daha başka birçokları ve sonunda romanın tamamı gibi, ne Elijah’ı ne kızını ilgilendirdi; bugün hâlâ bilemiyorum *Tüm Ruhlar*’da ne görmüşlerdi, ilkin ille elde etmek için uğraşmışlar, ardından tamamen kendilerinin olduğuna inanır inanmaz, şeytan görmüş gibi uzaklaşmışlardı.

Bana öyle geldi ki Bayan Stone hüzünlenmişti, evlatları redde-dilen ya da bir şeyde başarısız olan annelerin hüzünlendikleri gibi; işe yaramasa da bu yüzden çocuklarını daha da fazla severler, birine acımak ona karşı sevgiye yol açar, oysa bilmem neden, merhamet esinlemek çoğu kişiyi rahatsız eder. Belki –erken yaşta ve demir gibi katı olan– evliliği kocası Ralph’ın aktörlük eğilimini baltala-mıştı da o şimdi ihtiyarlıktan ya da ihtiyarlığın gölgesinden önce yeniden canlandırmaya çabalıyordu; kadın da o zorlu, gecikmeli ya da ham hayal telafiyi sağlayacak her türlü projenin en heyecanlı destekçisiydi, belki de telafi etmeyi kendine borç biliyordu, nice ka-

dın kendini kolayca borçlu hisseder, erkeklerinse pek azı. Eminim ki Querejeta'lara mektubu yazıp gönderen oydu, eminim ki fikir ondan çıkmıştı. O mektup anında çöp sepetini boylamıştır, Halktan Oyuncular antetiyle ve içeriğiyle birlikte; sinemacılar romanın esin kaynağı olduğunu itiraf ettikleri kişinin isteklerine bile duyarlık göstermemişlerdi, nüfuzlu sayılmasa da onu bizzat tanıyorlardı oysa ki, ya da en az ikisinden biri tanımayı istemişti. Öyküyü de, atmosferi de, kişileri de yaratan kimseyi demek istiyorum.

Tam o sırada Mercedes López-Ballesteros, "Freud'un torunu", mutad dakikliğiyle çıkageldi, öğle yemeği saati olmuştu bile. Kitaplığı hiç karıştıramamıştım, tek ganimetim *Genel Korsanlık Tarihi* eski zamanlara kıyasla kıt bir ganimet sayılırdı, üstelik kendi kitaplığım için bile değildi. Mercedes'in keyfi yerindeydi ve kararlı bir hali vardı, Britanya havasının güneşine güvenmediğinden ötürü yanına şemsiye almıştı, o şemsiyeyi var gücüyle şemsiyeliğe daldırıverdi ve hepimiz oraya koyduğum üzüm salkımını parçaladığını, birkaç cıvık üzüm tanesini patlattığını işittik. Topu topu bir tanecik yemiştım, satın alır almaz. Bereket Stone'lar bu durumu sportmence karşıladılar, yüzle-rini eksitmediler, beni paylamadılar. Hiçbir kitap lekelenmiş değildi.

Yanımızda sert, kaba kâğıda sarılmış, Rodríguez Rivero'ya al-dığım Defoe'nun kitabıyla dükkândan çıkmak üzereydik ki *All Souls*'un bir nüshasını Rupert Cook için imzalamamı istediler, ken-disi bu nüshayı hayli zaman önce okusunlar diye onlara vermiş olan bir başka *crowd artiste*'miş. Bayan Stone masasının çekmecesin-den çıkarırken, "Kitabını iade etmekte geç kalmıştık, bu gecikmeyi böylece telafi ederiz, daha değerlenmiş olarak geri veririz" dedi cömertçe. Stone'lar bazen yazarları tarafından imzalanmış ya da ithafli kitaplar da satarlardı, onlar en pahalılarıydı ve bir sahafın en büyük hazinesi sayılırdı ama benim ithafımın pek fazla değeri olamaz, çağdaş yazarım ve henüz ölmüş bile değilim. Kadın tered-düt içinde, bana bir fotokopi de uzattı.

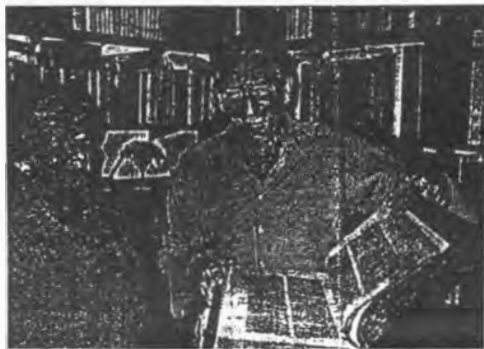
"Bu yakınlarda bizimle yaptıkları bir röportaj bu. Hoşunuza gidebilir, bazı anılarımızı anlatıyoruz. Hem sizden ve romanınızdan da söz ediyoruz."

"Sahi mi?" diyerek sonradan okumak üzere merakla aldım. "Te-şekkür ederim, sonra okurum, eminim ki ilginçtir."

İkisinin fotoğrafı da vardı, fotokopide iyi görünmüyordu, adam sayfaları çift sütunlu bir infolyo tutuyordu gülümseyerek, kadın

daha ciddi idi, göz ucuyla ona bakıyordu ya da değerli kitabı gözlemlemektiydi, göz alıcı küpeler ve bir kolye takınmıştı, röportaj için süslenmiş olmalıydı, kocası ise kravatsızdı, her vakitki gibi spor kıyafetliydi. Bir uzmanlık yayınıydı, sahaf topluluğunun olmalıydı, alanı şu uğursuz Galdos Uzmanları Bülteni kadar dar olmayabilirdi ama o tür bir şeydi. Adı *Bookseller*'di ve 12 Ağustos 1993 tarihliydi, gerçekten çok yeniydi, benim Oxford'da olduğumu ve onları ziyaret edeceğimi bilmeden bir fotokopi bulundurmaları ilginçti: Saygın bir yazar olarak dükkânlarına gireceğimi ve az sonra kelimenin tam anlamıyla bir üzüm katili olarak çıkacağımı ne bilsinlerdi, gerçi olayın faili bir üçüncü şahıstı ve o büyük marifetine hâlâ gülüyordu. Demek ki fotokopi bana verilmek üzere saklanmış değildi.

Röportajda Stone'lar dükkânlarının tarihçesini anlatıyorlardı; sözü bir o bir öbürü alıyor, birbirlerini tamamlıyorlardı. Devon'da ve Shipton-under-Wychwood'da dükkânlar açmışlar, sonunda Oxford'a yerleşmişlerdi (o Wychwood Forest adı, Windrush ırmağı ile Evenlode arasında bir yer, "artık var olmayan bir orman, geriye yalnız artıkları kalmış, geçen yüzyılda ağaçları dibinden kesip ormanı yerle bir etmişler, gel gör ki bir addan vazgeçmek çok zordur, çok şey söyler adlar"). Dükkânlarından hiç eksik olmayan bir yapıt T. E. Lawrence ya da Arabistanlı Lawrence'ın *Bilgeliğin Yedi Temel Direği* imiş, değerli bir baskısıyla. Mesleğin getirdiği, sürekli kitap taşımaktan ileri gelen sırt ağrılarından söz ederken, Bayan Stone PBFA'nın (bir federasyon olmalıydı, burada bana o harflerin ne anlama geldiğini kimse açıklamadı) bir *kiropraktör* tutarak kendilerine yardımcı olmasını öneriyordu: Aynen böyle, *chiropractor*, Profesör Ian Michael'ın o talihsiz egzema serüveninin müsebbibi *cobaltoterapéutica* ile güzel bir çift oluşturlardı. Ama beni en çok etkileyen başka bir şey oldu, o da tanınmış müşterilerini anlatırken bana değinmeleri idi. "İspanyol yazar Xavier Marias'ın bir romanındaki karakterlerden ikisi de biziz." (Ralph Stone tutarlı olarak, beni böyle anıyordu, soyadımı doğru vurgulamadan ama aynı zamanda, işin tuhafı, benim asıl ve neredeyse unutulmuş adımla; ben o adı kullanmaktan vazgeçmiştim ama hatırlıyorum, benim adım o), "Birkaç yıl önce All Souls'da bulunan hoş bir delikanlı, dükkâna düzenli gelirdi. Kimi *don*'ların kadınları görmezden gelmek gibi bir huyu vardır, onu da edinmişti, soru soracağı zaman bana sorardı, ben de Gillian'a dönerdim, yanıtı o verebilirdi. Takip eden soru

Gillian and Ralph Stone

the experience we gained and to the customers we acquired all over the country through them. It was all a hectic programme and we didn't have a holiday for the first five years and the entire family was dressed from charity shops.

Very early on Gillian started doing catalogues. Our first catalogue was of horse books and we methodically mailed it out to every stud and every hunt secretary in the South West counties. We did not get one single order. Then she catalogued some of the books we had bought at Pulborough, including a *Panias Ulysses* and quite a lot of topography. This did much better. We did catalogues of Books on the Environment years before the subject caught on. And as a result of an American customer who farmed in North Devon we started specialising in Agriculture. David Low became friendly and was extremely helpful to us. We always did a Christmas catalogue too because trade went dead before Christmas in Devon. Years later when we moved to Shipton-under-Wychwood we still had a lot of the horse books and they all sold within six months.

Shipton was lovely with the shop on the village green — The Old Post Bookshop — the oldest Post Office in England according to the *Guinness Book of Records*. But in 1981 we got the lease of our present shop in Oxford, and though we ran the two shops for a couple of years it was all getting a bit much so we decided to concentrate on Turl Street. It is in such a wonderful position — just round the corner from the Bodleian and so many of the colleges.

I very much enjoy working in the shop and dealing with the customers although there are some we can happily do without. Over the years we have collected quite a few sayings for *Bookworm Droppings*, that marvellous anthology of extraordinary remarks overheard in bookshops. The other day someone came in and asked Sheila Fairfield, our colleague in the shop, 'Can you direct me to a secondhand bookshop?'

We always try to keep certain books in stock. For example *Seven Pillars of Wisdom* is always in demand. When Gillian first started bookselling the first trade edition sold for £5 or £6 and nowadays it goes for anything between £25 and, in a dust-jacket, £100 — or £400

in Japan! The *Rubaiyat of Omar Khayyam* always sells, and secondhand Galsworthy never does. Our all time best seller in the Turl is a slim pamphlet by Professor Mayr-Harting, one of the few new books we stock, called *What to do in the Penwith Peninsula in less than Clement Weather*. It sells at 99p.

One thing about running a general secondhand bookshop is that you're going to make 90% of your sales from 10% of your stock and you're never quite sure which 10% it is going to be. Bankers and accountants rarely grasp the importance of 'mix'. They tend to interpret the appreciation on certain items as an indication of huge profits. Then they say, 'By God, that's a return. Can't we get in on this?' They don't realise the matrix behind all the special items. They also don't realise you can be a long time waiting for the right customer.

As regards running a shop in Oxford — there is a huge diversity of customers from dons to tourists, people from all the counties around, students who want presents (Christmas is good in Oxford), summer students, members of the conferences held in the colleges in vacations or even in term time, and we try to have something for everyone. Far from members of the university come back for Gaudy Nights and visitors of all sorts come to Oxford and 'do' the bookshops. We even appear in a Spanish novel by Xavier Marinas, a nice young man who was at All Souls a few years ago and came into the shop regularly. He picked up on a habit some dons have of not seeing women, so that one might ask me a question, and I might refer to Gillian who might supply the answer. The supplementary question then comes back to me. This may go on two or three times. The book is called *All Souls* and we feature as Mr and Mrs Alabaster.

* * *

The shop is open Monday to Saturday, but Ralph and I always try to give ourselves Monday off. In practice this doesn't work, and although we may not actually come in, I still think we work about twenty Mondays a year. There is so much to be done and we always seem to have substituted hard work for capital. Making back I think we might have made a mistake in not borrowing more money when we opened at Shipton-under-Wychwood. That might have been just the right time to raise the level of our

stock. As it is we tend to concentrate on the £50-£500 bracket for stock, though we do attend major auctions and deal in multi-figure books on commission. In the last few years we did have the pleasure of buying books for a tycoon who wanted to recreate a marvellous country house library. We bought some superb books mainly in the field of natural history. It was a very exciting time. Checking and buying so much of such quality over the period we were bound to gain greatly in knowledge and experience. So much concentrated hands-on experience certainly helped when I was writing the natural history article in the new *Secular Antiquarian Bookseller's Guide*.

We haven't done so many catalogues in recent years as in the Devondays, but we do occasional lists. At the moment we have stock banked up waiting for time to get at the computer. I've got the books for another history of science list — our last one was very successful. And an agriculture catalogue, one of books on, by or about women, and I want to do one on the history of environmental thought. Nowadays the best books tend to go very quickly in the shop, so catalogues are secondary in shop trade. We also do quite a lot of buying in the shop. In general there's a lot of competition for buying in Oxford. Academic libraries do come up, but we haven't really got into the habit of don-watching. Anyway there's a lot of playing one bookseller against another. In some ways I prefer to buy at fairs or from other booksellers and at auction. In theory we are both approaching retirement, but I expect we shall go on working till we drop. One thing I have said to Ralph, let's put by small books. They'll be easier to handle in our old age! Over the years Ralph, and to some extent I, must have shifted many many tons of books.

* * *

Actually I hurt my back playing rugger and I've often thought it wouldn't be a bad idea for the PBFA to engage a resident chiropractor. But that would be private health and many members would be absolutely against that. There was a terrible outcry some years ago when someone suggested a group subscription to BUPA. I suppose you have to remember that the PBFA is an incredible amalgam of all points of view. Basically you've got 600 mavericks — and some are vociferous. I was Chair-

yine bana gelirdi. Böyle iki üç kez tekrarlandığı olurdu. Kitabın adı *All Souls*, Bay ve Bayan Alabaster olarak geçiyoruz kitapta.” OK

Paragraf biraz karışık oldu, İngilizcesi de daha açık seçik değildi, özellikle de neye gönderme yaptığını bilmeyen biri açısından, ben de başlangıçta bilmiyordum. Nemene şey söylüyorlar? diye sordum kendi kendime, okurken, o sırada Mercedes L-B hâlâ gülüyor, şemsiyesinin bağcılığa heves eden ucunu hoşnutlukla seyreliyordu. Nasıl “kadınları görmezden gelmek” yani? Sokaklarda olsun, iç mekânlarda olsun, gerçekte görmüş olduğum, hâlâ da gördüğüm tek şey onlar, hem beğenip beğenmediğimi ilk bakışta anlarım: Tek kelime anlamadım. O anda ve sonra lokantada tekrar tekrar okudum, belki övünmeyi bırakıp benden daha iyi anlar diye Mercedes’e gösterdim, o da başını hayır anlamında salladı; sonunda kavradım. Alabaster’ları betimlerken romanın yazarı şöyle demişti: “Fakat onun da her daim orada bulunmasına karşın, bir kez olsun bir soruma ya da danıştığım bir şeye yanıt verdiğini anımsamıyorum. Nükteli ve enerjik bir erkek haliyle gülümser, iyi günler derdi (bütün davranışında gözüpekti), ancak en ufak bir sorunu ya da yanıtı, eşinin daha üstün olan bilgi ve yetkesine havale ederdi. Kadından yana döner, kendisine yöneltilmiş olan soruyu aynen, hevesle –sanki bilmeyi isteyen kişi oymuş gibi üstlenerek– yinelerdi (“Bize Vernon Lee’nin bir şeyleri geldi miydi, sevgilim?”), sonuna *darling* sözcüğünü eklemekle yetinirdi. Biraz ileride de anlatıcı şöyle üsteliyordu: “İçeriye giren her müşteriye canla başla selamlayışındaki neşe, kendi edilgen ast konumunda, kapıda birinin belirmesinin herhalde günün en şanlı toplumsal ilişki anı olduğunu gösterirdi. Çünkü doğrusu ya, dediğim gibi, ardından basit bir soruyu yanıtlamaktan ya da alıcının aradığı yapıtın rafını parmağıyla göstermekten acizdi (“Bir seyahat bölümümüz var mıydı, sevgilim?”).

Tüm bunların Bay Stone’un pek de hoşuna gitmemiş olduğu belliydi –“edilgen ast durumu”nun övgü sayılmayacağını kabul ediyorum–, yine de bana bunu en nazik biçimde, saygıda kusur etmeden bildiriyordu: Kendini savunduğu, daha doğrusu Alabaster’ı savunduğu fotokopiyi –işe bakın ki– yine karısı aracılığıyla uzatmıştı, artık sahiplenmiş ya da benimsemiş olduğu Alabaster’ı. Durumun olağanüstü yanı şuydu: O röportajda Stone’lar dolaylı yoldan bir romanla tartışıyorlardı, yani kurgusal bir anlatıcının

yine kurgusal birtakım sahaflar üstüne gözlemlediklerini onun elinden alıyorlardı, gerçek karı koca Stone'ların bazı ayrıntılarını ya da özelliklerini ödünç almış olsalar da durum değişmiyordu. Ve onun, yani Stone'un soruları hiç yanıtlamayıp duyar duymaz karısına aktardığını –iyi de ben bunu Bay Alabaster hakkında söylemiştim– yalanlamak amacıyla, bulabildikleri en iyi açıklama Oxford profesörlerinin hiç işitmemiş olduğum, kadınları göz ardı etmek, dikkate almamak, silmek, bakışlarını onlar görünmezlermiş ya da yokmuşlar gibi üstlerinden kaydırmak gibi tuhaf ve kötü bir huyunu bana –adı bilinmeyen anlatıcıya değil, adı Xavier Marias olan bana– yüklüyorlardı; o nedenle ben –dolayısıyla anlatıcım– ille de Bay Stone'a, demek ki Alabaster'a yöneliyormuşum, her seferinde iki üç kez üst üste, hem yanıtları “sağlayabilecek” kişi olduklarını bile bile Bayan Stone'a, yani Bayan Alabaster'a yönelmiyormuşum. Elimde üzümlerle yaptığım ziyarette kocası Ralph'ın, özellikle başlangıçta, yanıtlamak ya da bilgi vermek üzere karısı Gillian'dan önce davranması belki de o yüzdendi, sorulsun sorulmasın herhangi bir veriyi ilkin karısına danışmak zorunda kalmadan kendisinin sunabildiğini ben kendi gözümle göreyim, kulağımla duyayım diye. Bu fikir bana öyle çekici geldi ki, doğru olmayışına hayıflandım: Bütün bunlara bakılırsa, öylesine kadın düşmanı, zalim profesörlerin, meslektaşlarımdan o acayip huyu bana da bulaştığından ötürü, düzenli olarak, Bayan Stone'u hiç görmeden girermişim dükkâna; o yüzden Bay Stone'a sorarmışım –başka kime sorsaymışım ki–, örneğin Vernon Lee'nin bir yapıtı gelmiş mi diye ve o vakit Bay Stone, adeta deli gibi, “hiç kimse”ye yönelip o “hiç kimse”ye sormamış: “Bize Vernon Lee'nin bir yapıtı geldi miydi, sevgilim?”; o acayip tutum karşısında –baktığım noktada havadan başka bir şey görmediğime göre– ben bir başka deli gibi göz kırpmazmışım, havada asılı duran muhatabı hakkında soru sormazmışım; zorunlu birkaç saniyeyi geçirir, yanıt verecek kimse görmediğime göre, hiçbir yanıt işitmeden, kılımı kıpırdatmadan, büyük bir doğallıkla, hem düzenli olarak, Bay Stone'un nihayet vereceği yanıtı dinlermişim, öyle ya, sonuçta, talihin yardımıyla, ancak kendisine gözükken bir hayalet olan birine danışmış: “Hayır, son zamanlarda elimize Vernon Lee'nin hiçbir yapıtı geçmedi, Bay Marias.”

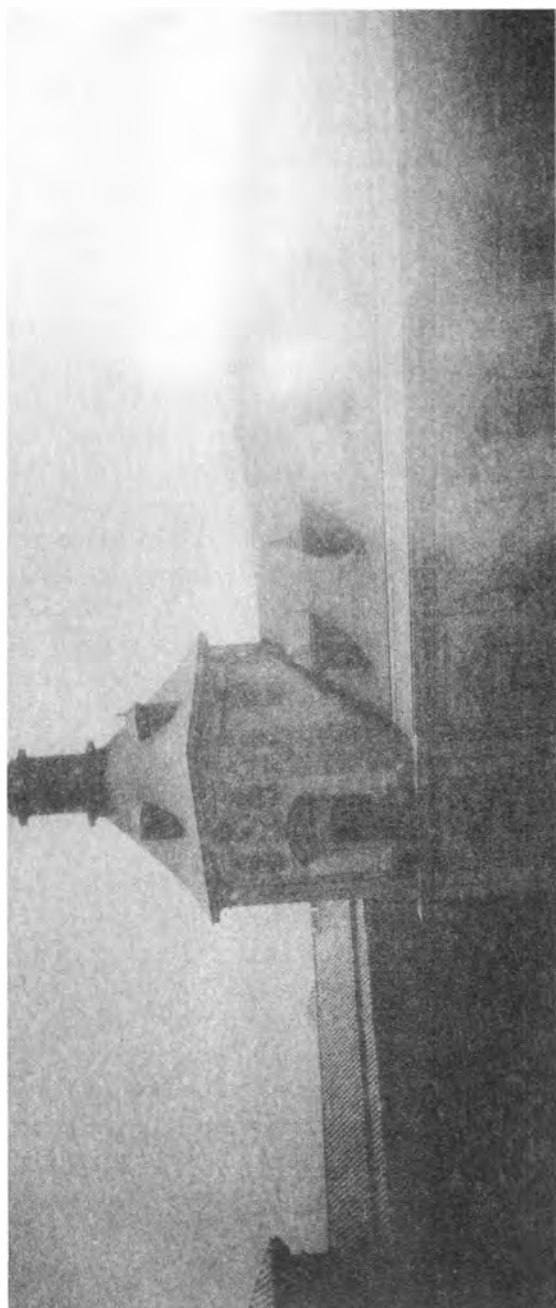
Öte yandan, röportajda hiç tereddütsüz belirttiğinin tersine, ben Oxford yıllarımda All Souls'da görevlendirilmediğim gibi, o son

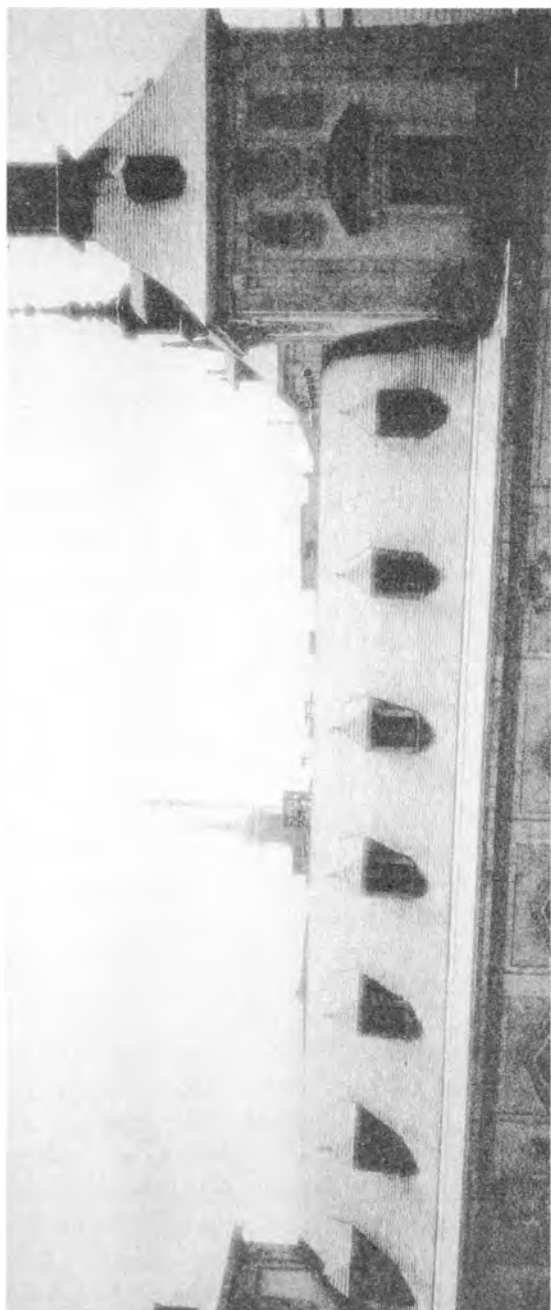
derece seçmeci ve elit *college*'a hiç ayak basmış değildim, gerçekte geçtiğimiz 1996 yazına kadar da ayak basmadım, o vakit de benim romanımı okuduğundan ötürü beni nazikçe davet eden müzik uzmanı Meg Bent sayesinde gittim. Tahmin ederim ki romanın adı önceden gelip kendini dayatmıştı, yani Bay ve Bayan Stone'a dayatmıştı. Ama hiç değilse benim hoş bir delikanlı olduğumu söylemişlerdi, ki geçmişte kalmış olsa da, çok teşekkürü hak ediyor. O akşam sonradan dükkânın önünden geçerken, vitrinden, onların her zamanki masa ve merdivendeki yerlerinde bulunduklarını gördüm, duraklamadan el salladım ve şu dilek geçti içimden: Ne Bay Stone ne Bayan Stone gerçek dükkânlarında soruları asla bir hayalete ya da havaya yöneltme durumunda kalsınlar; demek istiyorum ki, ecel birini almaya geldiğinde, ikisini birlikte götürsün.

Ve çok teşekkürü hak ediyor, geçmişte kalmış olsa da. Bunu pek bilinçli söylememiştim, şimdi farkına varıyorum. Hâlâ hoş biri olabilirim (biliyorum ki olabilirim ama olmayı her zaman istemiyorum; ülkemin her zaman sevimsiz, zehirli, kötü düşünceli birçok insanı karşısında hoş biri olmayı asla istemiyorum: Bu zulüm dolu toprakta ecel, paslı diller saplar, hiç durmadan en koyu gölgeleri düşürür, çok uzun süreyle çok fazla sayıda iftiracı yetişmiştir); ama artık genç değilim, herhalde o zamanlar da değildim, o eski zamanlarda otuz iki, otuz üç yaşındaydım, benim zamanımda insanın ergin sayıldığı yirmi bir yaş geride kalmıştı, Joseph Conrad'ın "gölge hattı" diye tanımladığı o kesin belirleyici (ama belki de onun çağında öyle belirleyiciydi) yirmi yedi yaşı da geçmiştim; Oxford yollarına düştüğümde otuzumu da geride bırakmıştım, otuz simgesel bir yaştır, bir kez aşıldı mıydı, klasik açıdan bakıldığında, genç ölme olanağı kalmamış gibidir, modern açıdan daha hoşgörölü olduk, altmış beşinde ölen kişi genç ölmüş sayılıyor, deniyor ki, "Yapacağı daha ne kadar çok şeyi vardı", yapmak eylemi varoluşu haklı gösteren şeymiş ya da ölenin en çok özlenen yanı varoluşu, davranışları ve çıkar gütmeyen anlatısı ya da bizim anlattıklarımızı dinleyişi, karşılık veriş i değilmiş gibi. Zamanlar fazlasıyla kolay eskiyor, bir yana atılıyor, öyle olunca da daha önceki zamanlar tarih öncesine dönüşüyor, oysa hepsi, aldatıcı biçimde birbirinin üstünü örttü, sınırlar da, ani duraklamalar da, sert kesintiler de yok diye düşünüyoruz bazen, sonlarla başlangıçların asla bir çizgiyle çizilmediğini sanıyoruz; buna karşılık zaman oluyor, geriye dönüp bakınca o çizgiyi gördüğümüzü sanıyoruz ama o sanı da aldatıcı, zira ne biri var ne de öbürü, varsa da yalnızca pek büyük bir istisna olarak var; zaman isabetli, tertemiz bir vuruşla kesilmiyor –hep kıymıklar saçılıyor–, belirsiz, birbirinden ayrılamayan günlerin karşıtlaşması ya da ergimesi de olmuyor –hep unutulmuş günler oluyor, bellekten silinmiş dönemler, onları bilirim ben, insanın hayalinde birtakım sınırlar görmesine yol açıyorlar–. Aslında her şey daha esrarlıdır. Daha çok yapay bir uzatma, bitmiş olan şe-

yin hafiflemiş, kıpırtısız uzantısı ve yeni gelen şeye yol vermemek ya da başlangıcını belirtmemek için kuralı gereği bir direnmedir, büyük kentlerde, köylerde, tren istasyonlarında, bomboş peronlarda artık gün ağarmışken hâlâ yanan şu sokak lambalarına benziyor, hani ilerleyen ve onların varlığını gereksizleştiren doğal aydınlığın karşısında titreşerek dimdik dururlar. Ancak pek erken kalkanların yahut çok geç yatanların ya da geceyi uykusuz geçirenlerin tanık oldukları o saatte, birkaç kısa dakika süresince o sınırın açıkça göze görüldüğü olur –eğritilemesinin yani–: Zamanın saygılı davranışı ve aslında ne olduğu görülür, hep uygarca, nezaketle davranır, hatta numara yapar, nemene şey olduğu o saatte görünür, yorgun alacakaranlıkta görüldüğünden daha fazla. O elektrik ışıkları hâlâ geceymiş gibi, varlıkları hâlâ işe yararmış gibi yaparlar, egemenliklerinin sona erdiğinden habersizmişler gibi, gün aydınlığı da onları görmezden gelir, hoşgörülü davranır, giderek solgunlaşan o lambaların artık bir tehdit oluşturmadıklarını biliyordur, hatta yayılımını biraz yavaşlatır gibi görünür, sanki artık gereksizleştikleri ve sona erdikleri fikrine alışmaları için onlara birazcık zaman tanıyordur (“Söndür ışığı ve sonra söndür ışığı”, Otello söndürmeye kararlı olduğu halde, içine sindirebilmek için iki kez tekrarlamak zorunda kalmıştı); böylece gün ışığı ufukta apak belirdiğinde kaçmaya zorlamaz onları, bozguna uğramadan, düzenli geri çekilmelerine fırsat verir; eski zaman ordularının, düşman, ölümlerini sayıp toplayabilsin diye çarpışmaya ara verdikleri gibi, böylece düşman da sonunun geldiği gibi tuhaf bir fikre alışabilirdi.

Ben ara sıra lambaları evimden görüyorum, burada karşımdaki soylu binaya asılı sokak fenerleri biçimindeler, binanın arduvaz çatısı var, kar bu kış erkenden tuttuğu komşu binaların kiremitlerinde olduğundan daha çabuk kaydı aşağıya, oysa arduvaz karın ısrar etmesine, çaba göstermesine olanak sağlıyordu, kar aşağıya kayıyor ve suya dönüşerek –tenden daha beyaz bir kar– meydana dökülüyordu, ta ki nihayet yerleşip birikmeyi başardı. Ben görüyorum o ışıkları, o fenerleri, uykusuz gecelerimin sabahlarında ya apansız uyandığımda ya sakıncalı bir cümbüşün yorgunluğu içindeyken, on dokuzuncu yüzyıl model fenerler, içlerinde artık yararsızlaşmış ampulleriyle duvara çakılı, yanlarından telaşlı topuklarıyla kaldırımı döverek geçen erkekler ve kadınlar, az önce yataklarından fırlamışlar, belki de trenle varoşlardan benim bulunduğum kent

merkezine gelmişler, o asılı duran ışıklarda hâlâ yatağın ve belki de istemeye istemeye ayrıldıkları bir vücudun anısını görüyorlar; şafak sökmüş, gün aydınlığı yayılmaktayken bu onlara başka birçok kişi için gecenin hâlâ sürdüğünü anımsatıyor, onlarsa o sırada yürüyor ya da otobüs bekliyorlar, durdukları yerde yorgun balıkçıl kuşları misali, ilkin bir ayaklarını, sonra öbür ayaklarını kaldırıyorlar, – gözlerinde gecenin karanlığı var hâlâ–, akıllarının yarısı geride, evde bıraktıklarında, yarısı bitmez tükenmez günde kendilerini neyin beklediğinde: O zaman, yani gün bitip de döndüklerinde ev aynı ev olmayacaktır, belki de ayrıldıkları o sevgili vücut onlara ihanet etmiş olacaktır. Kadın fenerlere bakıyor ve kokusu üzerine sinmiş erkeği hatırlıyor: Bencil, yatağından çıkmamış, uyuyor. Özenle giyinmiş bir kadın, gençliği geride bırakmak üzere, özel günlerde biraz çabalayıp uğraşarak hâlâ genç görünmektedir, dün gece kesinlikle öyleydi, karanlığın yuttuğu, bu sabah çoktan unutulan, şimdi hayalete dönmüş dekoltesi, elbisesi bir sandalyenin üstünde buruş buruş, şimdi sade giyinmiş, iyice sarılıp sarmalanmış, o elbiseyi üstünden hoyratça çekip çıkaran delikanlıyı bir daha görmeyecek, o sabırsızca çekip çıkarışı, duyduğu arzudan çok, gençliğinden ötürüydü, uyandığında bir pusula bile bırakmadan çekip gidecektir, hatta bir şeylerini çalması bile mümkündür, kadın hazırlıklıdır buna, önem vermez, yatakta onun vücudunun ekşi kokusu kalacaktır geriye, otobüs de gelmiyor bir türlü. Adam fenerlere bakıyor ve daha geç kalkacak olan, düş görmeyi ya da sabırsızlıkla uyur numarası yapmayı sürdüren kadını düşünüyor, o sırada kendisi dünyayla yüzleşmeye hazırlanmakta, tansökümünün karanlığında kahvesini hazırlamaktadır, kadın onu düşünüyor değildir. Orta yaşlı, temiz pak bir adam, saçları alınının iki yanında açılmış, kadını tutmak elinde değil ya da ancak maddi olanaklarıyla, eve eli kolu dolu dönecek olursa, gel gör ki para dediğin el değiştirebilir, yerine başka şeyler konabilir, yığınla erkekte vardır, parası olan bir kendisi değildir ve sabahtan akşama çanta elinde, para kazanmak zahmetli iştir, kendinden başkasında bulunmayan hiçbir şeye sahip değildir ve kadın gün boyunca, günler boyunca, çok fazla günler boyunca geleceği için başka bir geçim kapısı bulabilir, bir özürle başka kapıları çalabilir; ve kadının henüz başlamamış olan bugününün esrarını döndüğünde görecektir, diğerlerine eklenen ve yabancı bir gün daha, giderek biriken çok fazla dün ve

hiçbir yarın yok, otobüs de bir türlü gelmiyor; ve ikisi, birbirlerini görmeyen, tanımayan kadınla erkek ilerleyen, onları yürek sızlatıcı yapan, anlamsızlaştıran gün ışığında hâlâ lüzumsuzca yanan fenerlere bakarlar, yine de artık sona eren gecenin bitmiş varlığının saygılı, hayırsever tanığıdır onlar: Ta ki bir görevli o israfın farkına varıp uykulu eliyle ışığı söndürür ve sonra söndürür.

O tanıklık artık var olmayan her şeye de, insanlara da nasip olmaz, yine de insanların çoğuna nasip olur, hiçbir uyarı almayan, bunu hiçbir sezinleme ya da düşünme fırsatı bulamayan kişilerin sayısı çok azdır: Otomobillere, gemilere, uçaklara binenleri buna katmıyorum, çünkü onlar durup düşünmeseler de riske girmekte olduklarını bilirler; askerler, doktorlar, inşaat işçileri, siyasetçiler, yalnız yaşayanlar da öyle, sonu gelmek üzereyken, hemen herkes ecelle karşılaşma olasılığının az çok farkındadır, zamanın uygarca davranmadığı, kıymık saçmadan ya da önceden uyarmadan işini temiz bir darbeyle hallettiği vakalar enderdir. Ama yine de vardır, onlardan bazılarını bir başka romanımda, *Yarın Savaşta Beni Düşün*’ün başlangıcında, gülünç ölümlerden söz ederken anlatmıştım. Onlardan birine değinirken gerçekten yaşamış bir kimseyi düşünüyordum; buna karşılık, *Tüm Ruhlar*’dan dolayı öğrendiğim bir ölümü, John Gawswordh’ünkini ağızıma almaktan kaçınmıştım, çünkü kurgusal bir romanda örnek olarak fazlasıyla olasılık dışı, zorlama görülebilirdi; değindiğim Macar asıllı Avusturyalı yazar Ödön von Horváth’ın ölümü bile daha inanılır şeydi (“büyük bir bulvarda bir ağaca yıldırım düşmüş, ağaç devrilirken yoldan geçen birini ezmiş ya da kafasını koparmış, galiba bir yabancıymış”): Paris’te, Champs-Élysées’de Marigny Tiyatrosu’nun önünde, bir kasırganın kökünden söktüğü ağacın altında kalmıştı, orada Alman sinema yönetmeni arkadaşı Robert Siodmak’ı beklemekteydi, birlikte Nazi Almanyası’ndan kaçmışlar, kapağı ABD’ye atmayı tasarlıyorlardı. Işığı en akla gelmez anda –yersiz ve tanıksız– apanızın sönmüştü, 1938 yılının 1 Ocak’ıydı, Horváth topu topu otuz altı yaşındaydı; bir yabancıydı, kendi ülkesinde bulunmuyordu, bir uyarı almadı, sevgilisi olan Alman aktris bunu gaipten gelen bir işaret sayarak iki kez daha çok ağlamış olmalı, çünkü kendi babası da aynı olağan dışı koşullarda –başka bir yıldırımın seçtiği bir başka ağacın altında ezilerek– ölmüştü, hem Mercedes López-Ballesteros’un ailesindendi, öyle ya, kendisi de “Freud’un

torunu”dur. Yine de bana Horváth’ın ölümünü hikâye eden benim üzüm katili ahababım olmamıştı, ben bunu kendisini tanımadan çok önce biliyordum, Mercedes bana yazarın bahtsız sevgilisini anlattıydı, kız ender bir olayın iki kez ve bir tek ömürde, kendi ömründe tekrarlandığını görmüştü. Horváth’ın bir tanecik yapıtı var bende, *Don Juan Savaşan Dönüyor* adlı bir tiyatro eseri. Eğer buluşmaya vaktinde gelmiş olsa ağacın altında kalmış olabilecek (ama belki ikisi de koltuklarına oturmuş olurlardı ve ağaç Horváth’ın tepesine devrilmezdi) Robert Siodmak 1929 buhranından ötürü uzaklaştığı Amerika’ya geri dönebildi, orada birkaç film çevirdi, sonunda elli-li yıllarda sanat düşmanı senatör Joseph MacCarthy’nin Amerika Aleyhinde Faaliyetleri İnceleme Komitesi peşine düşünce yeniden oradan uzaklaşmak zorunda kaldı. O filmlerden biri Hemingway’in ünlü öyküsünden esinlenen *The Killers* filmidir, öykü daha sonra Siegel’in ve Tarantino’nun yapıtlarında da kullanılmıştır ve anlattığım ölümlerin tersine, başkişi hayatına hemen, yakında, bir vuruşta son verecek olan cinayeti haber almakla kalmaz, daha fazla kaçmak ya da engellemek istemeyerek, yol üstü bir otelde anılarına gömülerek ölüm saatini bekler. Siodmak’a *Korsanlar Kralı* ya da *The Crimson Pirate* filminden ötürü özellikle müteşekkirim, Defoe’nun *Korsanların Genel Tarihi* ile hiçbir benzerliği yok, çocukluğumda büyük bir zevkle sayısız kez görmüşümdür, o yüzden, geriye dönüp bakınca, 1938 yılının yılbaşında yıldırımla devrilen ağacın onun kafasını ezmediğine seviniyorum bencillikle.

Ödön von Horváth’ın ölümünden on beş yıl ve bir gün önce, 1922 yılının yılbaşı gecesi, İngiliz yazarı Wilfrid Ewart’ın ölümü daha da gizemli ve büsbütün tanıksız ve uyarısız, “Mexico’nun boğucu karanlığında”, ancak otuzundayken olmuştu. Lakin Ewart’tan söz etmeden önce, herhalde daha önceki alıntısı ve başka alıntılarıyla beni ona götüren kişiden söz etmemin vakti geldi; en iyisi, sayfalarca yazı gerektirse de, *Tüm Ruhlar’ı* kaleme aldığım sırada John Gawsworth hakkında bildiklerimi buraya aktarayım. Şimdi çok daha fazlasını biliyorum ve kendisi biraz bende yaşamakta; artık hayaleti evimde yaşıyor, elyazısını ya da konuştuğunda sesini tanıyorum, fakat aynı şekilde anlatmak elimden gelmez; o, o sırada geçerli olan, o zamanki anlatma biçimim, yalnızca o. Romandaki o sayfaları okumuş olanlar kendilerini aldatılmış hissetmeksizin atlayabilirler –sanıyorum– (birkaç sayfa atlamak hep hoş gelir, ama

hemen hemen asla mümkün olmaz), bilmeyenler de şimdi satın almak için bir kuruş bile harcamak zorunda kalmadan okuyabilirler, öte yandan burada tamamı tekrarlanacak değil ve aralara birtakım notlar ya da yorumlar sıkıştırılmış olabilir, öyle ki keyifle, havailikle atlamaya hazırlananlar sonuçta iyi etmiş olacaklar mı, bilmem. Tabii ki söz konusu sayfaların tümünü atlayabilirler, bunun neticesi pek vahim sayılmaz. O romanın adı belirtilmeyen yazarı şöyle demişti:

“Alan Marriott’ın ilk ziyaretinden, yani bir yıldan, hatta daha öncesinden beri, kitaplarını aradığım ender yazarların arasına John Gawsworth’ü de eklemiştim, o tarihe değin tanımadığım biriydi, adını o söylemiş, vedalaşmadan önce not etmişti, Machen’in önsöz yazdığı bir yazar diye. Yapıtlarını bulmak, Alan Marriott’ın zaten belirttiği gibi, hayli güçlü.” Burada belirtmeliyim ki romanın bu bölümü benim gerçeğimle en çok örtüşen yanı, hatta tek yanı ve orada ben, anlatıcı İspanyol beye deneyimimi ve sesimi ödünç vermiştim, yani onun söyleyip anlattığı her şeye imzamı basabilirim. Machen, Borges’in pek hoşuna giden korku öykülerinin ve romanlarının ünlü yazarı olan Arthur Machen’dir, Ian Michael gibi Gallerlidir. Alan Marriott’a gelince, romanda betimlendiği biçimiyle hiç var olmadı, bana Gawsworth’dan söz eden kimse onun yerine Roger Dobson yani Roger Alan Dobson olmuştu, daha doğrusu kitabı okuyup bitirince adının tam olarak bu olduğunu söylemişti. Ayrıca şunu da fark etmişti –rastlantılara dikkat eden bir adamdı, ben dikkat etmemiştim–: Alan Marriott’ın ad ve soyadının baş harfleri taptığı Arthur Machen’inkiler gibiydi. Anlatıcı şöyle sürdürüyordu: “Az sayıdaki yapıtlarından hiçbirisi günümüzde İngiltere’de yayımlanmıyordu, yine de yavaş yavaş, sabırla ve talihin yardımıyla ve avcı gözümün keskinleşmesi sayesinde, Oxford ve Londra sahaflarında bir-iki kitapçığını keşfetmiştim, hatta birkaç ay sonra, 1932 basımı *Backwaters* adlı kitabını buldum, üstelik yazarın kendi imzasını taşıyordu. Kapağını açar açmaz *John Gawsworth, written aged 19½*, diye yazılmıştı dolmakalemlle; yani: John Gawsworth, 19 buçuk yaşındayken yazıldı. Metnin ilk sayfasına kendi eliyle bir not da düşmüştü (*Frankestein* adının ardından, *monster* sözcüğünü eklemişti, yaratıcısına değil, yaratığa değindiğini açıklamak için). Benim merakımı kurcalayan şey, geçmişini birazcık ele veren nesnelerle karşılaşmanın yol açtığı bir anlık baş dönmesi ya da zamanda geri dönüş duygusu oldu, o andan başlayarak bir araştırma uğraşına

girdim ama aylar ayı sonuç alamadım. Terence Ian Fytton Armstrong –yapıtlarını Gawsworth diye imzalayan yazarın gerçek adı– o vakitler öyle ele gelmez ve tanınmayan bir figürdü, hâlâ da öyle.” Yakında o kadar meçhul olmaktan çıkacak, öyle ya, *Dictionary of National Biography* aynı zamanda Redonda kralı olan şair hakkında bir madde yazma görevini onun isteksiz halefi ve edebi vasisi Jon Wynne-Tyson ya da Kral II. John’a vermiş bulunuyor, bu iki san bu efsanede hep birlikte anılıyor.

“Yine de”, diye sürüyordu metin, “yazılarının orta düzeyde ya da tuhaf olmaktan öteye geçmeyişinin tümüyle unutulmuş olmasını ve yeniden basılmamasını yeterince anlaşılır kılmasına karşın, dağınık verileri gözden geçirdikçe (öyle görünüyordu ki, Gawsworth hakkında hiçbir kitap ya da yazı yoktu, ancak en büyük ve ayrıntılı yazın sözlüklerinde ve ansiklopedilerinde kısaca adı geçiyordu), ilgim her gün artıyordu, düzenli yapıtlarından ötürü değil, düzensiz kişiliğinden ötürü. İlk doğum ve ölüm tarihlerini keşfettim, 1912 ve 1970, ardından kısacık bir kaynakça sayfasında, metinlerinden bazılarının Tunus, Kahire, Setif (Cezayir), Kalküta ve Vasto (İtalya) gibi, Londralı bir yazar için en acayip kaçan ve akla gelmez yerlerde (kimi zaman biri öbüründen saçma, farklı takma adlarla) basıldığını anladım. 1943-1945 arasında altı ciltte toplanmış şiirlerinin –çoğu Hint baskısı– şöyle bir özelliği vardı, anlaşıldığına göre dördüncü cildi, adı bile (*Farewell to Youth* yani *Gençliğe Elveda*) konulmuş olmasına karşın, asla basılmamıştı. Hiç yoktu, işte o kadar. Düzyazı yapıtları –kısa yazınsal denemeler ve çoğu dehşet öyküleri– otuzlu yılların garip ve bilinmeyen birtakım seçkilerinde yer almış ya da özel ya da sınırlı sayıda baskıda –söz gelimi– gün ışığına çıkmıştı.

Tüm bunlara karşın, yine o otuzlu yıllarda, Gawsworth önemli bir kişi ve edebiyat dünyasının umudu sayılmıştı. Eliot, Auden ve diğer yenilikçilere tepkili Yeni-Elizabethçi şiir akımlarının yorulmaz öncüsü olmuş, henüz ergenlikten yeni çıkıyorken, o onyıllın en önemli yazarlarından çoğuyla ilişki ve dostluk kurmuştu; ünlü öncü ressam Wyndham Lewis’in ve ünü dünyayı saran T. E. Lawrence ya da Arabistanlı Lawrence’ın yapıtlarını incelemişti; yazın ödülleri almış ve zamanında Royal Society of Literature’a seçilen en genç üye olmuştu; ihtiyar Yeats’i ve ölmek üzere olan Hardy’yi tanımıştı; Machen tarafından korunmuş ve daha sonra da kendisi Machen’in, ünlü cinsellik psikoloğu Havelock Ellis’in, üç Powys

kardeşin ve o zamanlar tanınmış (şimdi yeniden biraz tanınan) roman ve öykü yazarı M. P. Shiel'in koruyucusu olmuştu. Bunlardan öte pek bir şey bulamamıştım, ta ki günlerden bir gün, dehşet konulu ve fantastik yazın uzmanı bir sözlükte bir bilgiye daha erişene kadar. 1947'de, ustası Shiel ölünce, Gawsworth onun yazınsal vasisi ilan edilmekle kalmamış, aynı zamanda Antiller'deki mini mini Redonda Adası krallığının vârisi olmuştu: (ona komşu ve çok daha büyük Montserrat adasında doğmuş olan) Shiel, 1880 yılında on beş yaşındayken adanın kralı olarak, hem de önceki kral babasının açıkça belirttiği isteğine uygun, şenlikli bir denizci töreniyle taç giymişti; baba bir yerel Metodist Kilisesi vaiziydi ve ayrıca gemiciydi, adayı yıllar önce satın almıştı: Aslında kimden satın aldığı tam olarak bilinmiyordu, çünkü adanın tek sakinleri pelikanlar ve gübre yapmak için onların dışkılarını toplamakla uğraşan on kadar adamdı. Gawsworth krallığına asla sahip çıkamamıştı, çünkü –baba oğul Shiel'lerin ve kendisinin Sömürge Bürosu'na yılmadan art arda davalar açtıkları– Britanya Hükümeti, adada üretilen alüminyum fosfatın çekiciliğine kapılarak ABD'den atık davranıp topraklarını ilhak etmişti. Ona karşın, Gawsworth bazı yazılarını John I, King of Redonda adıyla (kendini sürgün kral sayarak) imzalamış ve hayranı ya da dostu olduğu bazı yazarları amiralliğe terfi ettirmişti, aralarında Machen üstad (onu onaylamıştı demek daha doğru), Dylan Thomas (Duke of Gweno), Henry Miller (Duke of Thuana), Rebecca West ve Lawrence Durrell (Duke of Cervantes Pequeña) da vardı. Bu anlattıklarımı o sözlükteki not açıklamıyordu, ancak yıllar sonra keşfettim; sözlükteki şöyle son buluyordu: 'Dost çevresinin genişliğine karşın, Gawsworth sonunda bir tür çağdışı kişiliğe dönüştü. Ömrünün son yıllarını İtalya'da geçirdi, Londra'ya iane ile yaşamak üzere döndü, parklardaki banklarda yatıyordu ve beş parasız, unutulmuş olarak, bir hastanede öldü.

Başlı edebiyatın defnesiyle taçlandırılmış ve neredeyse krallığa erişmiş, 1932 yılında bir gün, kuşkusuz gençlik coşkusu ve gururuyla *Backwaters* yapıtının şimdi elimde bulunan nüshasını imzalamış olan adamın öyle bir sonunun olması beni haliyle etkiledi –kemancı Mollineux ile Papalık dinbilimcisi Mew'un öykülerinden de fazla–, aslında başka nice yazarın ve ondan daha iyi yürekli insanın yazgıları da benzer olmuştu. Kendi kendime acaba ikisinin arasında, Gawsworth'ün edebiyat ve toplum yaşantısına erkenden coşkulu

giriş ile ömrünün paçavralar içindeki o anakronik sonu arasında ne olmuştu diye sormadan edemiyordum; –belki de– dünyanın yarısını dolaşarak geçirdiği o vakitler ya da yolculukları sırasında, nerede bulunursa bulunsun hep yayınlar yapar, hep yazılar yazar-ken başına neler gelmişti? Neden Tunus, Kahire, Cezayir, Kalküta, İtalya? Ve 1954’ten sonra –yürek sızlatan ölümünden on altı yıl önce– neden artık yayın yapmaz olmuştu? Öyle ya, bir basımevi bulmanın herhalde yığıtlık ya da intihar sayılacağı yerlerde ve tarihlerde başarmıştı bunu. Evlendiği –en az– iki kadının sonu ne olmuştu? Neden daha elli sekiz yaşındayken işe yaramaz bir ihtiyara dönüşmüş, bir Oxfordlu dilenci olarak ölmüştü?

Karı koca Alabaster’lar uçsuz bucaksız fakat ihtiyatlı bilgelikleriyle, onun metinlerini bulmama yardımcı olmadılar zaten hakkında daha fazla bilgi sahibi de değillerdi, yine de Nashville’de (Tennessee), binlerce kilometre ötede, birisinin Gawsworth üstüne dünyanın bilgisine sahip olduğunu biliyorlardı. Garip ve haklı nede-ni bulunmayan bir korkuyla kendisine yazmakta geciktiğim o kişi, (sonunda yazdığım) beni bizzat Lawrence Durrell’in kendisini yazına başlatan ve gençliğinde can dostu olduğunu öğrendiğim kimse üstüne yazdığı kısa bir metnine yöneltti, ayrıca birtakım ek bilgiler de verdi: Gawsworth’ün üç eşi olmuş, en az ikisi ölmüş; sorunu içkiymiş, sayrılık bir kitap araştırma ve biriktirme merakı varmış –bunu ürkerek ve bir dehşet tepkisiyle okudum–. *Sayrılık*, Nashville’deki adam düpedüz böyle niteliyordu.” Bu adamın adı Steve Eng, 1988 baharında pek az satan, ortalıkta bulunmayan bir dergide “A profile of John Gawsworth” yani “John Gawsworth’ün Bir Profili” başlıklı bir yazı yayımlamıştı. Gerçi *Tüm Ruhlar*’ı aynı yılın aralık ayına kadar tamamlamadım, ama o yazı elime ancak çok sonra ulaştı. Ve anlatıcı şunları söyleyerek sürdürüyordu:

“Durrell’in metni Gawsworth ya da Armstrong’u bir uzman ve bulunması olanaksız yazınsal mücevherlerin usta avcısı olarak sunuyordu, muhteşem bir kitapsever görüşü, ondan da iyi bir kaynakça belleği varmış, yazarlığının ilk yıllarında güne Charing Cross Road’un orta yerinde sergilenen sandıklar dolusu kıvrır zıvır yayın arasında gözüyle ayırt edebildiği bazı ender ve pahalı baskıları üç peniğe satın alıp, bulduğu yerin hemen birkaç metre ilerisinde, Covent Garden’daki Rota’ya ya da Cecil Court’taki seçkiler seçkini başka bir kitapçıya derhal birkaç sterline satarmış. Pek ender ciltlerden başka

JOHN GAWSWORTH AND ARTHUR MACHEN (CENTRE)

BY FREDERICK CARTER

(birçoğunu hazine gibi saklıyormuş), hayran olduğu ya da ünlü yazarların elyazmalarını, imzalı mektuplarını ve hiç kaçırmadığı açık artırmalarda kim bilir nereden para bulup aldığı ünlü kişilere ait binbir çeşit kıvrır zıvrır saklıyormuş: Dickens'ın gecelik takkesi, Thackeray'in dolmakalemi, Lady Hamilton'ın yüzüğü, sonra biz-zat Shiel'in külleri. Gücünün büyük bölümünü Royal Society of Literature'dan ya da başka kurumlardan, en yaşlı üyelerine ısrarlarıyla ve sıkıcı yazınsal ve parasal kıyaslamalarla işkence etme suretiyle, darda kalmış ya da sadece başarılarının sonu gelince yoksulluğa mahkûm olmuş ihtiyar yazarlara emeklilik ve destek sağlamaya harcıyormuş: Machen ve Shiel üstatlar ondan yararlananlar arasındaymışlar. Ama Durrell aynı zamanda şunu da anlatıyor: Kendisini son gördüğünde, altı yıl önce (metin 1962 tarihli, Gawsworth henüz hayattaydı ve ellisini sürüyordu, demek o gördüğünde kırk dört yaşındaymış; ama ne tuftadır ki onunla yaşıt olan Durrell, ondan artık göçmüş ya da bir ayağı çukurda olan biriymiş gibi söz ediyor), Shaftesbury Avenue'deymiş, bir bebek arabası itiyormuş. Kraliçe Victoria çağının koskoca bebek arabalarından birini. Onu görünce, kendisi Bournemouth'dan yeni geldiği sıralarda, bilgisinin enginliğiyle şaşırtmış ve Londra'nın edebiyat ve gece hayatını tanıtmış olan o eksantrik bohem, *Sahici Yazar*'ın sonunda aklını başına toparlayıp, hayatın yükünü omuzlamış (Durrell, tam olarak, hayat onu da yola getirmiş diyor), çoluk çocuğa karışmış olduğunu düşünmüş, hem taşıt aracının dev boyutlarına bakılırsa üçüz falan olmalıymış. Fakat yaklaşıp da, körüğün altında görmeyi beklediği minik Gawsworth'e ya küçük Armstrong'a ya da Redonda prensine bakınca, bebek arabasının tek yükünün bir yığın boş bira şişesi olduğunu fark edip ferahlamış, Gawsworth onları geri verip depozitolarını almaya gidiyormuş. Cervantes Pequeña Adası Dükü (Durrell'in sanı buymuş) krallığını asla görmemiş olan sürgün kralına eşlik etmiş, bebek arabasını yeni şişelerle doldurmasını izlemiş ve onunla birlikte Browne'un ya da Marlowe'un ya da o gün doğum günü olan başka herhangi bir klasik yazarın anısına bir şişe içtikten sonra, onun alkol arabasını telaşsız adımlarla iterek karanlıkta yitişini seyretmiş, belki de aynen benim şimdi akşamüstü kendi bebek arabamı Retiro parkında ittiğim gibi, ne var ki benimkinin içinde henüz doğru dürüst tanımadığım ve bizim arkamızdan yaşayacak olan çocuğum –bu yeni gelen çocuk– var.” Anlatıcının bu son yorumunun altına imzama atmayacağını

hatırlatmam gereksiz. Durrell'in yazısı 'Some Notes on My Friend John Gawsworth', yani 'Dostum John Gawsworth Üstüne Birkaç Not' başlığını taşıyor ve 1969'da Durrell'in "Akdeniz metinleri"ni içeren *Spirit of Place* yani *Yerin Ruhu* kitabında yer alıyor; Gawsworth'e el-linci yaşgününe saygı olarak hazırlanmış bir cilde katkısı, gelgelelim böyle somut ve belli bir tarihe bağlı kutlama kitabı 1969'da, kutlanan kişi elli yedi yaşını dolduruncaya, ölümünden bir yıl önceye kadar basılmamış. Kırk dört yaşındayken, Shaftesbury Avenue'de o anlatılan karşılaşma olduğunda, Gawsworth üçüncü ve son karısıyla bir yıldır evliymiş, Doreen Emiliy Ada Downie adlı, "Anna" olarak tanınan kadın, kendisinden dört yaş büyükmüş ve Josephine adında yetişkin bir kızı varmış, bundan kısa süre önce bana Terence Ian Fytton Armstrong'un nikâh ve ölüm kayıtlarının kopyalarını veren Maria adındaki sarışın İngiliz kızın büyükannesiymiş. *Tüm Ruhlar*'da bundan sonra gelen, daha önce buraya koyduğum iki fotoğrafın yorumu, romanda şimdi aktardığım şu sayfaların arasında yer alıyor:

"Daha sonra Gawsworth'ün bir fotoğrafını gördüm, –seçilebildiği kadarıyla– Durrell'in yazısında yaptığı fiziksel betimlemeye az çok uyuyor: '... orta boylu, biraz solgun, zayıfça; burnu ikiye ayrık, o da yüzüne aşağı sınıftan birinin kurnazlığını veriyor. Gözleri kahverengiydi, ıslıl ıslıldı ve mizah duygusu edebiyat alanındaki eksikliklerinden zarar görmüyordu.' Gördüğüm bu tek fotoğrafında RAF (Kraliyet Hava Kuvvetleri) üniforması giymiş, dudaklarında henüz yakılmamış bir sigara tutuyor. Gömleğinin yakası biraz bol gelmiş, kravatının düğümü de fazla sıkı gibi duruyor, gerçi o vakitler kravatlar sıkı düğümleniyordu. Göğsünde madalyası var. Alnında net, yatay çizgiler, gözlerinin altında torba değilse de ufak kırışıklar, hınzırlık ya da alayla hayal ya da özlemin birbirine karıştığı bakışlar. Cömert bir çehre. Bakışları berrak. Kulağı dikkat çekiyor. Dinlemekte olabilir. Herhalde Kahire'de, Orta Doğu'da olduğu kesin, ya da belki hayır, Kuzey Afrika'da, Berberi Kıyısı'nın Fransız kesiminde, yıllardan 1941, 1942 ya da 1943 olmalı, sanırım Spitfire Filosundan VIII. Ordunun Desert Air Force'una aktarılmasından çok da önce değil. O sigara uzun sürmeyecekti. Otuzunda falan olmalı, gerçi daha ileri, biraz daha ileri yaşta gösteriyor. Öldüğünü biliyorum ya, fotoğrafta ölmüş bir adamın resmini görüyorum. Bana biraz Cromer-Blake'i anımsatıyor, yine de onun saçı vaktinden önce ağarmıştı ve birkaç hafta bıraktığı, sonra tıraş edip birkaç hafta

yoksun kaldığı bıyığı da kırıldı ya da en azından gümüş teller düşmüştü, oysa Gawsworth'ünkiler (saçı da bıyığı da) koyu renk. Bakışındaki alaycılık çok benziyor, ama Gawsworth'ünki daha bir nazik, hiçbir incitici ya da öfkeli yanı yok, belli belirsiz bile, hatta olabileceğini akla getirmiyor. Üniforması iyi ütülenmemiş.” Şimdi konuşan anlatıcı değil benim, yazarlar âleminde kalırsak, diyebilirim ki bana biraz Juan Benet'i, biraz da Eduardo Mendoza'yı anımsatıyor; fakat birincisi çok sıcak ve nazik olmanın yanı sıra öfkeli ve acı alaycı da olabilirdi, oysa ikincisi yalnız sıcak ve nazik, biraz da alaylı görünür. Hiç mi hiç anımsatmadığı kişilerse Eric Southworth ile Philip Lloyd-Bostock, yani Cromer-Blake'in hayattaykenki ve ölü sahici modelleri varsayılan kimseler.

“Ölüm maskesinin bir fotoğrafını da gördüm. Çekildiğinde yaşlanmaktan ya da yaşamaktan yeni vazgeçmişti ama bir an öncesinde elli sekiz yaşında bir adamdı. Maskesini Hugh Olaff de Wet yapmış, 23 Eylül 1970'te, Londra'da, doğmuş olduğu Kensington mahallesinde öldüğü gün ya da ertesi günü. Kahire'den eski dostu Sir John Waller maskeyi Poetry Society'ye armağan etmiş, ama kendisine gösterilen bu özenler ancak ölümünden sonra gösterilmiş ya da çok gecikmiş olmalı. John Gawsworth ve Terence Ian Fytton Armstrong ve Orpheus Scrannel ve John I. King of Redonda, kimi kez de yalnızca Fytton Armstrong ya da J. G. hatta sadece G. olan kişinin gözleri artık kapalı ve her türlü bakıştan yoksun. Göz altındaki buruşuklar artık kesinlikle birer torba, alınının kırışıkları belirsizleşmiş (kafatası kabarık) ve sanki daha fazla kirpiği varmış gibi, salt o kapanmış gözkapaklarının etkisi de olabilir. Saçları ağarmış görünüyor –ama hepsi alçıdan olduğu için öyle görünüyor olabilir– ve saçların başladığı çizgi kırklı yıllardan ya da gençliğinin sınırlarından, Afrika Korps'a karşı savaştan bu yana gerilemiş. Bıyığı daha gür fakat daha gevşek görünüyor, hem dikensi hem sarkık bir bıyık, onu çekiştirmekten bezmiş bir emekli askerin bıyığı. Burnu irileşmiş, genişlemiş, yanakları çok yumuşamış, bütün yüzü şişmiş, sahte bir şişmanlık ve dermansızlık sanki. Gerdanı sarkık. Ölmüş olduğuna kuşku yok.” Şimdi onu hastanede tıraş etmiş olduklarından kuşkulanıyorum, çünkü son zamanlarındaki bir fotoğrafını gördüm: Sakil, uzun, salkım saçak bir sakalı var, o vakit olduğu şeye, bir dilenciye uygun. Maskeyi yapan sanatçının doğru adını da biliyorum, Hugh Oloff de Wet'miş, bu sayfaları yazdığım da hak-

kında bildiğim tek şeydi; o adamın benim Madrid'de doğduğum yıl Madrid'de bulunmuş olduğunu da biliyorum, çok öncesinde Valencia'da, sonra ikinci kez Berlin'de kurşuna dizilmesine ramak kaldığını da. İspanya'da bir gözünü kaybettiğini (ya da böyle söylediğini) ve birilerini öldürdüğünü de, İspanya'dan önce ve sonra başka yerlerde yaptığı gibi. Ve anlatıcı bey şöyle sürdürüyordu:

“Ama Londra sokaklarını o son çehresiyle arşınlamış olmalı, sırtında dilencilerin hep bir yolunu bulup edindikleri palto ya da ceketle. Elindeki şişeleri sallayarak, diğer dilencilere Charing Cross Road'daki sahaf tezgâhlarında sergilenen ve satın alamadığı kendi kitaplarını işaret etmiş olmalı ama inandıramamıştır. Onlara Tunus'u, Cezayir'i, İtalya'yı, Mısır'ı ve Hindistan'ı anlatmıştır. Kendini Redonda kralı ilan etmiş, hepsine eğlence olmuştur. O çehreyle parkların banklarında uyumuş ve hastaneye yatmıştır, o dehşet ve fantezi yazını sözlüğü böyle diyor, ve o çehreyle belki kalem tutmuş ve uçaklar idare etmiş eliyle sadaka istemeyi becerememiştir. Belki de Britanyalı dilencilerin oldukları gibi gururlu ve yabanıl, hayvansı ve aksi, tehditkâr ve kibirli davranmış, kendi kendisi için *dilenememiştir*. Ayyaşlığı kuşku götürmüyor; ve yaşamının son döneminde İtalya'da değil, yalnızca Abruzzi'de bulunmuştu, üstüne hiçbir bilgi edinemediğim bir son cümbüş için Vasto'da. *Son bir cümbüş*, bir daha temasa geçmediğim Nashville'li adam böyle demişti. Gawsworth'ü kurtaracak hiçbir Gawsworth çıkmamıştı, aklını başına getirecek, onu yeniden yazmaya zorlayacak (belki de yapıtı hayranlık uyandırmadığı ve devamını kimse istemediği için), gidip bir zamanlar seçilmiş üyesi, en genç üyesi olduğu Royal Society of Literature'dan ona bir emekli aylığı bağlansın diye çabalayacak, umut vaat eden, coşkulu bir yazar çıkmamıştı. Hayatından gelip geçen onca kadın arasında, dağıttığı sıralarda onu dizginleyecek ya da onunla birlikte dağıtacak hiçbiri olmamıştı. Öyle sanıyorum. Adalı ya da sömürgeli olan o kadınlar neredeler ya da son uykularını nerede uyuyorlar acaba? Kitapları bugün nerede acaba, tozlu rafların dehlizinin keşmekeşinde onun ilk bakışta –hani şimdi benim karı koca Alabaster'ların ya da Oxford veya Londra'daki başka yığınla sahafta yaptığım gibi– ayırt edebildiği kitaplar? (Ben de eldivenli, çevik parmaklarımla ciltlere neredeyse gözlerimden daha hızla değerek –*glissando* yapan bir piyanist misali–, aradığım yapıtı bulmayı her zaman başarıyordum, o kadar ki nice kez beni arayıp

bulan kitapların kendileriymiş duygusuna kapılıyordum.) Belki de hepsinin ya da çoğunun geri döndüğü o dünyaya, eski kitapların ancak bir süreliğine uzaklaştıkları sabırlı, suskun âlemine dönmüşlerdir. Bende ki kitapların bazısı belki de Gawsorth'un elinden de geçmiştir, satın alınıp ardından derhal bir kahvaltıyı ya da bir şişe içkiyi ödemek üzere satılıvermiş ya da kim bilir –seçilmiş bir kitap olarak– yıllar yılı onun kitaplığında kalmıştır ya da onunla birlikte Cezayir'e, Mısır'a, Tunus'a, İtalya'ya, hatta Hindistan'a gitmiştir; ve çarpışmalara tanık olmuştur. Oxford'da her gün arada sırada karşılaştığım, ürktüğüm, gelip geçici ve hafif hezeyanlarım yüzünden gelecekteki (ya da o kadar uzak olmayan bir zamandaki) bir yansımam olarak özdeşleştiğim o ipten kazıktan kurtulmuşa benzeyen dilencilerinden herhangi birinin kitapları olmuştur belki de. Belki kitaplar yazmıştı ya da Oxford'da hocalık etmişti ya da bir anne sevgilisi olmuştur: Önceleri yapışkan, sonradan (anneliği ağır bastığında) kaçamaklı ve umursamaz bir sevgili; ya da bir güney diyarından gelmişti de –buraya vardığında, belki de yanında Liverpool limanına ayak basarken kaybolan ve yazgısını çizmiş olan bir laternayla–, ülkesini henüz unutmamıştı, geri dönmenin her zaman mümkün olmadığını da.” (Ecel onda ağır yürümeyi bilmez).

Tüm Ruhlar'ın bu bölümü böyle sona eriyordu, ilk paragrafı dışında, tamamını olduğu gibi aktardım buraya ve korkulacağı üzere, birkaç yeni not ve yorum ekledim. Yine o 1989 yılında, romanın basılışından birkaç ay sonra, bu sayfalarda yer alan üç satırdan “Bir sadakat yazıtı” adlı bir kısa öykü doğdu, başkişisi ömrünün son günlerindeki Gawsorth'dü. Ancak kendisinden ilk kez kurgusal olmayan bir metinde, bundan on iki yıl önce, 23 Mayıs 1985'te *El País* gazetesinde yayımlanan bir yazımda söz ettim, henüz Oxford'da yaşıyordum ve içinde bulunduğum ruh hali yazarın “gelip geçici ve hafif hezeyanlarım” diye adlandırdığı şeye oldukça benzerdi, konu o kentin dilencileri ve Londra'da onlardan birine dönüşmüş olan o yazardı. Yazım “Kral Olmuş Olabilecek Adam” başlığını taşıyordu ve Rudyard Kipling'in ünlü öyküsü *The Man Who Would be King* yani *İleride Kral Olacak Adam* yapıtına apaçık bir göndermeydi, İspanyolca “Hükümdarlık Etmiş Olabilecek Adam” olarak da biliniyor, çünkü John Huston'ın Faulkner ve Proust'un en beğenilen şu fantastik öyküsünden esinlenen, Britanyalı aktörler Sean Connery ve Michael Caine'in oynadıkları filmin adı öyle çevrilmişti. Öyküm

gibi yazım da iki kitabımda basılmış bulunuyor: *Kadınlar Uyuyorken* adlı öykü kitabımda ve *Pasiones Pasadas* [Geçmiş Tutkular] adlı denemelerimde. Buraya aktardığım son cümlelerde yalnızca anlatıcıyı ilgilendiren iki duruma ya da olaya gönderme yapılıyor; anlatıcıyla yazarın paylaştıkları iki durum da (Oxford'da hocalık ve kitaplar edinme) var, aslında üç de olabilir; bir de, uyarsız kaçsa da, yalnızca yazarı ilgilendiren durum, öyle ya, romanın hiçbir yerine öyküyü anlatan ve avare dolaşan İspanyol beyin kitaplar yazdığına dair bilgi verilmiyor, öte yandan avare dolaşarak bir öykü anlatırken aslında bir kitap yazmaktadır. Bu bir hata, bir dalgınlık eseri, istemeden kendine ait olmayan bir yere dalmak veya unutkanlık değildi, bile isteye yapılan bir şeydi; çünkü daha önce belirttiğim üzere, bunlar romanın en özyaşamsal sayfaları ve bunları dalgınlıkla yapılan bir hata gibi göstererek, açıkça söylemeksizin itiraf etmekle dürüst davranmış olurum gibi geldi bana, isteneceği ve umulacağı üzere, okurların gözünden kaçmıştı. (Bunu tehlikenin çekiciliğine kapılarak da yaptım, sırf kuralları çiğnemiş olmak için, bakalım temize çekilmiş bir metin diye yutturulur mu diye müsveddeler yapmak, kendi kendini ele vermek insanı hep ayartan şeydir.)

Ayrıca, bunu izleyen bölümün ilk paragrafını aktaracağım, çünkü belki de başka tüm paragraflardan daha çok altına imzamı basabileceğim cümleler, o gelip geçici hafif hezeyanların nemene şey olduğu hakkında açık seçik bir fikir veriyor: Soluk alan ve konuşan yazarın, yani Javier Marías'ın –ya da o vakitki Xavier Márias'ın–, soluğunu tutan ve yazmaktan başka şey yapmayan, ama o sayede sesi daha inandırıcı olan adsız anlatıcıya ödünç verdiği şey. O paragrafta şöyle deniyor:

“Tüm bu soruları kendime Gawsworth'e acıdığımdan dolayı sormuş ve soruyor değilim, sonuçta tanımadığım ve yazıları –onun hâlâ görebildiğim tek şeyi, bir de hayattaki ve ölü fotoğrafları– benim için pek anlam taşımayan bir ad sadece; sorularımın nedeni boş bir inançla karışık bir merak; ilkbaharda yani Trinity'de sonu gelmez bazı akşamüstlerinde benim de onun yazgısını aynen paylaşacağım kanısına kapıldığımdan”.

Şimdi, Gawsworth'ü tanımamış olanlara tanıttıktan ve kendisine *Tüm Ruhlar*'da merhaba demiş olanların belleğinde canlandırdıktan sonra, daha önce söz etmeye niyetlendiğim şu genç Wilfrid Ewart'a döneyim, hani Mexico'da apansızın, tanıksız ve uyarısız sönüvermişti ışığı.

John Gawsworth, sık sık ünsüz yazarlarla uğraşır, onları hayli başarısızca ya da kısa süreliğine unutulmaktan kurtarmaya çalışırken, sanki giderek onlarla özdeşleşmiş ya da kendi hayatını öngörmüş ya da belki hazırlamış gibi görünüyor. Otuzlu yıllarda esrar ve dehşet konulu öyküleri düzenlemiş ve birkaç seçki hazırlamıştı, ben en az yedi sekizini biliyorum, adları *Strange Assambly*, *Full Score*, *New Tales of Horror by Eminent Authors*, sadece *Thrills*, sonra *Thrills*, *Crimes and Mysteries*, *Crimes*, *Creeps and Thrills*, *Masterpiece of Thrills* ve galiba *Path and Pavement*, ilki 1932'de, sonuncusu 1937'de, demek oluyor ki dur durak bilmeyen, zamanından çok önce olgunlaşmış Gawsworth yirmi yaşıyla yirmi beş yaşı arasında bastırmış hepsini. Seçkilerin hemen tümünde eski, büyük üstatlar Shiel ve Machen'in –yani King Philip I ve Redonda Arşidükü'nün– öyküleri bulunuyor, değişik adlar altında, öğrenci ve veliaht prensin birkaç öyküsü de var. Bir tanesi uğraş ortağı Lawrence Durrell'in, sonra gelecekte krallığın “entel aristokrasisi” olacak başka birçoklarının. Ama onların yanı sıra sonradan Kral Philip ya da Kral John tarafından hiçbir düklük, görev ya da san alamayan birçok yazarın öyküleri de var; çünkü hayatta hepten ve gerçekten bozguna uğramışlar, genç yaşında intihar eden Richard Middleton ve Hubert Crackanthorpe gibi. Birincisi büyük yetenek sahibi fakat huysuz bir adammış, sonunda henüz bir tek kitap bile yayımlayamadan, 1911'de Brüksel'de Joncker sokak 10 numarada kloroformla intihar etmişti (olay 1912'de başlamış). Arşidük Machen onun hakkında şunları yazmış: “Sabırsızdı, beklemek istemiyordu. Bir türlü gevşeyemiyordu... Güldüğünü iştitiğini hiç hatırlamıyorum; şöyle kahkahalarla, dolu dolu, keyifle... Mizacı genelde gamlıydı.” Onunla

hayli tanışıklığı olan bir çağdaşına bakılırsa, Middleton yaşamına sırf “hayata karşı duyduğu nefret”ten ötürü son vermiş, “dayanılmazı olanaksız bir kötülük” olarak duyumsuyormuş hayatı. Kloroform şişesinin yanına bıraktığı kartın üstünde şu cümle yazılıymış: “Perişan ve kederli bir ruhu Sen küçümsemezsin.” İkincisi, onun kadar yetenekli değilmiş, gerçekçiymiş ve daha sakin karakterliymiş, yine de 1896’da yirmi altı yaşındayken kendini Seine nehrine atmış, nedeni ilkesel olmaktan çok dış olayların sonucuymuş: Karısı başka bir erkekle kaçmışmış. Cesedi ancak aradan aylar geçtikten sonra bulunmuş, öyle berbat bir haldeymiş ki, erkek kardeşi onu ancak kol düğmelerinden teşhis edebilmiş. Her ikisi de Fransız kültürü almış, Middleton Baudelaire’in, Crackanthorpe ise Maupassant’ın sıkı takipçisiymiş. İkincisinin Paris’te ölmesi üzerine bir İngiliz gazetesinde “Fransız ilahlarına taptığından ötürü, Tanrı onu cezalandırmış” diye yazmışlar.

Otuzlu yılların o seçkilerinde Wilfrid Ewart’ın epey öyküsü de yer alıyor, bu adla ya da yine onun kadar kendisinin olan Herbert Gore adıyla ve ben onlardan “The Flats” yani “Düzlükler” başlıklı birini, *Tüm Ruhlar* ile aynı yılda, 1989’da hazırlayıp *Cuentos únicos* [Eşsiz Öyküler] başlığıyla bastırdığım korku öyküleri seçkisine koydum; seçkiyi oluştururken Gawsworth’ün *Thrills* dizisinde yer verdiği, günümüzde tamamen unutulmuş olan bazı metinleri yeniden gün ışığına çıkardım. Seçkime bir de bizzat Gawsworth’ün kaleminden çıkma bir ölümcül öykü ekledim (onun yabancı bir dile çevrilen ilk yapıtı oldu sanırım; ve korkarım şimdilik sonuncusu); sonra Durrell’in o türdeki tek öyküsü; Sir Winston Churchill’in yazdığı tek öykü; öfkeli Middleton’ın harika bir öyküsü ve bir de benim kendi yazdığım öykü –türün çekiciliğine dayanamadım– ama James Denham takma adıyla, yaşamı üstüne sunduğum notta kendisinin 1911’de Londra’da doğup, 1943’te otuz iki yaşındayken Kuzey Afrika’da çarpışırken öldüğünü belirttim: Bir bahtsız daha, ne var ki bu uydurmaydı. (Bu arada şunu da belirteyim: O vakitler ben 1996’da baba kız Quejereta’ların *Tüm Ruhlar*’dan esinlenmiş *olmayan* filmi çevrildiğinde, yardımcı oyuncuların birinin soyadının benim bir seferlik takma soyadı olarak kullandığım İngiliz Maurice Denham’inki olacağı aklımdan geçmezdi, kendisi günümüzde muhterem bir seksenlik bey, filmdeki rolü kuşkusuz yapıtın en iyi bölümleri. Bazen nesneleri, olayları, hatta insanları benim

mıknatıs gibi kendime çektiğim duygusuna kapılıyorum, şaşılacak bir şey değil ama o rastlantılara ya da tesadüfün sürekli etkinliğine aşırı önem vermiyorum ve bunları bir “seçilmiş”e özgü olağandışı anormallikler olarak görmüyorum: Bir Amerikalı meslektaşımın eline düşse, kendi yaşantısıyla büyülendiğini itiraf eder, hakkında birkaç kitap ya da en azından birkaç defter yazardı.)

Cuentos únicos’taki yazarların neredeyse tamamı, özellikle de İspanyol okur için o denli tanınmadık adlardı ki, öykülerin her birinin başına kısa bir biyografya koymayı uygun gördüm, zavalı James Ryan Denham’inkini de o bağlamda uydurmak zorunda kaldım. Fakat bazı durumlarda öykücülerin belirsiz ya da gizli saklı karakteri hemen hiç bilgi edinmemeye olanak vermedi, örneğin Nugent Barker diye biri, 1881 doğumlu olduğuna göre ölmüş olduğuna kesin gözüyle bakılırdı ama tarihini bulamadım; yoksa hâlâ hayatta mıdır, olmaz olmaz. Esrarlı görünen, üstelik dikkat çeken, yani insanı araştırmaya çağıran bir başkası Wilfrid Ewart’tı, biyografyasına şunlardan başka şey ekleyemedim:

“Wilfrid Herbert Gore Ewart (1892-1922), bu tarihlerden anlaşılacağı üzere, otuz yaşında öldü ve Sherlock Holmes’ın yaratıcısı Conan Doyle onun vefatını haber aldığı anda üzülenek şöyle dedi: ‘Başarının doruğuna erişebilirdi.’ Daha çok Arabistanlı Lawrence olarak tanınan T. E. Lawrence bir seferinde şöyle demişti: ‘Okur kitlesine takdim edilmeye ihtiyacı yok.’ Ve anlaşıldığına göre hepsiyle arkadaş olan, her yerde hazır ve nazır John Galsworthy, Ewart’ın ölümünden sonra yayımlanan *When Armageddon Came* (1933) adlı kitabına yazdığı önsözde şöyle diyor: ‘Wilfrid Ewart bundan on yıl üç ay önce öldü; tam olarak 1922 yılbaşında, Mexico’nun boğucu karanlığında. Olay, burada daha fazla bilgi gerektirmeyecek kadar iyi biliniyor ve ayaküstü bir yorumla geçirilemeyecek kadar trajik. İngiltere’nin büyük öykücülerinden biri daha öldü, gitti ve Edebiyat onun kaybıyla büsbütün yoksullaştı. Hazin Gecenin Ağacı’nın yanına defnedildi.”

“Olayın tuhaf yanı şu ki” diye sürdürüyordum ben, “başarının doruğuna erişebilecek, takdime ihtiyacı olmayan ve ölümü daha fazla bilgi gerektirmeyecek kadar iyi bilinen otuz yaşındaki o genç hakkında hiçbir bilgi edinmenin yolu yok (varsa da ben bulamadım). Ewart’ın adı hiçbir edebiyat sözlüğünde, hiçbir İngiliz edebiyatı tarihinde, hiçbir modern seçkide geçmiyor. Ancak MacMillan

yayınevi, onun bizzat katıldığı Birinci Dünya Savaşı üstüne yazdığı en ünlü romanı *Way of Revelation*'ın (1921) yeni bir baskısını yapacağını bildiriyor, belki ancak o vakit Ewart'ın Mexico'da nasıl ve neden öldüğünü öğrenebiliriz.

Şu anda tek söyleyebileceğim, ölümünden önce *A Journey in Ireland*'ı (1921) yayımlamış, kendisinden sonra da belirttiğim 1933 tarihli yapıtının haricinde, *Scots Guard* (1934), *Love and Strife* (1936) ve *Aspects of England*'ın (1937) yayımlanmış olduğu. Bazı öyküleri kendi adıyla ya da Herbert Gore takma adıyla, *Thrills* dizisinde ve otuzlu yılların başka seçkilerinde çıktı. Burada yer verdiğim, bize Conan Doyle'a hak verdirebilecek kadar incelikli bir düzyazı örneği olan "The Flats" öyküsünü, John Rowland'ın *Path and Pavement* (1937) başlıklı seçkisinden aktardım."

Seçkimdeki bu ve diğer biyografi notlarının romansı ve ipe sapa gelmez niteliklerinden ötürü, gerçekte varolmayan Denham'a uydurduğum notun kuşku uyandırmamasının ve pek dikkati çekmemesinin şaşılacak yanı yok: Ya hiçbirini ciddiye almamak ve öykülerin tümünün gerçekliğinden kuşkulanmak ya da öykülerin de notların da tümünü oldukları gibi benimsemek gerekiyordu. Birinci olanağa meyledip on dokuz öykünün tamamını değişik adlar altında benim yazmış olduğum dedikodusu yayıldı. Keşke öyle olsaydı çünkü en azından on sekizi değerliydi. (Doğrusu ya, *İskenderiye Dörtlüsü*'nün ünlü ve derinine incelenmiş yazarına ya da Majestelerinin sabık ve pek tanınmış Başbakanına sahte yapıtlar yakıştırsaydım hayli sakıncalı ve safdilce bir davranış olurdu.) Daha ihtiyatlı olan kimileri öykülerin "yalnızca" üç dört tanesinin benim kalemimden çıktığını düşündü, aralarında kuşkusuz Gaws-worth'ünkü de bulunuyordu, onu da hâlâ bir kurgu kişisi sayan okurların sayısı az değildi. Hiç unutmuyorum, yaptığım oyunu haber verdiğim ve sahtekârlığımı ortaya çıkarsınlar diye meydan okuduğum bazı arkadaşlarım, utandırıcı bir bozguna uğradılar ve beşinci denemelerinde bile sahte öyküyü bulup çıkaramadılar; beni uzun süredir tanıyan ama sandığı kadar iyi tanımayan muhterem pederim, bana intihar eden Middleton'ın –bu da biraz kaygı vericiydi, ancak benim açımdan mı, onun açısından mı, bilemiyorum– öyküsünü atfetmek ile Denham'inkini atfetmek arasında kararsız kaldı; Don Juan Benet ise kararsızlığa düşmedi, ilk denemesinde maskemi çekip çıkardı.

Ewart'a ve esrarlı ölümüne dönecek olursak, seçki yayımlanmadan önce aslında hiçbir bilgiye erişemediğim kesin, her ne kadar tembel ve edilgen olsam da iş, karanlık figürleri ve verileri araştırmaya gelince, yeteneksiz sayılmam. Sonunda ısrarcı olmadım, yani araştırmayı erteledim. Derken aradan birkaç ay geçti, Meksika'dan neredeyse peş peşe iki mektup aldım, öyle görünüyor ki orada ülkeye uğrayan yabancı yazarlara karşı büyük bir merak varmış, dolayısıyla da yeterli belgeleme yapılmıyormuş. Gelgelelim o şiddet diyarında sonsuza kadar kalan Wilfrid Ewart hakkında ise kayda geçmiş hiçbir veri yoktu, bu da mektupların sahiplerinin merakını dürtüklemiş, mahallinde bir araştırmaya girişerek, olaya yol açan biyografya notunda itiraf ettiğim bilgisizliğimi gidermeye uğraşmışlardı.

Mektupların ilki kendi de deneme yazarı olan Sergio González Rodríguez'dendi, 1989 Aralık'ında *Nexos* dergisinde yayımladığı "Wilfrid Ewart'ın Esrarı" başlıklı kapsamlı bir yazısını da eklemişti. Mart 1990'da gelen ikinci mektup Rafael Muñoz Saldaña adında bir gençtendi, elinde daha kıt gazetecilik ve kaynakça olanaklarıyla, benim "açık bıraktığım" "bilinmezi çözmeye" niyetlendiğini anlatıyordu. Gerçekleştirdiği "alan çalışması"nın, onu "beklenmedik yollardan" ilerletmiş olsa da, giderek "somut sonuçlar ürettiğini" belirtiyordu. "Gerçi Ewart'ın hangi koşullarda öldüğü üzerine genel bir fikir edindim", diyordu, "yine de geriye, yanıtlamam gereken birçok soru kalıyor." Söz konusu delikanlı –yirmi üç yaşındayım diyordu, demek ki şimdilerde otuzunda olmalı– daha yaşlı yurttaşı Sergio G. R.'nin kendi bulgularını yayımlamakta ondan önce davranmış oluşunu sportmence karşıladı. Onun gönderdiği yazının fotokopisini postaladım, yanıtında birazcık böbürlenerek, o yazıda açıklanan bilgi "tamı tamına benim bulduğumla örtüşüyor", diye hayıflanıyordu. Ama ardından durumu kabullenerek, şöyle ekliyordu: "Bu esrarı kendi kendime açıklayabilmek için yaptıklarım belki de esrarın kendisinden daha ilginç, bir alay alışılmadık kimseyle tanıştım, aralarında on beş yıldır başdönmesi çeken, ileri yaşta bir kadın ve saldırılardan korktuğundan ötürü ayın yaptığı kiliseye girişleri kısıtlayan bir papaz da var. Günün birinde serüvenlerimi size ayrıntılı olarak anlatacağım." Ve yine de düşükrıklığını belli ederek şöyle ekliyordu: "Her ne kadar başlangıçtaki niyetim –bir yere kadar tiyatrovâri diyebilirim– Ewart'ın öldüğü koşullar hakkında göz kamaştırıcı bir ifşaatta bulunmaktıysa da, şimdi daha

sağduyulu bir projem var”, ancak projesi sağduyudan öyle uzaktı ki, ben ne tiyatrovâri ne göz kamaştırıcı olan bir şeyle boş yere vakit kaybetmesin diye hemen vazgeçirdim. O arada bana da yeni okumuş olduğu *Tüm Ruhlar* hakkında bazı yorumlarda bulunuyordu, örneğin: “89. sayfada siz sahafları dolaştığınızı anlatıyorsunuz, o anda okumayı bıraktım ve aklımdan şöyle bir düşünce geçti: Ben olsam orada ne arardım acaba? Kendi sorumu Arthur Machen’in kitaplarını arardım diye yanıtladım ve sayfayı çevirince hayretler içinde gördüm ki romanın kahramanı da öyle yapıyor... Bir süredir ben de Arthur Machen’in hayranıyım, ne yazık ki yapıtlarını pek bilmiyorum...” Böylelikle, birkaç satır ilerisinde delikanlının bana “Machen Company”yi sormasına hiç şaşmadım: *Tüm Ruhlar*’ın birkaç yerinde adı geçen Gallerli yazar ve Redonda Arşidükü’nün yapıtlarına hayran okurların oluşturduğu varsayılan dernekti; anlatıcı, Alan Marriott kişinin isteği üzerine ona üye oluyordu. Muñoz Saldaña, eğer sahiden varsa, onunla “bağlantı kurmayı” diliyordu. O “dernek” benim icadım olduğundan ve genç Meksikalıyı daha fazla düşünceliğe uğratmayı istemediğimden ötürü, hayallerini bozmamak için şöyle bir yanıt verdim: “Korkarım şu anda size yanıt verme yetkim bulunmuyor. Belki daha ileride”, sanki gizli ve esrarlı bir tarikatmış da herkes öyle okyanusların ötesinden elini kolunu sallaya sallaya ya da bazı sınavlardan geçmeden bağlantı kuramazmış gibi. Sonunda ve ben kendisine Denham numaramı ifşa ettikten sonra, büyük bir cömertlikle bana şu yanıt verdi: “Bilmeceniz beni hayli eğlendirdi... Bu tür oyunlara tutkum var, özellikle de John Bendham’ınki gibi güzel yakıştırılmışlarsa”, üçüncü sahte adımı büsbütün sahteletmişti –sanırım istemedi–, öyle ya, daha önce çok önemsiz ya da karanlık nitelikli yazarları anarken başka iki ad kullanmıştı. “Bilmece” deyişi hoşuma gitti.

Yıllar yılı uzun aralıklarla yazıştık, ancak Muñoz Saldaña’nın on beş yıldır başı dönen kadını anlatmasını hâlâ bekliyorum, aslında ilk mektuplarında beni en çok ilgilendiren o olmuştu. “Nasıl başı dönüyor?” diye sorduğumu anımsıyorum. “Nesi var? Başı onca zamandır hep öyle dönüyorsa, başının döndüğünü nasıl anlayabiliyor? Artık doğal halinin öyle olduğunu düşünmesi gerekmez mi? Sizin cümleleriniz biraz bilmecemsiydi doğrusu.”

Şimdi söyleyeceklerimi daha önce 1993’te yayımlanan *Literatura y fantasma* [Edebiyat ve Hayalet] kitabımda yer alan “Ölümlü

Olduğunu Unutma” başlıklı yazımda kısmen ve kısaca anlatmış-
tım (okuru daha önce basılmış tüm yazılarım konusunda uyararak
dürüst davrandığım için kendime hayran kalıyorum), orada da
olduğu gibi burada da iki Meksikalı mektup arkadaşşıma borçlu
ve müteşekkir olduğum bir hayli malzeme var, her şekilde onlar
bana Wilfrid Ewart’ın kısa yaşamı ve ani ölümünün nasıl olduğu-
nu araştırarak yolu gösterdiler. Hatta Sergio González Rodríguez
“Wilfrid Ewart’ın Esrarı” başlıklı yazısında sunduğundan daha fazla
bilgi verdi, yazısında birtakım eğlendirici oldukları kadar zorlama
Borgesvâri varsayımlar ileri sürmüştü, o esrara biraz ışık tutmaları
olasılık dışıydı ve beni o varsayımları geliştirmeye nazikçe davet
ediyordu (“Ancak Javier Marías gibi bir yazar bu tür spekülasyonları
lekesizce kaleme alabilir...” Korkarım onu hayal kırıklığına uğra-
tacağtım, bunun tek nedeni de karalamalardan öteye geçmeyişim
değil). 1923 yılının ilk günlerinde, o yabancının yılbaşında ölü-
münü haber veren Meksika gazetelerinden bol bol alıntıları ona
borçluyum: Son derece rastlantısal ve inanılmaz olduğu bir yana,
ölenin açısından kaderin acı bir cilvesi, yakınları açısından hayıf-
lanacak bir ölümüş.

Ewart 19 Mayıs 1892’de, Herbert Brisbane Ewart ile, yakınlarının
“Molly” dedikleri Lady Mary Ewart’ın oğlu olarak, Londra’nın en
seçkin semtlerinden Belgravia’da, West Eaton Place no.8’de dünya-
ya gelmişti. Babası yoksul sayılmazdı ama zengin de değildi, pek
seçkin bir asker ailesinden geliyordu, askerler annesinin ailesinde
de vardı: Wilfrid’in anne tarafından büyük büyük babası General
Sir William Napier’di, *History of the War in the Peninsula* adlı anıt-
sal yapıtın yazarıydı, bizim diyarda Kurtuluş Savaşı diye bilinen
o çarpışmalarda önemli bir rol oynadığı kesin; altı kalın cildi ben
Oxford’dayken Juan Benet’in verdiği çeşitli siparişlerden biriydi, ni-
yeti kendi *Herrumbrosas lanzas* [Paslı Mızraklar] romanının üçüncü
ve dördüncü ciltlerindeki savaş manevraları için İber Yarımadası
Savaşı’ndan esinlenmekti. (Kitabı bulup aldım ama romanı yarım
kaldı. Hem acaba dünyada yarım kalmayan bir şey olmuş mudur?)
Wilfrid’in dedesi Kırım Savaşı kahramanı General Charles Ewart’tı,
kahramanlığı kuşkulu olmalı, o savaşın tüm kahramanları gibi; bir
büyük amcası, Sir Henry Ewart, ünlü Kassassin saldırısını yönetmiş;
başka bir büyük amcası, Sir John Alexander Ewart, Balaclava, Inker-
man ve Sivastopol’de çarpışmış ve onun oğlu Sir John Spencer Ewart

1898'de Lord Kichener ile Hartum'un alınışında bulunmuş, ardından yine efsanevi Kirchener'e eşlik ederek, Güney Afrika'da Boer Savaşı'na katılmış. Onca savaşçı bağlantısına ve Kraliçe Victoria'nın ünlü Başbakanı William Ewart Gladstone ile uzaktan akrabalığına karşın, Wilfrid'in babasının –her ne kadar tumturaklı “müfettiş” sanıyla da olsa– barışçıl ve kendi halinde bir uğraşı vardı: Bir Rus soylusunun sürgündeki dul eşi Prenses Dolgorouki'nin sekreteriydi, hanımefendi Windsor'da, Taplow yakınlarında ağaçlık bir arazide Lutyens tarafından inşa edilmiş, sonradan Rus zevkine uyarlanmış muazzam genişlikte bir beyaz neo-klasik malikânede yaşıyordu.

Annesi de kendi açısından, kimi soyundan kaynaklanan, kimi art arda çeşitli evlilikler yoluyla edinilmiş binbir sanla bezeli bir aileden geliyordu. Hugh Cecil'in Birinci Dünya Savaşı sırasındaki Britanyalı romancıları işlediği *The Flower of the Battle* yani *Savaş Çiçeği* kitabında Ewart'a ayrılan bölümde bol bol bilgi veriliyor, ben de burada teşekkürlerimle aktarıyorum, Lady Mary ya da Molly üçüncü Arran Kontu'nun küçük kızıymış; ablası Caroline sekizinci Lord Ruthven ile evlenmiş; ağabeyi Arthur, 1884'te dördüncü Arran Kontu olmuş; onun kızlarından biri Salisbury Markisi'nin büyük oğluyla evlenmiş, bir diğeri Vikont Hambleden ile, üçüncü bir kızı Airlie Kontu'yla. Tüm bunlardan pek sağlıklı bir sonuç beklenemezdi, nitekim Ewart'ın annesi, anlaşıldığı kadarıyla, uçuk bir sevimlilik ile tam kaçıklık arasında gidip geliyormuş. Cecil'in anlattığına göre, bir kez konuklarını halının üstünde oturur halde kabul etmiş, çağında alışılmadık bir şeymiş, yine de pek fazla kaygı uyandırmayabilirmiş, ne var ki o alışılmadık oturma yeri seçimini şöyle açıklamış: “Yerde oturmamı bağışlayın”, demiş, “artık hep böyle yapıyorum, düşecek olursam zemine daha yakınım.” En berbat öfke nöbetlerinden birinde saygıdeğer bir yeni evli çifti –hem de Vikont ve Vikontes Hambleden'mişler, düşünün bir– “alenen günah işliyorlar” diye kâhyasına kovdurmuş, kocasına da sık sık şiddetle saldırmış, o yüzden Wilfrid ile küçük kız kardeşleri Angela ve Betty baba ocağından uzun süre uzak kalmakla hiçbir şey kaybetmiş olmazlarmış, hatta yararını bile görürlermiş.

Betty hakkında pek az bilgi var, sadece yetişkin çağında kendini içkiye ve uyuşturucuya verdiği biliniyor ve her beklenmedik olayı bir bozgun veya dram olarak algılayan kırılgan ailelerin kara koyunlarının kuralları uyarınca, uygunsuz bir evlilik yaparak bir

şoföre varmış. Buna karşılık Angela hep ağabeyine sımsıkı bağlı kalmış, ona fiziğiyle olduğu kadar karakteriyle de benziyormuş. Wilfrid'in sağ salim çıktığı Birinci Dünya Savaşı'nda, kocası Jack Farmer'ı yitirmiş, adamcağız iki ay önce doğan kızını görememiş bile. Aradan birkaç yıl geçince Angela, Waddington adlı biriyle ikinci bir evlilik yapmış, adam ağabeyinin tersine, uzun ömürlü olmuş, doksan yaşını geride bırakmış. Wilfrid 1919'da savaş sona erdikten sonra, kardeşini Delville Ormanı yakınında Logueval'e götürmüş, tüfekçi piyade eri Farmer'ın alelacele gömüldüğü yeri bulmaya çalışmışlar. Hâlâ miğferler, çamurlu botlar, tıraş fırçaları ve 1916'nın takım taklavatının serpili olduğu çarpışma alanındayken gömütü bulamadan hava kararmış, yağmur bastırmış, Angela onun için getirdiği defneden örülü haçı Jack'ın vurulup düştüğü yerin yakınında bir elma ağacının dibine bırakmış.

Wilfrid Ewart'ın ömrünün neredeyse dört yılını bir siper savaşında çarpışarak geçirmesi olağandışı, hatta cinayet sayılır, ancak yaralarının ve sinir krizlerinin sağladığı kısa ateşkeslerde soluk almış. Birçok özelliğini paylaştığı annesi gibi sol gözü –doğrudan doğruya, kalıtsal olarak– görmezmiş, körmüş; miyop olan sağ gözü uzağa baktığında büyük zahmet çekermiş ama yakından çok keskinmiş, ya da, dostu ve 1924'te yaşam öyküsünü kaleme almaya soyunan Stephen Graham'a yazdığı gibi “mikroskop kalitesinde”ymiş. Göremeyen gözü fizik olarak kusursuzmuş, ancak beyniyle bağlantısı eksikmiş, o yüzden hiçbir imgeyi kayda geçiremiyormuş. Pek sağlıklı bir delikanlı da sayılmazmış, dolayısıyla ya o savaşa katılma kurallarının sıkı olmadığı ya da Ewart'ın bir torpili olduğu sonucuna varmak gerekiyor, o çağda onun sınıftakilerin ayrıcalık kavramı hayli garipti. Anlaşıldığı kadarıyla o sıralar Scots Guards yani İskoç Muhafızları Birinci Alayı komutanı olan akrabası Ruthven'in parmağı varmış, onun orduya katılma dileğini öğrenince kendi alayına davet etmiş. “Bizimle gelsin”, demiş babasına, adam yeterince korkmadan, oğlundan ayrı olarak ona danışmaya gittiğinde. “Peki, ya şu görme meselesi?” diye karşı çıkmış. “Sorun olmaz. Söyleyin ona, gelsin.” Muayeneye girmiş, doktor kendisinden bekleneni yapmış: Askerliğe elverişli raporu vermiş, hem bunu yapmakla ona tüm piyango biletlerini sunmuş, Avrupa'nın çamur deryalarında yararsız ve yığıltıktan uzak bir ölüm dışında.

Ve piyango'nun ikramiyesi yarı kör Ewart'a sunulmayan tek bilete çıkmış. Pek seçkin, pek sınıfçı, pek kibirli bir birlik olan Scots Guards'ın İkinci Alayı'nın safında Saily-Saillisel'de ve Moulin du Piètre'e karşı ve Neuve Chapelle'de vuruşmuş, orada bacağına bir mermi saplanmış, sonra Gouzeaucourt'da ve sonra Somme saldırısında çarpışmış, ikinci Ypres çarpışmasına katılmış, Bourlon Ormanı'nda, karanlık Yser Kanalı'nda, korkunç üçüncü Ypres çarpışmasında yer almış, Arras'ta, Cambrai yakınlarındaymış; ve tüm o mitralyözlü, süngülü çamur deryalarında, tek gözüyle yanı başında kendisinden daha güçlü, daha sağlam yüzlerce adamın nasıl öldüklerini görmüş, aralarında en iyi arkadaşları ve en asker ruhlu akrabaları varmış. Burnunun ucunu göremeyen o tek gözlü delikanlının topraklarımızda yüzyılın belki de en acımasız savaşından sağ çıkmış olması inanılır şey değil; hem sağ çıkmakla kalmamış, yüzbaşı rütbesiyle çıkmış, bir alay insana buyruk vermek ve onları gözetmek zorunda kalmıştı; aralarında Stephen Graham da bulunuyordu, ondan sekiz yaş büyüktü ve yolculuk yazarı ve Rusya uzmanı olarak bir düzine kitap yazmıştı, ardından Ewart'a emir eri olarak verilmişti.

Buna karşılık, çoğu kişi gibi, Ewart çok erkenden savaştan tiksindi, çarpışmalar sırasında ya da nekahat döneminde hiç utanıp sıkılmadan, Ruthven'den ve Sir John Spencer Ewart'tan onu siperlerden kurtarıp idari görevlere atamaları için ısrarcı oldu, ilk çarpışmalardan sonra ayrıcalığın yönü değişmişti, ne var ki dileği bu kez kabul görmedi. Cephe gerisine çekilme dileğine karşın, çarpışma alanında görevini yerine getirdi ve albayının tanıklığına bakılırsa, tam anlamıyla kahraman sayılmasa da, korku nedir bilmiyordu, o sayede herhangi bir yere gönderilebiliyordu (belki de daha baştan kendini ölmüş sayan biri korku nedir bilmez.) Cephede çok sayıda mektup yazdı ve amaçlamadan ilk romanının, hayattayken 1921'de basılan, Arabistanlı Lawrence ile Conan Doyle'un göklere çıkardığı *Way of Revelation* yani *Hakikatin Yolu*'nun savaş ve peyzaj betimlemelerini hazırlamış oldu, kitap kısa sürede elli bin satacaktı.

Buna karşılık, belki en kahredici deneyimi, 1915 Noelindeki kısacık bir ateşkes oldu, İkinci Scots Guards Alayı ile Bavyera Ordusunun Doksanbeşinci Piyade Alayı arasında karşılıklı anlaşmayla değil, kendiliğinden doğan bir ateşkes. Tansökümünde –diye anlatıyorlar Cecil, Graham ve Ewart'ın kendisi– iki cephenin askerleri

kapalı siperlerin içinden, deliklerden birbirlerini gözetlemeye ve alçak sesle çağırmaya başlamışlar. Saat sekize çeyrek kala bir Alman, siperinden başını çıkarmış, derken ayağa kalkmış, kollarını sallamış. İki asker daha onu izlemiş, başlarında kepleri, sırtlarında uzun gri kaputlarıyla, birkaç saniye selamlarla mı yoksa yaylım ateşiyle mi karşılanacaklarını bilemeden öylece durmuşlar. Ve “Sanki o davranış aynı anda kendilerine bulaşmış gibi”, bütün İngilizler ve diğer Almanlar siperlerden dışarı çıkmaya başlamışlar, oysa İki Yüksek Komuta Heyeti kendi bürolarında uzlaşmış olmadıkları o beklenmedik ateşkeslerden hoşlanmazlarmış. Aslında esir almak bile uygun görülüyormuş, “birkaç Hunlu vurmak” Britanyalı askerlerin tek kutlama biçimiymiş. Derken düşmanlar başlamışlar gülmeye, şakalaşmaya, el sıkışmaya. İki tarafı ayıran, kıyıları salkım söğütlü ırmakta buluşmuşlar, siperlerde yalnız gözcülerle, aralarında Ewart’ın da bulunduğu subaylar kalmış. İki birlik el kol işaretleriyle anlaşıyor, birbirlerinin omuzlarına vuruyor, sigara, bisküvi, sığır konservesi ve tütün verip karşılığında sosis, *sauerkraut*, kahve özü ve puro alıyorlarmış. O kardeşlik ortamında bir Bavyeralı keskin nişancı Oliver adında bir İngiliz çavuşu vuruvermiş, hem öyle görünüyor ki, pek sevilen biriymiş, siperden başını çıkarır çıkarmaz devrilmiş, cesedi gün boyu oracıkta kalakalmış, yüzünü bir kum torbasıyla yahut bir battaniyeyle örtmüşler. Yine de olay ne silah arkadaşlarını ne düşmanlarını caydırmış, üstünde durmaksızın geçiştirmişler. “Fark etmez, önemi yok, kaza eseri anlaşılan” diye yazmış Ewart, bir erin görevini yaparak çavuşu vurması, birçok kişinin kendi görevlerine yan çizerek o gün ateş açmama kararını geçersiz kılmıyormuş gibi. Birbirleriyle karman çorman olan hâki rengi ve gri üniformaların bağrıışmalarıyla kahkahaları Ewart’ın bulunduğu yere kadar açık seçik ulaşıyormuş. Selamlaşmaktan, tanışmaktan, birbirlerinin yüzlerini nihayet korkmadan görmekten keyif alıyorlarmış, ancak uzak figürlerden ya da hayali vahşi çehrelerle ilerleyenlerden korkulur. Bazı kaynaklara bakılırsa olay on dakikadan fazla sürmemiş, başka kaynaklar yirmi dakika diyor ve süresi ne olursa olsun, diye anlatıyor Cecil, “Tommies”, yani İngiliz erleriyle resim çektirmeye izin alamayan pırıl pırıl çizmeli iki Alman subayı beş dakika sonra, İngilizleri kendi topçuları ateş açmadan çabucak siperlerine dönsünler diye uyarmış. Kaynaklara bakılırsa, birkaç İskoç muhafızı kendi hatlarına çekildikleri sırada

vurulmuşlar da, buna karşın o hatlardan daha sonraki yirmi dört saat boyunca tek silah patlamamış. Daha yakın zamanda, başka kaynaklar ise bütün silahların hemen çamurları sıçratmaya başladığını ve “savaşın yeniden kontrolü ele geçirdiğini” anlatıyorlar. Fark etmez, önemi yok, Ewart’ın yazdığı gibi: On dakikalığına da olsa, savaş kontrolü kaybetmiş, kimse ona boyun eğmemiş ve kendisi buna tanıklık etmişti. Savaş yenildi demek yalan ve iddialı olur ama bir an için devreden çıktığı ve atlatıldığı söylenebilir ve o atlatma her yanı saran savaş yangınının kendini acımasızca hatırlatmasından –ya da belki öç almasından– sonra da sürdürülmüştü; savaşın öncelikli hedefi kısılcasına almadığı, damgasını basmadığı her şeyi dışlamak ve inkâr etmektir, Oliver adındaki biçare ve güven dolu bir çavuş ona dahildi, 1915 yılının Noel sabahı Flandr’ın uzak bir çamur deryasında düşman bir alay ile bir taburun arasında oluşan beklenmedik ateşkesin araya girmesiyle, o küçümsenen savaşın bir serseri kurşununun kurbanı olmuştu; aradan yedi yıl yedi gün geçince, Mexico’da sıra Ewart’a gelecekti. “Blaw for blaw”, yani “Darbeye karşı darbe”, her yanda görülen şeydir.

Zayıf bir adamdı Ewart, uzun boyluydu, bir seksen beşi aşkın, sakın, vakur görünümlüydü, gri gözlü, açık tenli, kumraldı. Sağlığı yerinde olmamasına rağmen güçlü, atletik görünümlüydü, yanaklarının rengi hiç solmazdı. Dimdik yürürdü, üniforması ona yakıştırdı, içgüdüsel olarak, duruma uygun törensel bir havayla giyerdi onu. Karakteri tutuktu, davranışı da öyle. Teklifsizlikten kaçınırdı, her türlü yüzüzlük belirtisinden nefret ederdi. Topluluk içinde kibirli görüldüğü olurdu, ya da budalaya yakın. Arkadaş arasında, elinin altında şampanya ya da şarap bulduğunda, o kaskatı halinden sıyrılır, şen tarafı ortaya çıkardı. Hiç küfretmezdi ve Graham'ın anlattığına göre, "kutsallığın aşağılanması ve müstehcenlikten hazzetmezdi". El sıkışı hem katı hem gevşekti ve Amerika'da bulunduğu sıralarda, oradakiler yüksekten alışının ve titizliğinin doğal olduğuna ve eskilerden geldiğine inanamıyorlardı, yüzüne bakıyorlar, tetikte duran halini mitralyözün etkilerine veriyorlardı. Çağının gençleri gibi özenli bir bıyık bırakmıştı ve iyi giyiniyordu, ta ki savaştan sonra, bohem hayata dalıp, Soho'nun en tehlikeli suç ortamlarına girene kadar; cinayetler, uyuşturucu kullananlar, karanlık ruhlar, insan kitleleri onu büyölüyordu, yine de kalabalıklardan pek hoşlanmıyordu. Saatler saati durup insanların sonsuz çeşitliliğini gözlemlemeye dalyordu; ama ister gece kulüplerinde, ister seçkin Café Royal'de ya da Regent Palace Hotel'in daha avam işi salon kafesinde olsun, mesafeyi korumaya çalışıyordu, bando muzıkayı dinliyor ve o alt tabaka mekânından hoşlandığından ötürü utanıyordu. Sabahları sık sık ceza mahkemelerindeki davalardan birine giriyordu, Hukuk Fakültesi öğrencisiymiş gibi yapıyor, bütün duruşmalarda yerli yerince not alıyordu. Yaşamının kısalığı o merakından usanmasına fırsat vermedi; Meksika'ya gitmeden önce, New York'taki ikameti sırasında gecelerinin bir bölümünü kargaşalı nöbetçi mahkemelerde geçiriyordu. Sing Sing cezaevini ziyaret etmesine izin verdiler, elektrikli sandalyede bir infaza da tanık oldu. Orada tutuklu bulunan Jim Larkin adlı –belki yakında

o sandalyeye oturtulacak– birine bir ileti yollamaya niyetlendiyse de cezaevi disiplini bunu engelledi. Her yerde notlar alıyordu, Meksika’da geçirdiği birkaç günde de bundan geri durmadı: Hatta matador Juárez’in bir boğa güreşinde bile not aldı (“Boğa ölmek üzere diz çöküyor”, “Kalabalık hoşnutsuzluğunu belirtmek için programlarını yakıyor”), belki “El Califa” (Halife) lakaplı Rodolfo Gaón ile İspanyol *torero* Marcial Lalanda’yı arenada görmüş olabilir. At yarışlarından ve bokstan her zaman hoşlanmıştı. Ascot yarışlarını kaçırmazdı. Tüm bunları anlatanlar, onu hiç görmemiş olan Cecil ya da son gününe kadar onu fazlasıyla görmüş olan Stephen Graham.

Çok genç yaşından itibaren yazı yazmıştı, ama bunların kurgusal yapıtlar olduğu söylenemez. On altı yaşındayken kümes hayvanları bakımını konu alan dergilerde yayımlamaya başladı, daha o yaşında uzmanı olduğu bir bilim dahıydı: Çiftlik tavuklarını semirtme konusunda bilmediği yoktu, hem Orta Avrupa’da kümes hayvanlarının yarıştırlması konusunda da, bir uzmanlık dalı olarak şaşırtıcıydı. Nitekim on sekiz yaşına bastığında, ülkenin tavuk yetiştiriciliği konusunda başlıca otoritelerinden biri sayılıyordu. Karakterinin bu sıradışı yönünü anlamak için şunu bilmenin yardımı olabilir (ama ancak biraz), daha çocukluğundan beri kuşların tuhaf şekilde, mıknaşısa tutulmuşçasına, cazibesine kapılmıştı, kırlara ve açık hava yaşantısına tutkuluydu, hem o kadar ölçsüzce ve sürekli ki yazınsal gelişiminde kuşkulu, hatta yapıtının zaman içinde varlığını sürdürmesi açısından zararlı etkiler yaptı ama ardında pek az yapıt bırakan başarısız yazarlar hakkında ne bilinebilir ki. Kesin olan şu: Hemen hemen tek hocası Thomas Hardy idi, o da kuşku götürmeyen şiir ve anlatı erdemlerinden ötürü değil, betimleyici-kırsal boyutlarından ötürü, Ewart buna karşılık Milton’u da, Shakespeare’i de hiç okumamıştı, bu da özellikle bir İngiliz yazarı hakkında hiç iyi şeyler düşündürmüyor. Savaşın sonra, 1920’de, Hardy ile tanışmaya gitti, her ikisi de çekingen kişilerdi, söyleşileri ne parlak ne akıcı olduysa da, birbirlerine kanlarının kaynadığı kesin, nitekim Ewart’ın Amerika yolculuğundan önce yaptığı son şeylerden biri Dorset kırsalına kadar uzanıp yaşlı hocasıyla vedalaşmak oldu. Anlattığına göre, ilk ziyaretinde tapındığı o yazarı karşısında görünce öyle gerilmiş ki, romanları hakkında tek soru sormamış, oysa onlar hakkında her şeyi bilmek istiyormuş. Onun yerinde ben olsaydım, Hardy’ye kimi kuşkularım hakkında danışırdım, çünkü

İngilizceden ilk çevirdiğim kitap onun yapıtlarından biriydi –adı *Çürümüş Kol* idi, pek nitelikli ve zalimce öyküler içeriyordu– kırsal betimlemelerinde büyük güçlük çekmiştim, yirmi iki yaşındaydım, Ewart’ın cephede bulunduğu ve kıyımlara, 1915 yılındaki o izinsiz yapılan, bastırılan ve kana bulanana ateşkese tanık olduğu bir yaşta.

Öte yandan okurları, eleştirmenleri ya da herhangi bir ünlü meslektaşını heyecanlandıran yapıtları –o gencecik yaşında kendisine iyi para kazandıran– tavukçuluk yayımları olmamıştı, *Way of Revelation* romanı olmuştu, Stephen Graham’ın bizzat söylediğine göre tasarımı ve taslağında kendi payı varmış, Ewart da o romanın, çağının İngiliz *Savaş ve Barış*’ı olması gibi, mütevazı bir emel besliyormuş, Tolstoy’dan sonra dünyanın farklı ülkelerinde başka nice romancının diledikleri gibi. Beş yüz sayfayı aşan, harareti övgülerle karşılanan ve çok iyi satan –hele ilk kurgusal yapıtı olduğu dikkate alınırsa– o roman günümüzde pek ayakta durmuyor, daha zamanında çok tekrarlanmış, tımtıraklı ve melodramatik (hayli özyaşamsal olduğu varsayılan) bir öykü, savaşla barış arasında bir delikanlıyla arkadaş çevresini anlatıyor, ikisinden hangisinin daha büyük dertlere yol açtığı tam bilinmiyor –aşk hep barış zamanında, yolsuzluklar da öyle–. Kişiler yüzeysel, inandırıcı değil, düşgücünün süzgecinden geçmeden dosdoğru gerçek dünyadan alınan kişilerin sık sık olduğu gibi, zekâdan da yoksunlar ve en iyi sahneler savaş sahneleri bile değil, ortamdaki kişilerin önemsizliği ağırlık yapıyor, iyi bölümler, öngörülebileceği üzere, kırsal betimlemeye ayrılan, insan ögesinin bulunmadığı kısımlar. Cecil’in fikri bu yönde, haksız da sayılmaz. *Cuentos únicos* için seçtiğim ve Alejandro García Reyes’in harika çevirisiyle tüm bunlara yol açan öykü Ewart’ın sanatsal yeteneğinin iyi ve aldatıcı bir örneği: “The Flats” yani “Düzlükler”de teknik niteliği yüksek, cansız âlemi iyi gözlemleyen bir şiirsel nesir yazarı görülüyor, gelgelelim *Way of Revelation*’da algılanan yazarın yaşam ve ölüm üstüne pek yontulmamış bir görüşü var ve anlatımı düşgücünden pek nasibini almamış, yoktan yaratması gerekmeyen olayları öykülerken bile anlaşıyor bu (zaten olup biteni öykülemek için onu önceden hayal etmiş olmak gerekir). Durum buyken, çağında uyandırdığı coşkuya ve öyle kahredici, trajik ölümüne karşın, kişileri, yaşamlarını ve ölümlerini değil, hatırlamaya az çok degen ve hemen hiç kimsenin hiçbir zaman hatırlamadığı metinlerin başlıklarını ve tarihlerini kaydeden

kalın kalın kitaplarda Ewart'ın adının anılmayışı pek şaşırtıcı değil. Yine de romanında uygun ölçüde savaş dehşeti, sayrıklı sivil dehşet, cephe gerisinde duygusal düşkünlüğü ve sonunda iyimserlik yani kayıpların telafisi vardı ki, bunlar çağının okurlarına çekici gelmeye yeterdi, öyle de oldu.

Wilfrid Ewart başarısına uzun süre karşı koyamadı. Yirmi dokuz yaşında, çarpışmalardan ve birtakım aşk acılarından sonra, başarısının keyfini gönlünce, ihtiyatsızca ve yürek sızlatan bir safdillikle sürdürdü: Olumlu eleştirileri tomar halinde yanında her gittiği yere taşıyor, hiç istenmeksizin herkese gösteriyordu, sonunda ceplerine sığmayacak kadar çoğaldılar ve aralarında bir seçim yapmak zorunda kaldı. Gecedен sabaha, İngilizlerin deyişince bir “edebiyat aslanı” kesilmişti, bir kez tanıştırıldığı herkes şimdi onun arkadaşı olduğunu iddia ediyor, ona tepeden bakmış olanlar büyük başarıya ulaşacağını öngörmüş olmakla övünüyorlardı, kendisi şaşıyordu, tüm bunları rövanş duygusundan çok, hoşnutlukla izliyordu. Eğlentilerde, toplantılarda, çaylarda, kafelerde geziyor, danslara gidiyordu, hanımlara, arada bir ağzı açık dinleyen bir iki beyefendiye kendi yazı süreci üstüne bilgi veriyor, çok daha hinoğlu hin, onu ancak iyi bir lokma gibi gören yayıncılarla dirsek temasından geri kalmıyordu, yaşlı yazarlar ise onu hoşgörüyorlardı, herhalde geriye dönük özyaşamsal merakla ve onun kırgınlığını beslemek için, çünkü biliyorlardı ki, tarihçi Froude'un dediği gibi, biri çıkıp Londra'da dikkate değer bir şey yapacak olursa, Londra bir daha asla dikkate değer bir şey yapmasına olanak tanımaz. Aldığı her mektubu yanıtlıyor, her gece dışarda yemek yiyor, gazetelerle dergilerin istedikleri tüm öyküleri ve yazıları yazıyordu. Bol bol görüştürüyordu, edebiyat alanında ve onun dışında; hiçbir önemli futbol karşılaşmasını, at yarışını yahut boks maçını kaçırmıyordu. Başı göğе ermiş yaşıyorken sağlığı bozuldu.

1922 Grand National'ı seyretmek için Liverpool'a kadar trenle gitti, fena üşütmüştü, bir de fırtınaya yakalandı, sonucunu bildiği ve seyrettiği son yarış oldu bu. Genellikle yaptığı gibi, hangi atın kazanacağını tahmin etti, böylece ertesi sabaha kadar hayaller âleminde yaşamayı sürdürebildi. Gel gör ki o akşam Stephen Graham onu stüdyosunda ziyaretine gittiğinde, Ewart yazı yazamadığını bildirdi, eli ona itaat etmiyordu, işlemez olmuştu. Bunları ağır ağır ve zahmetle söyleyebildi, çünkü hastalığı konuşmasını

da etkilemişti, beyninin düzene soktuğu tüm sözcükler ağzından doğru dürüst çıkmıyordu, konuşması tutarsızdı, hayalet gibi konuşuyordu. Korkmuştu, ama sükûnetle karşıladı, ortalığı velveleye vermedi. Doktora gitti, birkaç gün bir klinikte kaldı, ardından onu kırlara yolladılar. Kilo verdi, rengi soldu, bir deri bir kemik kaldı, giysileri üstünden dökülüyordu. Tedavi amacıyla kuşları gözlemeye daldı, eski tutkusuna dönmüştü.

Haziran ayında biraz toparlanmıştı, Graham'a mektup yazabilirdi, o arada arkadaşı, kızlık adı sanırım Rose Savory olan karısıyla birlikte Amerika'ya gitmişti. Elyazısı karalama gibiydi, ama az çok okunabiliyordu, dolayısıyla iyileşme belirtisiydi, iyileştiğinde gerçekleştireceği, orta vadeli yazın tasarımlarından söz ediyordu, aralarında yazmayı hevesle aklına koyduğu Scots Guards'ın tarihi vardı, yine mütevazı bir düşünce: Anne tarafından büyük büyükbabası Napier'e öykünerek, onun yüz yıl önce İspanya Savaşı'nı yani bizim Napolyon'a karşı verdiğimiz Bağımsızlık Savaşı'nı anlattığı gibi, o da 1914 Savaşı'nı anlatacaktı. Graham onu yüreklendirdi, karısıyla birlikte bulundukları New Mexico'da Santa Fe'ye gidip, sevgili askeri alayının yiğitliklerini orada kaleme almasını önerdi: Ona ev, at ve kayıtsız şartsız özgürlük sunuyordu, Ewart'ın kabul edecek gücü bulamayacağına güvenmişti. Oysa günün birinde bir telgraf aldı: Ewart binmeye hazırlandığı geminin adının *Berengaria* olduğunu bildiriyor, Eylül ayındaki varış tarihini belirtiyordu.

Yolculuk sırasında, artık New York'a yaklaşımlarken, bir adam denize düştü ve kurtarılamadı, üçüncü mevki garsonlarından biriydi. En kötüsü, geminin titreyip dış gıcırdatmasına karşın, kaza mahallinde, acı acı siren çalarak uzaklaşıverdiğini görmek oldu, çalan sirenler alarm sesinden çok erken bir yakınmaya benziyordu. Gemi geri döndüğünde artık çok geçti, dönmesi bile yersizdi. Hayattakiler açısından en berbatı bu oldu, adamı yutuveren, okyanusun yüzeyindeki "beyaz bir yara izi" benzeri, durdurulması olanaksız dümen suyu; asla durup beklemeyen, ister ateşkes ya da kurtuluş yahut bekleyiş yolunda olsun, iradelerden daha hızlı ilerleyen, böylece her şeyi yarıda bıraktıran zamanın kendini apaçık göstermesi ve zamanı tedirgin etmenin tek yolunun ölüp onun dışına çıkmak olduğunun karşı durulmaz bilinci.

Ewart kendisini karşılamaya gelen Graham ile birlikte New York'ta birkaç gün geçirdi, yanlarında Amerikalı şair Vachel Lindsay

de vardı, yaşça onlardan daha büyüktü, hep korkular içindeydi: İki İngilizden daha genç ve yolculuk deneyimi daha az olanın saldırıya uğramasından, otomobil altında kalmasından ya da fazlasıyla Britanyalı konuşma tarzından, zaten duraksamalı konuşuyorken hastalıktan ötürü aptal gibi görünmesinden, parayı elinde tutup, her seferinde ödemesi gereken ücreti zahmetle saymasından, gizlemeyi beceremediği aşırı şaşırma yetisinden ürküyordu. Ewart siperlerin cehennemini yaşamış olduğu halde, hâlâ el değmemiş bir dünyası vardı, o yüzden geceleyin oda kapısının önüne bıraktığı çizmelerinde en ufak değişiklik olmayışına şaşırıp kalıyordu. “Bu ülkenin insanları ne yapıyorlar da çizmeleri pırıl pırıl duruyor?” diye sordu Graham’a, içten bir hayretle. “Hele kır evlerinde, çünkü kentlerde en azından boyacılar var.” “Kendileri temizliyorlar”, diye yanıtladı Graham ve Ewart’ın sadece şöyle gevelediği biliniyor: “Hayret bir şey!”

Santa Fe’ye giderken Chicago’da ve Kansas City’de mola verdiler, bütün yolculuk sırasınca Ewart trenlerde İngiltere’den yanında getirdiği kocaman bir madeni kasayı beraberinde sürükledi, içinde alayının tarihçesini yazmak için gerekecek tüm bilgi ve belgeleri taşıyordu. Askeri üniformasının binici pantolonunu giymiş, hâki rengi tozluklarını takmıştı, başında askeriye biçimi bir kep vardı, az çok hâlâ sömürgeci türünden bir serüvene atılmış gibi, bir sırt çantası yüklenmişti (bir benim kolonyal şapkam eksikmiş ama onu 1933’te babam, *Ciudad de Cádiz* gemisinin uğradığı Tunus’ta satın almıştı). Santa Fe’de morali çok düzeldi, neredeyse felç olan eli de öyle ve günde iki bin sözcük yazmayı başardı, o da –Tanrı biliyor ki– onun için büyük iş sayılmazdı; Stephen ile Rose’un komşuları Cassidy’lerde kaldı; kendine bir at satın aldı, at binmeye başladı; daha çok folklor nitelikli birkaç gezinti yaptı, (en çok bilinenlerden olan) Navajo ve Apache yerlilerini gördü; iklim ona sükûnet veriyor, iyi geliyordu, bunalımı giderek dağıldı, ya da belki ertelendi; beyniyle dili arasındaki uyum düzeldi. Ta ki Graham’lar Mexico’ya gideceklerini bildirene kadar; Noeli orada geçirmek istiyorlardı, ardından iki üç ay kalacaklardı, niyetleri “Hernán Cortés”in’ izini sürmek’ti, çünkü Stephen İspanya’yı (Cádiz’den Amerika’ya hare-

* XV-XVI. yüzyıllarda Meksika’nın fethini başlatan sefere komuta eden İspanyol *conquistador*. (ç. n.)

ket etmeden önce İspanya'da kalmışlar, Jacobo FitzJames Stuart ile temasa geçmişlerdi; kuşkusuz benim tanıdığım Jacobo FitzJames Stuart'ın atalarındandı, kendisi en terbiyeli yayıncılarımdan biridir), Batı Hindistan'ı ve Mexico'yu konu alan bir kitap hazırlıyordu, yapıta *In Quest of El Dorado* ya da *El Dorado'nun Peşinde* başlığını koydu ve 1924'te "Dostum Wilfrid Ewart'ın yazınsal anısına" ithaf etti.

Kuşkusuz anlayışla karşılanması gereken bir durum: Görünen o ki, karı koca Graham'lar, ya da en azından Stephen, Ewart'ın Mexico'da da onlarla birlikte olmasını istemiyorlarmış. Hevessizce yazdığı ve yine o 1924 yılında yayımladığı *The Life and Last Words of Wilfrid Ewart* yani *Wilfrid Ewart'ın Yaşamı ve Son Sözleri* kitabında anlattığına göre, Graham onu kendilerinin bulunmayacağı o süreden yararlanıp Santa Fe'de Scots Guards'ın doğru tarihçesini kaleme almaya ikna etmiş, çünkü o tasarı zihnini fazla işgal ediyor, yeni bir romana girişmesini ve genelde ilerisi için plan yapmasını engelliyormuş. Ewart ilkin aynı fikirdeymiş gibi görünmüş, ama ruhunun tedirginliği ve New Mexico'da bastıran alışılmadık soğuk kış fikrini değiştirmiş, karı kocaya Mexico'da eşlik etmek için ısrarcı olmuş. Graham yine eski komutanını caydırmış (herhalde o ülkede kaldığı sırada onu çevresinde görmeyi hiç mi hiç istemiyormuş), kentin yazı yazmak için fazla renkli ve kargaşalı bir yer olduğunu, giderse tek satır bile ilerleyemeyeceğini temin etmiş. Böylece Ewart New Orleans'a gitmeye karar vermiş ve valizlerini önceden gönderip 15 Aralıkta yola düzülmüş. Üç gün sonra Graham'lar Mexico'ya doğru yola koyulmuşlar, Ewart ile ta mart ayına kadar karşılaşmayacaklarını umuyorlarmış safça, kendileri Hernán Cortés'in izini sürdükten sonra dönüşte onu New Orleans'tan alacaklarmış. Ama öyle olmamış: El Paso'da Ewart bir kez daha fikir değiştirmiş, biletinin geçerlik süresini on gün uzatmış ve yolculuğuna Louisiana'ya doğru devam etmeden önce, Mexico'yu "dolaşmaya" karar vermiş (yani toplam yolculuğa eklenen bir dört bin milcik). Graham'ın anlattığına göre, El Paso'lu bir gazeteciden o yol değişikliğini haber aldıklarında, kendisi de karısı da arkadaşlarının akıbeti üstüne tedirginliğe kapılmadan edememişler: Dilini de, göreneklerini de zahmetlerini de bilmediği ve hâlâ devriminin son demlerini yaşayan bir ülkede tek başına yolculuk edecekmiş. Anlaşıldığına göre, El Paso tren istasyonunun emaneti ve güvenlik kasaları namlıymış: Orada bir mola verip de kısa bir Mexico turu yapmaya ya da birkaç

gün kalmaya niyetlenmiş olan nice erkeklerle kadınların mücevhherleri, valizleri ya da giyim eşyalarıyla doluymuşlar, hiçbir mal-larını almak üzere geri dönmemiş. Hiç değilse o vakitler naftalin bulunduğu kesin.

Chihuahua'da Graham bir otelin kayıt defterinde Ewart'ın im-zasını görmüş, orada (pek vahşi bir kentmiş) neler yaptığını ve kentten sağ salim ayrıldığını öğrenmiş. Bu davranış insana tuhaf geliyor, yanında karısıyla birlikte kendi yolunda giden ve bir başka-sının sorumsuz serüvenlerinden ötürü uzaktan hafifçe kaygılanan birine değil, tek başına iz süren birine uygun: Hiç kimse gecelediğı otellerin kayıt defterlerine o belki uğramıştır diye bakmaz; bu, an-cak izi sürülen biri araştırıldığında ve bulmak istendiğinde yapılan şeydir. Sanki Graham'lar Wilfrid'in Mexico'da olduğunu öğrendik-ten sonra onun izini sürerlermiş gibi. Stephen'ın yazdığına bakılırsa, şu noktayı fark etmişler ve kahırlanıp duruyorlarmış: Eğer Ewart biletinin yeni geçerlik süresini gözetmeye niyetliyse, Mexico'dan onlar varmadan ayrılmak zorunda kalacakmış, hatta tren tarifişi ellerinde, kafa yorup hesaplamışlar, acaba onu ilk hedefi olan New Orleans'a götürecek Southern-Pacific Railway'e, Laredo'da aktarma yapabilmesi için başkentten hangi trene binmesi gerekir diye. Ve onları kente götüren trenle, oradan Laredo'ya giden trenin aynı saatte karşılaçakları bir istasyonun varlığını keşfedince, dostlarını görebilmek için çabalamışlar, öyle ya, gecenin köründe, susamış yolcuların, Çinli garsonların, Alman takıları satmaya uğraşan yer-lilerin ve avaz avaz bağırان çilek, kavun ve mango satıcılarının kalabalığının ortasında yolları kesişiyor da olabilirmiş. Gelgelelim Ewart orada yokmuş, gerçekte Mexico'dan ayrılmamış.

Onu bulabilmek için ölçüsüz, hatta anlaşılmaz telaşları orada da sürmüş ve geldiklerinin ertesi sabahı Graham'ların ilk işi Hotel Regis'e uğramak olmuş, Amerikalıların kaldıkları bir otelmış ve hep banyolu oda isteyen Ewart'ın orada konaklayabileceğini dü-şünmüşler.

Derken 30 Aralık'ta kentte dolaşırlarken, Wilfrid Ewart'ı uzaktan seçmişler: San Juan de Letran ile 16 Eylül caddelerinin kesiştiğı köşedeymiş, binici pantolonu ve haki rengi tozluklarıyla ondan başkası olamazmış, ayaklarının ucuna basarak, bağa çerçevesi göz-lüğünün ardından gökyüzünü görmeye uğraşıyormuş. Stephen Graham kitabında onu uzaktan görünce "yüreğine dolan" sevinci

gereğinden fazla vurguluyor, işte böyle demiş. Her şey mümkün. Bir lokantaya yemeğe gitmişler, eski emir eri eski komutanına “dikkafalılığı”ndan ötürü sitem etmiş, garip şey, kuşkucu yahut değişken karakterinden ötürü olsa daha uygun düşerdi. Ewart Mexico’nun onu büyülediğini, kalmaya karar verdiğini açıklamış. Bileti yanacaktı, eşyaları New Orleans’taymış ama “böyle bir yeri ömür boyu aradım” demiş Graham’a, o pek kulak asmamış, sonunda Scots Guards üstüne belgelerin bulunduğu kasayı yitirebileceğini belirterek cesaretini kırmaya çalışmış. O karı koca aşırı korumacı da olabilirlermiş, ama Ewart’ı umutsuzca arayışları yalnızca onu bulduklarında başlarından savmak ve Hernán Cortés’i izlerken Mexico’dan uzaklaştırmak içinmiş gibi görünüyor. Wilfrid pek kaygılanmıyormuş, kasayı eşyalarıyla birlikte New Orleans’tan kendisine göndermelerini sağlayacaktı, yanında yalnız sırt çantasıyla bir bastonu varmış ve Mexico’da temiz çamaşırdan bile yoksun kaldığından biraz rahatsızmış. Ama bir bankada hesap açmışmış, kışı az bir masrafla Chapultepec’te ya da San Ángel’de geçirebileceğini hesaplıyormuş, orada alayının tarihçesini tamamlayabileceğinden kuşkusu yokmuş. Ardından Veracruz’a gidecek ve New York’a dönecektmiş, yazın Kanada sınırına taşınacak, o ülkenin ABD ile ilişkilerini konu alan bir dizi yazı yazacaktı, amma da heyecan verici bir konu ve apansızın o binlerce mil uzaktan ve o kadar önceden duyduğu o ilginin nedenini kimse bilmiyormuş.

In Quest of El Dorado kitabında anlattığına bakılırsa, Graham onu República del Salvador ve Isabel la Católica caddelerinin keşiştiği köşedeki Hotel Isabel’e kadar götürmüş, Ewart trende adresini veren “bir İspanyol”un tavsiyesiyle rastlantı sonucu orada konaklıyormuş. Otel İngilizce bilen bir Alman işletiyormuş ve yine Graham’ın anlattığına göre, kendisi adama hoş görünmeye çalışmış. Arkadaşının dördüncü kattaki odasına kadar çıkmış, penceresinden görünen dağ manzarasına bayılmış. Yine de yazı yazmak için uygun bulmamış ve “onu alıp Iturbide’ye götürmeyi düşünmüş” Buna karşılık *The Life and Last Words of Wilfrid Ewart* kitabında oteli ona önerenin “Meksikalı bir kadın” olduğunu, kendisinin kadının, arka yüzünde kurşunkalemle otelin adı yazılmış kartvizitini bulduğunu söylüyor. O arada ilkin Ewart’a karı kocanın odalarından gördükleri “muz palmyelerini” ve fiskiyeyi göstermek için Iturbide Otel’ine gitmişler, o da hayran kalmış ve akşama o otele geçmeye “karar

verecek gibi olmuş”, oradan Isabel’e yönelmişler, niyetleri hesabı isteyip kapatmakmış. Ancak otel sahibi hesabı yaparken o kadar uzatmış ve o kadar yanlışlık yapmış ki, Wilfrid otelden ayrılmayı ertesi güne bırakmış. Bu ufak ya da belki ufak sayılmayacak çelişkilerin pek anlamı ve özelliği olmadığını varsayıyorum, aynı şeyi iki kez aynen yazmanın verdiği sıkıntıdan kaynaklanmış da olabilir. Hepimizin kaçındığı bir şeydir (çocuklar buna sinirlenirler), aynı şeyin artık bir daha aynı şey olmamasını isteriz. Fakat bu çelişkiler hiç kuşkusuz, Sergio González Rodríguez’in değindiğim 1989 tarihli yazısında ileri sürdüğü caniyane varsayımları desteklerdi: Öyle ya, o belki de karısını ya da o anki edebiyat başarısını kıskandığından ötürü ya da askerlik döneminden beri kin beslediğinden dolayı, Graham’ın Ewart’ı öldürmüş olabileceği yolunda hayaller ileri sürüyor. Her neyse, Graham’ın iki kitabının da 1924’te basılmış olduğunu akıldan çıkarmamak gerek, dolayısıyla unutkanlıktan ya da bellek karışıklığından kaynaklanmış olamazlar, hele o sıralar kırk yaşına basmış ve elli yıl daha yaşayacak olan bir adamda.

Ewart’ın birdenbire Mexico’ya tutulmuş olması tuhaf şey, çünkü rahatsız ve inişli-yokuşlu, kavgacı ve asık suratlı bir kenttir, yüze çıkar bir tek tiyatrosu yoktur. Ama iklimini ve parklarını çok sevmiş, ya da öyle demiş, özellikle de Chapultepec’i. Bir de dört bir yanda, kimi kulübelerinde perdelerin ardına gizlenmiş, kimi sokak ortasında iş gören manikürcü kızları. Ayın 30’unda yemek yedikleri sırada, Graham’lara memnun mutlu, bakımlı tırnaklarını göstermiş.

Graham'ın 1922 yılının 31 Aralık'ında Mexico'da olanları anlatan ayrıntılı öyküsü şunun iyi bir kanıtı: İnsan kendisini ne denli zorlarsa zorlasın, sonun yani felaketin hemen öncesindeki şeylerin her zaman anlam taşıması ya da ilginç yanı bulunması şart değildir. Birisi beklenmedik biçimde öldüğünde, kendisini son kez gördüğümüzde neler söylediğini belleğimizde canlandırmaya uğraşırız, öyle yapmakla onu kurtarabilirmişiz gibi, geçmişe karıştığını bir kez bildiğimizde, o son günü aklımıza getiririz, oysa sonuncu değil de ondan bir önceki gün olsa öyle ısrarla uğraşmazdık, hele yitirilmiş geçmişte unuttuğumuz bir alay günden herhangi biri olsaydı hiç üzerinde durmazdık; böylece hileye başvururuz, yani kendimizi aldatırız, yani o günün üstüne kendisinin olmayan, sırf sonuncu olmasından kaynaklanan bir ışık tutarız; ecel ondan önce gelen şeye kalıcı bir parıltı vurur ("Işığı söndür ve sonra söndür ışığı"), oysa o başlı başına gölgede kalan ya da loş olan, önemi bulunmayan, hiçbir türden iz bırakma yolunda niyeti, umudu, cesareti olmayan, olup bittikten sonra silikleşmeye başlamış bir şeydir. O beklenmedik ya da erken gelen ecel, geriye dönük bir yansımaya yol açar, yaşanan günü değiştirmekle kalmaz, geriye dönük alevlerini saçarak her şeyi değiştirir: Birdenbire fark ederiz, umursanmayan önceki gün apansızın güncelerin ve özyaşam öykülerinin deyişince, "son yıllar"a dönüşmüştür, sık sık şöyle derler göçüp gidenin ardından, "hayatının son yıllarında...", sanki biri çıkıp da onu tahmin edebilirmiş gibi; ve kişilikten yoksun dün, ona tapan, biçim veren ve artık sonsuza kadar bir kalıpta donduran tekrarlamalar sayesinde bir başka şekil alır, çünkü birdenbire güncelken sahip olmadığı şu meşum arefe özelliğini edinmiştir. Sonuncu olduğu ortaya çıkan şeye bir törensellik vermeye çalışırız ama çoğunlukla dayatılmış, sahte, aşılınmış, dıştan takma bir törenselliktir, durumu bilmediğimizden ötürü, belki bir veda sözünü ya da bakışını ya da hareketini kaçırmış olabileceğimizi düşündükçe, ya da ölümünün bizi hazırlıksız yakaladığını, ömrünün son safhasını izlememizi,

onun geri dönölmez dönüşümünden önce dikkatli tanığı olmamızı engellediğini kabullenirsek kahırlanırız sanki. Oysa o kimseyi hastayken ve çok ömrü kalmadığından korkuyorken ama hiç değilse bir kere daha olsun göreceğimizden emin olarak görmüşsek, o vedadan kuşkulanmamış yani onun veda olduğunu bilmemiş olmanın bilinci ağır bir yükür. Hatta sonrasında olacak şeyin işaretlerini ya da göstergelerini ya da acımasız alaylarını yahut zamanında fark edemediğimiz kehanetini hatırlamak için uğraşırız; o bizi sakinleştirir, hani bir filmi yeniden görüp ya da bir kitabı yeni baştan okuyup da sonunun önceden verilmiş ipuçlarını ya da uyarılarını ancak o vakit yakalarmışız gibi; öyle ya, artık olayı biliriz ve değıştirmek kimsenin harcı değildir.

Aliocha Coll'u son kez görüşüm hangisiydi, belleğimde canlandırmakta zorlanıyorum, kesinkes bilemiyorum: O görüşmemizden epey zaman sonra kendini öldürmüştü, bir sonraki buluşmamıza vaktinde gelmediydi. Sonunun yakın olduğunu nasıl bilebilirdim ki –belki kendi de bilmiyordu; ama hayır, o biliyordu, ölüm tarihini kararlaştırmıştı–, böylece yaşadığı şehre, Paris'e telefon etmeden önce iki gün kadar bekledim, biraz daha sonra ararım, aptalca işlerimi tamamlayayım da öyle, diye iyimser bir düşünce içindeydim (ama bu iki sıfat, “iyimser” ve “aptalca” özellikle onun ölümüne ait, ışığın sönmesi benim o doğal düşüncemi gülünçleştirdi, işlerimi salt gereksizlik düzeyine indirdi ve şimdi onları artık hepten kafamdan sildim, o günlerde neler yaptığımı hiç mi hiç bilmiyorum, not defterime bakılırsa Poitiers'ye bir yolculuk yapmışım ve Paris'e dönmüşüm, buna karşılık belleğim Poitiers'yi kaydetmemiş). Ve o son buluşmamızı zihnimde canlandırmakta zorlandığımdan ötürü, bunu “Tüm Kötülükler Geri Döner” adını verdiğim bir yarı-gerçek öyküde denedim, bana yazılı olarak, bir telgrafta yönelttiğı son cümlelerden biriydi o. Ama o anlatı yeterli değil, çünkü şimdiye kadar kurguyla gerçeğı hiç birbirine karıştırdığımı sanmıyorum –evet, sanırım karıştırmadım–, kesin olan şu ki son sözlerinin, son hareketlerinin, son ruh halinin ve son görünümünün bende yalnızca bulanık bir anısı kalmış ve sanırım hepsi Rue des Écoles'deki Braserie Balzar'da bir öğle yemeğı sırasındaydı ama emin olamıyorum, şimdi not defterlerimi karıştırmayı da istemiyorum –o son gün, artık hangi gündüyse, kendisi o defterlerde görünmez olmuştur– ve her şekilde, belki de son olan o buluşmanın öncesindeki yitmiş,

anlamsız, özellikten yoksun zamandaki başka buluşmalara karışıyor. 1990'da o şaşmaz doktor eliyle kendini öldürdüğünde kırk iki yaşındaydı, son bir öykü –Nerval'in *Sylvie'sini*– okumuş, son bir müzik -ama bilmiyorum ne– dinlemiş ve son şarap kadehinin dibini almıştı. Aslında ben onu bir daha görmeyecektim ama 20 Kasım'da Paris'e varır varmaz telefon edecektim, çünkü ben ayın 23'ünde haber aldım, o ise ayın 15'inde intihar etmişti. Üç mektup bırakmış, hiçbirini bana değildi, bana zaten birçok mektup yazmıştı.

Ve annemin, adı Lolita'ydı, ağır hasta olduğunu bilmeyişimin acısına dayanamadığım zamanlar oluyor: Çünkü benden gizlemişlerdi, o zamanlar ben Madrid'de oturmuyordum, sık sık görmeye de gitmiyordum, yirmi altı yaşımın gelgeç sorunlarına –ya da bunlar belki talihsizliklerdi ya da sadece üzüntüler– fazlaca gömülmüştüm, o yüzden benden gizlediklerini fark edip araştırmaya uğraşmamıştım, öte yandan insan öyle bir şeyi olmaz sanıyor ve hemen zihninden kovuyor. Hâlâ bir gençlik avuntusu, ya boş inanç ya gurur. Sonunda annemin başına gelenin bilincine vardığımda, o aylardaki tedirginliğimin keyfi yolculuklarından alelacele döndüm ve benim varışından sonra o ancak birkaç saat yaşadı; bazen düşünmüşümdür, o birkaç saatten fazla yaşamayışının nedeni, ben de gelince dört evladının –beşincisi yani birinci evladı, artık bizden daha fazla yakınındaydı, onu himayesine almaya hazırdı– onun yanında ve yuvada bulunmamızdı, artık kendini bırakabilirdi, dördümüzün o an için güvende, onun yanında ve evde bulunduğumuzu biliyordu ya. Evet, bu mümkün. Bir yıldan biraz önceydi, bana, yani dördüncü olarak doğan ve hayattakilerin üçüncüsü olan evladına yazdığı, sondan bir önceki olması gereken mektubunu buldum, 3 Kasım 1977 tarihli, ölümüne iki ay bile kalmamıştı, mektupta saygılı bir üslupla bana yardım etmeyi öneriyordu, çünkü daha önceki kısa bir ziyaretimde nedenini bilmediği bir üzüntüm olduğunu görmüştü (“Ama bu saygı huyum var ya, beni her türlü sırrı unutmaya sürüklüyor; çünkü hiçbirini kimseye açmıyorum ve ortalığı yatıştırmaya çalışıyorum, başkalarına birkaç kez yararlı oldum da... sizlere yardım edemez miyim yani?”) ve şöyle diyordu: “Sen buradayken daha rahat uyudum, burada, uykuda olduğunuzu bildiğim her zaman öyle olur; oysa şimdi uyku tutmuyor, kafamda evirip çeviriyorum, biliyorum ki bilmediğim bir şey var ve sizler söz konusu olduğunuzda hayalim işlemeye başlıyor... Çevrenizde o kadar çok sorun var ki!” Belki de

böylece, eksik olan tek evladın da artık yanında ve evde olduğunu bilince ve ona elveda dedikten sonra sonsuz uykusuna dalabilmişti. Ve o yüzden bazen kendi kendime soruyorum, acaba ben varıncaya kadar o uykuya, fazlasıyla ve bitkinliğine karşın direnmiş miydi, benimle vedalaşmayı beklemeden gitmek onun harcı değildi. Kısa süre önce babama demişti ki, “Ben doktor kızıyım, illetimin ne olduğunu biliyorum”; çünkü durumunun ağırlığını ondan da gizlemişlerdi; ardından hastalığının belirtilerini ve kendisine neler çektireceğini yerli yerince anlatmıştı. Birlikte bulunduğumuz son saatlerin önemsiz bir ayrıntısı var ki, son görüşmemiz olduğundan ötürü önemsiz olmaktan çıktı, dolayısıyla en çok aklımda kalan o. Ben kısa süre önce Paris’e gitmiştim, orada geniş kapsamlı bir Rubens sergisi görmüş, bir alay kartpostal satın almıştım. Annem yatıyordu, yatağın kenarına oturdum, artık saçlarını boyatmıyordu –ama benim için saçları hep siyah kaldı–, bana benzeyen ve henüz neredeyse buruşmamış yüzünün üstünde artık gümüş rengi görünüyorlardı, cildi dolgun, gergindi. Uykulu, sersemlemiş bir hali vardı, onu oyalamak için Rubens’in kartpostallarını gösterdim, müzeleri pek severdi. Dikkatini toplayıp odaklanmak için biraz zorlanarak baktı, ben bazı yorumlar yapıyordum.

Bir kadının, Helena Fourment’in portresinde durakladı, büyük kompozisyonlardan daha sade, daha netti. “Şu eline bak” dedi, genç kızın sağ elini göstererek, ardından alelacayıp şapkasına gülümsedi: “Eğer ben bunu giyseydim daha uzun boylu görünürdüm” diye nükte yaptı. Şimdi Rubens’in bir yapıtını her gördüğümde o anı ve Helena Fourment’in elini, şapkasını ve annemi hatırlıyorum. Söylemesi bile gereksiz, hemen hemen iki ay öncesinde bana yardım etmesine izin vermezdim, anne babama kendi meselelerimi anlattığım enderdi, üzümlerdi anlatsam, birçok evlat gibi susardım, en azından benim kuşağımdan olanlar dertlerimizi kendimize saklardık. Yani, daha sonra bir şeyler söylemiş de olmalıyım, kafasında başıma gelenden daha da beterini kurmasın diye, tedirginliğini bir nebze gidermek için, çünkü bir taşınma sırasında kaybettiğim son mektubunda içimi açışıma ihtiyatla yanıt veriyor, şöyle diyordu: “Anlamıyorum ama anlamayışımı da anlıyorum.” Ertesi gün beni cenazesine götüren otomobilin dikiz aynasında çerçevelenen yüzümü gördüm; uykulu, sersemlemiş halde, aklımdan geçen şeydi: “Geride kalan, ona en çok benzeyen şey benim, ona en çok benze-

yen şeyim.” 24 Aralıktı, son saatlerinden daha fazla anı kalmamış, ayın 23’ünde gelmişim, biraz geç olmuştu.

Yirmi iki yıl, hatta daha uzun süre edebiyat üstadım ve dostum Juan Benet’i son gördüğümde de, son görüşüm olduğunu bilmiyordum. Gerçi hayli hasta olduğunu ve artık uzun süre aramızda bulunmayacağını biliyorduk, yine de iki üç kez daha, en azından bir iki kez daha görebileceğimden emindim, o yüzden Mercedes López-Ballesteros ile birlikte evine yaptığımız son ziyareti ne ben ne arkadaşım bir veda olarak yaşadık, hüznülenmedik de, vedalaşma vaktinin henüz gelmediğini sanıyorduk, kendi kafamızda. Ben kısa süre önce yolculuktaydım, Paris’e değil, Londra’ya gitmişim, dönüşümde Guillermo Cabrera Infante ile karısı Miriam Gómez hakkında eğlenceli, yarı uydurma anekdotlar anlattım, ikisi de harika birer öykücüdür, onun Kübalı konuşmasını da taklit ediyordum, kendilerine büyük sempati besleyen Don Juan öykülerini pek severdi. Anlattıklarımın bazıları öyle ipe sapa gelmez türdendi ki, onu kahkahalarla güldürüyordum, o kadar ki bir an geldi, kahkahalar arasında, pek de inanmadan itiraz etti: “Ay, beni bu kadar güldürme, şurama ağrı giriyor” ve tam hatırlamıyorum, göğsünü mü, böğrünü mü işaret etmişti. Ama hiç acımadım, abuk sabuk konuşmayı, anlatmayı ve abartmayı sürdürdüm, şimdi hatırlamıyorum ne anlattığımı: Borges’in Sitges’de (“çok vahşi bir yer”) boğazına tıkanan *pan amb tomàquet* (domatesli ekmek) dilimiyle olan inanılmaz öyküsü müydü, Avustralya’daki ayakta dikilen “homoseksüelist” kanguru muydu, ya da aktör Richard Geere ile tutukluk yapan sevişme makinesi miydi, yoksa bedeninin yarısı hareketsizleşmiş ama değişken renklerde (dikeylemesine) olan ve satmaması gereken kitapları satan doktor Dally’nin öyküsü müydü. Böylece Don Juan’ı o gece kahkahadan kırıp geçirdim, şimdi öyle yaptığımı çok seviniyorum, iyi ki gülmekten canım acıyor dediğinde durmamışım, çünkü meğer son geceymiş ve Don Juan’ın belleğimde sondan bir önceki görüntüsü çok neşeli bir Juan görüntüsü oldu. Onu bir daha görmedim; yalnız, bir yazı yazmak için *Volverás a Región*’u [Bölgeye Döneceksin] yeniden okuduğumu söylemek için telefonla aradıydım, basımının yirmi beşinci yılı dolan ilk romanıydı onun ve yapıt asıl şimdi gerçekten iyi geliyordu. “Öyle mi? Öyle mi düşünüyorsun?” diye sordu içten bir saflıkla. Ve gerçekte onu bir daha gördüm ama 1993 yılı 5 Ocak’ının ilk saatlerinde öldükten birkaç

dakika sonrasında. Vicente Molina Foix yanımdaydı, Don Juan'ın cenaze giysisi için kol düğmeleri almaya evine gitti, çünkü o gece ne karısı ne çocukları onunkileri bulabilmişlerdi (yani gerekseydi kol düğmeleri kimliğini belirlemeye yaramayacaktı). Mercedes ile birlikte ziyaretine gittiğimiz 12 Aralık'ı 13'e bağlayan gece, bir cumartesi. Gecenin ilerlemiş bir saatinde kendisi bizi kapıya kadar uğurladı ve o yüzden son görüntüsü El Viso'daki villasının girişinde, uzun boyuyla merdivenlerin tepesinde duruşu, yüzünde hâlâ az önceki kahkahalardan kalan gülümsemenin uykudan önceki yumuşak, uyuşturucu iziyle, upuzun şekli loşlukta ışığa karşı çizilmiş, eliyle vedalaşıyor ama düşüncesiyle değil. O kapıyı kapatıp biz köşeyi dönünce, Mercedes ağlamaya başladı, yüzünü omzuma gömdü, paltomu ıslattı. Üç yıl boyunca her gün ona çalışmıştı ve o sanırım gerçekten vedalaşmıştı düşüncesiyle.

Ewart'ın ölümünün üstünden saatler geçmişti, ama bu saatler boyunca onun artık hayatta olmadığını düşünmek kimsenin aklına gelmemişti, onun Okyanus'un öte yanında, belki de fark etmeden ve kendi kendisine bile söylemeden, aklından bile geçirmeden dünyaya veda etmiş olduğunu yakınları ve dostları haber alıncaya kadar daha uzun saatler geçecekti. Ölüm günü ve yılı olarak neden 31 Aralık 1922 günü gösterilmiş bilmem, çünkü tanık yokmuş –onu öldüren kişi de tanık olmamıştı, ya da öldürdüğünü kesinlikle bilemedi–: 1 Ocak'ın ilk saatinde ölmüş de olabilir, dolayısıyla 1923 yılında, kim bilir. Ya da ilk dakikasında. Artık öylesine uzak ve unutulmuş olan o saatleri düşünmek ürkütüyor insanı, oysa geçtikleri sırada öyle uzun ve ağırdılar, biz ölmüşken, yakınlarımızı bizi hayatta sanıyorken: Sakin sakin ilk uykularını uyuyorlardı ya televizyon seyrediyor ya gülüyor ya da lanet okuyorlardı, yahut düzüşüyorlardı, hepsini yarıda kesecek, bizimle gecikmeli buluşmalarına koşacak, sağa sola telefon edecek, gerekli işlemleri yapacak yerde ve inanmamayacak, üzülecek, bazıları kahrolacak yerde. Düşünmek ölü açısından, onun yalnız kalmasından ya da terk edilmesinden dolayı korkutmuyor, hayatta kalanlar açısından korkutuyor, onlar artık işe yaramayan ya da peş peşe geçip silinmiş olan o saatleri sonradan zihinlerinde canlandıracaklar –anılarında daha da uzun ve ağır görünecekler–, o sıralarda onun dünya değiştirdiğini bilmemiş, o yüzden o saatleri önemsiz şeylerle uğraşarak ve kayıtsız, ya da belki şimdi uygunsuz kaçan bir neşeyle, hatta kim bilir, öleni çekiştirerek geçirmişlerdir. “Işığı söndür ve sonra söndür ışığı”: Belki de o nedenle, tümüyle gerçek olsun diye, iki kez söylemek gerekir, bir kez olayın kendi, bir kez anlatısı. Ve o vakit, başlangıçta dediğim üzere, hatırlamak ve anlatmak yalnız saygı sunmaya değil, aşağılamaya da dönüşebilir.

Wilfrid Ewart'ın cesedi neredeyse yeni yılın öğle vaktine kadar fark edilmemişti, böylece hiç kimse onun o durumda, yani artık aramızdan birisi değil de bir ceset olduğunu biz haber almadan

aşağı yukarı on iki saat geçmişti, “biz” demenin bir anlamı varsa tabii. Gerek González Rodríguez’in gerek Muñoz Saldaña’nın bulup bana da yazım ve baskı hatalarını aynen koruyarak aktardıkları Meksika’nın 3 Ocak 1923 Çarşamba günkü *Excelsior* gazetesinde şöyle deniyor: “Olayı ilk fark eden Hotel Isabel’de kat görevlisi olan bayan Angelina Trejo de Estrevelt oldu. Bayan de Estrevelt, dün sabah her zamanki gibi, neredeyse öğleye doğru üst kattaki odalara temizliğe gitti. Dördüncü katta 53 numaraya vardığında anahtar deliğinden bakınca ışığının yandığını görüp şaşırdı.” (“Işığı söndür ve sonra söndür ışığı”, bu hep böyle.) “Kapıya birkaç kez vurduy- sa da yanıt alamadı. Yolcunun başına bir şey gelmiş olmasından korkarak odaya girdi, yatağın hiç açılmamış olduğunu gördü. Az sonra, gözlerini, caddeye bakan ve açık duran balkona çevirdiğin- de, Bay Etwart’ın cesedini gördü, artık pıhtılaşmış bir kan gölünün ortasında yatıyordu.”

Bu noktada kat görevlisinin acaba neden ilk iş olarak anahtar deliğinden bakmayı düşündüğü akla geliyor, aynı gazetenin İngilizce baskısındaki aynı havadis de o bilinmezi aydınlatmıyor, yalnızca Ewart’a artık Etwart değil Ewart diyor ve şöyle belirtiyor: “...a chambermaid coming to clean his room found the door locked” (vurgu benim) “and peering through the keyhole saw that the light was still burning. After calling several times she became alarmed, and entering the room noticed that the bed had not been slept in. Proceeding toward the balcony of the window she discovered the body lying in a puddle of clotted blood...” (Çevirisini yapmıyorum çünkü İspanyolca aslının hemen tıpkısı.) Kapının anahtarla kilitlenmiş olması, ilkin anahtar deliğinden gözetlemek, ancak ardından kapıyı birkaç kez vurmak için hiç de yeterli neden sayılmıyor, oysa bu ikincisinin her şeyden önce yapılmış olması gerekirdi. Belki de bayan Angelina Trejo de Estrevelt’i telaşlandıran şey elektrik israfı olmuştu, gereksiz ışığı söndürüp geceyi hepten sona erdirmeye isteğiyle kendi anahtarını kullanmaya karar vermişti.

“Derhal” diye devam ediyor İspanyolca haber, “bu acı bulgusunu asansörcü çocuğa haber verdi, o da otelin yöneticisi Bay Manuel Oliveira’ya. Kendisi koşa koşa dördüncü kata çıktı, 53 no.lu odaya varınca gerçekten de Bay Etwart’ın cansız bedeniyle karşılaştı.” (Böyle olmaması mucize sayılırdı; ya da belki kat görevlilerinin hayalleri çok geniş yahut kaderci insanlardır, yani öyle her söylediklerine

güvenilmez demek istiyor.) “Derhal polise haber verildi, dördüncü mıntıka polisi birkaç dakikada olay mahalline intikal etti, cesedi nakil işlemine başladı. Ceset sırt üstü yatıyordu, ölüm belirtileri yeni değildi. Cesedi muayene ettiklerinde, sol gözünde bir ateşli silah yarası bulunduğu ve merminin dışarıya çıkmadığı görüldü. Yasalar uyarınca otopsi yapılmak üzere cesedin Juárez Hastanesi’ne nakledilmesi emredildi.”

“Polis komiseri, Señor Mellado, maktulün eşyalarını araştırarak çeşitli belge ve kâğıtlar, nakit para, ödenmek üzere bir çek, bir de kullanılmamış çek defteri buldu. Ayrıca Montreal bankasının bir makbuzu vardı, Bay Etwart’ın geldiği gün hatırı sayılır bir miktarda para yatırdığı anlaşılıyordu. Tüm bunları dikkatle kayda geçiren Bay Mellado, vakanın yargı yetkililerinin bilgisine arz edilmesini emretti.”

Konuya devam etmeden önce, geriye, haberin başlangıcına dönmekte yarar var, haber şu başlık ve alt başlıklarla verilmiş: “Bir İngiliz vurularak öldürüldü”, “Maganda kurşunu can aldı”, “Merak ecele davetiye çıkardı”, “Otelin balkonunda, halk şenliğini izlerken vuruldu.” Ve haberin başlangıcında şöyle deniyordu:

“Dün dördüncü mıntıka polisleri Hotel Isabel’in 53 no.lu odasından İngiliz uyruklu Bay Wilfred Herbert Gore Etwart’ın cesedini kaldırdılar, ateşli silahla açılmış bir yarası vardı, mermi sol gözünden içeri girmiş, kurşun kafatasına saplanıp kalmıştı.”

“Bay Gore Etwart başkentimize bir gece öncesinde ABD’den gelmişti ve iş yolculuğundaydı. Polis tahkikatında Bay Etwart’ın, yılbaşı gecesi coşkusu, silah atmak sanan bir maganda sürüsünün havaya sıkığı yığınla serseri kurşundan birine kurban olduğu varsayılıyor.” (“Maganda” sözcüğünü okumayalı ve iştımayalı yüz yıl olmuştu, tarih öncesinden kalma; ama kim bilir 1923 yılında yenilikçi sayılıyordu da, adı belirtilmeyen gazeteci hemşehrilerine bu pek nesnel olmayan kınama paragrafı için onu pek yerinde, kusursuz bulmuştu.)

“Adı geçen İngilizin cesedi República del Salvador bulvarındaki Hotel Isabel’in dördüncü katında 53 no.lu odanın balkonunda bulunmuş ve kimliği ceket cebindeki pasaportu sayesinde belirlenmiştir.”

Ardından, aktardığımız anlatıdan sonra, haber bazı tekrarlamalarla ve yeni bir kınamayla son buluyordu, buraya olduğu gibi

almaya değer: “Meksika’daki Büyük Britanya konsolosu, olayı haber alınca mıntıkaya bizzat gelip Bay Etwart’ın na’sını istedi, tabii ki ceset kendisine teslim edilecektir.” (O “tabii ki” deyişi insanı duygulandırıyor, Meksikalıların ya da polislerinin dürüstlüğü konusunda aşağılayıcı bir imayı şiddetle yalanlıyor sanki, bir serseri kurşun kurbanının cesedini ortadan yok edecek değillermiş ya.)

“Otel çalışanlarının verdikleri ifadeden, Bay Etwart’ın, yılın son gününün gece yarısında yeni yılın girişini müjdeleyen düdükleri ve havai fişekleri işitince, sırf merak saikiyle balkona çıktığı, bu suretle ortalıkta gezen yığınla şuursuz mahlûkun havaya sıkıldığı kurşunlardan birine hedef olduğu sonucuna varılıyor, aldığı yara sonucunda hemen hemen anında can vermiş olmalı.” (Otel çalışanlarından hiçbiri ertesi gün öğleye kadar trajediyi fark etmediğine göre ifadelerinden nasıl olup da “sonuca varıldığı” pek anlaşılmıyor, ancak varsayım yürütmüş olmalılar; Ewart ya da Etwart’ın “sırf merak saikiyle” balkona çıktığı açıklaması insanı şaşırtıyor, sanki başka herhangi bir nedenle çıkmış olabilirmiş gibi.)

Excelsior gazetesinin İngilizce bölümü cesedin ortaya çıkışına ilişkin farklı veriler sunmuyor, buna karşılık bu ölümü uğursuz Hotel Isabel’in bir başka müşterisinin bir saat önce o yakınlarda başına gelen bir kazayla ilişkilendiriyor:

“A strange coincidence in the death of Mr Ewart is the accident which befell Carlos Duems, representative of Duems News Agency, who is a resident of the same hotel of the tragic death of the Englishman.” Bu notun İngilizcesi hayli uyduruk, inanılmaz olduğundan, İspanyolcası şöyle: 31 Aralık gecesi saat on bire doğru, gazetenin teleks haberleri şefi Salvador Pozos, Bay Duems’i Nuevo Mexico ve Revillagigedo caddelerinin kesiştiği noktada, ağır yaralı bulmuştu, “Yılbaşı azgınlarıyla tıklım tıklım dolu bir alay çılgın Ford’dan biri tarafından çiğnenmişti”, eğlenti tamam olsun diye onu yolda beş metre sürüklemişlerdi. Kendi adını taşıyan ajansın temsilcisi olan kurbanı şahsen tanıyan Bay Pozos onu oradan kaldırmış ve Hotel Isabel’de, Ewart’ın odasıyla aynı katta bulunan odasına kadar taşımıştı. Kuşkusuz o dördüncü kat müşterilere uğursuzluk getiriyormuş, yine de o bağlamda Bay Duems’in talihi yaver gitmiş de o günlerde kentin o kesiminde canını olsun kurtarabilmiş: 3 Ocak’ta gazeteler bol bol cinayet ve yaralama haberleri veriyordu, George W. Steabben adında bir başka İngiliz, vahşi bir toplu kavgada

karşılıklı ateş arasında kalıp can vermişti –yine kaza kurşunuyla olduğu varsayılıyor–, Stephen Graham’a bakılırsa otolara binmiş iki Meksikalı çete milletin canını hiçe sayarak birbirlerine ateş açmıştı, hem de akşamüzeri, üstelik çete üyelerinin çoğu subaylardan ve milletvekillerinden oluşuyormuş, belki de o sayede hepsi “yasalardan muaf”mış. Sergio G. R. ayrıntılarını gazete arşivinde araştırdı, ben de teşekkürlerimle aktarıyorum: “3 Ocak günü, General Leovigildo Ávila ve Albay Constantino Lazcano aralarında hesaplaşmak üzere 16 Septiembre sokağında Salón Phalerno’nun kapılarına çıktılar; çevreleri arkadaşlarıyla sarılı olarak, birbirlerine hakaretler yağdırarak silah çektiler. Ateş teatisinin bilançosu şöyle: Jandarma Zavala elinden, General Ávila kolundan, Albay Lazcano köprücük kemiğinden ve sol yanağından, milletvekili Trillo elinden, yoldan geçmekte olan boğa güreşçisi Pepete sağ kolundan, polis Sotero Reza bacağından yaralandı. Girişin karşısında yer alan bürolarını yönetmekte olan George W. Steabben, saat 17.21’de tam alnından vuruldu.” Görünen o ki seçkin silahşorlar motorize değilmiş, demek bir kez daha Graham’a güvenmemek gerekiyor, çünkü onun anlatısına göre Majestelerinin kazaya kurban giden uyuğu, kendi halinde bir tüccarmış, kendisini tahtalıköye gönderdikleri sırada ailesiyle birlikte sokakta gezinti yapıyormuş. Dikkati çeken nokta –romanlara layık bir haksızlık– o yüksek rütbeli hesaplaşmanın kurbanı olayla hiçbir ilgisi bulunmayan bir kişi olmuş, hem alnının ortasından vurularak (yani kurtulma olasılığı bertaraf edilmiş), oysa diğerleri kol bacak yaralarıyla paçayı kurtarmış, herhalde uzun süre arenalardan uzak kalan zavallı boğa güreşçisi Pepete dahil; üst rütbeliler, meydan okuyan Constantino ve ağzı bozuk Leovigildo da öyle, yine de onun yanağında bir yara izi kalmış olmalı. Üç günde George Steabben ile Wilfrid Ewart’ı öteki dünyaya yollayanlar, hedefi on ikiden vuran kurşunlar olmuş. Hem Ewart’ı öldüren mermi öylesine inanılmaz ki, ancak gerçek hayatta olur da bir romanda olmaz, öyle ya ecelin tam da onun görmeyen, yani hiçbir görüntünün giremediği gözünden içeri girmesi gibi akla sığmaz bir ayrıntıya hiçbir okur inanmaz; o gözü asla beyniyle ilişkili değildi, dolayısıyla otuz yıl boyunca beyninden emir almamış, bağımsız kalmıştı, nice zaman sonra kurşunun girip kafatasına saplandığı uğursuz güzergâha dönüşmüştü, böylece beyniyle gözü nihayet ilişkilendirilmişti, ancak bitiş anında. 4 Ocak tarihli Meksika gazeteleri mevtanın yaşam

öyküsünü cesedi teşhis edip ifade veren Graham'dan dinledikten sonra bunu vurguluyorlar, "yüzden fazla çarpışmadan sonra hayatta kalmış", "düşman kurşunlarının merhamet ettiği" ve "sayısız kez ölüme meydan okumuş" bir adamdı, Meksika'da vurdukırdılı bir gece, sırf meraktan ötürü balkona çıkmışken, bir magandanın attığı serseri kurşunla vurulması olsa olsa "kaderinin acımasız bir oyunuydu" ("Meksika'ya onu kaderi sürüklemişti" diye yazıyor alt başlıklardan birinde, biraz da cezalandırıcı bir memnuniyetle). Evet, ancak hayatta ve ucuz romanlarda ve iyi anlatılarda karşılaşılabilen, kader ya da rastlantı ya da giderek o adı daha az verdiğimiz şeyin, gerçek yaşamda en ileri biçimiyle sergilenişi garip. Oysa o kaderin ya da rastlantının ya da kısmetin o denli garip olmaması için kurşun Steabben gibi Ewart'ın da alnına ya da yüreğine ya da gırtlığına yahut ağzına saplanabilirdi; ya da bir şeyler seçebilen ve ışığı henüz ilk kez bile sönmemiş olan öbür gözünden girebilirdi. Ama ille de gidip kör gözünden içeri saplandı, tam kaşının altından, gözlüğünün camını kırmış fakat çerçevesine ilişmemişti, bilmem onu bulduklarında hâlâ gözünde miydi. Aslına bakarsanız bu rastlantılar ve örtüşmeler fark etmiyor, denebilir ki maalesef gecenin köründe merminin hangi gözüne yöneldiğini görememiştir, şayet öbür gözüne yönelseydi belki de kaçınabilirdi –ama mermiler asla görülmez ki, eski kitaplara göre, Jünger'in anlattığı üzere, ancak vızıldadıkları işitilir–; ama aynı zamanda serseri kurşunun sonsuz sayıda olasılık arasından tutturduğu yönde bir acıma ögesi var diye de düşünülebilir, bu şekilde göz yaklaşan belayı görmekten kurtulmuştur. Ne fark eder, kimi ilgilendirir ki, aslında hiçbir şey o denli tuhaf değil, herhangi bir şeyi yönlendiren ya da birini öleceği yere götüren gizli güçler mevcut değil, tüm olasılıklar zamanın geçişinde bulunuyor, yani geçmişte ve gelecekte. Yakınmaların ya da hayretin pek anlamı yok: ne Graham'ın kitaplarında, ne Gawsorth'ün ya da Conan Doyle'un doğdukları İngiltere'de, ne Meksikalı muhabirlerde; onlar da cümlelerini tumturaklı yazmaya uğraşarak tamamlarken, bir çözüme varamamışlar: "Bu Britanyalı subayın sonu hazin oldu, tarihin kaydettiği en korkunç çarpışmalarda nice kez canını tehlikeye attıktan sonra, gelip bu şekilde öldü." Ne yazık, irtifa kazanmaya çabalayıp da becerememek, çoğumuzun başına gelen şeydir.

Dünyanın çabucak unuttuğu ve artık herhalde kimseyi ilgilendirmeyecek bu öyküyü takip edenler açısından daha başka düşündürücü

noktalar da oldu. Bir başka gazete, *El Universal*, cesedin bulunuşunu 3 Ocak'ta çok farklı biçimde anlatıyor, yazar onu "Herbert Gore" adıyla tanıtıyor, sanki Ewart'ın fantastik öykülerinde kullandığı takma adı tahmin etmiş ve neredeyse kurgusal görünen ölümünü o adla bildirmeye karar vermiş gibi. Tedirginlik verecek denli çelişkili paragraf şuydu: "Polis hiçbir tabanca bulamadığından, Bay Mellado'nun savını belirleyici olarak kabul etti, buna göre Bay Gore ölümüne yol açan kurşunla odasının balkonunda, koltukta otururken vurulmuştu, çünkü koltukta geniş bir kan lekesi vardı, bu da ölümcül yarasını aldığı anda orada bulunduğunu kanıtıyor." Açıklaması bulunmayan bir çelişki gerçekten, hem tek nedeni *Excelsior* gazetesinin o koltuğa da lekeye de hiç değinmeyişi değil. Şayet Ewart dışarıda ateş edildiğini işitince sırf meraktan ötürü balkona çıkmışsa ("Mr Graham", diye yazıyordu ertesi günkü *Excelsior*, "arkadaşının silah seslerini işitince neler olduğunu anlamak için balkona çıktığını düşünüyor ve merak etmesi de normal, çünkü aylar ayı mitralyöz takırtısı ve top gümbürdemesi dinlemiş bir askerdi") önceden koltuğu oraya kadar sürüklemeye zahmetine girmesinin anlamı yok, bir gösteriyi uzun süre seyretmeye hazırlanan biri gibi sonradan sürüklemesi de anlamsız, öyle ya, yarı kör tek gözüyle uzaktan pek bir şey göremezdi. Öte yandan eğer koltuk balkonda değildiyse ve üstünde kan lekesi vardıysa, o vakit Ewart öyle "anında" can vermiş olamaz: Birkaç adım atıp yumuşak bir yere yığılmış, koltuğun yüzünde o kan lekesini bırakmıştır; fakat o vakit de ceset balkonda yere uzanmış durumda bulunmazdı, oysa bulan kadın öyle söylemiş, otel yöneticisi de onu doğrulamış, koltuğu lekeledikten sonra Ewart'ın imdat istemek için sürünerek balkona kadar dönmüş olması gerekir, o da hayli yararsız bir şey, sokakta kestane fişekleriyle tabanca atışları arasında kıyamet gürültü gidiyordu. Ölümü ani olmasaydı bile, o kadar gezinecek zamanı bulmuş olması pek olası görünmüyor. Laf aramızda, Bay Mellado müfettiş olarak bir felaketti herhalde: Odada silah bulunmayışını merminin dışarıdan atılmış olduğu sonucuna varmak için yeterli kanıt saymış, sanki katillerin polisin işini kolaylaştırmak için ateşli silahlarını kurbanlarının yanı başında bırakma âdetleri varmış gibi. Ve Stephen Graham'ın Ewart'ın merakını haklı çıkarmak için yaptığı açıklamalar da tümüyle gereksiz: Çarpışma olsun olmasın, sokağa bir göz atmak için silah takırtılarını bir savaşta aylar boyu işitmiş olmak gerekmez ki.

Graham'ın ifadesinde de bir aşırılık var, basın 4 Ocak'ta alışılmadık ölçüde ayrıntılı veriyor: Ewart'ın yaşamının ve kişiliğinin, kökenlerinin ve yazılarının birincil ve ikincil derecedeki verilerinden öte, daha önce anlattığım, onu Mexico'ya kadar sürükleyen rastlantısal koşullar da sunuluyor, değiştirecek çamaşırı bulunmadığından ötürü çok sıkıldığı bile. Şöyle belirtiyordu *Excelsior*: “Bayan Graham onun kentte kalarak eşyalarını beklediğini açıklıyor, çünkü Londra sosyetesinde örnek sayılacak kadar iyi giyindiğini ve kısa pantolonlarının (trunks) henüz gelmeyişinden ötürü çok rahatsız olduğunu açıklıyor. ‘Mexico yolculuğu tam bir tesadüftü’ diyor.” İlk cümle öyle saçma ki –şıklığından kısa pantolona bağlı olması; külot demek istiyorduysa büsbütün ipe sapa gelmez, gidip oracıkta birkaç don alsa fakir düşmezdi herhalde– bu noktada bir çeviri yanlışından kuşkulanmak gerek, öyle ya, *trunks* İngilizcede “bavul” anlamına da gelir. Her neyse, Meksikalı gazete muhabirleri gizemli ve suskun Bayan Graham'ın ağzından birkaç laf almayı becermişler, bu da kuşku götürmez bir hüner, çünkü kendisi kocasına keşif yolculuğunun ilk gününden son gününe kadar eşlik ettiği halde (anlaşıldığına göre kızlık adı Rose Savory), Stephen'ın kitaplarında hiç mi hiç sözü edilmiyor, betimlenmiyor, ne konuşuyor, ne etken ya edilgen bir varlığı görülüyor. *Excelsior*'a bakılırsa, hanım Ewart hakkında bir başka cümle daha eklemiş, eğer somut bir soruya karşılık vermediyse gereksiz sayılır: “Çok hoş bir kişiliği vardı, onu tanıyan herkes böyle düşünüyor, düşmanı falan yoktu, diye belirtti Bayan Graham.” İleri gittiği kuşku götürmez: Başarıya fişek gibi ulaşmış birinin düşmanı bulunmadığını söylemek güç, belki vardı da 1923'te bitti o düşmanlık.

Ama karı kocanın olay mahallindeki ifadelerinden daha da tuhafı, Graham'ın söylediğim *The Life and Last Words of Wilfrid Ewart* kitabının sonunda sunduğu ölüm sahnesi; ilkin o üçlüdeki iki erkeğin, içlerinden biri için tüm yılların sonunu getiren o 31 Aralık'ta neler yaptıklarını ve konuştuklarını ayrıntılarıyla anlatıyor. Gece on bir buçuğa doğru ayrılmışlardı, birlikte 1923'ün gelişini kutlamak ve geleceğe kadeh kaldırmak üzere kalmayışları garip, topu topu otuz dakika sonraydı. “O vakit o kendi oteline gitti, biz kendi otelimize” diyor Graham kitabında ve “kıyamet artarak sürdü, sonunda gece yarısı patlak verdi ve Cehennem başladı.” Sonra, sanki bizzat oradaymış ya da Ewart'ın odasını gözetliyormuş gibi kesinlikle ekliyor: “Wilfrid dosdoğru oteline gitti, soyundu,

yıkandı, pijamasını giydi, tıraş makinesine bir jilet yerleştirdi, belli ki yatmadan önce tıraş olmaya niyetliydi, o anda aşağıda, sokakta yeni bir olay merakını uyandırdı. Pencereden baktı ve tam o anda bir soğuk kurşun tam gözünden içeri girdi, geriye, odanın içine doğru devrildi, ölmüştü.” Bir talihsizlik daha, ya rastlantı ya kısmet ya da adına kader diyebilirsiniz: “Soğuk kurşun” diye ya da bazen “ölü kurşun” diye hızı kesilmeye, menziline sapmaya başlamış mermiye denir. Çıkış deliğı bile olmayan, kafatasına saplanıp kalan bir kurşunun menziline varana kadar nasıl olup da “soğuduğunu” anlatacak kişi ben olamam, çünkü balistik hakkında da, ateşli silah kullanımı hakkında da, merminin sapması hakkında da bilgim yoktur, hele otopsi bilimi hakkında hiç. Ama Graham böyle yazmış (*a spent bullet*) ve Hugh Cecil gibi başka bir yazar, öylece alıp tekrarlamış, aradan yetmiş bir yıl geçmişken.

Aslında o ayrıntı pek önemli sayılmaz, sonuçta o ölümün neredeyse hiçbir yanı açıklanır gibi değıl, örneğın Meksika gazeteleri öyle titiz davrandıkları halde, cesedin pijamasına değınmiyorlar. Graham tarafından ise koskoca bir edebiyat fantezisi yapılmış –tabii böyleydiyse, fantezi yani–: Ewart’ın yıkandığına karar veriyor, ya da jileti tıraş makinesine daha önce değıl de o vakit yerleştirdiğini söylüyor, üstelik yeni tıraşlı haliyle yatağı girmek gibi saçma bir niyetle, zerre kadar uygun bir iş değıl, öyle ya, gece boyunca sakalı yeniden uzayacak, ilgili şahıs kalktığında büyük bir olasılıkla tıraş makinesini yüzünde yeniden gezdirmek zorunda kalacaktır, insan bir gece buluşmasına hazırlanmıyorsa günün sonunda tıraş olması pek anlamlı sayılmaz, zira sinekkaydı yanaklarının hakkını verecek kimse yoktur. Yine Graham’a bakılırsa, Ewart’ın “geriye, odanın içine” (*back into the room a dead man*) devrildiğini söylemesi de bir o kadar tuhaf, çünkü bu ifadeye göre ortada ne balkon varmış ne de yere yıkılan bedenin çökeceğı bir koltuk. Ancak esasen dramatik olan şeyin dram yükünü artırma arzusu olarak anlaşılabilir ama Graham’ın kurşunun dostunun gözüne “tam balkondan baktığı anda” saplandığını söylemesi, yani kıyameti bir süre seyrettikten sonra saplanmadığını bilmesi de mümkün değıl. Öte yandan Graham anlatısında pek drama sapmıyor, en azından Mexico’nun hırslıksız tarihıyacıları kadar dramatik sayılmaz.

Belki de son günün öyküsüne yeterince kader havası vermedi başaramayışının nedeni bu, yazınsal yetenek yetersizliğinden

de olabilir. Her neyse, anlatısında Ewart'ın niçin 31 gecesini otelini değiştirmiş olmadığını açıklamıyor, öyle ya, arifesinde, 30 Aralık günü ona niyetlenmiş de, bir otelcinin elini ağır tutmasından ötürü yapamamıştı. Ona karşılık, Ewart'ın Hotel Isabel'de iki kez oda değiştirmiş olduğunu belirtiyor, dolayısıyla ecelin onu bulduğu üçüncü odasında hiç yatmamış (yatağı açılmamıştı, o ayrıntı Bayan Trejo de Estrevelt'in de, pijama ayrıntısını kaydetmeyen gazetecilerin de gözünden kaçmamış, tabii sahiden üstünde pijaması vardysa). O ölümün gerçekleşmemesi öyle kolaydı ki, Graham da talihsizliğe yol açan öğeleri saymaktan geri durmamış fakat dramatize etmiyor, kısıdan: "Sanki gizli bir güç onu eceline yöneltmişti. Cebinde kullanılmamış, süresi dolmuş bir New Orleans biletiyle, Mexico'daydı. Böylece, daha baştan, onu kaderine daha çok yaklaştırmıştı; tanımadığı biri onu aklından bile geçmeyecek bir otele yollamıştı, böylece biraz daha yaklaşmıştı. Otelde de iki kez odasını değiştirmişti, ta öldüğü o uğursuz çatı katına kadar. Eğer yılbaşını Gran Pirámide Meydanı'nda geçirseydik, herhalde her şey yolunda gidecekti. Kim bilebilir ki?"

Evet, kim bilebilir ki ve kimin bilebileceğinin ne önemi var, tüm o "eğer"ler, tüm ifler, tüm yaşamımızı kendimize açıklayabilmek için, haklı gösterebilmek ve geçerli kılmak için, böylece başka türlü geçmiş olabileceğini ya da hiçbir şekilde başka türlü olamayabileceğini düşünmek için üstüne serpelediğimiz tüm o eylem koşulları; talihsizliklerimizden daha fazla yakınabilmek ya da talihimizin gülmesine daha çok sevinebilmek için kullandığımız koşul kipleri, sadece lafta kalan avunmalar ya da destekler ya da pişmanlıklar ya da kendi kendimizi yemelerdir ve salt zamanın olanaksızlaştırdığı şeyi bir an için tümüyle gözden kaybetmemeye yarar, salt ona yöneliktir. O ölümün gerçekleşmemesi öyle kolaydı ki; tamam da, gerçekte olan şeylerin hiçbirinin olmaması öyle kolaydır ama olur işte: Kesinlikle hiçbir şey olmayabilirdi de, dünyaya gelişimizden başlayarak. Öyle ya, ben doğmamış olsam ne fark ederdi, bunu daha önce söyledim. Fazlasıyla kişi doğuyor zaten ve dünyadan asla gelip geçmemiş gibiler; geriye bir anı ya da bir kayıt bırakanların sayısı o denli az ki; niceleri de çabucak siliniyorlar, hayata veda ediyorlar, sanki yeryüzünün onların didinmelerini, başarısızlıklarını ya da başarılarını seyredecek vakti yokmuş gibi, ya da onların soluklarından ve henüz filizlenmeye başlayan iradelerinden kurtulmakta

acele edermiş gibi: Boşa giden bir çaba, iz bırakmayan mini mini adımlar ya da yalnızca onları sergileme, karnında taşıma, bir yüz hayal etme, ona umut bağlama zahmetine katlanan ya da cüretini gösteren kimsenin yüreğini paralayan bir anı; sonuçta pahalı ve gereksiz bir lüks gibidirler, duman misali hayatın dışına üfleniverirler, sınanmalarına bile fırsat verilmez, çünkü ne tarih ne de zaman istemiş, davet etmiştir onları. Peki, hiç kimse doğmamış olsaydı ne olurdu. Asla kimse ölmezdi, hiç durmadan dehşet, rastlantılar ve kahırlarla dolu, sürekli kurtuluşları ve kaçınılmaz cezaları anlatan öyküler de olmazdı.

Şu George W. Steabben'in aynı yerde ve iki gün farkla çapraz ateş ortasında alnından vurulup ölmemesi de o kadar kolay olurdu ki, Sergio G. R.'nin anlattığına göre, ecelle zaten bir kez karşılaşmıştı ve onu savuşturmuştu: Mexico'da Constantino'nun ya da Leovigildo'nun eliyle ölünce, birileri o et endüstrisi ve salam tüccarının Boer Savaşı'nda çarpışmış, 1914 Savaşı'nda gıda müfettişliği yapmış olduğunu hatırladı, o savaşa Ewart da katılmıştı. "Bu savaştan az önce, Buenos Aires'te, iş yolculuğundayken" diyor Meksikalı muhabir yazısında, "onu bir başkasıyla 'karıştırmışlar', ateş etmişler, dövmüşlerdi ama bedeni saldırıya dayanmıştı." Ve gerçek ölümünden, kesin hüküm giyişinden söz ederken ekliyor: "Kuşkusuz Steabben çok güçlüymüş, can çekişmesi yirmi dört saat sürmüştü." Hiçbir şey olmaması öyle kolaydı ki.

Wilfrid Ewart'ın ömrünün son gününde kehanet denecek ve anlatmaya değer hiçbir şey yok, yine de Graham hepsini anlatmaya özen göstermiş. Ecelin eşiğindeki o kişi öğleye doğru dostları karı kocayla buluşmuş, yılbaşı onuruna satın aldığı yeni gömleği giymişmiş (umulur ki eli değmişken birkaç çamaşır da almış, böylece son saatlerini rahat ve temiz geçirmiş olsun). Graham'ları not defterine kaydettiği bazı cümleleri okumakla onurlandırmış, Chihuahua'nın köpekleri hakkında yazdıklarından özellikle gururlanıyormuş, Graham bunu hiç içerlemeksizin söylüyor. San Ángel'e kadar tramvaya binmişler, yolda Ewart New Orleans'a telgraf çekip eşyalarını istediğini ve ofiste Hollands adlı bir İngiliz memurla ahpaplık kurduğunu bildirmiş, adam karısıyla birlikte Chapultepec'te oturuyormuş ve orada kendisine hoş bir konaklama yeri bulmayı vaat etmiş. Ertesi gün ikisiyle öğle yemeği yiyecekmiş, o yılbaşı yemeğine gidebilmesi o kadar kolaydı ki.

Onun önceden bildiği bir tarihsel hanın seçkin avlusunda yemek yemişler ve Graham arkadaşının hayli iştihası olduğunu fark etmiş: Hindiyi ve daha okkalı yemekleri geri çevirmiş, yalnız şantiyli çilek almış, bitmez tükenmez bir porsiyon, ya da birbiri ardına, çilekli şantiy ve şantiyli çilek, bütün yemek süresince. Sohbet sırasında Ewart ona birkaç haber vermiş: Amerika'dan, yani ABD'den hoşlanmadığında karar kılmışmış. Yine oraya dönecek, iki üç yıl geçirecek, ardından yeniden Londra'ya yerleşecekmiş, sonra eski sömürgelere bir daha hiç dönmeyecekmiş. Liberallere, hatta radikallere yanaştıktan sonra, siyasal düşüncesinde aslında muhafazakâr olduğunu keşfetmişmiş. Roman yazmayı sürdürmekte tereddütleri varmış, o sıralar dış politikaya odaklanmak daha çekici geliyormuş, Başkan Obregón ile ve General Enríquez ile söyleşi yapmayı ve Meksika'nın durumu üstüne modern yazılar yayımlamayı, ardından ABD-Kanada ilişkileri üstüne bir kitap, söylediğim gibi, şimdi ne ölçüde heyecan verici sayılırsa o vakit de aynı oranda coşturucu sayılacak bir konu. ABD'nin nasıl olup da henüz Mexico'yu ilhak etmemiş olduğunu anlayamıyormuş (iyi ki sonunda yazılarını kaleme alamamış: Onlar da yanlış anlaşırdı) ve bağımsız bir Mexico lehinde tek nedeni ülkenin farklı olması ve belki de o farklılığın korunmaya değer olmasıymış (Ewart'ın parlak bir gününde olduğu söylenemez, dünyaya veda edeceği gün olduğu aklından geçmiyordu kuşkusuz ve ayrıntılarıyla anlatmakla Graham bilmem dostluk mu göstermiş).

Yine giysilerinin yokluğundan yakınmış. "Mexico'da üstüme uyan hiçbir şey yok" diye kestirip atmış. British Club'a gittiğini ve postasını oradan alabilmek için izin istediğini anlatmış. Ama kötü gözle bakmışlar, sekreter aşağılayıcı bir tonla konuşmuş: "Evet, öh-hö, tabii ki siciliniz uygunsu" demiş ona. Ewart'ın içinden savaş sırasında Majesteleri'nin Piyade Muhafızlarının bir birliğine komutan olduğunu söylemek gelmiş, ama kendini tutmuş. "Merak etmesinler, bir daha eşiğine gölge etmeyeceğim" diye eklemiş tuntuyla bir ifadeyle, öyle kuşkucu ve kaba davranan o British Club'tan söz ederken. Ewart herhalde oldukları ya da kendilerini öyle hissettikleri için, yani beyefendi oldukları ilk bakışta anlaşılın, yani yaşam öyküleri yüzlerinden okunsun isteyen kişilerdenmiş herhalde. Kulüp üyeleri kendisine sıcak bir karşılamada bulunmadıklarına hayıflanmışlar sonradan.

Ardından o ve Graham'lar biraz edebiyat konuşmuşlar, fakat seçtikleri yazar yılın son gününe uygun irdelemelere elvermiyor-
muş, ya da sohbet bittikten sonra öyle görünmemiş: Benim taşkın
yurttaşım Blasco Ibáñez'miş, Ewart onun çizdiği tabloların geniş-
liğine hayran kalmışmış. Onlara Blasco Ibáñez'in iki romanının
konusunu anlatmış –Graham geriye dönüp bakarken, kitabında
arkadaşının onların sabrını böyle zorladığından ötürü suçluyor sa-
yılmaz–: Dünyanın yarısı, hatta tamamı onlara sahne oluyormuş
sanki. Romanların kendilerinden çok *Mahşerin Dört Atlısı* ile *Kan ve*
Arena'nın beyazperdeye uyarlamalarını beğenmişmiş, ikincisini kısa
süre önce Santa Fe'de görmüşmüş, matador rolünü “zarif Rudolf”,
yani Valentino oynuyormuş. Laf oraya gelmişken yüz tane *corrida*
seyretmek istediğini belirtmiş amacı boğa güreşi sanatının teknik-
lerine hâkim olmakmış, öyleyken, ikinci bir *corrida* seyretmek pek
de içinden gelmiyormuş, o kasaplık gösterisiyle karşılaşmaktan o
kadar kötü etkilenmiş.

Akşamı Teatro Lírico'da geçirmişler, sona eren 1922 yılının bir
revüsünü seyretmişler. Fazla bir şey anlamamışlar, çünkü replikler
yerel göndermelerle doluymuş; ama dansları beğenmişler ve özel-
likler hoşlarına giden bir sahne olmuş: Bir zorba bir kahramanın
dul karısını baştan çıkarmaya çalışırken birden tabutun kapağı açı-
lıyor, mevta kazılmış mezarından çıkarak itiraz ediyor, o alçaklığı
engelliymiş.

Çıkışta sokakları tıklım tıklım kalabalık bulmuşlar, geniş ke-
narlı sombrerolarla dolu otomobiller ve kamyonetler geçiyormuş,
tempoyla çalınan klakson seslerinden, kestane fişeklerinin patır-
tısndan, kesik kesik ve inişli çıkışlı bağırtılardan sersemlemişler.
Halk yeşil-beyaz-kırmızı kâğıttan bayraklar taşıyormuş, erkeklerin
çoğu neşeyle tüfekler, tabancalar sallıyorlarmış, silah sesleri gide-
rek artmış, adamlar göğüslerinde çapraz fişeklikler, sokaklardan
ve çatılardan havaya ateş ediyorlarmış. Kafelerde iğne atsan yere
düşmezmiş, o kıyamete katkıda bulunmak için orkestralar çalıyormuş,
pulquenin ve diğer kaktüs özlü içkilerin etkisi egemenliğini
göstermeye başlamış. Üç İngiliz kendilerini yorgun hissediyormuş
ama hâlâ akşam yemeği yemeye hevesliymişler, müzikli bir yer-
de masa aramışlar, Hotel Cosmos'un restoranında karar kılmışlar.
Uzunca kalmışlar –bir fasıl daha şantiyli çilek–, “kuşkusuz eski
yılla vedalaşıp yeni yılı birlikte kutlayacaktık” diyor Graham, “ama

kör Talih izin vermedi işte!” Yine de köre benzemeyen ve zahmete girmeyen o Talihin ne olduğunu açıklamıyor, üçünün neden saat on bir buçukta yeniden sokağa çıktıklarını da. Aklından karısını otele bırakmak –içlerinden en yorgunu o olmalı, günü Ewart’ın Blasco İbáñez ve Chihuahua köpekleri üstüne verdiği söylevleri dinleyerek geçirmişti–, sonra Zócalo’ya dönüp geceyarısındaki havai fişek coşkusunu izlemek geçmiş. Ama hepsi bitkinmiş, otellerine çekilmeye karar vermişler. Graham Hotel Cosmos’taki son gezeleliklerinden, yumurtalar konusunda ipe sapa gelmez bir söyleşiyi kaydediyor, doğrusu hiç kimsenin, hele doruklara ulaşmaya namzet bir yazarın ömrünün son sözleri olamayacak kadar müptezel bir konu. Konu bir garsonun şu masum ve basit sorusundan ötürü açılmış: “Yumurtalarınızı nasıl alırsınız?” Bu, Ewart’ın eski tavukçuluk bilgilerini ortaya dökmesine yetmiş, çeşitli yumurta sarıları, beyazları, boyutları ve kabukları, yararları ve zararları üstüne uzun uzun söylev vermiş, ister Britanyalı, ister yabancı, Avrupalı ya da Amerikalı ya da hatta Afrikalı ya da Asyalı olsun, yirmi dört saatlik bir hata payıyla herhangi bir yumurtanın kaç günlük olduğunu tahmin edebilmesiyle övünmüş. “Gurur duyduğum bir şey” demiş akılsızca, “sana bir yumurtanın yaşını günü güne hesaplayabilirim.” Sondan bir önceki sözlerinin bunlar olduğu söylenebilir. Bir güncük daha yaşasaydı, bir yumurtanın 1922’li mi 1923’lü mü olduğunu söyleyebilecekti.

Tüm yemek süresince başka hiçbir şeyden konuşmamış olmaları tuhaf, hem Ewart konuşacak konu bulmakta hiç güçlük çekmiyormuş –en azından son gününde, sorumsuz bir gevezeymiş, hiçbir şey bulamasa not defterine el atıp yüksek sesle okuyabiliyormuş– ama ne gariptir, Graham başka konuşma konuları kaydetmiyor. (Sersemlemiş de olabilirdi.) Ancak artık sokağa çıkmışken, “El sıkıştık, birbirimize karşılıklı iyi yıllar diledik, vedalaştık. ‘Yeni Yılın kutlu olsun, şu madeni sandığı da çabucak bulmanı dilerim.’ Ona söylediğim son sözler bunlardı, alayının belgelerinin bulunduğu kasa-ı ima ediyordum, selameti için çok kaygılandığımı biliyordum.” Ewart da “Yeni yılınız kutlu olsun” diye yanıtlamış ve ayrılmışlar. Bir kez daha, Graham’ın karısı sanki hiç yokmuş izlenimi veriyor, son kez olan o vedalaşmada bile. Graham kendi otelleri Iturbide’nin de biraz keşmekeş içinde olduğunu belirtiyor, çalışanlar “*pulqueyi fazla kaçırınca bastıran o tehditkâr sarhoşluk durumundaydılar.*”

Geceyarısı ortalık inim inim inledi, “apansızın yüz binlerce tüfek ve tabanca birden yaylım ateşine geçmiş olmalıydılar”. Patırtı savaş gürültüsü gibiydi, hem de savaş topyekûn olduğunda. Graham pencereye yaklaşıp karanlık gökyüzüne bakmış, “Ama kendisine doğru uçan binler ve binlerce kurşundan haber vermiyordu.” Belki de Rose Savory rahatsızlanmış, kötü önsezilerle kendini yatağa atmış, kocası dışarıya, görünmeyen kurşunlara bakıyorken ses çıkarmadan onun sırtına bakıyordu.

O kurşunlardan birisi alçaktan uçtu ya soğudu ya vaktinden önce yönünden saptı ve gidip yine balkondan bakmakta olan başka bir adamın görmeyen sol gözüne saplandı; adamın sırtında pijaması vardı ya da hâlâ yeni aldığı Meksika gömleği, ayakta duruyordu ya da bir koltuğa oturmuştu, gözlüğü hâlâ gözünde idi, niyeti henüz hiç açmadığı yatağına girmeden önce tıraş olma; adam dördüncü kattaki o odada karar kılmadan önce iki kez oda değiştirmişti ve bir önceki akşam niyetlendiği gibi otelini değiştirmemişti, oysa niyeti bazen kendisinden kaçırıyorsa benzer, bazen de izini süren, ya bir sevgiliyi ya da bir düşmanı izler gibi arayan dostlarına daha yakın olma. Hiçbir şeyin anlamı yok, hiçbir şey uyumuyor, en anlamsız da Ewart ile karı koca Graham’ların hiç kimsenin ta tansökümüne ya da daha sonralara kadar dinlenmek nedir bilemeyeceği, gözünü bile kırpamayacağı bir kentte ve saatte dinlenmeye çekilmiş olmaları. Ölümü belki de Flandr’ın uzak bir çamur deryasında bir Noel sabahında gözünün önünde çekilen piyangoda kısmetine çıkan topyekûn savaşın, gecikmeli olarak hayatına varıştı. Belki de aylar ayı sürdürülen karşılıklı kıyımın ortasında verilmiş on ya da yirmi dakikalık o kutlama ve dayanışma ateşkesinin karşılığıydı ve bu kez barış zamanının büyük coşkusunun ortasında yok edilmekten kaderi, tıpkı yedi yıl öncesinde Oliver adlı bir çavuşun kaderinin o kısacık ateşkes sırasında, ne sonra ne önce, savaş unutulmasın diye –ya da intikam için– öldürülmek olması gibi: Silah arkadaşlarının onca sevdikleri o biçare, o güvenli bedeni devrilivermişti. “Fark etmez, önemi yok, kazaen olmuş olmalı” diye yazmıştı Ewart olayı anlatırken, o nedenle ateşkes sona ermemişti; ve kendisi bir gözü delinmiş halde balkona ya da odanın döşemesine gece boyunca serilmiş yatıyor diye de Mexico’nun cümbüşü sona ermedi, onun yüzü yarım kum torbasıyla ya da battaniyeyle örtülmüş bile değildi; o sırada Stephen Graham karısından yana dönüyor, topyekûn sa-

vaşın gümbürtüsünü hafifletmek için pencereyi kapadıktan sonra yatağa yaklaşıyordu, belki karısının koruma isteyerek ya da aşk bekleyerek uzattığı kollara doğru.

Galiba Laurence Sterne bundan yirmi yıl önce kendi dilime çevirdiğim *Tristram Shandy* romanında haklıymış; kişilerden biri Kral William'a bakılırsa bu dünyada her şeyin kader kısmet olduğunu hatırlatıyordu, kral askerlerine sık sık şöyle dermiş: “Her mermi kendi ölüm ilanını taşıır.” (Sonra da Diderot o cümleyi kopya etmişti). Belki de o soğuk kurşun Wilfrid Ewart'ın ölüm ilanını taşıyordu, ama yine de bu fikri kabullenmek öyle güç ki, kaderde olanın ya da öngörülenin gerçekleşmesini sağlamak öyle güçtür ki, eğer bizim iradelerimiz bir tanrınıninkine benziyorsa, bir tanrının iradesi bile bunu sağlayacak kadar kuvvetli görünmez. Belki daha akla yatkın gelen şu: Hiçbir şey katıksız olmuyor ve bütünü kavrama arzusu asla yerine gelmiyor; çünkü belki de sahte bir arzu o. Hiçbir şey eksiksiz bir bütün değil, yekpare değil, her şey kırılğan ve ağılu, savaşın bedeninde yatışma damarları dolaşüyor, nefret aşkların ve acımaların içine sızıyor, kurşunlu çamur deryasının ortasında ateşkes ve coşkuların ortasında mermi, hiçbir şeyin ne tek kalmaya, ne baskın çıkmaya ve egemen olmaya tahammülü var ve her şey birtakım çatlaklar, yarıklar gereksiniyor, ya da var olduğu anda o varlığının yadsınmasını. Durum böyle olunca da hiçbir şey keskin kes bilinmiyor, her şey ancak eğretilmelerle anlatılıyor.

İki gün sonra defnetmişler onu, yani 3 Ocak'ta. Graham ve Hollands Postaları'nın memuru cesedi aynı zamanda hapisane olan Hospital Juárez'de teşhis etmişler, Graham'a bakılırsa ölü yüzünde *puzzled and annoyed* yani yaklaşık çevirisiyle “şaşkın ve canı sıkılmış” bir ifade varmış. Otopsi yapmışlar ve ölmeden önce sağlığının kusursuz olduğunu saptamışlar. Britanya Mezarlığı'ndaki defin törenine yirmi dört kişi katılmış, Tlacopán karayoluna bitişik, Hazin Gecenin Ağacı –Hernán Cortés için o 1 Temmuz 1520 gecesi*– olarak bilinen servinin yakınında. Cenazeye katılanlar British Club'ın başkanı ve bazı üyeleri, Konsolos Yardımcısı R. J. Fowler, dini töreni yöneten muhterem rahip H. Dobson Peacock, Ex-Service Men's Association'ın ve British Society'nin başkanları, Hollands,

* “Hazin Gecenin Ağacı” söylenceye göre Hernán Cortés'in İspanyol askerleriyle yerli müttefiklerinin Meksika ordusunca bozguna uğratıldıkları 1 Temmuz 1520 gecesi, *conquistadorun* dibine çöküp ağladığı ağaçtır. (ç. n.)

Graham ve karısıymış. Hanım beyaz güller getirmiş, upuzun tabut mezara indirilirken üstüne serpmiş, bütün kitapta kocasının onu andığı hemen hemen tek nokta bu. Yerinde zambaklar boy veriyormuş, ya da daha doğrusu boy verirmiş, çünkü Rafael M. S.'nin bu yakınlardaki bir mektubunda anlattığına göre, o mezarlık "artık yok"muş. "Neredeyse yirmi yıl önce iç çevreyolu olarak adlandırılan bir ekspres yolun yapılması için yerle bir edildi. Orada gömülü olanları anmak için minicik bir şapel yapıldı. Britanya Şapeli diye adlandırılıyor ve San Cosme Caddesi'nde, Melchor Ocampo'nun köşesinde yer alıyor. Na'şlar mezarlarından çıkarıldıklarında Calzada Mexico Tacuba'da bulunan ve 1926'da yapılmış Yeni Britanya Mezarlığı'na taşındı. Bazıları bireysel ve kimlikleri belli mezarlara gömüldü (torunlarına erişmek hâlâ mümkündü). Bazıları vitraylarla bezeli bir şapeli çevreleyen toplu mezarlara gömüldü. Ewart'ın kemikleri şayet İngiltere'ye götürülmemişse, büyük olasılıkla hâlâ orada duruyordur (belirleme olanağı bulamadım, çünkü adlar silinmişti). İki mezarlık da Hazin Gecenin Ağacı'na yakın sayılır, ama hangilerinin onun hangi yanında olduğunu söylemek olanaksız. Ağaçtan geriye pek bir şey kalmamış, çevrede de yalnız evler var."

Muñoz Saldaña da bana bazı ilginç veriler sağladı, örneğin Ewart'ın "yanında taşıdığı" eşyaların listesi, o eşyalar şunlar: "Bir altın saat ve altın zinciri, seksen peso, Banco de Montreal'in altıyüz kûsur pesoluk bir hesaba bağlı çek defteri ve başka bazı ufak tefek'. Hiçbir giysiden ya da valizden söz edilmiyor, o da şunu akla getiriyor: Liste sadece cesedi bulunduğu üstünde olanları kapsıyor, odaya dağılmış eşyayı değil. Tabii ki pijamasında çok fazla şey bulunduramazdı.

O yılbaşı gecesi Mexico'da ölen tek kişi Ewart olmamıştı: O muazzam cümbüş sırasında on dokuz kişi daha can vermişti.

Ne Muñoz Saldaña ne González Rodríguez, Ewart'ın cesedinin bazı kaynaklara bakılırsa kimi Meksika gazetelerinde basılmış olan fotoğrafını bulabildi (yakın zamanlardan bir örnek vermek gerekirse, Hugh Cecil *The Flower of Battle*'da bunda ısrar ediyor). Bir yanlışlık olabilir, kaynaklarda ya da gazetelerde. Muñoz Saldaña 1923 yılının ilk on beş gününde Meksika basınında sahiden de kafasında bir kurşun yarası bulunan bir İngiliz uyruğunun fotoğrafının çıktığını söylüyor. "Adam uzanmış yatıyor, kafası sargılı, ne var ki Ewart değil, çünkü resmin altında başka bir ad verilmiş." Acaba

diyorum, George W. Steabben ya da üçüncü bir kişi olabilir mi. Belki de yanlış olan resmin altındaki yazı, çünkü öyle görülüyor ki fotoğraf çıkmış çıkmasına: Onu British Club'ın ilan tahtasında pünezlenmiş gören bir üye, basının ilk anda "Mr Gore" dediği, "iş adamı" olduğu sanılan kimsenin zamanın ünlü ve gelecek vaat eden romancısı Wilfrid Herbert Gore Ewart'tan başkası olmadığını fark etmiş. Bu denli tutarsız bir meselede o fotoğrafın bir hayalet olması pekâlâ tutarlı sayılır.

Ewart'ın babası ölüm haberini Londra'da en berbat biçimde almış, yani gazetecilerin duyarlık nedir bilmeyen telefonlarıyla. Aile onun için St Mary Bourne's Street'te bir cenaze ayini yaptırmış, sonra da bir anıt diktirmiş, Goodhart-Rendel'in yapıtıymış. Galiba yapılmayan şey kemiklerini Calzada de la Verónica'daki Britanya Mezarlığı'ndan getirmek olmuş, dolayısıyla hâlâ Calzada Mexico Tacuba'da, isimleri silinmiş bir toplu mezarda yatıyor olabilir.

Romancının izi uzun sürmedi, yine de John Gawsworth'ün çabaları sayesinde otuzlu yıllarda canlanır gibi oldu, imzalarının en kısıyasıyla, "G" imzasıyla yazmış; ama bundan daha sonra söz edeceğim. Ya da belki daha sonra söz ederim.

Sergio G. R. 1989'daki bir mektubunda şunu belirtti: Stephen Graham, 1964'te basılan ve anlaşılan son kitabı olan özyaşamöyküsü, *Part of the Wonderful Scene* yani *Harika Sahnenin Bölümü* kitabında, artık seksen yaşına varmışken, Ewart'ın ölümüne yeniden bir bölüm ayırmış, kırk yıl öncesinde sıcağı sıcağına anlattıklarından pek farkı yokmuş. Yine de "kafa karıştıran birkaç satır" eklemiş, Meksikalı mektup arkadaşım bu deyişi kullanıyor: "Dostu Wilfrid'in cenazesinden sonra, Hotel Iturbide'ki odasına nasıl döndüğünü anlatıyor, onun ruhunun çevrede dolaştığını hissediyormuş. Üzüntüsünün arasında, Graham ruha yönelmiş ve 'tüm olanlardan ötürü' özür dilemiş, ardından pencereyi açmış, ruhun uçup kendi toprağına dönmesine izin vermiş."

González Rodríguez de aynı yıl basılan bir yazısında anlatıyor, Ewart'ın trajedisi bir süre turistik reklama dönüşmüş, öyle ki Mexico'daki başka oteller de ona sahip çıkıyorlarmış. Ve *Paraiso infernal, Mexico y la novela inglesa moderna*'nın [Cehennemi Cennet, Mexico ve Modern İngiliz Romanı] yazarı Ronald G. Walker'dan şöyle bir olay alıntılıyor: "1923 Martında Kanadalı şair Witter Bynner ve arkadaşı William Johnson, Lawrence'ı (David Herbert, *Lady*

Chatterley'in Aşığı'nın ünlü sorumlusu) ve karısını Mexico'da izlediler, baktılar ki Lawrence onlara Hotel Monte Carlo'da yer ayırmış. Tuhaf bir rastlantı sonucu odalarında dördünün ortak dostu olan Wilfrid Ewart adlı bir İngilizin kalmış olduğunu fark edince ikisi de heyecana kapılmış; nedeni, görgü tanığı olan asansörcü çocuğun gururla gösterdiği o balkonda, Ewart sokakta yapılan taşkın bir eğlenti sırasında bir serseri kurşuna kurban gitmiş olmasıymış. Ewart'ın rastlantısal ölümü, Lawrence'a –daha Meksika'ya adım atmadan önce– 'o güney ülkesinin kötülük dolu' olduğu inancını vermişti." "Asansörcü çocuk" diye ekliyor yazısında, "Meksikalıların o tipik yabancıları aldatıp ürkütme sporunu yapıyordu: Hotel Monte Carlo, Hotel Isabel'in arkasında, Uruguay Caddesi'ndeki San Agustín Manastırı'nın yan tarafındadır, çocuk yalanında Ewart olayını George W. Steabben olayı ile harmanlamıştı." Başkentte o tarihlerde ateşli silahların yol açtığı ölümleri üstlenmek kuşkusuz ne sakıncalıydı ne de inanılmayacak şeydi: Yazıda yine o yılbaşı günü Balines Americanos firmasının şu şenlikli ilanı yayımladığını anlatıyor: "Kurşunlar sıkarak kutluyoruz, herkesin yeni yılını kurşunlar sıkarak kutluyoruz." Bereket, Ewart'ın ailesi ve dostları göremediler bu ilanı.

Stephen Graham doksan doksan bir yaşına kadar yaşadı: 1975'te öldü, talihsiz dostu ve cephedeki eski komutanından elli iki ya da elli üç yıl sonra, artık Ewart'ın iki yılın sınırındaki ölümüne hangi tarih uygun görülürse. Ondan sekiz yaş büyük olduğuna göre, dünyada ondan altmış ya da altmış bir yıl daha kaldı. O yıllardan iyi yararlandı, vakit kaybetmedi, o upuzun yaşamında 1911'den 1964'e kadar elliyi aşkın kitap yayımladı, on ikisi romandı, çoğu yolculuk öyküleri ya da Rus meseleleri üstüne çalışmalar, aralarında Büyük Petro'nun, Korkunç İvan'ın, II. Alexander'in, Boris Godunov'un ve Stalin'in iddialı yaşamöyküleri de vardı. Ama o yapıtların hiçbiri, ihtiyarlığı görebilen yazarın günümüzde Mexico'da bir katil yılbaşı gecesinde yaşamı ve yapıtları apansızın sona ermiş olan delikanlı gibi ölümlü olmamasına, onun gibi unutulmamasına yaramadı. Graham'ın ilk karısı, suskun ya da belki görünmez Rose Savory gerçekten ve kesin olarak suskun ve görünmez oldu, 1956'da kocası yeniden evlendi.

Hotel Isabel hâlâ mevcut, hem aynı yerde, yani República del Salvador Caddesi ile Isabel la Católica Caddesi'nin kesiştiği köşe-

de. Anladığıma göre tüm bu yıllarda odalarının dekorasyonu da dağılımı da değişmemiş. Günün birinde Mexico'ya bir yolculuk yaptığımda gidip bir bakmalıyım ama merakım orada konaklayacak kadar uzun boylu değil, hele dördüncü kat 53 numarada, hiç. Kendilerine nice ipuçları borçlu olduğum, beni yönlendiren Sergio González Rodríguez ile Rafael Muñoz Saldaña'nın ikisi de, onca zahmete girdikten, konuyla hoşça vakit geçirdikten sonra, son derece tedirgin edici bir şey bildirdiler, ama artık hiçbir şey insanı şaşırtmıyor: Uğursuz Hotel Isabel'de yalnız birinci ve ikinci katlarda balkon varmış, dördüncüde yokmuş. Belki eskiden varmış da sonradan kaldırılmışlar; ya da belki hiç var olmamış.

Kitapların beni arayıp buldukları duygusu ömrüm boyunca bana eşlik etmiştir, *Tüm Ruhlar*'daki kurgusal sayfalardan gerçek hayata aktarılan şeyler de sonunda o şekilde, kitap biçiminde ya belge ya fotoğraf ya mektup ya başlık biçiminde somutlaştı. Romandan çıkıp yaşamıma sıçrayıveren o kadar çok şey var ki, artık onları anlatmama kaç sayfa gerekir, bilmiyorum, bu kitap yetmeyecektir, tasarladığım ikinci kitap da yetmeyebilir, çünkü o romanı bastırılı yedi yıl geçti; ve her şey hâlâ günlerimi istila edip duruyor ya da günlerim gibi gecelerime de akıyor, şimdilerde her zamankinden fazla, Shiel ile Gawsworth bir vakitler ne idiyse ben artık oyum, ya da öyle görünüyor; ve bundan korkmamış olmam, o vakitler daha önce şu sözlerle aktardığım şeyi duyduktan ve yazdıktan sonra kabul etmiş olmam inanılmaz geliyor: "Tüm bu soruları kendime Gawsworth'e acıdığımdan dolayı sormuş ve soruyor değilim, sorularımın nedeni boş bir inançla karışık bir merak, benim de onun yazgısını aynen paylaşacağım kanısına kapıldığımdan." Bir efsaneyi sürgit sürdürme eğilimine karşı koymak güçtür, hele insan o efsanenin yayılmasına katkıda bulunmuşsa. Ve onu benliğinde canlandırmayı reddetmek namertlik olur.

Wilfred Ewart ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili değişik kitaplar da beni böyle arayıp buldular, ilki çok erkenden, 1989'da elimdeydi, Meksikalı mektup arkadaşlarıma da söz etmiştim, çünkü o yılın kasım ayındaki bir mektubunda Sergio G. R. beni kutluyor, imrendiğini belirtiyor. Konumuz *Three Pairs of Silk Stockings* yani *Üç Çift İpek Çorap* adlı bir metnin Rusçadan İngilizceye çevirisi. Londra'nın Ernst Benn Limited yayınevi 1931'de basmış, *Sovyetlerde Kültürlü Sınıfın Yaşantısının Romanı* alt başlığını taşıyor; yazarı Pantaleimon Romanof olarak görülüyor, buram buram takma ad kokusu saçıyor olsa da, gerçekten yaşamış (1884-1938); çevirmeni Leonide Zarine, editörü Stephen Graham, bir de sönük önsöz yazmış. Bu nüshanın olağandışı özelliği kapağını bizzat Graham'ın imzalamış olması, ayrıca elyazısıyla şunları eklemiş: "Yoldaşlar,

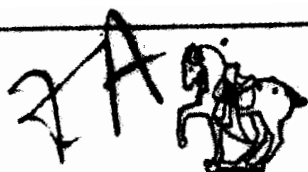
THREE PAIRS OF SILK STOCKINGS

A NOVEL OF THE LIFE OF THE EDUCATED CLASS
UNDER THE SOVIET

PANTELEIMON ROMANOF

Translated by LEONARD EARDEN

Edited by STEPHEN GRAHAM

Comrades conserve your energy
USE THE LIFT

Notice The lift is out of order

Stephen Graham
1931

LONDON ERNEST BENN LIMITED

Amiel Branden's
copy of my second
anonymous edition

John Cassworth

Now it is properly befouled and
spoiled by the two unholy editors.

192.30

enerjinizi boşa harcamayın, ASANSÖRÜ KULLANIN” ve daha altta: “Uyarı: Asansör arızalı.” Üstelik inanılmaz şey, ama kitabın boş sayfalarından birinde, John Gawsworth’ün imzası görülüyor, şu sözlerin ardında: “Benim adsız ikinci baskımın Arnold Ovenden’e ait nüshası.” Ve kendi adının altında bir not daha: “Şimdi yayının iki imansız sorumlusu tarafından gereğince kirletilmiş ve karalanmıştır”, tüm bunlar Graham ile Gawsworth’ün –Ewart’ın biri tanığı, öteki ölümden sonra savunucusu– tanıştıklarını ve ilişkileri olduğunu gösteriyor ki, ikincinin kendini tamamen içkiye verip, birçok şeyden uzaklaşmadan önce hep yaptığı dur duraksız kişisel ve yazınsal etkinlik düşünülürse, tuhaf bir yanı yok; üstelik aynı zamanda *Yoldaş Kisliakof* olarak da bilinen bu Rus romanının kaprisli basımında birlikte çalışmışlar, o sıralar Graham kırk yedi yaşındaymış, Gawsworth ise dillere destan erken olgunlaşmasıyla, topu topu on dokuz yaşında. González Rodríguez mektubunda, “Elinizde Gawsworth ile Graham’ın imzalarını taşıyan bir kitabın bulunması bana yazınsal talihinin doruğu gibi geliyor” diye ünlüyordu, “Hemen Graham’ın özyaşam öyküsünde Gawsworth’e bir gönderme aradım ama ad listesinde ondan eser yok, oysa Graham en değişik kişilerin tanıklığını yapmıştır.” Bulunmayışı gerçekten tuhaf, çünkü şimdi tümüyle güvenilir sayılmayacak bazı kaynaklara göre, biliyorum ki Graham Redonda’nın “entel soyluları”ndan biriymiş. Ben giderek talihinin bu çeşit cilvelerine çok alıştım, hayli zamandır gündelik yaşantımın, hatta alışkanlıklarımın parçası oldular, ama uzak Meksika’daki mektup arkadaşşıma o rastlantının şaşırtıcı gelmesi tuhaf sayılmaz, nitekim yazısını şu sözlerle tamamlayışı onu gösteriyor: “Şimdilik tüm bu belirsizlikler, yanlış anlamalar ve varsayımlar ağının bir suçlusu varsa, onun bizzat Gawsworth olduğunu kabul etmekle yetinelim: 1933’te yazdığı bir paragrafla Wilfrid Ewart’ın yarım kalmış yapıtı ve trajik ölümü efsanesini başlatmış, Mariás’ın kendi de ona *Cuentos únicos*’ta yer vermiş. Metni yeniden okumakta yarar var.”

Çok daha sonra, 1996’da, geçmişini ele veren bir kitap daha aldım, *Way of Revelation*’ın ilk baskısı, zamanında gözyaşlarıyla okunmuş ve bugün yazarı Ewart hatırlardan silinmiş, 1921 Kasımında basılmış, yorgun serseri kurşunun caniyane yolculuğundan topu topu on üç ay önce, yazarın sağlığı bozulmadan –eli ve dili buyruk dinlememeye başlamadan– beş ay önce; Ewart bir fırtınanın

+

Holy Trinity, Sloane Street.

Alfred Herbert Gore Ewart.

Angela W. C. Waddington
from her brother (the mother
in friendship or mutual
recognition)

Nov. 15-15, 1921.

Always His Remember

BLANKET

ortasında Liverpool'a gitmişti, Grand National'ı başka otuz bir atın arasında *Clifton Hall*'un yavrusu *Music Hall*'un kazandığını görmüştü, ata Bilbie Rees adlı bir cokey binmişti, Ewart bahsi onun üstüne oynamıştı, 9'a 100 vermişti, konu hakkında engin bilgi sahibi olan Fernando Savater'in bana dediğine göre iyi kazandırmış. O nüshayı gerçekten özel kılan şey onu bol bol dağıtamayan kişinin elyazısıyla ithafı, öyle ya, pek az yapıt bastırabilmiş ve erkenden ölmüştü. Şöyle diyor: "Angela M. C. Waddington'a, ağabeyinden (yazar) dostluk duyguları ve ortak anılarla – 15 Kasım 1921." İmzalanmamış, ama bu, Ewart'ın hastalanmadan önceki elyazısı, dahası ömrünün en umutlu anında (sinirli bir elyazısı, *recollections* sözcüğündeki *e* harfi dikkat çekiyor, Yunan alfabesini andırıyor, şu bildiğimiz *d* de öyle, deltaya benziyor). Demek bu nüsha kız kardeşine aitmiş, Wilfrid onu 1919'un bir gününde Bosque de Delville'e, ilk kocası piyade tüfekçi Jack Farmer'ın mezarını aramaya götürmüştü de bulamamışlardı (gece bastırılmış, yağmura tutulmuşlardı). Ve 1921'de demek kadın Waddington diye biriyle yeniden evlenmişti, her kimdiyse. Stephen Graham, Angela ile Wilfrid hakkında şöyle yazıyor: "Angela ile Wilfrid birbirlerine kardeşlerin çoğundan fazla bağlıydılar. Handiyse denebilir ki kız kardeşi Wilfrid'in kadın haliydi, o da Angela'nın erkek hali." Eğer bu doğruysa, Mexico'daki vakitsiz ölümüne en fazla kahırlanan, en çok ağlayan kişi Angela olmuş olmalı. Ve bu elimdeki, bu kasımdan yetmiş altı yıl önce yazarın birine armağan ettiği ilk nüsha olabilir. Artık uzun sayılacak geçmişinin iki izini daha taşıyor bu kitap: Ewart için Londra'da Sloane Street'teki Santissima Trinidad Kilisesi'nde yapılan cenaze ayininin programı (içinde yalnız ilahiler ve dualar var, tarih bile yok) ile kitabın Angela Ewart (sonra Farmer, daha sonra Waddington) ile benim aramdaki sahibinin *exlibrisi*: B. D. Maurer diye biri, kitaplarına başını eğmiş, tüfeğine dayanmış bir asker –belki bir ateşkes ilan edilmişken– şekli bulunan damgalar basıyormuş, üniformasına bakılırsa Birinci Dünya Savaşı sırasında, yukarısında kırmızı harflerle şu deyiş: *Always We Remember* yani "Hep hatırlıyoruz", sayfalarım benim yaptığım da o ve tabii insan kendisine yabancı anıları hatırlayabilirse.

Bu cildin, yani arkamızda geri kalan ve önemsizliklerine karşın bizi sarıp sarmalamış, bize eşlik etmiş, hizmetimizi görmüş hemen tüm nesnelerin zaman içinde varlıklarını sürdürmesinde

bir tutarsızlık, acı bir alay ve belki de büyük haksızlık var. Wilfrid Ewart'ın 1921 yılının 15 Kasımında kız kardeşine verdiği, henüz ciltlenip basılmış kitabın bir boş sayfasına dalgınca ya da görkemle akıttığı mürekkebin bugün, 1997 yılının 8 Kasımında burada, Madrid'de bulunuşu insanı huzursuz ediyor; o mürekkebin söylediği şeyi okuyabilmemiz, ama sahibinin sesini işitemiyor olmamız biraz onur kırıcı, biraz da acayip, o ses neredeyse yetmiş beş yıldır hiçbir yerde işitilmiyor, en son işitilişi herhalde Mexico'da 53 no.lu odaya çıkmadan önce Hotel Isabel'in gece kapıcısına "Buenas noches" [İyi geceler] ya da "Feliz Año" [Mutlu Yıllar] dediğinde olmuş. Benim geçen yıl iki yüz sterline –savaş ganimeti gibi– o kitabı alabilmemin de pek anlamı yok, çünkü herhalde Angela Ewart Farmer Waddington ondan ömrü boyunca ayrılmak istememiştir: "Yazar tarafından en sevdiği kardeşine ithaf edilmiş", Dünya Savaşı yapıtları içeren katalogda böyle deniyordu; şu bilgiyi de ekliyordu: "Angela, ikinci kez evlenmiş, ama hâlâ ilk kocasının ardından ağlıyorken, ağabeyine müsveddeleri düzeltirken yardımcı olmuş, *Way of Revelation* üzerinde çalışırken onun bakımını üstlenmişti." Hugh Cecil I. Dünya Savaşı romancıları üstüne daha önce değindiğim *The Flower of the Battle* yapıtı için araştırmalar yaparken onu ziyaret etmişti, hanımın o sıralar doksanını aşmış olduğunu anlatıyor, "1914 öncesinin o güzelim sesleyişli ateşli sesini" işitince heyecanlanmış, aynen böyle diyor, geçmişten ve yitirilmiş zamandan söz ederken hâlâ ateşlenen bir ses. Fakat daha da tuhaf olanı kitabın onunla benim aramda –belki şimdi ölmüş olan– başka bir sahibi olması, damgası bu çağa ait olmayan şu B. D. Maurer, demek ki kitap Angela henüz hayattayken onun eline geçmiş, belki de Neuve Chapelle'de, Ypres'de, Somme'da, Cambrai'de ve Arras'ta çarpışmış bir eski asker, belki de kitabı ona Angela kendisi armağan etmiştir de kitap, asker Maurer'in ölümüyle satışa çıkmış ve bana intikal etmiştir. Nesneler bizim ölümümüzden sonra yolculuk ederler, bizi hiç özlemeksizin başkalarının olurlar, onlar da hazine gibi saklar ya da küçümser, satarlar, raflarına dizer ya da ceket yakalarına takarlar, örneğin bu yakınlarda açık artırmada satın aldığım bir kravat iğnesi öyle, aktör Robert Donat'ınmış, hani *Otuz Dokuz Basamak*'ın, *Kontes Alexandra*'nın ve kendisine Oscar kazandıran *Elveda Mr Chips*'in baş oyuncusu, üstünde adının başharfleri kazılı uzun biçimli tütün tabakası da bende ve o sahiplenmeler ya

da sahte miraslar hayalimden geçmeyen düşsel bağlar yaratıyor: Artık bazen televizyonların yayınladığı eski filmlerinden birinde görüldüğünde, Donat'a artık aynı gözle bakamıyorum –nitekim ona karşı bir görev üstlenmişim gibi oturup seyrediyorum: İki ay önce *Tartu'nun Serüvenleri*'ni, geçen gün *La ciudadela*'yı seyrettim, onun hareketlerini, kendi sesiyle konuşmasını izledim, canlıydı, oysa 1958'de elli üç yaşında ölmüştü, benden yalnızca yedi yaş büyükken–; aramızda bir akrabalık varmış gibi bakıyorum ona ve ekranda bir sigara yaktığında acaba şimdi benim elimde bulunan suskun nesneden –aslında belki hepten suskun sayılmaz, “R. D.” yazılı, Roger Dobson'a armağan etsem iyi olurdu– bu aynı el hareketiyle mi çıkarırdı diyorum, bunca zamandır özenle Londra, Bond Street'teki Asprey'in orijinal uçuk yeşil mahfazasında korunmuş ve acaba o sigara ömür boyu çektiği ve belki de ölümünde payı bulunan astım illetini azdırmıyor muydu; acaba çekim bitince akşam yemeğine giderken üstünde Shakespeare'in emay portresi bulunan kravat iğnesini mi takıyordu, şimdi ben bazen yakama takıyorum, çünkü kravat taktığım çok ender. Belki de böylesi daha iyi ya da ehven, aktör Robert Donat'ın terekesinin bende oluşu, madem konulan kural niyetlerimizin, izlerimizin, saldıığımız solukların bizimle birlikte yitip gitmemesi; hiç olmazsa onun kim olduğunu biliyorum ve iyi filmlerinin videoları eksik değil. Bu satın aldıklarım gibi eski ya da yeni tüm mallarımın gelecekte bir başkasına aktarılacağını, kendi yollarına gideceklerini, yani beni özlemeden hayatlarını yaşayacaklarını bilmek kaçınılmaz, bazıları kimsenin işine yaramadıkları ya da hoşuna gitmediklerinden ötürü yük olmasınlar diye atılacaklar. Üzerinde yazı yazdığım bu antika masa başka bir eve yerleşecek, yazılanı karaladığım ve düzelttiğim dolma-kalemi belki solak ya da gölge olmayan bir başka el tutacak; yirmili yıllardan kalma masa lambam ve 1917'den kalma, daha öncesinde Muir adında birinin olan gümüş kibrit kutum da öyle; sonra kurşun askerlerim ve kâğıt açacaklarım, bir tanesi daha önce Büyük Savaş'ta adı bilinmeyen bir askerinmiş, süngüsüyle oymuş onu, üstüne de “15 Yser 16” diye kazımış, vuruşmuş ve umutlar beslemiş olduğu yıllar ve o kanlı nehir, Ewart da oradan geçmişti, yoksa acaba B. D. Maurer miydi; kitaplığımın kitapları yeniden piyasaya çıkacak, ilk sayfalarında benim adımla taşıyacaklar, bir de benim tarafımdan satın alındıkları yıl, o vakit herhangi bir paralı ahmak ya da talihleri

yoksa Ulusal Kitaplık'ın acımasız görevlilerinden biri alacak onları; ve belki de beyaz sayfalara çiziktirdiğim bu karalamaları saklamayı isteyecek, unutulup gitmiş Ewart'ın ithafı gibi uzaklarda kalmış izler ve onu hatırlayan Gawsworth ve Graham'ın düştükleri şakacı notlar, onlar ondan da daha fazla unutulmuş, oysa genç ölen yazarı unutulmaktan kurtarmaya, varlığına tanıklık etmeye çalışmışlardı, hatırlatıcı notlar narindir, zamanla kırılır giderler, sürekliliğin ipi inceciktir ve çabalamadıkça asla gerilmez, dayanması ve ilerlemesi için gerilmesi gerekir.

Havayı solumaya alışacak zamanı bile bulamayanların suskun dünyadan gelip geçişlerinin ne anlamı var, Ewart hiç değilse yazmış, çarpışmış ve otuz yıl yaşamış, daha sonraları yazgısı kim bilir nasıl olacaktı. Doruğa çıkmış olacağından kuşkuluyum. Arkadaşım Aliocha Coll kendi intihar etmeden birkaç yıl önce doğar doğmaz ölen oğlunun yazgısı nasıl olacaktı, anlattığına göre, o ve karısı Lysiane çocuğa isim koyabilmişlerdi; ya Juan Benet'in altı aylıkken ölen ilk kızının yazgısı, sararmış fotoğrafını kaç kez görmüşümdür evinde, artık annesi de babası da ölmüşken, onu, yani Eva'yı kim anımsar. Üç buçuk yaşındayken ölen ağabeyimin yazgısı nasıl olacaktı, adı Julian'ın'mış ya da kısacık ömründe annemle babam onu böyle çağırırlarmış, "onun annesiyle babası" ya da "annemizle babamız" dememem normal, bir kere kendisini tanımadım ve onun gerçeği benim gerçeğim değil, ondan bana öykülerden başka şey kalmadı, hiçbir anım yok, o da benim hakkımda asla hiçbir şey bilmedi. Ara sıra aklım ona kayıyor ve onu hep bir çocuk olarak düşünüyorum, çünkü başka şey olamadı, kismetine düşen en ileri yaşta ve portresinde donup kaldı, oysa benden altı yaş büyüktü, şimdi elli iki yaşını yeni doldurmuş olacaktı, hemen hemen Donat'a kismet olan yaş. Bir ağabey gibi yakınım olan biri varmış ve ben onu tanımadım, düşünmesi garip geliyor, oysa eğer hayatta kalsaydı çocukluğum boyunca hep bizimle birlikte olacaktı, hepimizin en büyüğü olacaktı, ben de üçüncü değil, dördüncü evlat olacaktım, onu algılayışım başkalarının aracılığıyla olmayacaktı, öbür kardeşlerim Miguel, Fernando ve Álvaro'yu algılayışım da aracılık yapan yok, işte öyle Miguel, Fernando ve Álvaro onlar, haklarında ne fazla bir görüşüm ne bilincim var, soluduğum hava gibiydiler, hâlâ da öyle. Julian'ın nasıl biri olacaktı, benden önce dünyaya gelen o tanıyamadığım ağabeyimle nasıl geçinecektim, bilemiyorum, aca-

ba benden altı yaş büyük olmanın verdiği güç ve deneyimle beni korur muydu yoksa tartaklar mıydı, ondan kalan tek imge asla büyümemiş, zamanında çok küçük olan, dolayısıyla kimseyi ne koruyabilecek ne tartaklayabilecek gibi görünen bir çocuk resmi olduğuna göre bunları hayal etmem bile olanaksız. Portresi her zaman babamın evinde durmuştur, şunu fark ediyorum ki hemen “annemle babamın evi” demedim, çünkü annem Lolita öleli yirmi yıl oldu, yani babam Julián o evde çok daha uzun süre oturdu ve en önemlisi, hâlâ oturmakta. O portreye biraz saygıyla bakılırdı, en azından biz çocuklar onun yerini zaptetmiş, hakkımız olmayan bir yere dalmışız gibi hissederdik kendimizi, annem de bazen gözlerini portreye diker, dalıp giderdi, üzüntüyle değil, canlanmış da ona bir şey söylemek ister gibi (düşlerinde onunla nice kez konuşmuş olmalı, düşlerde canlılarla ölülerin yeri aynı orandadır): Doğal bir dürtüydü, hem sanırım o dürtüyle o anıya hüznü olduğu vakitler sığınyordu, kendisine aksilik edemeyecek, kendisini üzemeyecek olan o çocukla huzur buluyordu. (Ya da belki haksız yere kendini borçlu hissediyordu, onu kurtaramadığından ötürü.) Boynunu dimdik tutarak portreye bakar, bir şarkı mırıldanırdı, annem sık sık şarkı mırıldanırdı, dalgın dalgın, özellikle de sokağa çıkmak üzere hazırlanırken. Şimdilerde tanıdığım kadınlar aynanın önünde süslenirken, başka bir odadan müzik çalarsam dans etmeye başlıyorlar. Günümüzde tüm kadınlar ilk fırsatta, ellerinden gelir gelmez dans ediyorlar, tecrübeyle sabit.

Portrede ağabeyim düşünceli bir çocuk olarak görülüyor. Dingin, koskocaman açılmış gözleriyle sanki dünyayı kendine düşenden daha çok anlanmış gibi. Sağ alt köşedeki sayılar iyi okunmuyor, yağlı boya tablonun Julianın artık hayatta değilken, bir fotoğrafa bakılarak yapılmış olması mümkün. Babama sorabilirim, tabii ki biliyordur ama ona telefon edip hatırlamaya zorlamaktan, hüznlendirmekten çekiniyorum; keyfi yerinde olmalı, ya ziyaretçisi vardır ya daktiloda bir yazı yazıyordur ya da Simenon’u, Dumas’ı ya da defalarca yeni baştan okuduğu Conan Doyle’u okuyordur, ya da Colin Dexter’ı, tam da Oxford’lu polisiye yazarı, müfettiş Morse kişisi ile kendisini pek eğlendiren son romancı. Yaşlıları daha fazla hüznlendirmemeli, zaten biraz hüznü olurlar, haliyle. Ama yine eminim ki 1977’den beri, yitirdiği karısını; 1949’dan beri, yitirdiği oğlunu düşünmediği gün olmuyordur. Galiba o çocuğu anlatan an-

nemden çok oydu ve birkaç yıl oluyor, anılarını kaleme alırken sade birkaç satırla andı onu. Belki öyle olmuştur, çocuk dünyayı kendine düşenden fazla anlamıştır da belki o yüzden ölmüştür, anlaşılıyor ki pek özel bir çocukmuş, gerçi insan artık var olmayan ve üzüntü vermemiş birini ne ölçüde idealleştirir, hiç bilinmez. Ve annemle babam bize özen gösterdikleri halde, biz kardeşler hep Julian'ın'ın bizden, dördümüzden de üstün olduğu duygusuna kapılmışızdır ve mesele etmeden kabullenirdik, zira ancak çok kötü ruhlu kimseler kıskanır ölülerini. Her neyse, alışılmış biri değilmiş, yeni doğan ve ondan iki yaş küçük kardeşimiz Miguel'i gördüğünde yaptığı ilk yorum öyle gösteriyor. Beşiğe yaklaşmış bakmış, çocuk ciddiyetiyle şöyle demiş: "Konuşmayı bilmiyor, belleği yok, dişleri de yok", aynen bu sırayla söylemiş. Sonradan benim de olan evde birlikte bulundukları bir buçuk yılda ona sevecen davrandığı anlaşılıyor; sabırlı ve iyi huyluymuş, çünkü ufaklık onun oyuncaklarını alıp kırıdığında, ağabeyi gülüyormuş, anneme diyormuş ki: "Bırak, kırsın. Biraz haydut ama iyi çocuk. Ben onu seviyorum." Böyle anlattılar.

Eski zamanlardan kalmış gibi görünen bazı oyuncaklar vardı, hatırlıyorum, aramızda bulunmayan o çocuğa aittiler, bizim oynamamıza hatta el bile sürmemize izin vermezlerdi (bu noktada kullandığım "biz" sözcüğüne onun dahil olmadığını, olamayacağını fark ediyorum, çünkü bizim hiç yanımızda olmadı, Miguel'in belleğinde de bir anısı kalmamış). Topu topu birkaç oyuncak, açık seçik görebildiğim yalnız çok güzel bir döner, büyüğü fener, hareketli resimler, birkaç kâğıttan şerit ya da renkli bobin arasından seçilebiliyordu, sonra yuvarlak kara kutu elle çevrilerek yüksek ayağı üstünde dönerken, yarıklardan figürlerin tekdüze hareketi seyrediliyordu, yani sinemanın tarih-öncesi. Hiç unutmuyorum, bir biniciyle atı vardı, ilkin tırısı kalkmış, ardından dört nala, derken yine tırıs, duruncaya ya da biraz açık bir şapka kutusuna benzeyen o kutu yeniden döndürülünceye değin. O birkaç oyuncak, eskimiş ve biraz sıkıcı da olsalar, bizim gözümüzde büyük değerleri vardı, az önce söylediğim nedenlerden dolayı saklanmışlardı herhalde, çünkü bizim kalıntılarımızın, yayılımlarımızın ve eşyalarımızın bizimle birlikte yok olmamaları kuraldır; o oyuncaklar neredeyse dokunulmaz kutsal kalıntılar gibi bir yana konulmuş sürgit kaldılar, nedeni kuşkusuz o iyi yürekli çocuk, küçük kardeşlerinin yitirilmiş oyuncaklarıyla oynamasından rahatsız

olur diye değil, biz onları kırıp dökmeyelim de öylece kalsınlar, kalsınlar, hep kalsınlar diye, birisi aramızdan ayrıldığında kişilerle nesneler arasındaki sürekli, sessiz aktarımın bilincine varırız, böylelikle nesneler onun yerine yaşar, sık sık bir süreklilik ipine dönüşen tanıklar, eğretilmeler, simgeler halini alırlar; işte o vakit içlerinde hayali, yarım kalmış ya da bozguna uğramış hayatları saklıyorlarmış gibi görünürler, ya da belki geçmişle bugünü hatta geleceği de uzlaştıran, aynı düzeye getiren tek şey nesnelerdir, eğer yok edilmemişlerse, varlıklarını zaman içinde sürdürürlerse. Nedeni de işte bizleri özlemeden yaşadıklarından dolayı değişmişleridir, o açıdan bize sadıktırlar.

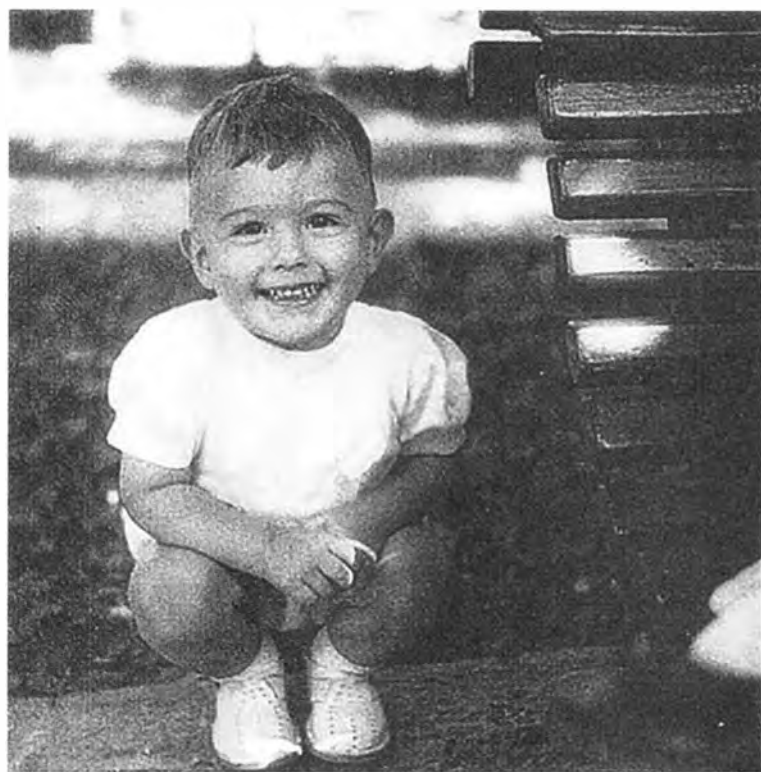
Julian'ın 11 Kasım 1945'te doğmuş, 1949'un 25 Haziranında ölmüş, yaz başlarında. Annemle babam o güne kadar onunla birlikte gittikleri yazlığa gitmekten vazgeçmişler, annem ağabeyim Fernando'ya hamileymiş, biraz yardımı olmuş olmalı, onu bir bekleyişe zorlamış. Ne olduğu bilinmiyor, belki bilinmesi çok da önemli değilmiş, bazı durumlarda sonuçlar öyle yıkıcıdır ki, nedenleri araştırmakta ayak diremek ancak sayrılıklı kafaların işidir, ya da hiç değilse eskiden öyle görülebiliyormuş, bizimki kadar soruşturucu olmayan çağlarda. Çocuğun sağlığı yerindeymiş, yalnızca biraz anjini varmış, çocuk doktoru ve doktor olan dayısı ve büyükbabası muayene etmişler, kaygılanmamışlar, annem, annesi, telaşlanmış, "yalnız Lolita'nın içinde kötü bir his vardı, bunalıyordu" diyor babam anılarında. Çocuğun sağlığı yerindeymiş ve apansızın, iki saat içinde ölüvermiş. "Bize böbrek üstünde yerleşmiş bir meningokok dediler, pek ender görülürmüş ve en azından o vakitler çaresi yoktu. Bilemiyorum." Böyle diyor babası, benim babam, *Una vida presente* [Hayatım Gözlerimin Önünde] adlı anılarının ilk bölümünde. Üç yıl, yedi buçuk ay, o çocuğun bu dünyada kaldığı süre, buralardan gelip geçtiği biliniyor, topu topu bugün hayatta olan birkaç kişi görmüş. Ağabeyim Miguel, onu tanıyabilen küçük kardeşi, bir buçuk yaşında mini mini bir haydut, onu her yanda arıyormuş: "Tintín, Tintín, Tintín?" diye çağırıyormuş emekleyerek; "ve sanki bizden hesap sorar gibiydi" diye yazıyor baba. Fakat Miguel anımsamıyor.

Ne anlamı var o hızlı geçişin ve o tasarımın, işte aynen benim gibi biri, aynı babadan ve aynı anneden, Covarrubias caddesinde beşimizin de doğduğu evde doğmuş, belleklerde kalan biri ve bir

isim konmuş, ilk söylediği sözler kayda geçmiş, çehresi bir portrede ve fotoğraflarda hâlâ görülebiliyor, biraz acayip olmasa da biraz utandırıcı bir şey galiba ve annem siyah saçları, bembeyaz teniyle, onun zavallı annesi: Beyhude bir çaba ve iz bırakmayan ya da ancak o adımları atmaya öğretken kişinin keskin belleğinde kalan mini mini adımlar, hatayı yapan ya da cüret eden, ancak kımıldamaya başlamış minicik ve sarışın bir çehre hayal etme çabasını gerçekleştirmiş anne; ve çocuk pahalı, gereksiz bir süs misali, buğu gibi yeryüzünün dışına üfleniveriyor, kendini kanıtlamasına bile izin verilmiyor, çünkü ne tarih ne çağ onu istiyor, ona gerek duyuyor, işe yaramaz eski zaman oyuncaklarından oluşan izini bırakmaktan başka varlığı yok (babamın bodrumunda o döner, büyüğü feneri aramalıyım). Annem ölürken, ayrı kaldıkları, ayrı öldükleri yirmi sekiz yılın sonunda nihayet gidip yeniden onun bakımını üstlenebileceğini düşünmüş olmalı, hem belki yakınında olduğunu bildiyse sabırsızlanmıştı da, inanç sahibi olmak ferahlatıcıdır herhalde, tanrısal ya da mistik bir umuttan ötürü değil, sevdiklerine yeniden kavuşma olanağından ötürü. Her neyse, farklı yaşlardaki bedenleri aynı mezarda yatıyor, gerçi ben kendilerinin bildiğini sanmıyorum, ama ben biliyorum, babam da biliyor ve kendisine ve gelecekteki daha ileri yaşına hâlâ yer kaldığını biliyor ya, bu da yeter.

O çocuk daha uzun yaşasaydı belki ben doğmazdım ya da aynı kişi olmazdım, ikisi de aynı kapıya çıkar. E, ben doğmasam ne olurdu, öyle erkenden silinip giden, dünyaya veda eden ağabeyim doğmasaydı ne olurduysa aynı şey olurdu, ne fark eder ki, sanki dünyanın cılız çarkı onu dönüşüne katacak güçten yoksunmuş, onun emellerini, sevgilerini ve üzüntülerini görecekti vakti yokmuş gibi ya da zaman onun yeni filizlenmeye başlayan iradesinden kurtulmakta acele ediyormuş da onu hayalete dönüştürerek, ters yanından yani karanlık yüzünden geçirip savuşturmuş gibi. Başka nice kimseler için vakti var, benim yaşamımı seyretmek için var, oysa onunkinin seyretmek için yok, sadece bir örnek bu. Hiç görmediğim ağabeyimin erişebildiği en ileri yaşa yakın bir fotoğrafıma bakıyorum –belki daha da küçüğüm, iki yaşından büyük görünmüyorum– ve birbirimize pek benzemiyoruz, Álvaro daha çok benziyordu, belki biraz yüz biçimi, belki bir aile benzerliği ama ben düşünceli görünmüyorum, gözlerim dingin ya da koskocaman

açılmış değil, dünyadan bir şey anlıyor gibi de değilim, bana düşenden de azını, çünkü anlamakta hep gecikirim. Yere çömelmişim, gülüyorum, gözlerim çekik, pek memnun olduğumdan gözlerimi neredeyse yummuş gibiyim. Julianın beni tanısaydı belki de uçuğun teki sayardı, yani ben o dünyadayken yani dünya onunla birlikte dönüyorken doğmuş olsaydım. Belki de benim için şöyle derdi anneme: “Bırak. Biraz kaçık, ama iyi biri.”

“Geçti, bitti gitti, geçti” derler anneler çocuklarına bir karabasanın, bir korkunun ya da kötü bir olayın ardından yatıştırma amacıyla, böylece içinde bulunulan ana ölçüsüz bir önem vermiş olurlar, sanki şunu ilan ederler: “Artık var olmayan şey, hiç olmamış demektir.” Belki o durumlarda anlaşılabilir, çocuklar yaşadıkları anı öyle güçlü, her saniyesi sonsuzmuş gibi, içermediği her şeyi dışlıyormuş gibi algırlar, dolayısıyla geçmiş ve gelecek de hep o anın içindedir; çocuklar o yüzden ufacık da olsa bir şeyin altüst olmasına ve bozgunlara o denli tahammülsüzdürler, öyle ya, içinde yaşadıkları andan ötesini görmez, hep öyle kalacak sanırlar; o yüzden acıktıklarında ya da çişleri gelince sabretmezler ve o kocaman aksiliği gidermek için bir kafeteryaya ya da eve kadar varmaktan başka çare yoksa öfkelenirler, her gecikmeyi –iki dakikalık da olsa– böyle yaşarlar, bir dakika, bir saat, bir gün nedir bilemezler, zaman denen şeyin ne olduğunu anlamazlar, işte öyle geçip gitmekten ibaret olduğunu, sonunda artık hatırlanamaz olana kadar geçip yitirildiğini kafaları almaz. O aynı sabırsızlığı ya da geçişi kavrayamayışı bazı kadınlar da da görmüşümdür, erkeklerde enderdir, onlar geleceği daha çok hesaba katıyor gibidirler, hatta kimileri zamanın yalnızca geçmek için var olduğunu bilirler.

Çocukluğumda sinemaya gittiğimizde ve film bana üzüntü verdiğinde ya da beni korkuttuğunda, hiç unutmuyorum, annemin yatıştırmak için kullandığı yöntem de geçmişe başvurmaktı, eğer öykü tarihsel bir ortamda geçiyorsa geçmişten, hayaliyse kurgudan dem vururdu. Çok küçükken Leslie Caron ile Mel Ferrer’in oynadıkları *Lili* filmi melankolik şarkısıyla beni pek hüzünlendirirdi, yine de birkaç kez görmüşümdür, sanırım *Safari* diye bir film de vardı, içime korku salardı, Mau Mau sürüleri bir kız çocuğunu öldürüyorlardı, suratı pek ifadesiz olan –bezginlik ifadesi hiç değişmezdi, ister öpüşürken, ister cenazede– Victor Mature’un kızıydı; *Zahrain*’den Kaçış ya da ona benzer adı olan bir film de hiç hoşuma gitmezdi, Yul Brynner oynuyordu, birtakım Arap terorist

çarşılarda ve sokaklarda insanları öldürüyordu, insana hiçbir yerde güvencede olamayacağını düşündürüyorlardı (nitekim teroristlerin amacı budur); sonra *Gizli Hat* diye bir film vardı, densiz bir dadı bizi onun metro hattı olduğunu söyleyip kandırarak götürmüştü, başlangıcında gangsterler bir adamı gökdelenin penceresinden aşağı atıyorlardı, adam yalvarıp yakarıyordu, filmin geri kalanında, hatta birkaç gün süreyle o sahneyi kafamdan silememiştim, ancak bu kadarını hatırlıyorum, ancak dört beş yaşlarındaydım. Ve o *Mau Mau* ya da *Zahrain* filmlerinde, benim gördüğüm şeyi unutamayışım ve hepsinin uydurma olduğuna beni inandırmanın güçlüğü karşısında ya da evlatlarına yalan söylemeyi istemediğinden annem ufkumuzu bulutlardan arıtmak için şöyle derdi: “Evet, böyle şeyler olurdu ama artık olmaz, o eskidendi.” (Hiç değilse tarihsel olaylarda yalan söylemiş olmamak için, Özgür Öğretim Kurumu’nun ruhu olmalıydı. Ama içinden hiç inanmadan söylüyor olmalıydı, bizim uzak sayılmayacak İç Savaşımız sırasında iki tarafın da nelelerine tanık olmuştu, Madrid’de on yedi yaşında bir erkek kardeşini tutuklayıp soğukkanlılıkla öldürmüşlerdi, bilmeden karakollarda aramaya gitmişti, bir cesetle karşılaşacağından korkuyordu, onu bulmuştu da ama cesedini bile değil, sadece cesedinin fotoğrafını, Emilio dayımın da ömrü uzun olmamıştı, Wilfrid Ewart’inkinin yarısı). Ben doğmadan önceymiş, benim için değişmez anlamı bu oluyordu, sanki dünyaya artık sakinleşmişken geldiğime inanmayı gereksinirmişim gibi. “Aaa, tamam” diye düşünüyordum ben anında ferahlayarak, yine de film sahnelerinin gücüyle gördüğüm, o ben doğmadan “önce” olanları kafamda evirip çevirmekten vazgeçmiyordum, geçmişte olan şeyler geri dönebilirdi, hem geçmişin nabızı hâlâ atıyor gibiydi, hâlâ da öyle geliyor, geçmiş giderek uzuyor. Başka durumlarda, *Lili* gibi, ne denli hayal ürünü olsalar ve mutlu sona varsalar da beni üzen filmlerde annem beyaz perdede acı çeken ve ölen aktörlerin aslında ne acı çektiklerini ne öldüklerini anlatmaya çalışırdı; çekim sona erince yataktan ya da yerden kalkacak, oynadıkları rollere hep birlikte gülecekler –hayatta kalanlar da ölenler de, iyiler de kötüler de, düşmanlar da dostlar da, imrenilecek bir toplu barışma– ya da memnun mutlu, akşam yemeğine

* Institución Libre de Enseñanza İspanya’da 1876-1939 arasında Kraus felsefesinden esinlenerek geliştirilmiş, Ortega y Gasset gibi aydınlarca desteklenmiş ilerici eğitim kurumu. (ç. n.)

gideceklerdi. Bu bizi fazla üzmekten kurtarıyordu, ama kişilere ve öyküye hüzünlenmekten kaçınmıyordum, temsili boyutun suçu, insan olaya katılır ve kolayca aklından çıkaramaz. Gerçeği kurgudan iyice ayırt etmeye o zaman başladım sanırım, aynı zamanda şunu da öğrendim: Her ne kadar ikisi birlikte yaşıyor ve birbirini dışlamıyorsa da, aynı zamanda birbirlerine karışmazlar ve her bir şey kendi alanında ilerler, üstelik her ikisi de güçlüdür. “Aptallık etme” derdi annem, benim karanlık salonda tanık olduğum olaylara hüzünlendiğimi ya da canımın sıkıldığını görünce, “Bunun gerçek olmadığını görmüyor musun?” ya da “Bunun artık bir daha olamayacağını görmüyor musun?” Herhalde böyle derken tahtaya vuruyor ya da içinden dua ediyor olmalıydı.

Yalnız her şeyin yeniden olabileceği değil mesele; yoksa aslında hiçbir şey geçip gitmedi ve yitirilmedi mi, onu bilmiyorum, zaman oluyor, tüm dünlerin hepten yok olmaya direnirmişçesine toprağın altında nabızlarının attığı duygusuna kapılıyorum, bilinen ve bilinmeyen, anlatılan ve susulan şeylerin, kayda geçen ve asla bilinmeyen, ya da tanığı olmayan ya da gizlenmiş bulunan şeylerin devasa yığını, sözcüklerin ve olayların, tutkuların, cina-yetlerin, haksızlıkların, korkuların ve kahkahaların, emellerin ve coşkuların yığını, en çok da düşüncelerin, başkalarının yerini alıp zapteden kuşaklar arasında, onların birbirlerine en çok aktardıkları şey düşüncedir, en uzun ömürlü olan, ancak değişen ve asla sonuçlanmayan şeydir o, buralarda gezinmiş sonsuz sayıda erkeğin ve kadının gömülü ya da serpili bulundukları ince toprak katmanının altında sürekli bir kaynama misali; onların çoğu, zamanın çoğunu edilgen ya da oyalayıcı ve en sıradan düşüncelere vermişlerdi ama dünyanın tembel, cılız çarkını birazcık dürtükleyen en dinç kişiler de yine onların arasındadır, arzular ve dalavereler, beklentiler ve hınçlar, inançlar ve kuruntular, tasarlanmış intikamlar ve buluşmalarına geç kalan reddedilmiş aşklar, kavuşulmamış sevdalar, her biri kendi bireysel düşüncelerinin eşliğinde, dünyaya yeni ayak basarak onları tekrarlayan her kişi, eşsizmiş gibi hisseder onları. Ama bundan ibaret değil. Yaşanılan güne atfedilen üstünlük annelerin yavrularının kafasına teselli ya da aldatmaca olarak soktukları o fikre dayanır, “Artık var olmayan şey, hiç var olmamıştır”; oysa daha çok bunun tersi mi olur diye düşünülebilir, yani olmuş olan şey o yüzden, olmuş olduğundan ötürü, sonsuza kadar olmayı sürdürür

diye, salt olayların ve sözlerin hiç arkası kesilmeyen toplamına eklenip kalmak için bile olsa; zaten hiç kimse onların hesabını tutma zahmetine girmez, hem belki de yalnızca o kaynamaya biraz daha fazla kor, daha fazla ateş eklemek için, düşünülmüş ve enfeksiyon gibi yayılmış düşüncelerin durmadan artan kaynamasına, kendini öldüren Middleton'ın belirttiği “dayanılmaz kötülük” onlarla beslenmiştir. Bir şeyin sona ermesi hepten silinmesi için yeterli bir güç ya da nedenmiş gibi görünmüyor, etkileri o kadar da değil, hele ataleti hiç değil, ağabeyim Julian'ın'ın büyüğü feneri gibi durmuş, fakat kara kutusu direğinin tepesinde bir daha, bir daha çevrilebilir, ta durana kadar, durunca da yeniden işletilebilir, yarıklardan atla binicisinin dört nala, sonra tırısı, dört nala, tırısı kalktığı seyredilebilir. Her şey çok fazla sürer ya da hiçbir şeye son vermenin yolu yoktur, sona eren her şey bir sonrakine besin olur, ya da hiç beklenmeyen, uzak bir şeye, belki de o yüzden kendimizi öyle paralarız, annelerin, “Geçti, bitti gitti, geçti” diye sağladıkları anlık çözümün gerçeklikten uzak olduğunu hissederiz de ondan. İşin doğrusu hiçbir şeyin geçmediği, hiçbir şey geçmiyor, gitmiyor; hiçbir şey geçmiyor, bazen uyku tutmadığında ya da artık uyanmışken meydana yahut caddeyi seyredirim, erken kalkmış kadınlar ve erkekler gözlerinde hâlâ gecenin karanlığı, bedenlerinde terli ya da temiz, paylaşılmış ya da ayrı çarşafaların izi vardır. Ya da şu anda şu adam gerçekten uykusu olduğundan çok, kuralı gereği o çarşafalara doğru ilerliyor, kravatının düğümü gevşemiş, kirli sakalı mavimsi, belki de dünden beri hiç yatağına girmemiş. Bu kadar erken ya da bu kadar geç otobüs beklemesi belki de taksiye binecek parası bile kalmadığındandır, hâlâ onun içinden çıktığı ya da sıyrılamadığı geceden kalmış sokak lambalarına bakıyor, aklında hâlâ toreroların teklifli ve ciddi poker partisinde harcadığı uzun saatler var ama talihin nasıl davranacağı hiç bilinmez, işaretler verdiği ya da direndiği zamanlarda bile, hele onu evde, onun çabalarından habersiz, kendi neden olduğu korkulardan büsbütün habersiz, uykuda bekleyen kadını elinde tutmak için para edinmek gerektiğinde. Adam sokak lambalarına bakıyor, şafak sökmekte, yel esintileri ensesine vuruyor, saçlarını havalandırıyor, bir müzisyene benziyor, ışıkların devir teslimi sona erdiğinde, bitmek bilmeyen bu geceyi karabasan düzeyine indirmeye yeteceğini sanmıyor, kumar borcunu ödeyecek parayı bulabilmek için kırk sekiz saat süresi

var, parayı buluşturamayacağı kesin, işin kötüsü torerolar değil, onlar kayıtsızmış gibi davranırlar, ama borcu onların çevresindekilerden, dalkavuklardan ve vekillerinden aldı, sanatçıyı sömüren kişi sömürücülerin en pervasızıdır, çünkü kendisinde hak bulur ya da belki zahmetinin karşılığı sayar. Sokak lambalarına bakıyor adam ve düşünüyor: Belki de karnına bir bıçak saplasalar, gitmek isteyip de belki acıdığından, belki henüz tutunacak yeni bir dal bulamadığından ötürü ayak sürüyen kadını alıkoyabilmek için verdiği mücadeleyi terk etmenin en kolay yolu olur bu, zaman meselesi; acıma duygusu çabucak geçer, yerini öfkeye bırakır, o da hakkını faiziyle alır, tutamaklar her yanda bulunur, sadece zaman meselesi, kadının onları görmesi ya da yoklaması yetecektir, ya da o kişileri uzun süredir kırmızı bir bez parçası sallayarak çağıran kadını fark etmeleridir, elini uzatacak, tutunacaktır. Zaman meselesidir ve bıçak darbesi belirliyor o zamanı; işte o vakit sessizlik ve ışığı söndürür, sonra söndürür ışığı. Kadın sokak lambalarına bakıyor ve bir eşarpla rüzgârdan korunmaya çabılıyor, bu görüntü şimdilerde pek kalmadı, eski zaman işi, belki o yüzden eşarblı kullanmaya alışkın değil, düğümlemeyi beceremeyip vazgeçiyor, saçları flama misali savruluyor. Bu kadın gecedен sıyrılmış, yatağından çıkmış ve orada hâlâ uyumakta olan delikanlıyı kaygıyla düşünüyor, delikanlı hiç lafını etmiyor, ama onun evinde kaldığından beri çok fazla sabahı yatakta geçirdi, kadın çalışırken o eve girip çıkıyor, canının istediği vakit açıklama yapmadan dönüyor, yine gidiyor, pansiyonda kalan, birlikte yaşamayan, soru sormayan, bir şey anlatmayan biri o ve ancak geceleyin, çok geç bir saatte karanlıkta yatağa süzülüyor, doyurulmak isteyen bir hayvan –ya da beklemeye tahammülü olmayan bir çocuk gibi–, geceliğini bir çekişte çıkarıyor ve çarşafı teriyle ıslatıyor, kadının dinlenme süresini elinden alıyor, onun uykusunu dağıtıp kendisi uyuyor. Kadın geceleri hemen hemen uykusuz geçiriyor, karanlıkta olup biten şeyi düşünüyor ve soruyor kendi kendine, acaba bu kez sonuncusu muydu diye, sabahleyin düşüncelerinin yorgunluğuyla çıkıyor sokağa, dış dünyada uzun saatler geçirdikten sonra eve döndüğünde onun hâlâ orada olmasından da korkuyor, olmamasından da, ikisinden de aynı oranda korkuyor; ve ona kalsın ya da gitsin demeyi bile denemedi, çünkü cesaretini toplayıp birini ya da öbürünü söylese sözünü dinlemesinden de dinlememesinden de korkuyor. Ve ne yapacağını bilmediğinden ve

hiçbir şey yapmadığından, yalnızca ayazda otobüsü bekliyor, sokak lambalarını seyrediyor, sokak lambaları kendilerini hiçe sayarak yükselen güneşin ışığına direniyor, iki ışığın birlikte var olduğu, birbirini dışlamadığı, ama birbirine karışmadığı süre bu, gerçekte kurgunun da karışmadığı gibi; hem burada asla “Geçti, bitti gitti, geçti” denemez, avutmak ya da aldatmak için bile; çünkü hiçbir şey gerçekten olmamıştır, küçük aptal ve böylece gerçek olmayan alanda her şey geçmeyi ve yine geçmeyi sürdürecektir, orada ışık şimdi sönmez, sonra da sönmez, belki de hiç sönmez.

Bir yayıncı bir yazarı yıkmak ya da ona azap vermek isteyip de pısırik olduğundan dolayı bunu açıkça yapamadığı vakit işi öyle kolaydır ki, buna karar vermesi ya da bununla uğraşması handiyse ayıptır. *Moby Dick* kendi türünün başyapıtlarından biridir; ama New York'lu yayıncı Harper & Brothers, yazarı Herman Melville'i, romanın satışının başlangıçta düşkırıklığı uyandırması ve ülkesindeki anlayışsız ya da övgüyü esirgeyen eleştirmenler yüzünden, açıkça söylemeksizin başından atmak istemişti (yapıt İngiltere'de daha iyi karşılanmıştı). O yüzden Melville yeni yapıtı *Pierre, or the Ambiguities*'i teslim ettiğinde, Harper kardeşler pek ödleğe bir formüle başvurmuşlardı: Metni geri çevirmemişler, ama masanın üstüne kabulü imkânsız bir sözleşme koymuşlardı, daha önceki sözleşmelerine (daha önce Melville'in *Omoo*, *Mardi*, *Redburn* ve *White-Jacket* romanlarını basmışlardı) kıyasla en küçültücü yeniliği, alışılmış yüzdenin yarısından azının önerilmesiydi, yani basım masrafları çıkarıldıktan sonra dolar başına her zamanki elli sent yerine yirmi sent, o da ancak bin yüz doksan nüsha sattıktan sonra olacaktı. Melville düşünmek için iki gün süre istedi ve Harper'lar açısından açıklanması olanaksız (kuşkusuz onları düşkırıklığına uğratan) bir davranışla o nekesçe öneriyi kabul etti, nedeni tam olarak belli değildi. Yine de romanın kesin teslimini erteledi, yeni baştan ele aldı, biraz iğreti kaçan üç bölüm ekledi, orada geçimini çıkarmak zorunda bulunduğu edebiyat âleminin acı bir yergisini yapmıştı, böylece yayıncıları ve yapıtını yerin dibine batıran eleştirmenlerle, özellikle de Duyckinck adında biriyle kurgusal düzlemde hesaplaşmış oldu. O bölümler, parlak kesitler içermelerine karşın, romanı bozdu, hatta yakın zamanlarda *Pierre*'in öç alma ya da küçültme amacıyla kaleme alınan bölümleri çıkartılmış baskıları yapıldı. Harper'lar beklediklerinden daha geniş bir yapıtla karşılaştınca, fiyatını başlangıçta öngörülen bir dolardan 1.25 dolara çıkardılar, Melville'in yüzdesi de kitap başına yirmi beş sente yükseldi, demek oluyor ki sonuçta sözleşmedeki sefil ücreti korudular.

Öngörülebileceği ve korkulacağı gibi, *Pierre*, *Moby Dick*'ten de daha anlayışsızca ve vicdansızca eleştiriler aldı (Duykinck yerin dibine batırdı ama yapıtta kendi portresini tanımazlıktan gelerek: Alçakça bir davranış, hiçbir şey yazmaması gerekirdi), o arada söyleyelim, H kardeşler yapıtı ilk saldırılardan sonra desteklemedikleri, korumadıkları gibi, kendi dergileri *Harper's New Monthly Magazine*'de yersiz, üstü örtülü kınamalarda da bulundular, yayıncı olarak bu kötü davranışları da tarihe kaydedildi, öyle ya, görevleri yazarlarını ve kitabını korumaktı. Böylece o talihsiz *Pierre*, Melville'in roman-cılığının inişe geçişinin başlangıcı oldu, o türde bir daha önceki başarılı çalışmalarıyla kıyaslanabilecek bir yapıt yayımlamadı, yine de *Bartleby* ve *Billy Budd* gibi, edebiyat tarihinin en nitelikli öykülerinden bazılarını yazdı, ikincisi ancak ölümünden sonra, kısa süre önce tamamladığı ve son kez gözden geçirmedeği haliyle, çünkü *Moby Dick*'in basımından sonra kırk cefalı yıl daha yaşamıştı.

Aramızdaki sonsuz nitelik farkına karşın, ben yüce Herman Melville'den bir bakıma daha büyük bir küçümsemeyle karşılaştım; çünkü *Tüm Ruhlar*'ı zamanında yayımlayan ve benim o vakitki saflığımdan, saygımdan ve dostluğumdan yararlanarak imzalattığı, kendisine aslan payını sağlayan bir sözleşmeyi ileri sürerek, bugün arzum dışında haklarını hâlâ elinde tutan yayıncıya teslim ettiğimde, H kardeşlerin Bay M'ye (aman Tanrım, bu baş harfler) *Pierre* için yaptıklarından daha bile aşağılayıcı bir önerileri oldu; öyle, çünkü ondan önceki romanım *Duygusal Adam* İspanya'da ve Fransa'da genellikle iyi eleştiriler almış, zamanında bana verilen avansı bol bol karşılayan satış rakamlarına ulaşmıştı ve adını bu sayfalarda anmayı istemediğim o yayıncıya azımsanamayacak kâr bırakmıştı. Hesabım gelir hanesindeydi, *Duygusal Adam*'ın üstünden neredeyse üç yıl geçmişti, *Tüm Ruhlar* ondan seksen sayfa daha uzundu, dolayısıyla satış fiyatı daha yüksek olacaktı, buna karşılık söz konusu yayıncı avans olarak önceki kitabımdan yüzde yirmi beş eksik verdi. O anda bunu kendisinin dillere destan cimriliğine ve işini derebeyi kafasıyla yürütmesine verdim, onların herhalde etkileri olmuştur; fakat şimdi, daha sonraki birtakım rezilce nekeslik olaylarının ışığında ve yeni görüş açımdan baktığımda, benim vakamın Herman Melville'inkinden pek farklı olduğunu da, bana daha iyi davranıldığını da düşünemiyorum (balinanın yaratıcısına yapılane bir haksızlık daha eklemek olurdu), hele o aşağılayıcı öneri

yetmemiş gibi, yayıncının en yetenekli çalışanlarından birine, bana yönelik uzun bir mektup yazdırdığı eklenirse; mektupta romanıma her türlü itiraz ileri sürülüyordu –esinleyen ve yöneltten patronuydu, çünkü zaten telefonda birtakım havada kalan, bilmecemsi birtakım itirazlarda bulunmuştu, söz sanatından nasibini almamış biriydi–, eleştirileri fikrimce kötü niyetli olduğu kadar da aptalcaydı. Mektubu bizzat yazmayışı, karakterinin çetinliğinden ve pusuya yatma, siper gerisine gizlenme eğiliminden ötürü olmalıydı, bir de, tersini göstermeye çabaladığı halde, aydından çok daha fazla dükkâncıya yakın oluşundan dolayı, akıl yürütme ve kanıt ileri sürme vakti geldiğinde kendini rahat hissetmiyordu (sözün kısası, öyle becerilerden yoksundu), kafasızlığa ve sinsiliğe sığınmıyordu. O vakitki yaşıma göre gecikmeli bir saflıkla, itirazlarını düşünce ürünü ve gerçek saydım, hatta içlerinden birine uydum da; öbürlerini zorlama ve hatalı sayarak bir yana ittim, kitaplarımın kuşkusuz var olan kusurlarını yok saymaya ya da yadsımaya en uygun kimse ben değilim. Ve bir ilişkimin bir dostla, hatta babacan biriyle –aman Tanrım– olduğunu sanarak yayıncıya, “Sadece öneren siz olduğunuz için” üç yıl önceki, seksen sayfa daha kısa olan romanıma verilmiş avansı kabul edebileceğimi ama daha azına razı olmadığımı yazdım. Derebeyi kafasıyla bunu itaatsizlik ve saygısızlık saymış olmalı, nankörce bir isyan olarak gördüğü kuşkusuz. Farkına varmadığım şey, asıl niyetinin beni başından savmak, daha doğrusu yazar olarak kendime güvenimi sarsmak olmasıydı, böylece Melville gibi, sonunda aslan payını kendine alan o kabul edilmez koşulları ben de kabul ettim (düşkırıklığına uğramış olmalı, oysa benim payım Moby Dick’in yaratıcısını bir zıpkın gibi yaralayan yüzde elli, hatta yüzde yirmi bile değildi, günümüzün alışılmış, gülünç yüzde onuydu); ve daha sonraki yapıtlarımda birkaç kez kabul ettim, hem öyle kaygı verici bir güvenle ki, varılabilecek tek sonuç o vakitler safdilin ya da enayinin şahı olmamdı, bilmem hâlâ öyle miyim. O yüzden aradan zaman geçmişken şu sonucu çıkarmak durumundayım: Yayıncısı *Tüm Ruhlar*’ı beğenmemiş, zayıf bir yapıt saymıştı, dişini sıkarak ve ne olur ne olmaz diye basmıştı, yine de şimdi onu elinden bıraktırmanın ve Ortaçağdan kalma pençesinin baskısından kurtarmanın yolu yok, tüm kitaplarım o sirke tadındaki yayınevi damgasının altında inim inim inliyorlar (gözümden uzaklaştıracığım günü sabırsızlıkla bekliyorum).

Buna karşın, hiç hak etmese de, roman fena kabul görmedi, gerçi beş para etmez, hatta gelmiş geçmiş yapıtların en berbadı diye niteleyenler de çıkmadı değil ki, o da bir hüner sayılır. Her neyse, dokuz dile çevrildi ve bugüne kadar çeşitli basımlar ve dillerde yüz kırk bin dolayında satmış olmalı ve yayıncı o nüshaların her birinden kendi yağlı ballı aslan payını aldı –kuşkusuz dişini sıkarak, ne olur ne olmaz diye–, ancak yakın zamanlarda bazı istisnalar oldu (bu sayıları ondan alıyorum zaten: İnsan başka nereden bilgi edinebilir ki). Fakat Herman Melville gibi bir ustadan, inişe geçtiği zamanlarında bile insanın öğrenecekleri oluyor, burada adıyla soyadıyla anılmayı bile hak etmeyen birini uzun uzadıya konu ederek bir metni daha fazla bozma tehlikesine girmeye değmez. Çıkardığı olaylar, ihmalleri ve düzenbazlıkları beni ve kitaplarımı ne denli etkilerse etkilesin, bu ticarethane sahibine Harper kardeşlere ayrılandan daha çok yer verilmesi anlamsız olur, sonuçta onlar gerçekten yayıncıydılar ve edebiyat düzleminde hakkaniyetli de olabilirlerdi. Bu öbür H'ye değinmek bile bu sayfalara gölge düşürür, kirletir, beni bulanık, hınçlı, lafazanlığa yatkın biri gibi gösterir; her şey bir yana, onunla 19. yüzyıl H'leri arasında, en azından o vakitki zavallı Bay M ile şimdi burada bunları anlatan öbür M arasında olan mesafe bulunuyor.

Yine de, sefilliğin içinde gülünç ve yararlanılabilecek bazı noktalar hiç eksik olmaz, “sirke tadında” nitelemesini kullanışım sadece titiz davranmak ve gerçeği aynen yansıtmak kaygısından. Yayınevine bazen uğrayan kimi ziyaretçilerden yakın zamanlarda öğrendiğime göre (ama şaka diye söylemiş de olabilirler), tüm bölümlerde kimi günler şiddetli, kalıcı ve pek nahoş bir koku duyuluyormuş. Çalışanlara kokunun nereden geldiği sorulduğunda, anlaşılıyor ki şu açıklamayı vermekte beis görmemişler: Patron ile geveze karısı mobilyaların ve rafların dibine, yarı gizleyerek ve pasaklı bir kaçığın ya da büyü yapan bir efsuncunun öğütlerine harfiyen uyarak, içlerinde tuz ve sirke bulunan birkaç minik kâse ve tabak yerleştirmişlermiş. Ziyaretçiler hayretlere düşmüşler (aralarında yabancılar da varmış, onlar büsbütün ağzı açık kalmışlar) amaç benim ya da Havanalı büyükanne (hayatta tanıdığım en iyiliksever ve güleryüzlü kadındı) şirketlerine yönelteceğimi varsaydıkları kara büyüü savuşturmakmış –öyle görünüyor ki benim her başarımla, aldığım her ödül orada dişlerimi gıcırdatarak yaptığım bir

lanetleme ve felaket gibi algılanıyormuş—. Eğer tüm bunlar doğru ise, belirleyemediğim nokta, o kaplarda bulunan Şeyin nasıl bir görünümü olduğuydu: Kirli beyaz renkte bir ıslak tutkal mı yoksa tuzun içinde erimiŖ, görünmez,  iŖimt rak bir sıvı mı, yoksa –kaba tuzsa– taneler halinde yüzeyde mi kalıyordu. Her nasıl idiyse ve her hal k rda berbat bir koku salan iğrenç bir Şey. Hakikaten pek akılcı, sağlam mantık yürüten, sağlıklı kimseler söz konusu; kesinlikle ilkel, efsuncu meraklısı, kargaŖa yaratıcısı değiller. O sıvılar artık kaldırılmıŖ da  alıŖanlar, ziyaretçiler ve yazarlar ferahlamıŖlar mı bilmiyorum; öyle ya, hiç de tadı tuzu yerinde olmayan, daha çok sirke tadı veren Şu son zamanlarda hiçbir etkisi olmadığı görüldü, o kadar ki yayınevi artık fazlasıyla uğursuz bir kelime oyunuyla tanınmaya baŖlamıŖ bulunuyor. Ve doğruya doğru, sanırım böylesi de fazla olur artık.

Romanı yurtdışında daha sevimli, düzgün ve dengeli yayınevleri kabul ettiler, gerçi hep ufak tefek değişiklikler yapıldı ya da küçük bir engel ortaya çıktı, bereket birinciler kabul gördü, ikinciler aşıldı. Bu bağlamda, Rivages yayınevinde Gilles Barbedette, dört dörtlük ve coşkulu bir yayıncıydı, Nabokov hakkında bilmediği şey yoktu, ağır gelişimli, öldürücü virüs onu daha otuz altı yaşındayken insafsızca aramızdan alalı altı yıl geçti ve kendisini pek çok özölüyorum; romanın başlığı Fransızcaya aynen *Toutes les âmes* olarak çevrildiğinde, o dilde iyi kaçmadığını düşündü, nitekim İspanyolca “ánima” ve “alma” sözcüklerine karşılık gelen, daha az laik olan, bütün daha kötü anlamları birincisine yüklemeye olanak veren iki ayrı sözcük bulunmuyor; başlığı *Le Roman d'Oxford* olarak değiştirmeye karar verdim, o da onayladı, zaten romanı yazdığım sıralarda böyle anıyordum, Eric Southworth ve Daniella Pittarello ile yazışmalarım ya da konuşmalarım, daha başından kafamda tasarladıklarım haberi olan kimseler yalnız o ikisiydi (nitekim metnin büyük bölümünü Venedik'te Daniella P'nin San Rocco Okulu'nun arkasına ve kanala yani Rio delle Muneghette'ye bakan evinde kaleme almıştım). Böyle adlandırıyordum, “Oxford Romanı” diye, bir gün, ardından bir gün daha, ikinci kattan aşağıya inip de Daniella'ya ciddi bir ses ve dudaklarımda kırık bir gülümsemeyle, “Non so come continuare” dediğimde, o “Dai, dai” diye yanıtlıyordu. Ve romanı tamamladıktan sonra bir süre öyle adlandırmayı sürdürdüm, hat-ta elyazmasını değerlendirsınler ve ardından küçümsesinler diye Sirkeci & Tuzcu yayınevine teslim ettiğimde, kapağında yalnızca iğreti başlık olarak O. R. vardı, asıl adını ancak şair Álvaro Pombo bir gece, metni okumadan bana otoriter bir edayla şöyle deyince aldı: “Oxford'da geçen bir roman, içeriği ne olursa olsun, adı mutlaka *Tüm Ruhlar* olmalı.” Sözü dinledim. O vakitler kendisiyle sık sık görüşürdük, şimdilerde hemen hiç görüşmez olduk.

* - Nasıl sürdüreyim, bilmiyorum. -Haydi, haydi (ç. n.)

Almanya’da kitabın sözleşmesini yapan Münih’in Piper yayınevi o başlığı da tutmadı, ve seviyesiz bir alt başlık ekledi, Almanca bilmediğimden zamanında romanı ne ölçüde aşağıladığını değerlendiremedim: *Alle Seelen oder die Irren von Oxford*, görüldüğüne göre *Tüm Ruhlar ya da Oxford Çılgınları* demekmiş (karşılığının İspanyolcadaki büsbütün korkunç ve kepaze, yani “chavetas” ya da “chiflados”” olmadığına inanmak istiyorum; daha önce tüm değişiklikleri kabul ettiğimi söylediğimde demek titiz davranmamışım). Bereket, Stuttgart’taki Klett-Cotta yayınevinin yaptığı sonraki basımda kitap daha sade ve o denli kaçık olmayan adına kavuştu.

İngiltere’ye gelince, sorunlar orada farklı oldu, Harvill yayınevinin –o vakitler dev Collins grubunun parçasıydı, şimdi başlangıçta olduğu gibi bağımsız ve yeniden eski The Harvill Press adını taşıyor– gözüpek ve kararlı yöneticisi Christopher MacLehose romanı satın aldıklarını kesin olarak bildirdi; ama sözleşme bir türlü gelmiyordu, tedirgin oluyordum. Neden sonra, sabırsızlanarak, soruşturmaya cesaret ettim; öyle ya, vaktiyle hayli çetin birkaç roman çevirmiştım İngilizceden (ilki kırsal-betimleyiciydi ama neyse ki tavukçuluğu konu almıyordu); şimdi kendi kitaplarımdan birinin bu dile aktarılmasının beni ne denli mutlu ettiğini hayal etmek zor değil; ve garip bir yanıt aldım: Harvill o büyük şirketin avukatlarının “yasal yetkilendirmeyi” yapmalarını beklemekteymiş, “bir roman à clef olduğundan” kesin sözleşmeye izin vermeden önce metni titizce inceliyorlarmış, yayınevi ileride bir dava açılması tehlikesini göze alamazmış. Henüz tanımadığım MacLehose’un deyişiyle, kitabımda “maksatlı yahut istekdişi” herhangi bir suç unsuru bulunmadığından emin olmaları gerekiyormuş. Böylece bir kez daha gerçeğin, romanı kendi çerçevesine sürüklemek için nasıl savaştığına tanık oldum ve 23 Şubat 1990 tarihli mektubumla Harville’e *Tüm Ruhlar*’ın katiyen bir roman à clef olmadığını, özyaşamsal da olmadığını, salt bir roman, kurgusal bir yapıt olduğunu bildirme zorunluğunu hissettim; ne Oxford Üniversitesi İspanyolca Bölümü’nün herhangi bir üyesinin ne hayatta ya da ölmüş başka herhangi bir gerçek şahsın bire bir portresini içeriyordu, yalnız John Gawsworth istisnaydı, o da bir kez kitaptaki kişilerin en kurgusalı ve en zararsızı sayılmıştı; “kısacası bazı kişiler birden

** Zevzek, tozutmuş (ç. n.)

fazla kişiden esinlenilmiş ve –esas olarak– benim kendi kafamdan çıkma, düşgücümün ürünü özellikler taşıyorlardı”; “romanda anlatılan durumlar ve olaylar gerçek değil, zaten pek azı gerçek olarak sunuluyor. Örneğin, Alec Dewar’ın bir Rus baleti sorguya çektiği sahne sadece anlatıcının hayalinin ürünü, zaten öyle sunuluyor. Kiptaktikilerin çoğu o anlatıcının kendi varsayımları ya da tasarımları, yazar da –elbette ki– onunla özdeşleştirilemez, öyle ya, örneğin ben bekâрім, çocuğum yok”; şöyle ekliyordum: “Tabii ki tüm bunlar, okurların kitaptaki bazı kişilerde gerçek şahısları gördüklerini ya da onları tanıdıklarını *sanmalarını* mutlaka önleyemez ama bundan nasıl kaçınılabileceğini de bilemiyorum. Bildiğiniz gibi, insanlar romanlarda genellikle olduğundan çok daha fazla özyaşamsal unsur bulunduğunu düşünme eğilimindedirler”; bir dava açılması ihtimaline karşı (zayıf) bir mantık yürütme cesaretini gösteriyordum: “Son bir husus, fikrimce İspanyolca Bölümü’nün herhangi bir üyesinin bu romandan dolayı bana ya da Collins Harvill’e dava açmaya kalkışacağını hiç sanmam. İspanyolca uzmanlarının (yani ömürlerini İspanyol edebiyatını incelemeye ve yaymaya adanmış kimselerin) bu İspanyolca romana saldırıda bulunmaları ya da İngilizce yayımlanmasını engellemeleri gülünç olur, hatta skandal sayılır. Ian Michael’a danışmalarını da öneriyordum, kendisi özel bir mektubunda gerçek kişileri anlatan bir roman sayılmayacağını haklı olarak belirtmişti, üstelik bizzat bölüm başkanı sıfatıyla ayırt edecek ve bilebilecek konumdaydı. (Aynı mektupta yaptığı şakaya değinmekten sakındım: Meslektaşlarını roman kişilerinin adlarıyla anıyormuş.) Christopher MacLehose yanıtında açıklama ve belirtmelerime teşekkür ediyordu, kuşkusuz kitabın yolunun açılmasına yardımları olurmuş, bununla birlikte “yasal durumu” değiştirmiyorlarmış, o nedenle Ian Michael’ın yanıtını beklemeyi yeğliyormuş, kendisine zaten danışmıştı.

Ian Michael’ı derhal telefonla aradığım –gerekliyorsa ikna etmek için– kolaylıkla tahmin edilebilir ve şunu teşekkürlerimle belirtmeliyim ki, o anda kendisinden istenmiş olan uygun raporunun karşılığında benden bir şeyler ya da bir avanta –San Isidro boğa güreşleri için bir abonman, ileride yazacağım bir romanda seçkin bir rol, Madrid’in suç oranı en yüksek mahallelerinde rehberli bir gezinti, rakibi bir profesöre basında amansızca bir saldırı– isteme fırsatı bulduğu halde, o yola sapmadı. Bir kez daha bende bıraktığı

izlenim, bu kitaba ilişkin her şeyin ona rutin yaşantısından keyifli bir uzaklaşma, dolayısıyla büyük bir eğlence sağladığıydı. Yine de karşılığında benden bir şey istememekle birlikte –bu onun niyetinin iyiliğini gösterir–, durumdan yararlanmazlık etmedi –bu da onun hınzırlığını gösterir ama onun yerinde kim olsa yapardı–, bir süre beni korkutup telaşlandırdı. Britanya’nın itibar zedeleme ya da yayın yoluyla hakaret suçlarıyla ilgili yasaları, ülkenin tüm yasaları gibi, fazlasıyla içtihadla bağlymış ve o yüzden fazlasıyla geniş kapsamlı ve belirsizmiş, dolayısıyla insan kendini asla güvencede hissedemezmiş. O nedenle birinin yakınlarının –örneğin bir profesörün öğrencileri ya da çalışma arkadaşları– onun romandaki bir kişiyle “nefrete, küçümsemeye, itibarsızlaştırmaya ya da alay etmeye” yol açabilecek biçimde özdeşleştirildiğini sanması, gerçek şahsın yazara ve yayınevine karşı mahkemeye gitmesine ve ilk elde soruşturma açılmasına yeter de artarmış bile. “Tamam da yazarın yazdığına değil, okurların okuyuşuna bağlı olduğuna göre, bu nasıl engellenebilir? Herhangi delinin teki canı ne istiyorsa onu sanabilir, öyle değil mi?” Şiirsel telgrafıyla yardımcım olmayı öneren, bana telefonla buyruklar veren ve bir kâhya ya da bir asansörle özdeşleştirildiğini sanan o kadını hatırladım. “Engellenemez” dedi Ian Michael, ülkesinin yasalarının özelliğiyle gururlanarak, “Yapacak hiçbir şey yok.” “O halde?” dedim ben, kitabımın İngiltere’de sonsuza kadar yasaklanacağını öngörüyordum. Ve üsteledim: “Keyfi özdeşleştirmenin nefret ya da alay uyandırdığını nasıl kesin olarak bilebiliriz? Nasıl olur, anlayamıyorum.” “Kesinkes bilinemez, zira özellikle zarar gören kişinin algılamasına bağlıdır” oldu Ian’ın yanıtı, ardından gururla ekledi: “Yapacak hiçbir şey yok.” “Zarar gören kişi” lafı hiç hoşuma gitmedi. “O halde?” diye sordum yeniden, artık umuttan çok merakla. “O halde Oxford okurlarının roman kişilerinde tanıdıklarını sandıkları, dolayısıyla nefret, güvensizlik, alay ya da küçümseme hissedebilecek o meslektaşların, sana karşı, yani kendilerine zarar veren kişiye karşı sahiden dava açma ihtimalinin bulunup bulunmadığını incelemek gerekir.” İncelemesinin sonucuna daha fazla dramatism katmak için sözlerine ara verdi, beni “zarar veren” olarak niteleyişinden rahatsız oldum, hem kanıtsız konuşuyordu. “Konuyu Eric’e danıştım” dedi, “ikimiz de en önemli hususta aynı fikirdeyiz: Hiçbir meslektaşın böyle bir girişimde bulunacağını sanmıyoruz, ancak bir istisna var” –bu noktada içlerinden

birinin adını söyledi– “o, belki Leigh-Peele diye adlandırılan kişinin kendisi olduğunu düşünebilir. Aslında daha başkaları da kendilerini başka portrelerde tanımazlar demek değil, hepimiz kibirliyiz, ben kendimi biraz o İrlandalı Aidan Kavanagh’da tanır gibi oluyorum, gerçi onun gibi koltuk altlarımı kamu önünde sergilemiş değilim ama.” Bu noktada hafifçe gülmekten kendini alamadı, kuşkusuz romandaki bir sahneyi hatırlamıştı: Aidan Kavanagh denen kişi bir diskotekte çılgınca dans ediyordu, sırtında acayip bir kolsuz gömlek, üstünde Nil yeşili bir yelek vardı ve kollarını havaya kaldırınca koltuk altlarındaki iki gür kıl yumağını sergiliyor, anlatıcı da ürküyor, ayıplıyordu. “Öbürlerinden hiçbirinin dava açacak kadar parası yok” diye sürdürdü ama o, evlenmemiş bazı uzak akrabalarından, ne kadar olduğunu bilemediğimiz bir mirasa kondu (Kilise mensubu da olabilirler, kaç para bıraktıklarını araştıracağız) çünkü böyle bir şeye kalkışabilir. Dolayısıyla o kişiyi İngilizce metinden çıkarsan iyi olur, zaten bir kez görünüp kayboluyor, yalnızca bir paragrafta anmışsın, ya da hiç değilse adını değiştir de hatalı bir yakıştırma olasılığını ortadan kaldır. Zamanında Masterman’ın yaptığı gibi bir koruyucu önsöz yazmada da yarar var.” Masterman’ın kim olduğunu bilmiyordum, o gün de öğrenmeye kalkışmadım. “Sana göndereceğim. Bana gelince, Harvill’e vardığım sonucu yazacağım, o sayede kitabının yayınına yasal engel ortadan kalkmış olacaktır. Huzursuzlanmana gerek yok.”

Bir süre sonra, mayıs ayında Ian, Harvill yayınevindeki Bay Guido Waldman’a yolladığı mektubun kopyasını göndermek nezaketini gösterdi. Mektubunda kitabın İspanya ve Fransa baskılarında bir *roman à clef* olarak betimlenmediğini, şayet İngilizcesi de o şekilde sunulmaz ve reklamı öyle yapılmazsa, kaygı nedeni görmediğini belirtiyordu. Leigh-Peele’i metinden çıkarmanın yerinde olacağını işaret ediyordu ve sonuçta Oxford’lu okurların hatalı özdeşleştirmeler yapmalarını hiçbir şeyin engelleyemeyeceğini hatırlatmaktan geri durmuyordu, “Ancak bu sorun Javier Marías için olabileceği gibi, geçmişte Iris Murdoch, A. N. Wilson, Colin Dexter, Evelyn Waugh ya da Oxford’u sahne edinen herhangi bir romancı için söz konusu olabilir.” Yazısını Harvill’in eğer uygun bulursa iç kapağa ya da kapak kulağına koyup David Serafin’e atfedeceği süslü bir cümleyle sonlandırıyordu, Ian Michael’ın Müfettiş Bernal’i konu alan polisiye romanlarında kullandığı herkesçe bilinen takma addı.

Böylece *Tüm Ruhlar* 1992’de İngiltere’de doğal başlığıyla, *All Souls* olarak yayımlandı, doktor Leigh-Peele’i çıkarmamıştım, ancak çocukluğum boyunca seyrettiğim İngiliz yardımcı aktör James Robertson Justice’i belli belirsiz hatırlatan “Dr Leigh-Justice” adını vermiştim: Sansüre aşırı bir hınç besliyordum, günümüzün bir İspanyol yazarı olarak, kitabımdan paragraflar çıkarmasına razı olamazdım; aynı nedenle, Kilise’ye ufacık değinmelerimden vazgeçmem yolunda yapılan saygılı tavsiyeye uymayı da reddettim, üstelik şakalardan vazgeçmek bana özellikle zor gelir. Koruyucu önsöze gelince, başlangıcına tüm filmlerin bitiş yazılarındakine benzer bir “Metin hakkında not” koymakla yetindim, ancak iyi okunursa, korkarım alaylı bir çelişki içeriyordu ve ilk bakışta anlaşılmış olan ve anlaşılandan farklı bir şey söylüyordu. Şöyleydi: “Bu romanın yazarı da anlatıcısı da Oxford Üniversitesi’ndeki aynı kadroda iki yıl geçirdiklerine göre birincinin, sözü, kitabın sonuna kadar ikincisine bırakmadan önce, bir an için öne çıkarak şunu söylemesi yerinde olacak: *Tüm Ruhlar*’ın kişilerinden herhangi birinin (anlatıcı dahil, “John Gawswordh” hariç) hayattaki ya da ölmüş herhangi bir kimseyle (yazar dahil, Terence Fytton Armstrong hariç) benzerliği ancak rastlantısaldır, öykü, anekdotlar ve olaylar da öyle. Yazar.” İngilizce metinde hafif bir fark vardı ama sanırım ne çevirmen ne yayıncı çelişkiyi fark etti, sonunda kitap rahatça baskıya gitti.

Gerçekle kurgu arasındaki kargaşa giderek artıyorken, kendisine çok şey borçlu olduğum çevirmen Margaret Jull Costa *Tüm Ruhlar*’da ve daha önce burada aktardığım Lawrence Durrell alıntılarına takıldı, göz kamaştırıcı gençlik arkadaşı John Gawswordh hakkında söyledikleri öyle inanılmaz ya da fazlasıyla iyi uydurulmuş görünmüşlerdi ki, sahte olduklarını, benim uydurmam olduklarını sanmıştı; bereket ufacık bir kuşku payı bırakarak bana danıştı, ben de Durrell’in *Spirit of Place* kitabından aynen alıp gönderdim, böylece daha önce kendim İngilizceden İspanyolcaya çevirmiş olduğum parçaları İspanyolcadan İngilizceye çevirme zahmetine girmedim.

İşte o vakit, kitabın İngiltere’de yayımlanmasıyla, benim amacımın ötesindeki yeni bilgilerin, hatta olaylar ve rastlantıların temposu sıklaştı, bugüne kadar bir daha arkası kesilmedi, belki de hiç kesilmeyecek, o vakit şöyle bir duyguya kapıldım: İnsan kurguladığı ve kitaplara aktardığı şeylere dikkat etmeli, çünkü kimi zaman gerçeğe dönüşüyorlar. Ve şayet öngördüğüm gibi o tempo asla ke-

AUTHOR'S NOTE

Givent that both the author and narrator of this novel spent two years in the same post at the University of Oxford, some statement may be in order on the part of the former, before he finally yields the floor to the latter, to the effect that any resemblance between any character in the novel (including the narrator, but excluding "John Gawsworth") and any other person living or dead (including the author, but excluding Terence Ian Fytton Armstrong) is purely coincidental as is any resemblance between any event in the story and any historical event past or present.

J. M.

silmeyecek olursa, bir kurgunun ya da bu romanın zaman içinde bana getirdiği ve bundan sonra getireceği şeyin, benim yaşamımın bir bölümünü –ama yalnızca bir bölümünü– sonsuza kadar koşullandırıp ona egemen olması pek mümkündür.

Yine de ondan önce, benim kendimden çok, bana Londra'dan yazan adam açısından çok dikkati çeken bir şey olmuştu. Deronda Road'da oturan Anthony Edkins diye birinden bir mektup aldım. 11 Kasım 1991 tarihli mektup birkaç gün sonra elime ulaşmıştı. Bana bir kez Madrid'de Álvaro Pombo'nun evinde görüştüğümüzü yazıyordu ama o kadar ayaküstü görüşmüşüz ki belki de onu anımsamazmışım (gerçekten de belleğim zayıf olmamakla birlikte, onu neredeyse hiç anımsamıyordum): Şimdi *Tüm Ruhlar'ı* –İspanyolcasını elbette– okumuştum ve burada aynen aktardığım John Gawsworth'e ilişkin bölüme geldiğinde şaşkınlıktan donakalmış. “Asla şahsen tanımamış olduğum Gawsworth” diye yazıyordu, “benim bir şiirimi basmayı kabul eden ilk yayıncıydı (tam da, rastlantı bu ya, 1951'de ilk İspanya yolculuğuma çıkmak üzereydim). O vakitler kendisi *Poetry Review*'yu yönetiyordu; bana kendi eliyle arkalı önlü beş sayfalık bir mektup yazmıştı. (Az önce o mektubu bulup yeniden okudum, 13-3-51 tarihli, Middlesex, Shepperton'dan postalanmış, ayrıca görüyorum ki bir telefon konuşmamışız da olmuş).” Gerçi büyük, belki de aşırı bir rastlantı sayılırdı, yine de bu noktaya kadar aslında pek olağanüstü bir şey yok, öyle ya, Gawsworth, işsiz güçsüz bir serseriye dönüşmeden önce, kimi tanınmış kimi acemi, edebiyatla ilişkili sayısız kişi tanımış olmalı. Ama Edkins'in mektubunun sonraki paragrafı onun (ya da mektubu okuyan benim) şaşkınlığını, hatta ürkmesini anlaşılır kılıyordu; olayların beklemediğimiz bir anda fazlasıyla yerli yerince uyuştüğünü gördüğümüzde kapıldığımız şu dayanılabilir, kısa süreli o korkuyu: Dünyanın, bizim inanmak istediğimizden, daha doğrusu bizim kurduğumuzdan daha düzenli olduğu korkusunu. Edkins şöyle sürdürüyordu: “Ardından Gawsworth'ün Olof de Wet tarafından yapılmış ölüm maskesine değinmiş, fotoğrafını yayımlamışsın, ben onu da yine aynı yaz Madrid'deki Café Gijón'da tanımıştım. Benim açımdan kötü bir dönemdi, bir hafta ya da daha uzun süre jambonlu sandviç ve Pernod ile idare etmişti beni, buna karşılık bana onun hayali, ama büyüleyici öykülerini dinlemek düşmüştü.” Ve mektup, sonunda bir ünlemle şöyle bitiyordu: “Geçen hafta ora-

daydım ben, –çok ayaküstü de olsa– tanıştığım birinin bir romanını okumaktaydım, hem o kitap, bir daha asla hayatımda karşılaşmış olmasam da, kırk yıl önce benim için büyük önem taşımış olan iki kişiyle beni yüz yüze getiriyordu!”

Mektubun sahilliğinden de, Edkins’in doğru söylediğinden de hiç kuşkulandım, ama biri bana şaka yapmak istese daha iyisini yapamazdı. İnanılmaz rastlantıya bazı alaylı ayrıntılar da ekleniyordu, o denli saf olmayan birinde belki de kuşku uyandırabilirlerdi: Mektubu yazan kişi Gawsworth ve De Wet ile ilişki kurmuş olmakla kalmıyordu, onları ayrı ayrı tanımişti ve aralarında asla herhangi bir bağlantı kurmamıştı, oysa birincisinin ölümünde bir araya gelmişlerdi; üstelik ikisiyle birden ilişki kuruşu tam da İspanya ile sürekli ilişkisinin başladığı o 1951 yılında gerçekleşmişti; ve işe bakın, o yıl ben Madrid’de, Café Gijón’dan uzak olmayan bir mahallede dünyaya gelmiştim, yani De Wet’in Edkins’i bir hafta ya da daha uzun süreyle koruyup beslediği yerin yakınında; son olarak, Edkins, adı Deronda olan inanılmaz bir sokakta oturuyordu, gerçi *Daniel Deronda*’nın ünlü bir 19. yüzyıl İngiliz romanının adı olduğunu biliyorum, o anda da biliyordum, ama gerçek şu ki bu bağlamda o ad Gawsworth’ün kralı olduğu Antiller’deki Redonda Adası’nın alaylı ve zahmetsiz bir anagramı gibiydi.

Onu hemen yanıtladım; krallığı olmayan kralın mektubunun bir fotokopisini rica ettim; o ana kadar Oloff de Wet hakkında tek bildiğim şeyin adı olduğunu belirttim, Gawsworth’ün alçıdan yapılmış ölüm maskesinin fotoğrafını aldığım anma broşüründe “Hugh Olaff De Wet” olarak geçiyordu. “Eğer vaktiniz varsa ve anılarınızı dile getirmeye razıysanız” diye ekliyordum, “De Wet hakkında daha fazla bilgi edinmeyi isterim, ne çeşit bir adamdı, nelerle uğraşıyordu, ne tür ‘hayali ama büyüleyici öyküler’ anlatırdı, kaç yaşındaydı ve o sıralar Madrid’de ne işi vardı.” Roman yayımlandığından beri, diyordum, Gawsworth hakkında bir hayli dağınık veri gelmişti, fakat ilk kez onunla az çok doğrudan ilişkisi olmuş birinden haber alıyordum. Bu gözlemim aklıma geldiğinde içimden biraz gülmekten kendimi alamıyorum, o mektubu okuyalı altı yılı biraz geçti ve o konuda nice şey değişti, öyle ya, şimdi evimde artık “Gawsworth’ün odası” diye adlandırmaya alıştığım şey var.

Edkins’in hiçbir şey esirgemeyen yanıtı 8 Aralık tarihini taşıyordu. İstedğim fotokopiyi eklemişti. “Ve Oloff De Wet’e gelince,

doğrusu ya..." diyordu, "Gerçi yalnızca bir hafta süreyle tanıdım ama ondan saatlerce bahsedebilirim; daha sonraları onu tanımış olan iki kişiyle karşılaştım. Birisi burada, Londra'da çok ünlü bir sahaf olan Bernard Stone (belki tanıyorsundur), öbürü, Oloff'un kendisi gibi, şu ilk paralı havacılardan, Jim Tuck adında bir Amerikalı, iki yıl kadar önce öldü... 1951'de, De Wet aşağı yukarı otuz sekiz yaşındaydı; İç Savaş'tan sonra İspanya'yı ilk ziyaretiydi, savaşta Cumhuriyetçi cephede çarpışmıştı (daha önce Francocular tarafından reddedilmişti, nedeni belki de daha öncesinde Habeşistan savaşında Mussolini'ye karşı Haile Selassie adına uçuşlar yapmış olmasıydı) ama daha sonra Cumhuriyetçilerle ters düşmüş, Valencia'da kurşuna dizilmekten bizzat Cisneros'un duruma el koymasıyla kurtulmuştu." (Edkins Cumhuriyetçi hava kuvvetlerinin komutanı Ignacio Hidalgo de Cisneros'a değiniyordu). "Daha sonra Deuxième Bureau" hesabına çalışmış ve Almanlar onu Prag'da tutuklamışlardı, böylece tüm savaşta idam mahkûmlarına ayrılmış bir hücrede geçirmişti... İki kitap yayımlamış (sanırım çocuk kitapları da). Birincisi İspanya İç Savaş'ındaki serüvenleri üstüne, adı *Cardboard Crucifix*" (yani *Mukavva Çarmıhta İsa*, akla gelebilecek en berbat ad), "1938'de Blackwood yayınevi basmış, Amerika'da ise Doubleday yayınevi *The Patrol is Ended*" (yani *Devriye Sona Erdi*) adıyla. "Bu yapıtın hiçbir nüshasını bulamadım, okuyamadım da. Bernard Stone bana ödünç vermeyi vaat etti ama sözünü asla tutmadı. Oloff'un öldüğünü Stone'dan öğrendim, hatırladığı kadarıyla yetmişli yılların ilk yıllarında. İkinci kitabı *The Valley of the Shadow*" (yani *Gölge Vadisi*), "Blackwood, 1949; 1956'da yeniden ikinci hamur kâğıda basılmış, bende olan baskı bu, Alman deneyimini konu alıyor; BBC televizyonunda *İşte Onun Yaşamı* programında yaptıkları propagandaya katılmıyor, demek oluyor ki o sıralar hiç tanınmadık biri değilmiş. Bir vakitler başkişisi Oloff olan bir güldürü romanı yazmaya niyetlendim, ancak ölüm hücrelerini anlatan kitabını okuyunca cesaretim kırıldı..." Ardından Madrid'e bir dahaki gelişinde görüşmemizi öneriyordu, niyeti Paskalya'da gelmekti, o vakit bana daha fazlasını anlatacaktı. Aynı zamanda Pombo'dan yarım kalmış bir başka romanının aslını istememi tavsiye ediyordu, De Wet'den esinlendiği, sonra vazgeçtiği öbür projesinden bazı olayları içeriyormuş. Onu Hugo van Renssaler

*** Fransız Gizli Servisi (ç. n.)

adlı roman kişinin maskesi altında tanıyabilirmişim... Ne var ki Pombo metni kaybetmiş olmalıydı, başka seferler yaptığı gibi.

Kimi zaman dedektif ruhlu olabilirim, dolayısıyla t mdengelimemeyledebilirim ama asla gazeteci ya da bilgi küpü olamam. Merakımı kurcalayan ya da ilgimi çeken şeyi pek fazla araştırmadığımı, izini s rmediğimi de fark ediyorum, daha çok kayda geçirmekle veya bir yana koymakla yetiniyorum, hiç kımıldamadan durup bekliyorum, sanki ancak benim  abama bağlı olmadan her şekilde kendiliğinden gelecek olan şeyin zahmete değeğine ya da hak edileğine inanır gibiyim. Bazen aklımdan geçiyor, yoksa kendimi korumanın ya da gündelik yaşıntımı, az sayıdaki kurtarıcı rutinimi savunmanın yolu mu bu: Oyle ya, zaten kimi iyi, kimi tuhaf, kimi kötü, nice şey ben parmağımı kımıldatmadan  ıkageliyor ve ben buna hazır değilim, hepsi harika olsa bile. (Ya da oyle olsa belki hiçbir şey gelmez.) Batıl inanışlarım olsaydı –ancak kırk yılda bir, eğlenmek için varmış gibi yapıyorum–, irademin kenarından geçen mıknaatıslı bir güce sahip olduğuma inanırdım, i te o g   olayları, rastlantıları çekiyor, kafamda bile dile getirmediğim birçok dileğimin gerçekleşmesini sağlıyor derdim, hem bu durumda  u sirkeyle tuz o kadar da anlamsız sayılmazdı, çünkü o g   sirke ilerin aleyhine dönmüş olurdu. Açıkça anlaşılan yalnız o ilkel tuz   zeleğinin etkisiz kaldığı. Galiba başka çarelere başvurmaları gerekiyor, aklıma gelen birkaç tane var. Fikir verebilirim, ama bu benim i im değil ki.

Kesin olan  u ki Pombo'ya telefon edip kuşkusuz kağıt tomarlarının arasında yitmi  olan o elyazmasını istemedim (oyle sevimsiz bir i  yükleyerek keyfini kaçırmadım), Londra'ya Bernard Stone ile görüşmeye de ko madım (benim kendi Stone'larım vardı, hatta Alabaster'larım da), Deronda'da oturan Edkins ile Paskalya'yı beklemeyen konu madım da, sonunda kendisi Madrid'e gelip evimde kısa bir g r   me yaptığımızda, De Wet ile Gawsworth hakkında sunabildiği verileri içeren konu mamızı teype almak aklıma gelmedi (teypim yoktu bile, saçmalıyorum galiba, bu beni birazcık haklı gösterir), daha çok en az bir hafta süreyle ona ağabeylik etmiş olan birincisini anlattıydı. Sonuçta çok bir şey kalmamış aklımda; ve şimdi ona yazıp, bana yararlı olacak diye birkaç sayfa doldurmasını isteyerek, bir kez daha rahatsız etmek istemiyorum (bu kitap o kadar önemli değil, kendim için bile). Ama çok bir şey anımsamayışım belki de sonradan sesli olarak anlattığı fazla

bir şey olmadığındandır, o da akla yatkın: Yirmi yaşlarındayken eski paralı pilotun anlattıkları onu ne denli etkilemiş olursa olsun, Madrid'deki o kısa karşılaşmalarının ya da öğrenciliğinin üstünden kırk yıl geçmişti.

Edkins altmışını geçmiş, biraz çekingen, çok saygılı ve nazik bir adamdı, konuşması ihtiyatlıydı, incitmeyen bir mizah duygusu ve geçmişte kalmış, yılların geride bıraktırdığı biraz bohem havası vardı. Gözleri güven doluydu, burnunun ve çenesinin sivriliğiyle evinde kaldığı dostu Pombo'nun karikatürüne benziyordu, her ne kadar Yahudi olsa da, Daniel Deronda'dan çok Dickens'ın Fagin'ini akla getiriyordu. Bana kendi şiirlerini içeren iki kitapçıkla Cernuda'nın bir çevirisini armağan etti, De Wet hakkında söylediklerinden ancak şunu anımsıyorum: Kendinden emin, şen şakrak ve 1951 yılının Madrid'i için dikkat çeken bir adammış, çünkü bir kulağında küpesi, bilmem ensesinde korsan usulü sarışın bir at kuyruğu var mıymış, bir gözü siyah bir bant ya da koyu renk bir monokla örtülüymüş, yüzünü yalnızca bir bıyık ya da belki hem bıyık hem sakal süslüyormuş, hep sallantılı olan görsel belleğimizde insanların yüz çizgileri bulanıklaşır. Gerçi iyi giyimli ve kravatlıymış, ama o görünümüyle Franco polisinin onu her gece gözaltına almaması tuhafmış, yabancı olması ya da belki bir çeşit serbest dolaşım belgesi onu kurtarıyormuş, öte yandan gerek ayaktakımında gerekse diplomatik düzeyde temasları eksik değilmiş. Bir süre önce ölüm saçtığı ve kurşuna dizilmekten canını zor kurtardığı İspanya'ya geri dönüp dolaşması akıl alır şey değilmiş, tabii eğer doğruyduysa, Pernod ile sulanan jambonlu sandviçlerini tıkınan delikanlıyı eğlendirmek için uydurduğu bir hayal ya da palavra değildiyse: Niyeti Franco'yu Karpatlar'da (doğrusu ya, biraz uzak düşerdi) Sovyetleri hırpalayacak partizan gerilla grupları oluşturup düzenlemeye ikna etmekmiş. Ama itiraf ettiği kişisel nedenlere siyasal denemezmiş, hele ideolojik hiç değilmiş, komünist rejimler bir kez yıkılınca, 1917'den beri Rusya'da ve uydu devletlerde el konulmuş olan mülklerin yasal sahiplerine iade edileceğine inanıyormuş, o vakitki –belki de tek-karısı Rusmuş ve ailesi, anlaşıldığı kadarıyla Ekim Devrimi'nden önce Moskova'nın en iyi, en pahalı otelinin sahibiymiş, eğer bellegim beni fazla yanıltmıyorsa, otelin adı Metropol'müş. Kendisi Metropol'ün yöneticisi ve karısından dolayı ortak sahibi olduğun-

da da hayatta amaçladığı serüvenli ve parlak yaşantıyı sürmesine engel kalmayacakmış, öte yandan öyle yaşamak için elinden geleni ardına koymuyormuş. Demek oluyor ki önünde uzun bir gençlik, ondan da uzun bir ömür olduğunu düşünüyormuş, öyle ya amacına ulaşabilmek için ilk adım olarak, Franco gibi bir çeki taşıyı ayaküstü bulup buluşturulmuş, Karpatlar'da oradan oraya sıçrayacak (üstelik dil de bilmeden, çoğu İspanyol olacağına göre) birtakım partizanların mali yükünü üstlenmeye ikna etmesi gerekirdi. Öte yandan kulağında küpesiyle elde edebileceği tek şey, gevşek yanaklı, çene kemiği içeri çekik diktatörün onu yukarıdan aşağıya süzmesi, ardından küçük burjuva ürküntüsüyle ve kural adamı tiksintisiyle, bir beyaz kartonun köşesine “kadın kılıklı” diye not düşmesi olurdu.

O sahne gerçekleşmişse, hatta gerçekleşememişse de gözümün önüne geliyor; ama kim bilir, belki de De Wet elçiliklerdeki ve yeraltı dünyasındaki çeşitli bağlantıları sayesinde kısacık bir süre Franco'nun huzuruna çıkabilmiş de olabilir: Sovyetler Birliği'nin en büyük düşmanına kafasındaki planı on on iki dakikada sunmuştur; ve onun, kendi sadık adamlarının savaşın başında o gönüllü pilotu reddettiklerini de, geri çevrilince Cumhuriyetçilerin hizmetine girdiğini de, Gestapo zindanlarında ölüme hükümlü olarak geçirdiği yılları da, hepsinden önce Habeşistan'da Mussolini'ye karşı uçak kullandığını da bilmemesi ya da hatırlamaması için bir çare bulmuştur. Franco'yu görüyorum, amiral kılığına girmiş, ayakları topuğundan parmaklarının ucuna kadar eklemli değil de hareket yeteneğinden yoksunmuş gibi öylece yere basıyor –uzun beyaz pabuçları, beyaz çorapları solgun ayak bileklerini fazla ortaya çıkarıyor–, karşısında bir yabancının bulunmasından, dahası yardım dilemeye gelmiş bir Britanyalı bulunmasından ötürü hafif bir taşralı hoşnutluğu içinde. Derme çatma İspanyolcasıyla Hugh Oloff De Wet gözümün önüne geliyor, o bulaşıcı neşesi mizah, hoşgörü ve coşku yeteneğinden nasibini almamış, tuğla benzeri muhatabına duvar gibi çarpıp dağılıyor, sessiz, bitkisel Franco paralı pilotu dinlemekten çok, acayip görünümünü gözlemliyor, adamın ateşli lafazanlığı kendisini ilgilendirmeyen bir mırıltıya dönüşüyor. Ve herhalde, De Wet hayali stratejisini açıklayıp tamamladığında –arzu nesnesi olan Metropol oteline ve zaten elde etmiş olduğu karısına değinmeden–, diktatör donuk bakışlarla onu öylece süzüyor, sanki

söyleşi kurallarından habersizmiş ve karşısında öbürü sürgit konuşmak zorundaymış gibi bir süre suskun kalıyor, sanki kendisinden asla somut ya da soyut hiçbir şey ya da yanıt beklenemezmiş gibi –bir totemden ya da içi boş bir zırhtan yanıt beklenemez ya–. Bir parmağını saçları seyrelmiş şakağına götürüyor, değerlendirme yahut duraksamadan çok, bir boşluğun ya da yokluğun belirtisi; hep damlar gibi görünen çengelsi burnunu zahmetle çekiyor; göz ucuyla kol kapaklarındaki pırıl pırıl düğmelere bakıyor ve neden sonra açmadığı dudaklarını neredeyse kımıldatmadan uzun dişlerinin arasından konuşuyor:

“Hele bir söyleyin, şu yusuvarlak camı gözünüzde nasıl tutabiliyorsunuz?”

Diktatörün dikkatini çeken şeyler bu türdendi, o sıralar ortalık yatışmaya başlamıştı, yine de hâlâ ölüm kol geziyor, tuz yağıyor, kuru kafalar serpeliyordu, ezilme çağıydı. Franco yorum yeteneğinden hemen hemen yoksundu, birkaç yıl sonra, flamenko dansçısı Antonio’nun onun ve davetlilerinin önünde yaptığı çılgınca dansların ardından, dansçıyı tebrik etsin diye onun locasına getirdiklerinde (dansçı diktatörün kutlamasına ve övgüsüne muhtaçtı), iktidardaki zorbanın aklına sadece şunu söylemek gelmişti: “Görülecek şey. Vücudunuz lastikten sanki.”

De Wet o soruyu yanıtlamak zorunda olduğunu çok iyi biliyor; ama görüşme süresi sona ermek üzere ve duman rengi monokl üstüne birkaç laf etmesi onları konudan uzaklaştırıp kalan süreyi büsbütün kısaltabilir, iki üç dakikası kalmıştır.

“Oh, alıştırma meselesi, Ekselans. Talim ve disiplin, her şeyde olduğu gibi. İnsan giderek gözyuvası kaslarını öyle güçlendiriyor ki, sonunda orada bir mercek taşıdığını fark etmez oluyor.”

“Anlıyorum: Demek çabayla”, oluyor sahte amiralin soğuk yanıtı ve De Wet onun daha fazla bir şey beklediğini fark ediyor, belki açıklamayla birlikte monoklu iki kez duraksamadan ve yarılmadan takıp çıkarmasını, gözyuvası kaslarının gelişmişliğini yerinde kanıtlamasını falan; ama De Wet bir gözünü Metropol uğruna bile sergilemeye niyetli değildir, çok mahrem bir şeydir o, diktatörün ondan öyle bir şey isteyeceğini de öngörmez, yine de o anda isteğinin o olduğunu açıkça sezinliyor, bir şeyi istemesi ya da buyurması gerekmezsiniz isteklerinin derhal anlaşılmasına alışkın bir adamdır, belki de nelerden hoşlandığını ancak ona

birileri söylediğinde, zulüm ya keyfiliklerini gerçekleştirebileceği bir fikir halinde fısıldadıkları zaman anlayan, hepsini seve seve karşılayanlardandır. Franco Bahamonde yine uzun saniyeler sessiz kalıyor ve De Wet bundan yararlanıp sözü yine partizanlarına getirmeye çabılıyor:

“Ne dersiniz generalim, tasarımı nasıl buldunuz? Mümkün görüyor musunuz? İnceleyecek misiniz? Hiç durmadan taciz ederiz, Sovyet yetkilileri için bir karabasan oluruz, fazla rahat yaşıyorlar. Ayakları altına aldılar çağımızı, ezdiler o ülkeleri.”

Ama ömründe gezi teknelerinden başkasına ayak basmamış olan panayır denizcisi sadece önünde duranla ilgilidir, yalnızca onunla, paralı pilotun çocuksu ve akılsızca önerisinin ne olduğunu anlamamıştır bile, daha hademe onu içeriye sokar sokmaz küstah Avrupalının, saygısız İngilizin teki saymıştır.

“Hem söyleyin bakalım” der yeni bir sessizliğin ardından, ufacık, çapaklı gibi duran gözlerinde zerrece anlam olmadan, “şu küpe, canınızı acıtıyor mu? Çünkü kulak memenizi deldirmişsiniz, öyle değil mi? Klipsli değil, iğneli küpelerden, değil mi? Delik gerektirmeyenlere klipsli diyorlarmış, radyodan işittim. Ben çok radyo dinlerim, olup bitenlerden habersiz kalmamak için.”

De Wet içgüdüyle kulak memesini baş ve işaret parmakları arasında tutuyor, küpeden çok bir halka ve gerçekten kısaçlı değil. Kulak memesini ve halkayı okşuyor, yine içine doğmuş ya da manyetizmayla belletilmişçesine anlıyor ki diktatörün istediği yalnızca bir yanıt değildir, önemsiz bir olguyu seyredencesine, takıyı yakından görmektir, bir erkeğin takmasını ayıpladığına kuşku yok, sinirine dokunuyor olmalı, ama aynı zamanda kınadığı şeye karşı ufacık, tembelce bir ilgi de duymaktadır, açıklaması olmayan tavsiyeler sonucu çalışma odasına dek ulaşan o çıtkırıldım yaratık, yüzüzlüğü nereye kadar vardırarak, gözleriyle görmek istiyordur, içişleri’nde ya da elçiliklerde hesabını soracaktır, Pemán’dan ya da Camilo’dan, Starkie’den hesap soracaktır, birkaç milletvekili ya da teşrifatçıdan da. Ya da damadından.

“Evet Efendim, kulak mememde delik var, ailemin eski bir askeri rozetidir” diye özür bulmaya çabılıyor De Wet; “Ailem Güney Afrika kökenlidir, orada, Güney Afrika’da normal karşılanır. Dedim ya, aile geleneğimiz, atalarımıza sadakat nişanesi olarak takıyorum. Büyükbabam zaferler kazanmak için takınmış.”

“Fakat sizler zenci değilsiniz” diyor diktatör, gözleri De Wet’in sarışın at kuyruğuna dikili. “Teniniz kara değil, zenci değilsiniz.”

“Hayır, zenci değiliz, Ekselans, görüldüğü üzere.”

“Zenciler tanıdım ben” diye yorumluyor Franco, düşünceli.

“Kuşkum yok, generalim. Zat-ı âliniz çok yolculuk etmişsinizdir” diye yanıtıyor De Wet, hangi yöne gittiğini büsbütün şaşırarak. Biliyor ki her an kapı açılacak, hademe onu sokağa götürecek, partizanları ortada, Metropol de Rusların elinde kalacaktır.

“Tam olarak yolculuk yaptığım pek söylenemez” diye gerçeği kabulleniyor sahte amiral. Sonra kısaca ekliyor: “Tecrübem var. Zenciler daha uzaktan belli olur.” Ardından yine sessizliğe gömülüyor, ama diyecek söz veya verecek buyruk araştırır gibi, söz sırasını tamamlanmış saydığından değil. Ya da daha kısa belleğini kurcalamakta, çünkü ardından dönüp üsteliyor: “Demek şu takı canınızı acıtmıyor diyorsunuz, ha?”

“Hayır, generalim, acıtmıyor, çok genç yaşımdan beri takıyorum, o da alışma meselesi, kulaklarımız kadınlarınkinden farksız, öyle değil mi?”

“Benzedikleri doğru. Ama bu ne yandan baktığınıza bağlı” diyor amiral bozuntusu bilmecemsi bir havayla; ama belki de bilmece değil, daha çok basitlikti; ve bunu söylerken, az önce De Wet’in yaptığı kadar içgüdüsellikle, başparmağıyla işaret parmağını filimsi kulaklarından birine götürüyor, De Wet o zaman o kulakların iriliğini fark ediyor –şakaklarına yapıştırılmış ayak tabanları gibi– ve onlardan birinin bir halkayla vurgulandığını hayal etmeye çalışıyor, ama saygısızca ve tiksindirici olduğundan ötürü o görüntüyü hemen kafasından kovuyor. Diktatör bir şey bekliyormuş gibi dimdik tutuyor boynunu, altmışına varmak üzere, yakında buruşacak o boyun. Sahici ayakları yine öyle bembeyaz, tümüyle yatay konumda, halının üstüne serilmiş duruyor, ayağında pabuç yerine madeni levha varmış gibi. Dünyadaki hiçbir neden onu yerinden kaldırmaz, hatta doğrultamazmış gibi görünüyor, o durumda De Wet kendisi yaklaştırmaya karar veriyor, yüzünü yana çeviriyor, takısının düzeneğini görmesi için gövdesini biraz öne eğiyor, küpesi gözü kadar mahrem sayılmaz, diktatörü hoşnut edebilir.

“Şayet Ekselansları daha ayrıntılı görmek isterlerse” diyor.

“Bu tarafa biraz daha yaklaşın. Bu tarafa” diye buyuruyor Devlet Başkanı, yakında kaplumbağa boynuna dönecek boynunu uzatarak.

De Wet daha profilden yaklaşıyor ama ikisi arasında kocaman çalışma masası var, üstü neredeyse boş, Devlet Başkanlığı kâğıt masrafı yapmıyor. “Bakayım hele, bu tarafa gelin” buyuruyor diktatör masanın çevresinden dolaşmasını işaret ederek, “söylediğiniz şu savaş rozetini göremiyorum.” De Wet itaat ediyor, böylece generalin koltuğunun sağına geçiyor, o yerinden kımıldamayı düşünmediğinden ve kendisi uzun boylu bir adam olduğundan, çevik bir hareketle çömeliyor, küpeli kulağını uygun yüksekliğe, yani ufacık bulanık gözlerin hizasına getiriyor, Franco Bahamonde şimdi takıyı çok yakından inceliyor, sanki kulağına bir şey fısıldar ya da yalarmış gibi görünüyor, De Wet onun soluğunu tekdüze, ıslıklı bir hırıltı gibi duyuyor. “Görülecek şey. Siz etinizi deldirmişsiniz, kıymaya dönmüş olmalı” diyor diktatör, inceleme raporu verircesine. “Zencilerin de vücutlarını deldirdiklerini biliyorum. Hepsi değil ama. Mağripliler hayır, deldirmezler.”

İşte o anda kapı açılıyor, hademe eşikte beliriyor: Süre dolmuştu. O beklenmedik sahne karşısında zınk diye duruyor, sahte denizci o kibirli İngiliz bir sır fısıldıyormuş ya da günah çıkarıyormuş gibiydi, hayali amiralin genelde yapmadığı şeydi, asla kimseye güvenmezdi. Hademe çekinmeden öksürüyor (kimi görevler buna cevaz verir) ve Ekselanslarına *becerradaya***** gitmek için kendilerinin beklendiğini bildiriyor. De Wet bir sıçrayışta ayağa kalkıyor, üç adım geri atarak yine masanın önüne geçiyor. O vakit boğa güreşi sevdalı diktatör savma anlamına geldiği apaçık belli bir el hareketi yapıyor, gevşek, nezakete yakın bir hareket, şöyle diyor:

“Güle güle. Teşebbüsünüzde başarılar temenni ederim.”

De Wet anladı. En ufak bir girişimde bulunmaya değmezdi. El hareketinin nazik görünmesi aldatıcıydı, konuşmayı kesen sözler iyi bir temenni içermişse de o adam bir saniyede insanın kanını çürütebilir, gölgelerin en karanlığını doğurtabilirdi, “Blaw for blaw”, onun açısından darbeye darbe. Ya da hayır, her darbeye çok fazla darbeye karşılık veriyordu; bu, güvensizlere özgüdür. Eski pilot hazırola geçti, bahsettiği onura, kendisine ayırdığı zamana ve huzura kabulüne teşekkür etti. Diktatör yanıt vermedi, hademeye dönüp dedi ki:

“Garalde, Bay de Bet'i uğurla, sonra buraya dön.”

**** Danalarla yapılan tehlikesiz boğa güreşi (ç. n.)

De Wet topuklarının üstünde çark etti, açık kapıya yöneldi ama eşiği aşmadan önce o cılız ses kendisini durdurdu:

“Büyükbabanız Afrika’da hangi çarpışmaları kazanmıştı, söylemediniz.”

Paralı asker yüzünü döndü ve yeniden hazırola geçti:

“İzninizle efendim: Vechtgeneraal Christiaan Rudolf de Wet. Majuba, Ladysmith, Waterval, Paardeberg, Poplar Grove, Sanna’s Post, Bloemfontein, Magersfontein, Roodewal, Koedoesberg, Mafeking, Reddersburg, Tweefontein, Mushroom, Río Vet ve daha başkaları, hepsini kazanmamıştı. Özellikle gerilla savaşıyla nam salmıştı, galiba bana miras kalmış.”

Bu son gözlemle esasen vazgeçtiği şeyin son denemesini yaptı. Öngördüğü gibi, boşa gitti. Komodor bozuntusu hiçbir yanıt vermedi. Yalnız soğuk bir edayla mırıldandı, ya ses tonu küçümseyiciydi ya belki ahmakça ya da sadece güvensiz:

“Bu adları hiç duymadım.”

“Boer Savaşı, efendim” diye açıkladı De Wet İngilizceden çevirerek. “Üç yıl sürmüştü.” Az kalsın “Sizinki gibi, bizimki gibi, efendim” diye ekleyecekti ama kendini tuttu.

“Ha. Boerlerin Savaşı” dedi Franco ağır ağır, aynı zamanda az önce “kadın kılıklı” diye yazdığı kartına da yine ağır ağır not etmeye başlıyordu. Ve düştüğü not şöyleydi: “Kadın kılıklı maceracı. Bir ailenin soysuzlaşması.” Ardından yüksek sesle ekledi: “O halde büyükbabanız seferi kuvvetlerdeydi demek.”

“Hayır, efendim, izninizle efendim. Ben Britanyalıyım, ama büyükbabam Boerdi. İngilizlere karşı savaşan Boer ordusunun başkomutanlığına yükselmişti. Sonra işler çapraşmış ve aile göç etmiş.”

Başkomutanın torununun düşman yurttaşlığına girmesi Franco Bahamonde’ye anormal ve aşağılık bir şey gibi görünmüş olmalıydı, gözlerini indirdi, yine not alıyordu, şimdi daha hızla şunları ekledi: “O iğrenç at kuyruğuyla, senin gidebileceğin tek yer *becerrada*-dır.” Sonra gözlerini kaldırdı, yazdıklarını eliyle örtüyordu, oysa De Wet’in ta kapıdan okuyabilmesi olanaksızdı, oracıkta kepini elleri arasında çevirerek bekliyordu, kıyafeti çok derli topluydu. Diktatör veda hareketini izin verir gibi, ama daha dalgınca tekrarladı ve De Wet yine de şunları mırıldandığını işitti: “Yok Boerlerin Savaşımı, yok bilmem ne. Ben onu çocukken gazetede takip ettiydim. Bu adları görmüş olsam tanırdım. Bana yutturamazsın, kuyruklu seni.”

De Wet'i sokağa kadar hademe Garralde geçirdi, suratından kan damlayan, sert, gür saçlı bir adamdı, ona göz ucuyla bakarak koridorları geçerken, merdivenlerden inerken, aklından şunlar geçiyordu: Tam bir bozgunla biten o huzura kabulde en azından yeni bir İspanyolca sözcük öğrenmişti. “*Punzar*” (delmek), bildiği bir kelime değildi; şimdi de diline takılmıştı (“*Punzar*, *punzar*” diye kendi kendine tekrarlıyordu), üstelik bağlamından ötürü anlayabilmişti. Ve De Wet'i maceracı ve kadın kılıklı olmasından ötürü polisin her gece göz altına almayı belki de o dedikoducu hademe sayesinde olmuştu: Öyle ya, 1951 yılının Madrid'inden söz ediyoruz, öğrencisi Edkins ile Café Gijón'da oturuyordu, sonra Molino Rojo'da, Pasapoga'da, Biombo Chino'da, Conga'da, El Avión'da, J'Hay'da, Tarzan'da (daha önce Satán), Chicote'de, hatta House of Ming'de, Las Palmeras'da bile tutuklanmamıştı, tabii bunların hepsi o sıralar açılmışlarsa ya da hâlâ vardıysalar, en iyi yerlerde, en kaliteli torero ve aktrislerle birlikteydi, herhalde her gece tansökümüne kadar çıkıyordu, Madrid'in gece hayatıyla baş edebilecek dikta rejimi yoktur. Belki de hademe Garralde, belki de aseksüel Franco'nun hizmetinde olmakla birlikte (diktatör bundan hayatta kuşkulalmazdı, ölümünde de bilememiştir), işte o gerçekten kadınsıydı ve aynasız sevgilisine o inanılmaz sahneyi fısıldamıştı: O sarışın uzun boylu, saç at kuyruklu, kulağı küpeli, rozetli adam çömelmişti, diktatör onunla gizli gizli konuşuyordu, kulağına öyle yakındı ki, kulak memesini emebilirdi. Kulağına onca sır fısıldandığına göre, o yabancı pek önemli biriydi, araları bozmamak, rahatsız etmemek, tersine, Madrid'de ister kısa ister uzun süre kalsın, tozutmamasına karışmamak yerinde olurdu. Ya da belki Garralde eşcinsel değildi de başının etini yiyen bir karısı vardı, fakat sık sık diktatörü ziyarete gelen gözde bakanlardan birisinden, örneğin Girón'dan, Solís'ten, ya Camilo Alonso Vega'dan (Don Camulo derlerdi kendisine; tabii o sıralar bunlar vardıysa, hatırımda değil, şimdi kalkıp araştırarak değilim), rüşvet yiyor olabilirdi ve teşekkür bağlamında dili çözülebilirdi; ya da megaloman zıpkıncının biricik damadından bahşış alıyor olabilirdi (günümüzde kimse hatırlamıyor, ama can çekişen balinaları menziline sokarlardı, maksat diktatörün, kabotajın ötesine çıkmayan bir Ahab misali, onları kendi zıpkınlıyor sansın diye, yine geldik zavallı Melville'e), dedikodulara bakılırsa adam kayınpederine daha iyi dalkavukluk etmek için her şeyden haberi

olmak, her şeyi gözetlemek istermiş fakat o katı kuralcı cinsiyetsizin bekçiliğine karşın, en cümbüşlü ve karanlık ortamların (macera-cılarla, dahası çıtkırıldımlarla dolu, aralarında Riscal, Copacabana da vardı) müdavimiymiş. Böylece paralı askerin kentimizde serbest dolaşım belgesi sonunda nüfuzlu birinin değil, kendi küpesinin ürünü olmuş da olabilir, Hugh Oloff de Wet'ti adı, ya da belki adlarından yalnızca bir tanesi.

Gerçi derbeder Pombo'yla konuşayım diye telefona sarılmadım, Londra'ya giden ilk uçağa yetişeyim diye ok gibi Barajas havalimanına yönelmedim, ihtiyatlı davranıp, Edkins karşımdayken söyleyeceklerini kayda geçirmek için önceden teyp de satın almadım, yine de hepten elim kolum bağlı oturmadım, bazı İngiliz sahaflarını ya da eski kitap satıcılarını (Bertram Rota ve Bernard Kaye, Oxford Titles'daki Stone'lar, bugün kapanmış olan Ben Bass) teyakkuza geçirdim. Şayet günün birinde De Wet'in yazmış olduğu iki kitabın ender ve hâlâ gizli saklı nüshalarından biri ellerine geçerse bana haber versinler diye.

Ve Don Juan Benet'in bana yıllar yılı verdiği onca kitap siparişinin (hemen tümü oldukça çetrefildi, sanki beni sınıyor gibiydi) hakkaniyetli bir karşılığı olarak, bu sefer de ben ondan bir kitap isteğinde bulundum: Uzmanlık alanlarından biri olan İç Savaş'a odaklı muhteşem kişisel kitaplığında korsan pilota değinen bir şeyler araştırmasını söyledim. Aradan bir hafta geçti, kuşkusuz merakının ve bibliyografik meydan okuyuşumun dürtüsüyle (me-seleyi ona en yaralayıcı ve etkili terimlerle açmış olmalıyım) Benet pek gururlandığı İç Savaş kaynaklarını sakladığı Zarzalejo'daki kır evinden, elyazısıyla "Bilgiç Marías'a not" diye şakacı bir başlık altında aşağıdaki raporu gönderdi:

"İç Savaş kaynakçasında Oloff de Wet hakkında bazı göndermeler buldum. Jesús Salas Larrazábal şu iki yapıtında ona değiniyor: *La guerra de España desde el aire* (Göklerden İspanya Savaşı), Ariel, Barcelona 1972 ve *Intervención extranjera en la guerra de España* (İspanya Savaşına Yabancı Müdahalesi), Editora Nacional, Madrid 1974. İlkinde yeni kurulan Subsecretería del Aire (Havacılık Dairesi) tarafından 1936 Eylülünde ithal edilen malzemeyle harekete geçmeye başlayan, en az on beş avcı ve bombardıman uçağı grubu oluşturulmasıyla ilişkili olarak De Wet'in adı geçiyor. Salas'a göre, o sıralar De Wet bir Nieuport 52 uçağı kullanıyormuş. Alcofar Nassaes'de de De Wet'e birkaç yerde gönderme var, *La aviación*

legionaria en la guerra española (İspanya Savaşında Lejyoner Havacılık), Euros, Barcelona 1975. Ona karşılık Britanyalı gönüllülerin çok geniş bir listesini sunma iddiasındaki Bill Alexander'ın, *British Volunteers for Liberty* (Özgürlük İçin Britanya Gönüllüleri) kitabında adına rastlamadım, adları bulunanların hemen hepsi yazarın görev yaptığı British Battalion'da bulunuyorlarmış. Britanya tugaylarında yer alanların ve yol arkadaşlarının belge ve anılarında da adına rastlamadım.

Bu göndermeler özellikle Hugh Oloff de Wet'in *Cardboard Crucifix*, (Blackwood, Londra 1938) yapıtına değiniyor, onu bulamadım, sanırım İspanyolcaya çevrilip yayımlanmamış. Al sana pek ilginç bir *recherche* konusu, nelere kadir olduğunu bir kez daha görelim, göster yeteneklerini. Çıkarabildiğim kadarıyla, İspanya'da savaş pilotu olarak deneyimini konu alan ve Cumhuriyetçilerin hava kuvvetlerinin doğuşuna tam yerinde tanıklığını aktaran bir özyaşam anlatısı. *Cardboard Crucifix*'in oldukça geniş bir bölümü (on dört sayfa) Robert Payne'in (İspanyol faşizminin tarihçisi Stanley G. Payne ile karıştırılmamalı) *The Civil War in Spain* (İspanya'da İç Savaş) (Secker & Warburg, Londra 1962) kitabında yer alıyor. Bu parçada önemli bir şey yok: Gazeteci gözüyle devrimci 1936 güzünde Madrid'in tablosu, Nieuport ile uçuşu üstüne birtakım izlenimler ve Uluslararası Tugaylar'ın seçkin kişilerinin kısaca tanıtımı.

Zarzalejo, Ocak 1992."

Ocak 1992, ölümünden tam bir yıl önce. O vakit hiçbirimizin hayalinden geçmiyordu, kendinin de, sırasının ne zaman geleceğini kimse bilmez.

Galiba hatırlıyorum, bir daha görüştüğümüzde, araştırmalarını ve bulgularını önemsizleştirecek ölçüde saygısız ve nankör davranmıştım (ama Benet ile tarzımız hep öyleydi, arkadaş arasında birbirimizin, konusunda uzman olduğunu varsayar, marifetlerini ancak kırk yılda bir kabullenirdik ki, bu da o kabulü büsbütün değerli ve unutulmaz kılardı: Kendi ailem de beni aynı ekolde eğitmişti, alaycı ve sert bir ekol –aslında insan biraz da incelik gereksiniyor–, gördüğüm kadarıyla yazarların çoğunun ona tahammülü yok, çoğunlukla birbirlerine karşılıklı yağ çekmeye, bayım bayım dalkavukluğa zorlanırlar: Falan Üstad, Filan Üstad, Feşmekan Üstad, kamu önünde ve yazıyla birbirlerini göklere çıkararak aslında kendi aşağılık komplekslerinden sıyrılırlar), önüme koyduğu nevalenin

kıt ve tatsız tuzsuz olduğunu yüzüne vurmuştum, bir alay işe yaramaz veri, o kadarını ben de biliyordum. Fakat gerçekte marifet gösterme sırası bana geldiğinden dolayı onu açık açık kutlamaktan kaçınıyordum, çünkü raporunda o da bana kendince meydan okumayı fırsat bilmmişti, benim de ona yaptığım gibi, bizzat ve tanıklar önünde yineledi: “Hadi bakalım, Baskerville’lerin büyük dedektifi, edebiyatın Arsen Lüpén’i, göster kendini genç Marías, aklına koyduğun kitabı iğnenin deliğinde olsa bulup çıkarmakla övünmüyor musun? Parfüm adına benzeyen şu Oloff de Wet ile uğraş da göreyim; bakalım pek haberli olduğunu söylediğin şu *Cardboard Crucifix*’i bulup önümüze koyabiliyor musun.” Böylece Don Juan görevi ve araştırmayı bana iade ediyordu. “Ben üstüme düşeni yaptım. Sıra sende” dedi, “umarım bundan sonraki akşam yemeğine kitabı koltuğunun altına sıkıştırmadan gelmek yüz­süz­lüğünü yapmazsın.” İlişkımız hep böyleydi, zararsız ve yararsız şeylerle (bazen de daha önemli olanlarla) çocuklar gibi birbirimize meydan okurduk, bir eğlenceydi, bir dürtüydü, dahası bir süreklilik ve ertelemeydi, hep bir şey askıntıda kalırdı ve yine görüşmemizi gerektirirdi. Elbette ki bir tek ben değildim, hem hiç değildim, herkesle öyle ertelemeler yapardı, Azúa ile, Molina Foix ile, Hortelano ya da Daniella ve dillere destan bilgisiyle, ya da Mercedes ya da mühendisler ya da Peche ile, ince alaycılığıyla dile getirdiği sevgiyi hak eden tüm dostlarıyla.

O çıkarsız ve aptalca düellolardan biri benim Oxford yıllarımdaki bir mektubunda kısa, unutulmaz bir metne kapı açmıştı; ve sadece onu burada tanıtmak için olsun bu kitabı yazmama değer (ama hepsini harfiyen tekrarlayacak değilim, alınganlıklara yol açmayı istemiyorum). O günlerde (1984 Kasımı) onun *bête noire*ının kim olduğunu bileyim diye meydan okumuştı, ben de ilk denemede tahmin ederek yanıtlamıştım (“Adının baş harfleri Jaime Salinas’inkilerle aynı” demiştim) ve karşılığında ona öyle ad ve soyadının baş harfleriyle belirttiğim kişiler diye, bir dizi daha ufak bilmece sunmuştum; ayrıca onun çok işine yarayacak enfes bir minik armağan aldığımı bildirmiştim, Madrid’e ilk yolculuğumda götürecektim, yanıtından anlaşıldığına göre “dâhiyane bir gereç” olarak adlandırmıştım. Benet kısa süre önce bıyık bırakmıştı ve

* Baş belası. (ç. n.)

sonradan o denli alıştık ki, onu bıyiksız anımsamak kolay olmuyor, ama o vakitler biz arkadaşları üst dudağındaki o cüretkâr yeniliğe ilişkin kafa yoruyor, onaylama ile reddedip kınama –ve derhal onu bir berbere gönderme– seçenekleri arasında gidip geliyorduk. Kesin olan şu ki ben o arada Londra’da uzmanlaşmış bir dükkânda gördüğüm mini mini gülünç bir tarak almıştım, daha dolaylı konuşulan çağlarda dedikleri gibi, o türden eklentilere düzen vermeye ve temizlemeye yarıyordu.

“Gerçekten de J S” diye kabulleniyordu, mektubunun ikinci paragrafında, “Xirinachs usulü bir merhametle küstahlığı harmanlayan dört dörtlük bir salak. Senin bilmecelerindeki başharflerin bir tekini bile çıkaramadım ama telafi edebilmek ve “herkesçe bilinen zihinsel durgunluğumu” yalanlamak amacıyla bana armağan edeceğin “dâhiyane gereç”in, tamı tamına bir minik tarak olduğunu tahmin ediyorum. Tabii ki pekâlâ da beni yalancı çıkarabilecek durumdasın, hatta minik bir tarak olmadığını kanıtlamak üzere gidip armağan edecek yeni bir armağan da alabilirsin fakat ben kalan ömrümde gerçekte onun minik bir tarak olduğunu düşüneceğim (daha fazla açıklamada bulunmuyorum, çünkü bu kadarı senin yüzünü kızartmaya yeter) ve sen bu vahim meselede dürüstlük yolundan ayrılır da minik tarağı değiştirirsen, ben de beni o tarakçığı tahmin etmeye yönlendiren nedenleri gizleyeceğim. Çünkü zaten, durumu biraz dikkatle incelersen, çok geçmeden varacağın sonuç minik bir taraktan başka bir şey olamayacağıdır.”

Bu noktada tahmin yeteneğine şapka çıkarmam gerekti ve bıyık tarakçığının esrarını çözmüş olması pek canımı sıktı, günü geldiğinde değiştirmeden teslim ettim; ama şakam bozuntuya uğramıştı, isteksizce, hatta küçümseyerek verdim. Ondan sonraki yıllarda onu sık sık kullandığını gördüm, ara sıra benim bulunduğum bir toplantıda çıkarır, dalgınmış numarası yaparak özenle bıyığını tarardı, kuşkusuz o tündengelim yeteneğinin parlak zaferini yüzüme vurmak içindi. (Ruh durumuma göre ben kaçık numarası yapar ya da onun gönlünü etmek için üstüme alınırdım: “Tamam işte Don Juan, aklımda hâlâ, on ikiden vurdun, kes artık, bütün kılların güzelce tarandı.”) Ara sıra böyle geriye dönüp zevklenmesi onun özelliği idi.

Yine 1992’ye dönelim. Gurur meselesi yapmıştım ya, derhal daha başka kitapçılara da haber saldım, G. Heywood Hill’e, Bell’e, Book & Radmall’a ve sanırım Veronica Watts’a, sonra askeri konularda

uzmanlaşmış başka bazı kitapçılara, ama o alanda pek tanıdığım yoktu; Oxford'da Eric Southworth'e ve Ian Michael'a da yazdım, tesadüf bu ya, belki bir sahafta o lanet olası *Crucifix*'e rastlar diye; Roger Dobson'a da herhalde, yılmak bilmeyen gerçek bir iz sürücüydü, bazen parlak başarılar elde ederdi, bazen de koku alma duyusunu hepten yitirirdi, dolayısıyla kitaplar açısından tam bir yoksunluğa sürüklenirdi, yani her şey siparişimin onu hangi döneminde yakalayacağına bağlıydı. Hepsine de İspanya Savaşı'nı konu alan dipte köşede unutulmuş bir kitap için oldukça yüksek sayılacak bir fiyat vaat ettim, yazarını da hemen hiç kimse tanıımıyordu, hemen hiç kimseyi ilgilendirmiyordu; ve adı, zamanında Gawsorth'e olduğu gibi (ama daha açıklanabilir nedenlerle), hiçbir ansiklopedide, edebiyat sözlüğünde ya da kaynakçasında geçmiyordu, ancak Benet'in araştırdığına göre İç Savaş hakkındaki bazı incelemelerde değiniliyordu ama İber Yarımadası semalarında öncü sayılacak benzersiz görevlerde bulunduğu –yas üstüne yas, üstüne yine yas– göz önüne alınınca umulduğu kadar çok incelemede değil, ya da hepsi rüzgâr gibi geçmiş.

Ve Avon'daki Greyne House'da, artık hayatta olmayan Ben Bass, kısa sürede mucizeyi gerçekleştirdi ve süslü püslü elyazısıyla hem *Crucifix*'in hem *Valley*'nin, yani Oloff de Wet'in Gestapo tarafından hapsedilişini anlattığı diğer kitabını da ister miyim diye soruyordu, biri otuz beş, öbürü on üç İngiliz lirası, artı ambalaj ve posta masrafları karşılığında emrime amadeymiş. Biraz pahalıydı *Crucifix*, berbat işleyen postalarla hiç vakit kaybetmedim; derhal telefon açtım, hemen gönderecek yerde neden fikrimi soruyordu ki; ve her iki kitap da Juan Benet ile başka dostlarla bir sonraki akşam yemeğinden önce elimdeydi, koltuğumun altına kıştırıp burnum havada, restorana gittim, aradan onca yıl geçmişken, onun bozum ettiği minicik, gülünç tarakcağızım yüzünden düştüğüm ezikliği telafi etmeye hazırdım. Ben kitapları başparmağımla işaret parmağımın arasından iskambil atar gibi bir hareketle masanın üstüne sürdüğümde Benet'in yüzünde beliren yalancılıktan düşkırığı ifadesini anımsıyorum (“Bu ender baskıları böyle şıpın işi temin etmek için kim bilir ne aşağılıklara tenezzül etmişsindir, genç Marías.” Böyle dedi, sıkıntılı ve güvensiz), ardından yerini açgözlü bir merak ifadesi aldı, elime geçirdiğim parçalara bilirkişi havasıyla göz attı. Aradan aylar geçtikten sonra, usta avcı Ben Bass (şimdi onun

izini sürmek gerekir) *The Story of a Pilot in Spain* (İspanya'da Bir Pilotun Öyküsü) alt başlığını taşıyan kitabın ikinci bir nüshasını bulmayı başardı, böylece onu Don Juan'a armağan edebildim, koleksiyonunu zenginleştirmiş oldum ve bilgiç Marías'dan esirgemediği araştırmasına ve koyduğu nota teşekkür ettim. (Birileri üçüncü bir nüsha daha bulur diye hâlâ bekliyorum, niyetim Edkins'e armağan etmek.) Juan Benet'in onu okuyacak vakti oldu, ölümüne çok zaman kalmamıştı –ama bunu henüz bilmiyorduk– ve Robert Payne'in alıntı yaptığı bölüm gibi, kitabın tamamını da pek önemli bulmadı. Gerçek fikri miydi acaba, yoksa derdi benim keşfettiğim kişinin yazınsal önemini azaltmak, böylece onu sinirlendiren avcılık başarıımı küçültmek miydi, asla bilemeyeceğim. Öte yandan Hugh Oloff de Wet'in olası yazınsal değerinin yaşamının ve romanın değeriyle atbaşı gitmesi için bir neden yoktu. Ama gerekirse metinlerden daha ileride söz edeceğim.

Elime geçirebildiğim iki nüshadan ikisinin de –ne Benet'inki ne benimki– şömizi yoktu, o yüzden bu nüshalar yazar ve yapıtı hakkında bilgi barındırmıyordu. Ama *Cardboard Crucifix*'ten on bir yıl sonra –İç Savaş biteli epey olmuş, ayaklar altında ezme çağı çoktan başlamış, İkinci Dünya Savaşı sona ermişken–, pilot yazarın 1951'de Madrid'i ikinci ve garip ziyaretinden iki yıl önce basılmış *The Valley of the Shadow*'un şömizi yerindeydi ve iyi durumdaydı; o sıralar olası bütün mekânlar arasından, işsiz İspanyol edebiyatçıların –ya da o günlerde, kıt da olsa, herkesin boş vakti vardı– Café Gijón'una girip çıkıyordu ve Karpatlar'da partizanlık projesi için istediği sermayeyi dünyadaki olası bütün yöneticiler arasından, yırtıcı olmasına yırtıcı fakat nekes mi nekes Franco'dan sağlamaya çabalıyordu. Ve o şöminin kulağında bir fotoğrafla epey veri bulunuyordu, çoğunu Edkins daha ilk andan sunmuştu. Yine de hepsini değil.

De Wet fotoğrafta Boer kökenine –eğer o köken doğruysa, doğru olmayabilir de– karşın, kuşku götürmeyen bir Britanya askeri görünümünde: Uçları yukarı kalkık, gür ve özenle taranmış bir bıyık, belki de yanından ayırmadığı özel bir tarakçığı vardı, o uçları yukarda tutmaya da yarıyordu. Çenesindeki geniş keçi sakalı biraz uyumsuz kaçıyor, ona silahşor ya da kardinal havası veriyor –ya da Buffalo Bill ya da Custer havası–, çağının ciddi bir askerine pek yaraşmıyor, acayip ve özentili bir yanı olduğunu akla getiriyor, o da ancak son haddine vardırılırsa ya da yabancı bir ülkede cezasız ka-

Photo by

Weitzman Studio, London

H. OLOFF DE WET

" . . . comes from English military stock . . . he served nine months as a pilot and Intelligence officer in the army of the Negus. Forced to leave Abyssinia on account of a duel, he offered his services to General Franco. Not being accepted, he joined the Reds, and for three months served as a fighter pilot. During this time he began his work for the Deuxième Bureau . . ."

Continued on back flap

This extract, described by Mr de Wet as "founded on fact," though "in various respects slightly inaccurate," is taken from the *Völkischer Beobachter's* report of his trial in the People's Court at Berlin, when he was found guilty and condemned to death.

In *The Valley of the Shadow* Mr de Wet gives his own version of his experiences as a secret agent of France in Prague, and of his capture and imprisonment by the Gestapo. It is almost incredible that he should have survived successively the attentions of his gaolers and inquisitors, his own attempts to escape and suicide, and finally, for four years, a death sentence delivered in the earlier part of the war.

The book is more than an unforgettable record of the horrors of prison life in Nazi Germany. It shows the triumph of the human spirit over brutality, torture and — almost worse — the suspense and deadening routine of captivity. Mr de Wet lost neither his courage nor his sanity in an ordeal which lasted for six years. He has lived to write a terrible but inspiring book.

lacaksa, uygunsuz bir at kuyruğuna dönüşebilir, burada ondan eser yok. Gözünde bir bant ya da koyu renk bir monokl da taşıyor, ünlü küpesine gelince, Londra'da Weitzmann Stüdyosu'nda çektilmiş fotoğrafında takmaya cesaret etmemiş galiba, gölgede kalan ve hemen hiç görülmeyen sağ kulağını süslüyorduysa o başka. Sivil kıyafetli –o sırada sivildi– ve çok iyi giyimli, kravatı şık, ceketinin kumaşı en kalitelisinden, ipek gibi olduğu fotoğraftan bile belli. Yaklaşık otuz altı yaşında olmalı, biraz daha büyük gösteriyor, ama atılğan yaşantısının yıpratmasından çok, kuvvetli fizik yapısından ve yivli saçlarının saygınca taranışından dolayı. Onu böyle çakı gibi gören kimse uzun süre mahpus kaldığını ve işkence çektiğini düşünmez. Açık renk gözlerinde aslında koyu renk gözlerde rastlanan bir delici bakış var, hiçbir arızalı değil; yüz çizgileri çok düzgün, yakışıklı bir adam, geçmiş yüzyıllarda da üniformalı halini hayal etmek güç olmuyor, özellikle on yedinci yüzyılda korsan ya da soylu ya da ikisi birden olabilir, o birleşim ender sayılmazdı, ya da on dokuzuncu yüzyılda daha uzakta, Okyanus'un öte yanında vahşi Batı'da. Fotoğrafın üstünde imzası var, fon koyu renk olduğundan iyi seçilemiyor.

Kulaktaki metin bir çift tırnağı takip eden üç noktayla başlayıp üç nokta ve çift tırnakla bitiyor, alıntının kaynağı ancak öbür kulakta belirtiliyor: "Mr de Wet tarafından 'gerçek olaylara dayandığı' belirtilen bu alıntı, 'bazı bakımlardan gerçekten hafifçe uzaklaşmakla' birlikte, kendisinin Berlin'de Halk Mahkemesi huzurundaki duruşmasını bildiren *Völkischer Beobachter* gazetesinin haberinden alınmıştır; davada suçlu bulunmuş ve ölüme hüküm giymişti." Ve propaganda tonunu artırarak şöyle sürdürüyor: "*The Valley of Shadow*'da Mr de Wet Prag'da Fransa'nın hizmetinde gizli ajan deneyimini, Gestapo tarafından tutuklanıp hapse atılışını kendi açısından anlatıyor. Gardiyanlarının ve sorgulayıcılarının işkencelerinden, kaçma ve intihar denemelerinden ve sonunda dört yıl süreyle, savaşın ilk döneminde verilmiş bir idam hükmünden sonra, hayatta kalabilmiş olması neredeyse inanılmaz şey." Son paragraf tam kitabın propagandası, üzerinde durmaya ve çevirmeye değmez. Ama 8 Şubat 1941 tarihli Berlin gazetesi *Völkischer Beobachter*'in o haberi değer: "İçindekiler"den sonra, iç kapaktan ve bir hücrenin zeminine çökmüş, kelepçeli, gözleri kapalı, bir deri bir kemik kalmış bir adamı gösteren, sarı siyah, çok iç karartıcı bir resimden

Norddeutsche Ausgabe

Berlin, Sonnabend, 8 Februar 1941

BEOBACHTER

den Bewegung Großdeutschlands

Vertrieb Berlin 1941: 12.000 Exemplare. Preis 1.000 Mark. Ausland: 12.000 Exemplare. Preis 1.000 Mark. Ausland: 12.000 Exemplare. Preis 1.000 Mark.

und Schiffe

idigkeiten“

**finanzminister fordert
en lawinenhaft —
Pfund**

allen Erwartung eines schnellen und vollständigen Sieges vom Jahr 1940, das nun am Welt England liegt. Und bald werden wir erkennen müssen, daß alle Hoffungen nur ein Spiel war im Vergleich zu dem, was Britannien erwartet!

**ulgarischer Abgeordneter mahnt:
„Aufgarene Platz ist an der
Seite Deutschlands“**

Befin, 7. Februar.

Der Abgeordnete Toni Kolkoff trat vor dem Kommando für die Notwendigkeit der Zusammenarbeit mit Deutschland.

Der Fall de Wet

Berlin Januar 1941.

Das Volksgerichtshof in zweifelhafter Sitzung gegen d'Wet, einen britischen Spionagerührer, ist auf verurteilt über zum Tode. Der Mann als bezahlter Spion im Dienste des französischen Regimes und hatte den Aufklärungsstellen auszuweisen. Er wurde der deutschen Spionagerührer auf dem Reichsgebiet verhaftet.

Die Verhandlungen Percy William Olaf de Wet, fanolier Ausschluss der Öffentlichkeit statuten Vertreter des „Völkischen Beobachters“ war Gelegenheit gegeben, die Verhandlung beizuwohnen. Aus niedrigen militärischen Gründen die allen Verhandlungsteilnehmern Schweigegebot auferlegt. Über die Schweigepflicht unterliegenden De kann daher hier nicht berichtet werden. Darüber hinaus verdient jedoch Person des Angeklagten nach allgemeinem menschlichen und politischen Sinne ein tieferes Interesse.

Die Umstände, unter denen der Verurteilte seine geistliche Sicherheit des Reiches gerichtliche Tätigkeit ausübte, sind kennzeichnend für eine gewisse internationale Atmosphäre, in der die Grenzen zwischen militärischen und Abenteuer fallen und Intelligence Service von der Hochstufe nicht mehr zu unterscheiden ist. Es kann aber kein Zufall sein, daß der feindliche Nachrichtendienst Vorliebe solcher Elemente für sein Gebiet findet. Was uns daher bei im Rückblick auf diesen Prozeß vor allem bemerkenswert erscheint, ist dies: Man scheint in dem unsichtbaren Kampf gegen das Reich nicht zu zögern, zu greifen zu

der Spion, der sich seine gefährlichen Geheimnisse nur schwer entreißen läßt. Beide Deutungen sind möglich. De Wet entstammt einer englischen Offiziersfamilie. Sein Vater war Marinekommandant auf einer der Kanalinseln, die sich jetzt in deutschem Besitz befinden. Auch der Sohn wurde für die Soldatenlaufbahn bestimmt und bezog eine Kadettenschule, deren Examen er aber nicht bestand. Er sagt, er wollte dieses Examen nicht bestehen, da es nicht seine Absicht war, in ein Infanterieregiment einzutreten. Man darf ihm das vielleicht glauben, denn er legte bald danach das Pilotenexamen ab und trat als Leutnant in die Royal Air Force ein. Nach kurzer Zeit qualifizierte er jedoch den Dienst. Die Gründe dafür sind dunkel. De Wet behauptet, ihm seien die vielen ärztlichen Untersuchungen, die er wegen einiger Automobilunfälle über sich ergehen lassen mußte, unangenehm gewesen und er habe darum den Dienst aufgegeben.

In der Folgezeit tauchte de Wet auf allen Kriegsschauplätzen auf. Zunächst war er neun Monate lang als Pilot und Nachrichtenoffizier in der Armee des Negus tätig. Er mußte Abessinien dann wegen eines Duells verlassen und bot dem General Franco seine Dienste an. Der lehnte sie ab und de Wet stellte sich daraufhin den Rufen zur Verfügung. Er war drei Monate Kampfflieger. In dieser Zeit knüpfte er die ersten Beziehungen zum Deutschen Büro, dem französischen Gegenstück zum englischen Intelligence Service, an. Noch ist er aber kein bezahlter Agent, sondern will einem der Offiziere des Deutschen Büros, dem General de

–resim De Wet’in elinden çıkma– VI ve VII. sayfalarda Almanca olarak kısmen aktarılmış, öncesinde bütün bir sayfayı kaplayan, kitabı açan, tırnak içinde bir cümle var, bir özlü söz ya da bir şiirsel alıntı ya da benim çıkaramayacağım bir Kitabı Mukaddes alıntısına benzer: “*And still death passed me by*”, böyle diyor, “ve ecel yine beni sıyrıp geçti”; ama biraz zorlanırsa *still* bir zarf değil de sıfat gibi anlaşılabilir, o vakit özlü söz şu anlama gelecektir: “Ve suskun ecel sıyrıp geçti.” Öyle olduğunu sanmıyorum, çünkü ilk olasılıkta o “yine” Hugh Oloff de Wet’in durumunda fazlasıyla anlam taşıyor, çünkü Berlin’de ömründe ikinci kez, beş yıl önce de Valencia’da ölüme mahkûm edilmişti: İspanya’da saflarında çarpıştığı Cumhuriyetçiler, Almanya’da karşılarında savaştığı Naziler, ya da aynı kapıya çıkar, kısa bir süre içinde her iki düşman tarafından. O iki ölümün hiçbirisi suskun olmazdı. Betimlediğim resim üst kapakta da görülüyor ve kitaptaki tek resim değil, toplam dört tane var, hepsi sarı-siyah, hepsi iç karartıcı ve hepsi tutuklanmış paralı asker yazarın elinden çıkmış. O grafik yetenekleri belki de benim onun varlığından –ya da yanlış yazılmış adından– haberli olmamı sağlayan ilk veriyi açıklıyor ya da haklı gösteriyor: Şair Gawsworth ve Redonda kralı John ve dilenci Armstrong’un ölüm maskesini yapan kişiydi o; Gawsworth herhalde onunla aynı yaşlardaydı, aynı yıllarda o da Kuzey Afrika’da ve Orta Doğu’da Royal Air Force hizmetinde uçak kullanıyordu.

Völkischer Beobachter’in kuzey baskısındaki bu haberi, bir dipnotta belirtildiği üzere, Majesteleri’nin Foreign Office’i ödünç vermek lütfunda bulunmuştu ve De Wet kendisi İngilizceye çevirmişti, *The Valley of Shadow*’un başlangıcında yer alıyordu, aşağı yukarı şöyle:

“DE WET VAKASI

Berlin, Ocak 1941

İki gün süren iki duruşmada, Halk Mahkemesi Büyük Britanya doğumlu yirmi sekiz yaşındaki De Wet’i yargıladı ve kendisini ölüme mahkûm etti. De Wet Fransız Deuxième Bureau’sunun hizmetinde bir paralı casustu, görevi askeri tesislerin yerlerini tespit ve keşif etmektir. Alman karşı casus teşkilatı tarafından Alman top-
raklarında tutuklanmıştı.

Percy William Olaf de Wet’in duruşması” (burada adının baş-
ka yerde görülmeyen bir biçimi var, casus konumunun sonucu

olabilir: Ama öyleyse soyadının muhafaza edilmesi anlamsızlaşıyor) “kamuya kapalı olarak yapıldı. Duruşma sırasında *Völkischer Beobachter*’in bir temsilcisinin hazır bulunmasına izin verildi. Tabii ki askeri güvenlik sebebiyle, davaya katılanların hepsine konuyu ifşa etmeyecekleri hususunda yemin ettirildi. Dolayısıyla bu yazıda o meyanda hiçbir şey ele alınamıyor. Ama tümüyle gizli konular haricinde kalan sanığın kişiliği genel insani ve siyasal bir bakış açısından dikkate değiyor.

Mahkûmun Reich’in güvenliği aleyhindeki faaliyetini gerçekleştirdiği şartlar, politikayı maceradan ayıran çizginin bulanıklaştığı, Gizli Servis’in dolandırıcılıktan ayrılamadığı bazı belli uluslararası ortamların özelliğidir. Buna rağmen, düşman Gizli Servisi’nin ajanları arasına bu çeşit şahısları katması tesadüfi bir tercih değildir. Bu dava incelendiğinde en dikkat çeken yanı şu oluyor: Reich’a karşı yürütülen yeraltı savaşında sadece ilkesizliği ve ahlaki dengesizliğinden ötürü görevlerine uygun görülen şahıslara başvurulmakta.” (Bir Nazi organı tarafından ahlaki yorumlar yapılması dikkat çekici, hele bir casusluk davasının haberi verilirken büsbütün, sanki bu tür durumlarda ihanete uğrayanların verdiği ahlaki hükümler incelikli ya da seçime tabi olabilir miş gibi).

“Davada görev alanlar, huzurlarında Don Kışotvâri seyrek sakalını burarak ayakta duran o De Wet’in” (demek tutukladıklarında tıraşına el koymuşlardı), “bir çılgın maceracı mı, yoksa tehlikeli sırlarını gizlemeye kararlı, kurnaz, merhametsiz, hesapçı bir casus mu olduğunu zihinlerinde tartmak durumunda kaldılar. Her ikisi de doğru olabilir. De Wet bir İngiliz asker soyundan geliyor.” (Bu belirtme ünlü Boer büyükbabayı palavra durumuna düşürür.) “Babası donanma subayıydı, günümüzde Alman hâkimiyetinde olan kanal adalarından birinin komutanıydı. Oğlu da askerlik kariyerine adanmıştı ve bir askeri okula verilmişti ama sınavlarına girmede. Kendi ifadesine bakılırsa, bir piyade alayına katılmaya niyetli olmadığındanmış. Buna inanmak mümkün, zira kısa süre sonra pilot sınavını kazanarak Royal Air Force’a girmiş. O görevi çok geçmeden bırakmış, sebepleri de karanlık. De Wet’in ifadesine göre, bazı otomobil kazalarından ötürü girmek zorunda kaldığı çok sayıda tıbbi muayeneyi rahatsız edici bulmuş, o yüzden görevinden çekilmiş.” (Böyle bir saçmalık karşısında, De Wet’in tüm dava süresince işi şakaya vurup yargıçlarını ve suçlayıcılarını tiye almış olması mümkün;

onlar fark etmişler miydi, bilemeyiz, yine de bugün merhum olan Üçüncü Reich'in hayrına, fark etmiş olmalarını dilemeliyiz; ancak farkına varmamış olan kişi *Völkischer Beobachter*'in bu muhabiri, hepsini olanca ciddiyetiyle harfiyen aktarıyor ve serüvenci casusun *nonchalance*" ya da boşvermişliği olasılığını fark etmez görünüyor. Bu deli saçmasını okurken, acaba durum o muydu diye düşündüm).

"Daha sonra De Wet savaşın tüm sahnelerinde rol almış. İlk dokuz ay süreyle Negus'un ordusunda pilot ve Gizli Servis ajanı olarak görev yapmış. Bir düello yüzünden Habeşistan'dan çıkmak zorunda kalınca, hizmetini General Franco'ya sunmuş. Kabul görmeyince, Kızıkların safına geçmiş, üç ay süreyle avcı uçağı pilotu olarak görev yapmış. O tarihlerde Britanya Gizli Servisi'nin karşılığı olan *Deuxième Bureau*'nun hizmetine girmiş. Fakat henüz paralı ajan olarak değil de, sadece *Deuxième Bureau* sorumlularıyla olan dostluğundan ötürü. De Wet'in uzun süredir Britanya Gizli Servisi üyesi olması ve görevi gereği paralı yabancı asker rolü oynuyor olması mümkün değil mi? De Wet bunu reddediyor, diyor ki bir kez hizmetini sunmuş, fakat reddedilmiş. Doğru mu söylüyor? Ve şayet doğruysa, neden reddedilmiş? Acaba Britanyalılar onu kibirli ve aptal mı bulmuşlar, ve içki krizlerinden ötürü göreve uygun saymamışlar mıydı? Öyle olabilir, olmayabilir de. Her neyse, bakıyoruz, De Wet İspanyol Kızıl pilotu rolünü bırakmış, Zajarov diye birinin adına silah kaçakçılığı yapıyor. Ardından tecrübelerini hikâye ettiği iki kitap yazıyor, adları *Cardboard Crucifix* ve *The Patrol is Ended*." (Bu noktada kesin olarak görünen şu ki, bir serüvenci sarhoşluğunun etkisinde bulunan kişi gazetecinin kendisi, o girift öyküyü açıklamayı beceremediği bir yana, aynı zamanda suçlunun çılgın ya da kurnaz kişiliğiyle büyülenmiş durumda, bir yere vardırmanın ya da hepten zırva bir alay soru sıralıyor, en aptalcası da şu: "Acaba doğru mu söylüyor?" Tabii ki kibrin, casusluk görevleri üstlenmeye vahim bir engel olabileceğini düşünmesi de fena sayılmaz. Yer yer De Wet karşısında büyüldüğüne sinirleniyor ve onun aleyhine dönüp ahlak dersi vermeye sürükleniyor, fakat ona duyduğu zayıflık bir noktada apaçık kendini belli ediyor: Casusun başlangıçta sadece Fransız casusluk teşkilatının önde gelen casuslarıyla dostluğundan dolayı etkinlik gösterdiğini belirttiğinde. Hepsi bir yana, paragrafın

** Uyuşukluk, umursamazlık. (ç. n.)

en takdire değer cümlesi yansızca ve ihtiyatla yazdığı: “Öyle olabilir, olmayabilir de.”)

“Kısa bir süre için De Wet sakın bir hayat sürmüş ve ressamlık yeteneğini kullanmış.” (Bu noktada ölüm maskesini yapan sanatçı yeniden ortaya çıkıyor.) “Almanya ile Çekoslovakya arasında savaş patladığında, yirmi beş yaşındaymış, paleti bir yana bırakıp Prag’a koşmuş, Benes hükümetine pilotluk hizmeti sunmuş. Orada Paris’te kurmuş olduğu bir arkadaşlığı tazelemiş: Avrupa’nın güneydoğusundan gelen bir balerinle ilişkisini, ardında birkaç kırık kalp bırakan ve hakkında pek az bilgi edinilebilen bir kadın. Bir cinsel serüvenci miydi yoksa onun da siyasal sıfatı var mıydı, orası bilinmiyor. Her şekilde, De Wet tutuklandığında, balerin yalnız sırdaşı değil, aynı zamanda işbirlikçisiymiş. Sorgu sırasında kendini öldürmüş ve suçortağının ölümüne kadar sorumluluğun tümünü üstlenmiş olan De Wet, artık kendini savunmaya başlamış.” (Gazetecinin yazınsal süslemelerden hoşlanmadığı söylenemez; gerçi anlatı ve düzyazı eğitimi basitinden olmalı, çoğu kez eskimiş deyişlere ya da düpedüz yalana başvuruyor, ama bazı durumlarda orijinal küçültmeler ve dengesiz sözdizimiyle başarılı bir esrar perdesine eriştiği yadsınamaz: “Bir cinsel serüvenci miydi yoksa onun da siyasal sıfatı var mıydı.” Böyle bir cümle az buz başarı sayılmaz).

“Prag’da bulunduğu sırada De Wet’in bir Çek görevlisiyle sıkı bir ilişki kurabilmiş olduğu kesinlikle biliniyor, Bohemya’da Manda kurulduğunda, adam Alsace’a kaçmış, orada Deuxième Bureau’nun bağlantısına dönüşmüş. De Wet birkaç kez Prag’dan onu ziyarete gitmiş, ona altın ve bilgi kaçırmış, kendisini Alman yetkililerinin eline düşüren etkinlikleri bunlar ve Deuxième Bureau için yaptığı başka işler olmuş.

Davanın sonunda De Wet davanın düzgün yürütülmüş ve kendisine tam bir özgürlükle savunma hakkı verilmiş olduğundan dolayı Vatana İhanet Konseyi Başkanı’na teşekkür etti. Ölüm hükmünü kayıtsızca dinledi, kibar bir baş selamıyla salonu terk etti, mahkeme heyetinde laik yargıç olarak askeri ve parti mensubu üç yüksek rütbeli subay bulunuyordu.” (Demek ki Gestapo rastlantıya pay bırakmak istememiş, ölüm hükmünü garantilemek ve önemini vurgulamak üzere üç kodaman görevlendirmişti).

“Sanığın eylemlerini ve karakterini aydınlatmak amacıyla elden gelen her şey yapılmıştı. Suçu sabit. Buna karşılık, karakteri hâlâ

esrarını korumakta. Çifte kültürde eğitilmiş (De Wet bir Fransız lisesinde okumuş ve anadilindense Fransızca konuşmayı yeğliyor), ilginç bir ailenin evladı –Boerlerin General de Wet’inin akrabası– ve şimdi hiçliğe doğru başıboş sürüklenmede.” (Ve bu noktada, yazarın eğilimini ele veren, o havai “ilginç” nitelemesini hak eden Boer büyükbabası ya da sadece atası ortaya çıkıyor, galiba sonuçta palavra değilmiş. Onun da bir portresini ve bir kitabını buldum; ama ilkin Berlin’deki ölüm hükmünün öyküsünü bitirelim; çünkü artık sonu bir mahkeme haberinin gerektirdiğinden çok daha fazla uzamış, kesinlikle düşünce ve yakınma alanlarına girmiş bulunuyor).

“De Wet zeki ve çeşitli yeteneklere sahip, gözüpek ve soylu duygular besleyebiliyor, buna karşın hayatını bir belirsizlik karışmasında, şüpheli erkekler ve kadınlar eşliğinde tamamlamakta; onların hepsi, ağızlarında yurtseverlik lafları gevelemekle birlikte, vatansızlar ve yabancıların parasıyla yaşıyorlar. Bu toplumun ideali efsanevi Albay Lawrence’tır, ama içlerinden hiçbiri onun idealine erişemiyor. Hepsi yol kazasına kurban gidiyor. Hayat onları istemiyor, bir safra gibi kusuyor” (ve böylece onlar yaşamdan sanki duman gibi, buğu gibi püskürtülen pahalı ve gereksiz bir lüks): “Bir vakitler çiçeklenmiş, meyve vermiş bir ağaçtan kopmuş dallar, yaşam biçimi soysuzlaşmış bir ırkın şuraya buraya dağılmış üyeleri.”

Völkischer Beobachter’in yazarı burada noktılıyor, Arabistanlı Lawrence’ı bozguna uğrayan De Wet ile onun benzerlerine erişilmez bir örnek olarak göstermesi garip: Lawrence kendisi de 1935’te karanlık kalan, intihar olması da mümkün bir motosiklet kazasında ölmüştü, kırk altı yaşındaydı, benim şimdiki yaşımda.

Alman gazetesinin haberi bitince, De Wet sözü alıyor ve kendi öyküsünün asıl başlangıcını yapıyor, kısaca şöyle belirtiyor:

“Onlara göre ‘hiçliğe doğru başıboş sürüklenen’ birinin öyküsü böyleydi işte. Olaylara dayanmakla birlikte, bazı yönleriyle gerçeklerden biraz uzaklaşıyordu ve çıkardığı sonuçlar hedeften hayli şaşıyordu. Bu kusurlar dağınık olmakla birlikte, yine de gerçeği zedeliyordu; ondan daha derin, daha uzun ömürlü bir şeyi daha zedeliyordu: O vakitler bir ad koymaya çalışmadığım bir şeyi: Belki de bulamıyordum adını.

Bundan sonra tarihçemi kendi açımdan anlatıyorum, aynı zamanda bir başkasının, bana kısa süreyle ‘Ahretin kapılarında’ eşlik eden kadının açısından da...”

Geçen yani yitip giden zaman, eski kitapları içerdikleri metinler ve kapaklarından başka öğelerle de zenginleştirir: Daha önceki okurların bıraktıkları şeyler, işaretler, yorumlar, lanetlemeler, fotoğraflar, ithaflar ya da kişisel kitaplık damgaları, bir mektup, bir sayfa, bir damla, bir yanık ya da bir leke ya da salt sahiplerinin adları onlara eklenir. Ve Ewart'ın, Graham'ın, Gawsorth'ün kitaplarının kendi minik tarihçelerini konuşturdukları gibi, *Cardboard Crucifix*'in elime geçirebildiğim iki nüshasından biri de sayfaları arasında bir şeyler saklıyordu, iki üç eski kupür. Kuşkusuz Benet'inkiydi, çünkü bendeki kupürler sararmış, lime lime gazete kâğıdı değil, fotokopi. Böylece Benet'in varlığını tahmin ettiği bıyık tarağı gibi vahim bir meselede dürüst davranmakla kalmadım, aynı zamanda anlaşılabilir bir dürtüye kapılmamayı da başardım: Armağan ettiğim ikinci nüshanın içinde bulunan ve bendeki daha ketum nüshada bulunmayan şeyleri kendime alkoymadım. Dürüst davranmak âdetimdir, hatta görüldüğü gibi, enayilik ettiğim bile olur. Ama dürüstlük abidesi de sayılmam.

Birileri onları 1941'den beri –ya da ilanı daha önceden beri– saklamıştı, gerçi hiçbirinde ne tarih ne başlık görülüyor. Ama daha büyük olanının boyutlarından şu sonucu çıkarmak gerekiyor: De Wet vakası, zamanında ve kitabı okuyan kişinin ülkesinde, yirmi yıl öncesinde Wilfrid Ewart'ın ünlü romanının olduğu kadar tanınmış ve üzerinde durulmuştu. Ve aradan kısa bir süre geçince de herhalde onun kadar, hatta mümkünse daha bile hızla unutulmuştu: De Wet Dünya Savaşı'nın ortasında hüküm giymişti, o sıralar her türlü havadisın ömrü kısa olmalıydı, belli bir saatin havadisleri bir saat öncekileri, yeryüzünün bir noktasının havadisleri bir başka noktasınıkileri gölgede bırakıyordu, bizim çağımızda da öyle, her bir saniye savaştaymışçasına iğretilekle yaşıyor, bu kitaba çağımızda yer var mı bilmem, öyle ya, sabır ve sakinlik istiyor; ya da belki yeri var da tam bu zamanlara uygun, çünkü içinde anlatılan her şey daha anlatılırken gelip geçiyor; ve eğer bu okur kendi kendine

bu kitap ne halt anlatıyor diye ya da bu metin nereye varmak istiyor diye soracak olsa, korkarım verilebilecek tek yanıt şu: Kitap kendi yolunu izliyor, dolayısıyla kendi sonuna yaklaşıyor, demek ki bu dünyadan gelip geçen ya da bu dünyada görülen her şey gibi. Öte yandan, bu noktaya kadar varmış olan okur artık kendi kendine bu tür sorular sormaz sanıyorum.

Birinci ve daha büyük kupür bir haberden çok, Graham Stanford diye birinin imzaladığı bir kısa yaşamöyküsü içeriyor, yorumlarına bakılırsa

De Wet ile kişisel ilişki kurmuş, yine de yakın gelecekte hayatına son verilecek olmasından ötürü pek üzülmüşe ya da öfkelenmişe benzemiyor. İki başlığında şöyle deniyor:

“ ‘DE WET DENEN ÇILGIN ŞEYTAN’

Gestapo onun ‘kaçık’ olduğunu düşünüyor”

Anı ya da portrenin kalanı da şöyle:

“Percy William Olaf de Wet” (buyrun bir yeni isim daha, ya da o sıralar kullandığı ad oymuş) “Alman Halk Mahkemesi’nde Fransız Gizli Servisi için casusluk yaptığından ötürü ölüme mahkûm edilmeden önce, kendisinin ‘cesur ve ilginç’ bir adam olduğunu söylediler.

O tarifi duysa Percy de Wet keyiflenirdi. Bu sözcükleri işittiğinde dudaklarında belirecek alaycı kıvrımı hayalimde canlandırabiliyorum. Çünkü bugüne dek İngiltere’den çıkmış hiçbir paralı asker” (tam olarak “hiçbir *soldier of fortune*”) “bu uzun boylu, yakışıklı ‘hovarda’nınkinden daha göz kamaştırıcı ve fantastik bir yaşam sürmemiştir.

Bütün Avrupa başkentlerinin otellerinde ve barlarında tanınırdı. Dünyanın en acayip yerlerinde, en acayip kimseler tarafından tanınırdı. Aradığı şey serüveni ve onu her vakit bulurdu.

Şimdi en son ve en görkemli serüveni felaketle son buldu. Ama De Wet’in pek umursadığını sanmıyorum, çünkü tüm paralı askerlerin kaderciliği vardı onda. Gazeteler ölüm hükmünü sükûnetle dinlediğini yazıyorlar, De Wet’in acayip arkadaşları buna sevineceklerdir.

De Wet’in çocukluğu hakkında fazla bilgi sahibi değilim. Annesi Mrs P. W. de Wet St Albans’da oturuyor, dün gece kendisiyle konuştuğumda o konuda hiçbir şey söylemek istemedi.

O tedirgin karakteri sonraki yıllarda onu dur durak bilmeksizin Avrupa ve Doğu sahnesini dolaşmaya sürükledi: Habeşistan, İspanya, ve bugünkü savaşın kaynar kazanına dönüştüğünde, Avrupa.

MAD DEVIL DE WET

Gestapo Thought He Was 'Crazy'

By GRAHAM STANFORD

THEY called Percy William Olaf de Wet "a brave and curious man" before they sentenced him to death in the German People's Court for spying for the French Secret Service.

Percy de Wet would enjoy that description. I can imagine his lips curling sardonically as he heard the words. For no soldier of fortune that ever left England lived a more lurid, fantastic life than this tall, handsome "devil-may-care."

He was known in the hotels and bars of every capital in Europe. He was known in the world's strange places and among the world's strange people. He sought adventure and he always found it.

Now his latest and greatest adventure has ended in disaster. But I doubt whether de Wet cares much, for he had the fatalism of all soldiers of fortune. It is reported that he accepted the verdict calmly, and de Wet's strange friends will be glad of that.

I do not know much about the boyhood of de Wet. His mother, Mrs. P. W. de Wet, who lives in St. Albans, would not talk about it when I spoke to her last night.

This restlessness sent him chasing across the European and Eastern stage in later years—Abyssinia, Spain and Europe when it became the restless maelstrom pot for the present war.

WHERE all the trouble was, there was de Wet—a rather swaggering figure with a flowing moustache and a black shade over one eye. No one ever knew quite what he was doing. But he always lived well, was always giving parties, and telling the most extraordinary stories of his adventures.

Just after the Munich Agreement in 1938 de Wet was in Prague. Those were feverish days in Central Europe. Spies clustered around every bar, and no one knew whether to trust his neighbour.

Prague quickly learned of de Wet's presence. He took a suite of rooms gave champagne parties which were attended by beautiful women and a strange group of men.

Some say that the Gestapo investigated the activities of de Wet, but came to the conclusion that he was just another "crazy Englishman."

He got to know a beautiful Russian woman. It is reported that he married her, and that she was arrested as his accomplice when the Gestapo got on his trail. It is also reported that she afterwards committed suicide.

HE was familiar to newspaper men. To some of

us he offered information—"inside information."

He was proud to say that he was "on the inside." But you could not always take this man too seriously.

He had a fine time in Abyssinia. He went to Addis Ababa for the Emperor—he and that world-famous figure Herbert Faulstich Julian "The Black Eagle of Harlem", who was a strapping African Negro who enjoyed putting seven sorts of fear into the hearts of the natives.

My colleague Noel Monks met him at the Hotel Imperial—surely the most cosmopolitan-war hotel of all time. Then de Wet and "The Black Eagle of Harlem" were apparently rivals for the favours of the Emperor. Both of them had gone there to fly. But apparently the Emperor had only one communicating plane and most of their time was spent on the ground.

YES—de Wet enjoyed the Abyssinian scene. It had all the things he loved—colour, adventure, uncertainty.

The Germans say that he had to leave Abyssinia because he fought a duel. I cannot substantiate that story, but I can well imagine that it is true, for de Wet ran into scrapes wherever he went.

He was in Spain, too, along with the rest of that brave and laughing crowd of men who will follow a fight to the ends of the earth. He flew against Franco. He used to say that he lost an eye in an air fight.

Later he wrote a book about his adventures, called "Cardboard Crucifixes."

But no one quite knew de Wet. Perhaps no one will ever know until this war is over and the full story comes to be written. Some thought him a pleasure-seeking fool. He certainly played the part.

It is possible that this was merely a mask, that behind that swaggering demeanour was a keen, agile brain working for a cause that he thought right.

The Germans described de Wet as "intelligent, unafraid, and talented."

He was all of those things. He was, in fact, one of the old-time soldiers of fortune who, throughout history, have left Britain to seek adventure.

BLACKWOOD

The Imprint of a Good Book

CARDBOARD CRUCIFIX

The Story of a Pilot in Spain.

By OLOFF de WET.

8/6 net.

A remarkable work of living
bearing...
The author is an artist
in human motives,
emotions, and most vig-
orous action. Horrors
tread delicately, almost
casually, among feats of
unstudied heroism.

THE BLIND ROAD

By FOREPOINT SEVERN,

A SAIL TO LAPLAND

By DOUGLAS DIXON, author of

NO KNOWLEDGE OF SPY

LONDON, Feb. 7—(A)—British officials asserted tonight they had no knowledge of the activities of Percy Williams Olof De Wet, 28-year-old Englishman sentenced to death in Germany as a spy.

The case recalled here his book "Cardboard Crucifix", which was published in 1939 and dealt with the Spanish civil war.

Çatışma neredeyse De Wet oradaydı, gür bıyığı ve bir gözünde siyah cam monoklüyle biraz palavracı bir tip. Neler karıştırdığını tam olarak bilen yoktu. Ama hep iyi yaşıyordu, hep eğlentiler düzenliyor ve serüvenlerinin en olağandışı öykülerini anlatıyordu.

1938 Münih Paktı'nın hemen ertesinde De Wet Prag'daydı. Orta Avrupa'da hummalı günler yaşanıyor. Her amerikanbarın çevresine casuslar kümeleniyordu, kimse yanındakine güvensin mi güvenmesin mi bilemiyordu." (Bu paragraf, De Wet'in o pek kınanan "sarhoşluk nöbetleri"nin, belki de yalnızca casusluk mesleğinin bazı olmazsa olmaz gereklerini sektirmeden yerine getirdiğinden dolayı olduğunu gösteriyor; çünkü portresini çizen Stanford "her otelin çevresinde" yahut "her kafenin çevresinde" ya da "her gece kulübünün çevresinde", hatta "her genelevde" diyebilirdi, ona karşılık açıkça *around every bar* diyor.)

"Prag De Wet'in varlığını haber almakta gecikmedi. Birkaç odalı bir süit tutmuştu, güzel kadınlarla garip bir erkek grubunun katıldığı şampanyalı partiler veriyordu.

Kimileri Gestapo'nun De Wet'in etkinliklerini mercek altına aldığını anlatıyor; ama yine 'bir uçuk İngiliz'den öte bir şey olmadığına karar vermiş Gestapo.

Güzel bir Rus kadınla tanıştı. Onunla evlendiği ve Gestapo izini sürmeye başladığında kadının suçortağı olarak tutuklandığı da söyleniyor. Daha sonra intihar ettiği de." (Galiba bir Rus kadınla nikâhlandığı burada da belirtiliyordu: Belki de Moskova'daki Hotel Metropol'ün yasal sahibesiydi; ama Gestapo'nun sorgulaması sırasında "intihar etmiş" ise, o durumda şu ikisinden biri: Ya öyle yapmamıştı, ölmemişti ve 1951'de hâlâ hayattaydı ya da De Wet iki kez evlenmişti, iki sefer de Rus kadınlarıyla. İki şıktan hiçbirisi bana olası gelmiyor, hele dürüst mirasçı dul sıfatıyla Moskova'daki Hotel Metropol'ü sahiplenip yönetme emelini taşıması, hiç olası değil.)

"Gazeteciler tarafından iyi tanınıyordu" diye sürdürüyor Stanford. "Bazılarımıza bilgi sağlıyordu, 'gizli bilgiler'."

"Olup bitenden haberdar olmakla" böbürlenmekten hoşlanıyordu. Ne var ki insan o adamı asla fazla ciddiye alamıyordu.

Habeşistan'da harika vakit geçirmişti.

İmparatorun hizmetinde uçak kullanmak için Addis Ababa'ya gitmişti: O ve şu dünyaca ünlü kişi, Herbert Fauntleroy Julian ('Harlem'in Kara Kartalı'), yerlilere binbir çeşit korku saçarak öd-

lerini patlatmaktan keyif alan pazusuna kuvvetli Afrika zencisi.” (Doğrusunu isterseniz, *Völkischer Beobachter*’in Alman yazarının topladığı saçmalar İngiliz yaşamöyküsü yazarının yanında bayağı aklı başında kalıyor, özellikle bu mahalle Kara Kartal’ının göklerde yıldız gibi belirmesinden sonrası, adamın asıl adı bundan daha sahte ve romanlara layık olamaz, hem o kadar ki, büyük olasılıkla gerçektir: Şunu da hesaba katmalıyız, 1941’de tabloid muhabirlerine zevzeklikler esinleyebilecek çok sayıda savaş filmi henüz çevrilmemişti. Gel gör ki, Herbert Fauntleroy Julian; kimin aklına gelir böylesi).

“Meslektaşım Noel Monks onu Hotel Imperial’de tanımış, kuşkusuz gelmiş geçmiş en kozmopolit savaş oteliydi. Anlaşıldığına göre, o sıralar De Wet ile ‘Harlem’in Kara Kartalı’ İmparator’un gözüne girebilmek için yarışıyorlarmış. İkisi de oraya uçmak amacıyla gitmiş. Fakat anlaşıldığına göre İmparator’un radyoyla iletişim kurabilen bir tanecik uçağı varmış ve her ikisi de vaktin çoğunu yerde geçiriyormuş.

Evet, De Wet Habeşistan ortamından büyük keyif alıyormuş. Hoşuna giden her şey varmış: Renkli çevreler, serüvenler, belirsizlik.

Almanların dediğine bakılırsa bir düelloda vuruştugundan ötürü Habeşistan’dan ayrılmak zorunda kalmış. O öyküyü onaylayacak durumda değilim ama doğru olması pekâlâ aklıma yatıyor, çünkü De Wet her gittiği yerde ‘başını derde sokan’ biriydi.

İspanya’da da bulunmuştu, yeryüzünün en ırak köşesine kadar savaşı kovalayacak olan o yürekli ve şen adamlar grubuyla birlikte. Franco kuvvetlerine karşı uçak kullanmıştı. Bir hava çarpışmasında bir gözünü kaybettiğini söylüyordu.

Daha sonra serüvenlerini anlattığı *Cardboard Crucifix* adlı bir kitap yayımlamıştı.

Tamam da... hiç kimse De Wet’i tümüyle tanımıyordu. Belki bu savaş sona erip de tüm tarih yazılabilinceye kadar da tanımayacak. Bazıları onu zevk peşinde koşan bir aptal yerine koyuyorlardı. O rolü oynadığı da doğrudur.

Ancak bunun yalnızca bir maske olması mümkün, o palavracı havasının ardında, doğru saydığı dava uğruna didinen keskin ve çevik bir beyin de olabilirdi.

Almanlar De Wet’i ‘zeki, korkusuz ve yetenekli’ olarak nitelediler.

O üç şeydi işte. Aslında eski zamanlarda tarih boyunca, Büyük

Britanya'dan çıkıp kendine serüven arayan paralı askerlerdendi.”

Graham Stanford'un hangi gazetede çıktığı bilinmeyen yazısı burada bitiyor. Öbür iki kupüre gelince, en kısa olanı tuhaf, birisinin onu saklamış olması da ayrıca tuhaf:

“CASUSU TANIYAN YOK

Londra, 7 Şubat.

Britanya yetkilileri bu gece 'Almanya'da casusluk sebebiyle ölüm hükmü giyen yirmi sekiz yaşındaki İngiliz Percy Williams Olaf de Wet'in (yeni adda ufak bir değişke, basit bir baskı hatası olduğu kesin gibi) etkinlikleri üstüne bilgileri bulunmadığını belirttiler.

Olay burada onun 1939'da yayımlanan ve İspanya İç Savaşı'nı konu alan *Cardboard Crucifix* kitabını akla getirdi.”

Üçüncü kupür *Crucifix*'in yayıncısı Blackwood'un verdiği ilan. Tek ilgi çeken yanı ona ait olmayan şey, yani sol tarafta elle yazılmış not. Tam olarak anlaşılmıyor, hiç değilse ben anlayamıyorum; ama anladığım kadarıyla o el De Wet'i şahsen tanımış olan birinin, bir yakınının ya da ailesinden birininmiş; çünkü onu anlaşıldığına göre pek kullanılmayan ilk vaftiz adıyla “Hugh” diye anıyor, Edkins bile, konuşurken de mektuplarında da “Oloff” diye anıyordu. İyice bakınca, sökmeye iyice uğraşınca, ilk satırda şöyle deniyor: “*Hugh has just written. I thought it might*” (yani, “Hugh az önce yazmış. Demek yazabilmiş diye düşündüm”; yine de sözcüğün “*just*” olduğuna yemin edemem). Cümle ikinci satırdan kalan kısımda devam etmiyor; ama kupür herhalde daha uzunmuş, not başlıyor, sonra daha “aşağıda”, yani sonradan kesilip kaybedilmiş olan kısımda devam ediyormuş. Sonuçta o ikinci satırda –daha koyu, kalemin çizgisi daha kalın– galiba ancak son dört sözcüğü okumayı başarıyorum:

daughter are quite well” (“... kızı çok iyi olduklarını”). Veda ve imzanın bulunduğu üçüncü satırdan hiçbir şey seçemiyorum. Birisi ilanı birisine gönderip şöyle bir şey diyormuş: “Hugh'un az önce ne yazdığını görüyorsun. Seni ilgilendireceğini düşündüm. Karının ve kızının çok iyi olduklarını umuyorum.” O kitabın kısa süre için Ben Bass'ın eline geçip, ondan da bana ulaşıp Benet'e armağan edilmeden önce kimin olduğunu bilmek imkânsız, 5 Ocak 1993'ten sonra da artık kim bilir kimin olur.

Gazeteci Stanford'un kaleminden çıkmış ilk kupür şen denebilecek, pek de yaşlı sayılmayacak bir yaşamöyküsü, romanlara layık bir dizi öge sıralıyor: Otel süitleri, şampanya, güzel kadınlar, Prag

barlarında dolaşan içkici casuslar, hatta De Wet'in iddialı, zevk düşkünü, esrarlı ve kavgacı kişiliği (Beau Brummell, Karasakal Teach ve The Scarlet Pimpernel'in bir karması, *Korsanların Genel Tarihi*'nde yer alabilirdi), o arada karısı ve suçortağı olan Rus kadın, üstelik masallardan fırlamışa benzeyen, ürkütücü, mağrur Fauntleroy Julian ya da Addis Ababa'daki Semaların Dehşeti; ancak bunların yanı sıra göze çarpan bir şey var. Yazıda ya da gazete haberindeki zaman kipi: De Wet artık ölmüş ya da idam edilmiş gibi geçmiş zaman kullanılmış. Gerçi tarihi bulunmuyor, ama Berlin'deki yargılamaya yakın olmalıydı, oysa Stanford, belki isteği dışında, ve herhalde yürek üzüntüsü duymaksızın, zaman kipini ölüm hükmünün yerine getirilişine uyguluyor. Herhalde savcılarının ve yargıçların kimlikleri o iken, iki olay arasında fark olamayacağını biliyordu. (1939'da, her türlü tahminin ötesinde, o fark olmuştu, ben de burada onun için başınızı ağrıtıyorum.) Gelgelelim ölüm yine De Wet'i sıyrıp geçmişti, Ewart'ın da başına gelen aynı şeydi: Ecelin onu tek ve kusurlu gözüyle çamur deryası siperlere atılmışken dikkate almış olması gerekirdi aslında.

İster gerçek, ister paralı askerin yaptığı gibi, numara ve akse-suardan olsun, her ikisi de görünürde bir gözlerinden yoksundu, Ewart annesinden miras almıştı, ona karşılık De Wet, Stanford'a bakılırsa İspanya İç Savaşı'nda yaralanarak. Ama birkaç sayfa önce değindiğim gibi, karşıma bir kitap daha çıktı: Büyükbaba ya da belki büyükamca olduğu iddia edilen Vechtgeneraal Christiaan Rudolf de Wet'in 1902 İngiltere baskısı yapıtı, tabii ki büyük katılımı olan savaşı anlatıyor, başlığı *Three Years War* yani Üç Yıllık Savaş (bizimki de üç yıl sürmüştü, haftalar rüzgâr gibi geçmiş, ecel yavaş yürümeyi becerememişti, ya da Miguel Hernández böyle demişti; ve hemen hiçbir seferinde insanları sıyrıp geçmemişti). Portresi orada görülüyor, gerçi yozlaşmış torunuyla önemli bir benzerlik sergilemiyor, yine de şöyle bir aile benzerliği yok denemez; ya da diyelim ki onları gören akraba olmalarına şaşmaz; burnun ve gözlerin biçiminde ortak bir yan var, ihtiyarında daha ihtiyarca, özentili keçi sakalı yerine seyrek bir sakal, bakışları daha yumuşak ya da daha yenik düşmüş, sakinleşmiş bir Barbaros olabilirmiş (o vakit *Korsanların Genel Tarihi*'nde yer bulurdu, ara sıra hâlâ okuyorum, günümüzün patron kılığında gezen, ama daha çok kapkaççıları andıran kültür adamları üstüme saldırdıklarında); henüz ellisine

L. H. de Vries

varmamış olmalı ve acaba gerillalarıyla Wilfrid Ewart'ın o büyük amcasına karşı çarpıştığı olmuş muydu, kim bilir, çünkü Hartum'da savaştan hevesini alamamış gibi, Güney Afrika savaşına gitmişti, adı Sir Spencer Ewart'tı, büyük olasılıkla iki büyük amca karşı karşıya gelmişlerdir; birbirlerinin yüzünü ya da daha çok uzaktan korktukları ya da hayallerinde canlandırdıkları çehrelerle gururla ilerleyen figürlerini seçmişlerdir ve sıcak ya da soğuk bir kurşun yöneltmek üzere birbirlerine nişan almışlardır, ama o mermi birinin ya da öbürünün adına ölüm ilanını taşımamıştır; öyle bir olay tuhaf kaçmazdı, çünkü bu yaşlı Ewart'ın hizmet sicilinde özentili genç De Wet'in balina avcısını etkilemek ve kendisini birazcık saydırmak üzere Franco'nun huzurunda –seslemesini diktatörle o İngiliz-Hollanda karması isim seline kadar iletişim kurmuş oldukları İspanyolca seslemeye uydurmaya çalışmaksızın– alaş telaş sıraladığı yer adları bulunuyordu: Magersfontein, Koedoesberg, Paardeberg, Poplar Grove, Bloemfontein, Waterval Drift, Río Vet. Ayrıca Driefontein, Blaauwberg, Roodepoort, Wittebergen, Slaapkranz, Retief's Nek.

Tüm o çarpışmalardan ya da çatışmalardan Conan Doyle da söz etmişti, çok aptalca davranarak Sherlock Holmes dizisine yeğlediği “ciddi” kitaplarından birinde: 1900 basımı *The Great Boer War*'da, çatışmanın belgelendiği ve kısmen sahada gönüllü doktor olarak beş aylık deneyimine dayanan bir kitap (ilkin cephede savaşmak üzere başvurmuştu, ama bütün askeri alaylardan o hizmet için fazla yaşlı olduğunu söylemişlerdi; henüz kırk bir yaşını doldurmamıştı) ama daha sonra kaleme aldığı altı ciltlik yapıt daha da ciddi ve geniş oylumluydu: *The British Campaign in France and Flanders* yani Fransa ve Felemenk'e Britanya Seferi adıyla, emir eri Stephen Graham ile komutanı Wilfrid Ewart'ın Birinci Dünya Savaşı'nı anlatıyordu. Conan Doyle, *Büyük Boer Savaşı*'nda Lord Kitchener'e Hartum'da eşlik eden Binbaşı Ewart'a bir defa değiniyor, buna karşılık iki De Wet'in yararlıklarına ve yiğitliklerine uzun sayfalar ayırıyor, öyle ya, daha düşük rütbeli olmakla birlikte aynı soyadını taşıyan ikinci bir general varmış, kardeşi Piet de Wet; ve o soyadını ölüm ilanına taşıyan bir mermi de olmuş, çünkü o tımtıraklı adları taşıyan çarpışmalardan birinde oğullarından biri, Johannes de Wet vurulmuş ve vurulduğu yerden kalkamamış; ve Vechtgeneraal'ın bir oğlu, Jacopus de Wet ise tutsak düşmüş. Bu arada belirtiyim, Conan Doyle konuyu daha sonra yine, 1902'de

ele almış, *The War in South Africa: its Cause and Conduct* yani Güney Afrika Savaşı: Nedeni ve Yönetilişi adlı daha kısa bir yapıtta, Britanya birliklerinin acımasızlığı hakkında, İngiltere başta olmak üzere, dört bir yanda yayımlanan bir alay uydurmayı yalanlamayı hedefliyormuş. Bunların hiçbirisi büyük De Wet'in stratejik kurnazlığına ve taktik cesaretine hayranlık duymasını engellememişti; ve anılarından anlaşıldığına göre, askeri etik açısından ona yöneltilen en büyük kınama –“sportmence sayılmayacak eylemlerinden biri ya da tek eylemi”, diye yazıyordu– Roodewal istasyonunda saldırıya uğrayıp yağmalanan bir Britanya posta trenindeki çuvalların yakılması olmuştu, binlerce yanık kâğıttan flama, göğü karartmıştı. Doğrusu bu ya, bir gerilla komutanı için pek vahim sayılmaz, zaten Holmes'un yaratıcısı onu *The Great Boer War*'ın XXVII. bölümünün başında kısa bir yaşamöyküsüyle ölümsüzleştirmiş:

“Christian de Wet, bu soyadını taşıyan iki kardeşin büyüğü, o zamanlar olgun bir erkekti, kırk yaşını biraz geçmişti. Sakallı, güçlü kuvvetli, orta boylu bir adamdı, kültürsüzdü ama büyük bir enerjiye ve sağduyuya sahipti. Askeri deneyimi Majuba Hill'e uzanıyordu, ve tuhaf bir ırk nefretinden bolca nasiplenmişti, o nefret Transvaal'da anlaşılabilir, ama Britanya İmparatorluğu'nun hiçbir zararını görmemiş olan Orange Özgür Devleti'nin bir vatandaşında açıklaması yok.” Ardından dikkat çeken bir husus geliyor: “Görüşündeki bir zayıflık yüzünden camları boyalı gözlük kullanmak zorundaydı; ve şimdi o camları, ardlarında özel bir gözlemlene yeteneği olan gözleriyle, darmadağın olmuş Britanya kuvvetlerine ve artık önünde uzayıp giden demiryoluna dikmişti.” Ve biraz ileride yine o ayrıntı üzerinde duruyor: “Boyalı mercekler”, diyor (“karartılmış” da olabilir), “ilk olarak çevresinden kopuk Lindley köyüne yöneldi”; insan onları torunu olan paralı askerin fûme camdan monoklu ya da göz bandıyla ilişkilendirmeden edemiyor, Hugh herhalde yalancıydı, ama galiba o soydan gelmesi pek de palavra değildi.

Ewart'ın görmeyen gözü kuşkusuz kalıtımsaldı, belki De Wet'inki de öyleydi, yine de Anthony Edkins'in niteleyişiyle büyüleyici öyküler yaşadılar: İkisi de tek gözlü askerlerdi, biri siperlerde savaştı, diğeri göklerde; ecelin tek gözüyle, zamanın ise paslanmış mızraklarıyla mesafeleri aşmasının önüne geçebilmeleri için yeterli donanımına hiç de sahip değildiler. Babamın da yıllardır bir gözü görmez oldu, gözlüğünü çıkardığında daha bir mavileşirler, o yüzden

her çıkışımda annem derdi ki: “Böyle Alman suratlı oluyorsun.” Ama onun ne göz bandı ne monoklu var, ömrü boyunca boyalı ya da gölgeli ya da fûme camlı gözlük takmamıştır, ben kimi vakit koyu renk gözlük takıyorum. Görüşümde bir zayıflık var, pek önem vermiyorum, çünkü belki zamanımızda önemi kalmamıştır, oysa geçmişte yavaş ilerleyen ama kaçınılmaz bir körlüğe ve sonunda acıya yol açardı, ölüme de götürür müydü bilmem. Edebiyatçılardan devam etmek gerekirse, bu zayıflık James Joyce’un hayatını karartmıştı, on bir kez ameliyat olmuşsa da hemen hiç hayrını görmemişti, o yüzden birçok fotoğrafında sol gözünde kabarık, siyah bir kapakla görülür, ama onu orijinallik olsun diye, özen-tiyle taktığını söyleyenler de var. Ben bunun, yani bir gözü kapalı dolaşmanın ne demek olduğunu bilirim: Çocukluğumda, sekiz dokuz yaşlarındayken, sol gözüm öyle kapalı gezdiydim, çünkü sağ gözüme “tembel” tanısı koymuşlardı, böylece onu çalışmaya, diyelim ki kaybettiği alanı kazanmaya zorlamak amacıyla, görüşü daha iyi olan ve bakıp görme görevini tek başına üstlenen gözümü örtüyorlardı. Hiç unutmuyorum, gayretli gözümün üstündeki o gazlı bezden ya da banttan ya da kapaktan nefret ederdim, hatırladığım kadarıyla düzenbazlık ederdim, teneffüslerde onu çıkarır, sonra da doğru dürüst yerleştiremezdim; bereket o işkence uzun sürmedi, belki de bugün sağ gözümün tembelliği sürdürmesi bu yüzden, benim o vakitki sabırsızlığımdan ya da itaatsizliğimden, her neyse, sağ gözüm öbürü kadar etkin ve keskin değildir. Sol gözümün üstünlüğünü hep solak oluşuma vermişimdir, nasıl sol elim sağımdan daha güçlü ve becerikliyse, o üstünlüğün bütün bedenimde geçerli olmasına şaşırıyordum. Talihim varmış ki o zamanlar neredeyse kural sayıldığı üzere solaklığımı düzeltmeye kalkışmadılar, sol kolumu bedenime bağlamalarına, kendimi hem tek gözlü hem solak hissetmeye dayanamazdım: Okuduğum okul, Estudio, liberal ve laikti ve açığa vurulmasa da karmaydı, Cumhuriyet döneminin Özgür Eğitim Kurumu’nun bir uzantısı ya da kalıntısıydı, haftalar rüzgâr gibi geçmeden önceleriydi; annemle babama gelince, onlar da liberal görüşlüydü ve zaten başlarına fazla iş çıkarmış olurlardı, çünkü tanıyamadığım ağabeyim Julianın da solakmış, kardeşim Álvaro da solak, yani beşte üçümüz. Adları, o arada kendiminkini de yazmayı öğrendiğimde, harfleri Araplar gibi sağdan sola sıralıyordum, ben “XAVIER” –adımı öyle yazmışlardı, X

harfiyle, çocukken öyle yazıyordum, annem de hep öyle yazmıştır– diye okuyordum ama aslında okunan ya da benden başka herkesin okuduğu ad “REIVAX” oluyordu, annem kahkahalarla gülerek yanıldığımı söylediğinde nedenini anlamıyor, itiraz ediyordum, çünkü bence bütün harfleri eksiksiz, yanılmadan yazmıştım, üstelik “XAVIER” diye okumayı sürdürüyordum, oysa öbürlerinin uydukları kurala göre “REIVAX” yazmıştım, buna karşılık annemin gerçekten “XAVIER” yazıyor dediği yerde ben “REIVAX” diye okuyordum.

Bazen düşünüyorum da, öyle tersinden yazıp okumaya başlamış–tabii o eğilimimi düzelttilerdi– birisi açısından zaman kavramı, asla arkadan öne doğru ilerlemeye kalkışmayıp, hep önden arkaya doğru ilerleyen çoğunluk için olduğundan farklı bir kavram olmalıdır, yani o çoğunluk sondan başlamamıştır, o sona, yani sonun beklentisine, korkusuna ve gelişine kendisini uydurmuştur; bazen düşünüyorum, birkaç kitabımda, henüz var olmamış zamana bir isim koymuş olmak için, Shakespeare’den aldığım bu gizemli deyişle “zamanın tersi, karanlık yüzü” diye adlandırdığım şeyin içinden sık sık geçişim acaba o nedenle mi: Bizi sonunda bekleyen zamandan, demek istiyorum, hem bizi beklemeyen, dolayısıyla gelip geçmeyen zamandan da, ya da belki tam anlamıyla zamansal denmeyecek bir boyuttan; kim bilir yazı ya da sadece kurgu orada mı bulunuyor. Ola ki o yüzden geçmiş sık sık sanki gelecekmiş gibi algılıyorum –ya da o zamanı ancak böyleyken, yani gelecekken görüyorum– ve geleceği geçmiş gibi algılıyorum: İleride gelecek olanı sanki gelmiş, olup bitmiş gibi, hatta dahası, unutulmaya ya da bulanıklaşmaya yüz tuttuğundan ötürü, fazla önemi kalmamış gibi, öyle ya, tüm zamanlar giderek geçmişe karışır, yiter, gider. Belki yalnız gerçekleşmiş olan ve anlatılabilen ya da geçmiş gibi görünen zaman öyledir ve o yüzden belirsiz olan, ya da belirsizliğe cevaz veren tek zamandır, bundan otuz yıl önce Don Juan Benet’in yazdığı gibi. O vakitler bir başka bilmecemsi ifade kullanmış, ben onu bundan otuz ay kadar öncesine kadar okumamıştım, eski bir yazısındaydı; ama artık kendisine o konuda hiçbir şey soraamam: “bana öyle geliyor ki zaman hayattakilerle ölümlerin konuşabildikleri ve iletişim kurabildikleri, ikisine ortak olan tek boyuttur...”, böyle demiş. Anlayamıyorum, tümüyle anlıyor değilim ama biliyorum ki boşuna yazmamış, gerçi kimi zaman gelişi güzel yazdığı olmuştur, bütün iyi yazarlar gibi. Anlamıyorum onu, yine de hepimizin ta-

nıdığı, kaprisli ve sürprizli sesin dolaştığı zamanın o ters yanını ya da karanlık yüzünü düşünüyorduydu, o başka: Henüz geçmemiş, yitip gitmemiş ve belki de o nedenle henüz zaman bile sayılmayan zamanın sesi, kulaklarımızdan hiç gitmeyen ve hep hayali olan o ses, sanıyorum ki, belki burada konuşmakta olan ses de bazen öyle, ya da öyle olmuş, sonuna kadar da öyle olacak.

Nice kez benim zamanımı –başkalarının kuralınca bana verilmiş olan zamanı demek istiyorum– istila eden o zamanda, kurgu ile gerçek birbirine karışıyor olabilir ya da yalnızca olasılık dışı ve inanılmaz gerçekler değil, düpedüz birbirleriyle bağdaşmayan gerçeklikler. Belki o zamanda bir roman yaşama karışabilir ve o zamanda Paardeberg’de ya da Río de Wet’t e Sir John Spencer Ewart’ın karabinasını Christiaan Rudolf de Wet’in füme camlı gözlüğüne doğrultması şaşırtıcı sayılmaz, ya da Magersfontein’de ya da Retief’s Nek’t e ona nişan almış olan kişi George Steabben’di, Mexico’da Salon Phalerno’nun kapılarında Constantino ile Leovigildo’nun silahlı çatışması sırasında tam alnından vurulup ölmeden yüzyıllar önce; üzerinde “15 Yser 16” diye savaş yılı ve kanlı nehrin adı yazılı mektup açacağını Stephen Graham ya da Wilfrid Ewart’ın çamur deryası, ateşkessiz siperlerinde oymuş olmaları, ya da Hugh Oloff de Wet’in dilenci kral John Gawsorth’ün ölüm maskesini şekillendirmesi, ya da yılbaşı gecesindeki o soğuk merminin menzilinden sapmaya başlamadan önce yeterince soğumaması, ya da kapıcı Tom ile Tayloriana’nın kapıcısı Will’in aynı kişi olması insanı şaşırtmaz, sonsuzluk diyarında bir ileri bir geri gidip gelen hep tek ve aynı kişidir: “Talihiniz açık olsun profesör”, şen ve hizmete hazır eli havada. O boyutta ya da o zamanda şunlar da pekâlâ mümkündür: Dostum Eric Southworth yedi yıl önce Galdós uzmanlarınca öldürülmüş olabilir (doğrusu acı bir kader), dostum Aliocha Coll hâlâ son şarap kadehinin dibini almaktadır ve yurtsever doktor Conan Doyle acemi erlerin örneği, Arabistanlı Lawrence serüvencilerin erişilmez ideali olabilirler, tam da onlar, Mexico’da kopan kıyamette ne gelen mermiyi ne taşıdığı ölüm fermanını kör gözüyle gören eski muharip romancının ziyan olan yeteneğini en fazla övenler; Hotel Isabel’in dördüncü katındaki mevcut olmayan balkon belki de hep oradan geçmiştir ve Avusturyalı Ödön von Horvath’ın Alman nişanlısı, babasıyla sevdiğinin aynı olanaksız kazada öldüğünü oradan görmüştür, o iki ölüm bir tek yaşama,

REALM of REDONDA

This Volume Is from
the Bookshelves of

M. P. SHIEL, (1865-1947)

(M.M. King Felipe I, 1880-1917)

and

JOHN GAWSWORTH (1912-)

(H.M. King Juan I, 1947-)

The Realm of Redonda

H. M. FELIPE I

(M. P. Shiel, 1865-1947)

H. M. JUAN I

(John Gawsworth, 1912-1970)

H. M. JUAN II

(Jon Wynne-Tyson, 1924-)
(abdicated 1997)

H. M. XAVIER I

(Javier Marias 1951-)

.....

REALM of REDONDA

EX LIBRIS

JOHN GAWSWORTH (1912-)

(H.M. King Juan I, 1947-)

kendi yaşamına sığmıştır, ikisinin de tepesine yıldırım düşmüştür, daha genci yeni yılın ilk gününde, Toby Rylands da cümbüşlerinin yani *bingesin* sefasını orada sürmüştür, yanında nüktedan bir Haitili ya da Honduralı prensle, aslında Antigualı ya da Barbudalı ya da Beliceli ya da volkanik Montserrat Adası'nda doğmuş da olabilir, ya da belki ıssız Redonda Adası'nda; haritalarda bazen görülen, bazen görülmeyen o krallığın tümü belki de o zamanda ya da boyutta yer alıyordur, var olan, aynı zamanda hayal ürünü olan bir yerin hakkı da budur, sahte İspanyol adları taşıyan entel soyluları ve dört kralıyla the Realm of Redonda, the Kingdom of Redonda, 6 Temmuz 1997'de, üçüncü kral tahtından feragat edip yerini bana bıraktığından beri ben o kralların dördüncüsüyüm, King Xavier ya da hâlâ King X, bunu yazdığım sırada ve böylece benden önceki Shiel ve Gawsworth'ün, ya da I. Philip ve I. John'un edebi vasisi ve yasal vârisiyim: Bir efsaneyi sürdürmeye direnmek zordur, onu benliğinde canlandırmayı reddetmek namertlik olur; üç uzak yıl boyunca her gün görüp öptüğüm, bir uyluktaki yanmış volkan ağzı misali, yumuşacık yara izini bir hatırlayıp bir unutuşum ve herhalde arada bir o yaranın sahibesinin düşüncesi ya da neredeyse kurgusal belleği o yıldız kümesinde dalgalanacaktır ("Ah, evet, bir zamanlar burada benimle yaşayan bir delikanlı vardı, Madridliydi, acaba ne olmuştur ona, aradan bunca zaman geçti"); ve o loşlukta benim elime ulaşan birtakım nesnelerin aracılığıyla aktör Robert Donat ile kurduğum akrabalık görünmez bir buğu salacaktır, ceplerimizdeki sigara tabakasının ve kravatlarımızı tutan, ya da benim yakama taktığım kravat iğnesinin aracılığıyla; ve belki de De Wet o diyarıda ya da o rüzgârda hâlâ Nieuport'uyla göklerde süzülüyordur, kim bilir düşmanın canını cehenneme gönderdikten sonra hayatta kalan, yükselerek uzaklaşan o aynı uçak mıdır (ama bir Nieuport değil, bir Polikarpov da olabilir, o durumda avlayan ve öldüren kişi o olmayabilir); ve o macera adamı İspanya'da kendisi gibi akınlar yapan daha yaşlı bir başkasıyla karşılaşabilir, Kızıl Başrahip, Canterbury'li haydut Başrahip ile, ona isteği dışında yakıştırılan refakatinden ve davasından ötürü, ecel az kalsın babamı sıyrıp geçmeyecekti ve beni doğmaktan alıkoyacaktı. Belki de minicik ağabeyim Julian'ın'ın yaşanmadan sona ermiş hayatı da zamanın öbür yüzünden geçmektedir, doğmasaydım olabileceğim ya da olmayabileceğim ben de öyle. Ve ne fark ederdi, eğer doğmasaydım.

Örneğin ailemin ilk evladı bir lanetlemenin kurbanı olmuştu, doğmamıştı, kehanetin tamamının yerine gelmesini bekleyen kişi de öyle. Gerçi bu öyküyü iki yerde anlatmış bulunuyorum –sahte adlar kullandığım bir öyküde kurgu olarak, başlığı “Isaac’ın Yolculuğu”ydu; sahici adlar kullandığım bir yazıda da gerçek olarak, başlığı “Bir Lanetleme”ydi– ama hatırlayanların ya da okumuş olanların sayısı azdır, aslında en uygun yeri burası ya da ben böyle düşünüyorum, sanki bir kez için ve bunu 1978’de de, 1995’te de öngörmeksizin, yapıtını Oxford dönemimde İspanyolcaya çevirdiğim büyük öykücü Isak Dinesen’in ilkesine uymuş gibiyim; şöyle diyordu: “Bir yazar ancak olanları hayalinde canlandırabiliyorsa, hayalinde yineleyebiliyorsa öyküleri görebilir, ve ancak onları uzun zaman kendi içinde saklayacak, kendi kendine defalarca anlatacak sabrı varsa, iyi anlatmayı başarabilir.”

Büyükannelerimden biri, haritalarda görüldüğünde ya da fotoğrafı çekildiğinde Redonda’nın yer aldığı o Karayip Denizi’nden geliyordu. Havana’da doğmuş bir Kübalıydı, adı Lola Manera’ydı ve annem Lolita’nın annesiydi. Anlaşılabilir ve incitmeyecek biçimde şöyle diyeyim: Gerçekte o da, babası, yani benim büyükbabamın babası da hâlâ Kübalı İspanyoldular. Büyükbabamın babasının adı Enrique Manera’ydı ve sanırım ikinci soyadı Cao’ydu (“Cao’dan geliyor, hani Moctezuma’nın İndio yâveri”, diye bildirirdi büyükanemnin küçük kız kardeşi: María teyzeciğimde *folies de grandeur* vardı); askerdi ve Havana’da toprak sahibiydi.

Gençliğinde henüz bekârken, bir sabah bir melez dilenci onun yolunu kesmiş, sadaka istemiş. O vermemiş, ilerlemiş ve atını mahmuzlamış, ama dilenci dizginlerinden yakalayıp durdurmayı başarmış ve süvariye lanet okumuş, sunturlu ve gayet yerli yerince bir lanet: “Sen, büyük oğlun, büyük oğlunun büyük oğlu, üçünüz de gurbet elde yolculuktayken öleceksiniz, elli yaşına varmayacaksınız ve asla yatacak mezarınız olmayacak.” Büyükbabamın babası kulak asmamış, dilenciye eliyle vurup uzaklaştırmış, olayı öğlen evde sofrada anlatmış, sonra da aklından çıkarmış (ama birileri unutmamış olmalı ki öykü bana kadar ulaştı: Belki bir siyahi dadı ya da ürkek bir anne, böyle şeyleri aklında tutanlar hep gençliği geride bırakmış kadınlar olur, sonra da başkalarına aktarırlar). Bu olay 1873’te olmuş,

* Büyüklük taslama huyu. (ç. n.)

Enrique Manera yirmi dört yirmi beş yaşındaymış, sonuçta kısa süre önce elime geçen bir kısa romanı –kitaplar hep gelip yoluma çıkarlar, bilgisizliğimi bağışlamazlar– Sevilla’da bastırmasından iki yıl önce; iç kapağından anlaşıldığına göre Rosario Sokak No. 4’te, Ariza ve Ruiz basımevi ve litografya atölyesinde basılmış, *Froeswiller Süvarisi* adını taşıyor, alt başlığı *Fransa-Prusya Savaşı Anıları*. Başlayışı gerçekten eski usul: “1870 yılının 15 Temmuzuydu, Paris kiliselerinin saatleri gecenin on birini vurmuştu. Fransa İmparatorluğu’nun başkenti, hikâyemiz başlarken, son derece garip, alışılmadık bir manzara arz ediyordu.” Görülüyor ki baskıya ulaşan tek romanı o değilmiş, orada ailemde, romancılığın bir öncüsü var, ta Antiller’de bir öncü.

Çok daha sonraları, 1898’de, artık ömrünün yarısını Custardoy ailesinden bir kadınla evli (o nedenle öykümdeki takma ad “Isaac Custardoy”du), yedi çocuk sahibi olarak geçirmişken, büyükbabama babası Manera, Küba adasının üstünde Amerikan bayrağının dalgalandığını” görmeyeceğine karar vermiş, mülklerini alelacele satıp tüm ailesiyle birlikte İspanya’ya –herhalde adından başka şeyini bilmediği yurduna– giden bir gemiye binmiş, aralarında yedi sekiz yaşlarındaki güleç büyükannem Lola, onun birkaç yaş küçüğü, o yükseklerden atan María Teyzem ve daha birkaç yaş büyük olan ve yine Enrique adını taşıyan büyük oğlu varmış. Doktorlar böylesi kökten bir çözüme yönelmemesini öğütlemişler, çünkü Ménière illetine tutulmuş, başdönmesi varmış, deniz yolculuğu sağlığı açısından çok riskli olurmuş. Gelgelelim asker Manera Komodor Schley’in zaferini ve efendilik taslamasını seyretmeye razı olmamış, yirmi beş yıl önce melez dilenciği umursamadığı gibi onlara da kulak asmamış. Ve Atlantik’in ortasında geminin güvertesindeyken, illetinin ölümcül bir nöbetine tutulmuş. Ellisine basmak üzereymiş, yurdundan –tanımadığı ikinci yurdundan da– uzakta ölmüş, na’sı bir top güllesine bağlanıp okyanusa atılmış.

Aradan yirmi üç yıl geçmiş, 1921’de büyük oğlu, büyükannemin ağabeyi, dolayısıyla benim büyük amcam (bir savaşçı büyük amca daha, Ewart ve De Wet gibi) Enrique Manera Custardoy, albay rütbesiyle ve büyük bozgun sırasında İspanyol birliklerine komuta eden General Fernández Silvestre’nin yâveri olarak Fas Savaşı’na

** İspanyolsömürge toprağı olan Küba, 1898’de ABD’nin eline geçmiş, olay büyük bir ulusal felaket olarak algılanmıştı. (ç. n.)

gitmiş. Bilindiği, ama artık hemen hiç kimsenin hatırlamadığı gibi, “Annual Felaketi” diye bilinen çarpışmada İspanyol birlikleri darmadağın olup kaçmışlar. Abdül Kerim Hattabi’nin kabileleri tarafından darmadağın edilip bozguna uğratılmışken, General, bir oğlu ve Albay Manera ordunun gerisinden kopmuşlar, çaresizmişler, ama kullanabilecekleri bir kamyonetleri varmış. General, eskilerde adet olduğu gibi, bozgun alanını terk etmeyi reddetmiş, benim büyük amcam da, büsbütün eskilerde kalmış bir davranışla, bozguna uğrayan komutanı ve dostunu terk etmeyi reddetmiş. İkisi birlikte oğlu Silvestre’yi canını kurtarmaya uğraşsın, kamyonete binip kaçsın diye ikna etmişler; kendileri ise orada kalıp uzayan ateşi ve uzayan ölümü beklemişler. Başka şey bilinmiyor. Cesetleri asla bulunamamış. Manera’dan geriye yalnız manevra dürbünü ve albay üniformasının kayışları kalmış, büyükannemin Madrid’de, Cea Bermúdez Caddesi’ndeki evinde görebilmiştım (yine çifte bir eşya ama kol düğmesi değil de dürbün). Kazığa oturtulup parçalanmış olmalarından korkuluyor. Manera kırk altı yaşındaymış, benim şimdiki yaşıım, iki vatanından da uzaktaymış: Doğduğu Havana’dan ve kendisine miras kalan lanet yerine gelsin diye Afrika’da sömürge savaşına gittiğini gören Madrid’den. Bir mezarı asla olmamış ve olmayacak. Geride yalnızca bir dul kadın, yani karısını bırakmış.

O sunturlu lanetlemenin ilk iki bölümü öyle yerli yerince, eksiksiz gerçekleşmişti ki, üçüncü kuşakta da tekrarlanmaması olanaksız görünüyordu. O nedenle Manera Custardoy’un cinin bucağındaki Annual’da iz bırakmadan, vakitsiz ölümünden sonra, aileden birisi –belki batıl inançları olan bir dadı ya da ürkek bir anne, belki de lanetlinin kız kardeşi olan büyükannem– avuntuyla korku karması bir duyguyla acaba merhum, Fernández Silvestre’nin yanında, o uğursuz sefere sadakatle gitmeden önce karısını hamile bırakmış olabilir mi diye ummuş. Bir iki ay beklemiş, ama hiçbir şey olmamış. Büyük oğlun bir oğlu olmamış, evlilik dışı bir evladı bulunabileceğini düşünmek fazlasıyla kolayına kaçmak ve basite indirgemek olurdu. Ya lanetin hiçbir yanı doğrulanmasaydı. Ya da tamamı doğrulansaydı. Bir Enrique Manera daha vardı, ben onu tanıdım, ancak doğrudan doğruya Fas’ta ölen albayın oğlu değildi, onun küçük kardeşlerinden birinin oğluydu. Amirallik rütbesine erişmişti –balina avcısı Franco gibi sahtesi değil, sahibisi–, İç Savaş’taki kahramanlıklarını anlata anlata bitiremezdi: Bir Rus deni-

zaltısını kendi elleriyle batırmışmış ve Kızıllar tarafından kurşuna dizilmişmiş, ama anlattığına göre o vahim durumdan boyunun kısısalığı sayesinde burnu bile kanamadan paçayı kurtarmışmış. İdam mangası ya da milisler bir dizi hükümlüye ateş etmiş, çoğu ondan çok daha uzun boyluymuş, böylece mermiler saçlarını sıyırarak başının üstünden geçmiş, yaylın ateşini işitince kendini öbürleri gibi yere atmış ve saatler saati arkadaşlarından üzerine boşalan kandan yararlanarak ölü taklidi yapmış, sonunda gece bastırmış, bakmış alan ıssızlaşmış –cesetleri gömmüyorlarmış, gömmüyorlarmış, mezar vermeyi reddediyorlarmış–, onun üzerine cesetlerin arasından çıkmış, yeniden canlanmış, kaçmayı başarmış. Tüm bunlar doğruysa, lanet belki de asıl hedefinden yoksun kaldığını görünce, sonuna kadar gerçekleşmeye uğraşmıştı: Soyağacında üçüncü kuşaktan doğrudan büyük evlat dünyaya gelmediğinden, bari onun kanından ve onun adını taşıyan birinde, hiç dünyaya gelemeyen, oysa 1873 yılında Havana’da bir melez dilencinin dünyaya geleceğini bildirdiği ve öngördüğü aynı adı taşıyan kişinin kismetiydi: Şu ya da bu biçimde, lanet, ihtiyatsız ve suçlu Manera Cao’nun torununda yerini bulmuştu. Yine de o girişimin doğruluğu hayli kuşku, amiralin kahramanlıklarından birinin bir Bolşevik denizaltısını yumruklarıyla batırmak olduğuna göre. Kesin yanı şu ki, daha ellisine varmadan, yurdundan uzakta ölüp de mezarına kavuşamama lanetine uğrayan kimse olmamıştı.

1979’da “İsaac’ın Yolculuğu” adını verdiğim öyküde Custardoy ailesinin bir dostu kendi kendine bu ya da benzeri sözcüklerle şunları soruyordu: Büyük oğlun büyük oğlu kehanette vardı, ömrünün sonu da öngörülmüştü; ama hiç doğmamıştı, asla peydahlanmadığı gibi, hiç doğmamıştı, yine de melez dilenci ile –melez dilencinin yolunu kestiği– bahtsız Manera daha 1873 yılında onun varlığını zihinlerinde oluşturmuşlardı ve onun geleceğini biliyorlardı. O varlık ya da kavram o vakitten beri nerelerdeydi, babası olacak adam kehanet uyarınca öldükten sonra, Fas’ta eski usul bir muharip gibi ölmesiyle, onun doğması sonsuza değin, ilelebet, kaçınılmaz biçimde engellenmişken, nerede bulunuyordu? Bir yerde bulunuyordu elbet. Aile dostu bilmeceyi çözmeye uğraşıyordu ve sonunda, “Artık ölmeye yakınken” deniyor öyküde, “kafasından geçenleri kâğıda döktü: ‘Öleceğimi hissediyorum, son yolculuğuma çıkacağım. Ne olacak bana? Nereye gideceğim? Herhangi bir yere

gidecek miyim? Ölümü sezinliyorum, çünkü yaşadım ve peydahlandım, hem beni doğurdular da, çünkü hâlâ hayattayım; ölüm bu şekliyle eksik kalıyor, içinde her şeyi barındırmıyor, zaman içinde kendisinden farklı bir şeyin var olmasını engelleyemiyor, içinde beklenileceği ve düşünüleceği bir başka şeyin: Dilediği üzere yalnızca özne değil, düşüncenin ve beklentinin nesnesi de, uzlaşmak zorunda. Ona tümüyle ait olan ancak doğamamış olan kişidir; dahası, dünyaya getirilmemiş, peydahlanmamış, böylece zamanın içine asla girmemiş, zamanın içinden bir saniyecik bile geçmemiş ve onu tedirgin etmek için dışına çıkması gerekmeyen kişidir. Peydahlanmayan kişi en fazla ölemdir. Çünkü o kişi dur durak bilmeden yolların en dolambaçlısında, en giriftinde, en görünmezinde ve en sessizinde yolculuk etmiştir. Hiçbir yaşını hiçbir gününü dolduramayacak, asla ne yurdu ne mezarı olacak tek kişi odur. O Enrique Manera'dır, yani eksik kalan. Ona karşılık ben, hayır, değilim.' "Hayır, varlığı öngörülen o Manera doğmadı, onun var olmamasıyla lanetleme eksik, belki de askıda kaldı (ama acaba hiçbir şeyin tamamlanmadan kalmadığı olmuş mudur); ve o eksik kalan kişi belki de hâlâ zamanın ters yanından, karanlık yüzünden ve uçurumundan geçmektedir, olmamış olan her şeyle birlikte; ve olmuş, ama bir iz, bir kalıntı, bir duman, bir buğu bırakmamış olanla birlikte; ve olup bitmiş, bir daha yinelenemeyecek, artık olasılık dışı olan ve o nedenle elenmiş olan şeylerle birlikte, aynı zamanda hâlâ keskin bir anıyla bir gözü kör unutuş arasında debelenen şeyle, hani şu bir uyluktaki yara izi misali, bir silinir, bir geri döner, ayak direr ve onu bilmekten kurtarmak istermiş gibi, dağılıp gider. ("Dinle, gel, bak, bende bu var, belki de görmemeyi yeğlersin. Görmemek için hâlâ vaktin var; ve görmezsen hiç görmemiş olacaksın"). Zamanın o karanlık yüzünden belki de her şey geçiyordur, bilinen zamanda bulunanlar da, zamanın hiç tanımadıkları da, kayda geçirmediikleri, hesaba katmadıkları da. O karanlık yüzden öyküleri ve anıları giderek kurgusallaşan olaylar da geçiyor olabilir, belki de büyükannem Lola'nın yüz yıl önce, yedi sekiz yaşlarında güleç bir kız çocuğuyken Havana'dan Madrid'e yaptığı deniz yolculuğu hâlâ oralarda geziniyordur, o sayede annem Lolita'nın doğması, ondan da benim doğmam kısmetti; belki de o uçurumda annemin dördüncü doğumunda beklediği, istediği kız çocuğu da dolaşıyordur; onun yerine ben doğdum,

oysa kız çocuğunun adını seçmiş, tasarlamıştı, Constanza olacaktı, herhalde yüzünü de hayalinde canlandırmıştı. Ve belki de o zaman, adalı büyük büyükbabamın bir bayrağa sarılıp, daha iyi batsın diye göğsünde bir top güllesiyle okyanusa atılacağı o gemi yolculuğunun yapılması için Küba'nın elden gitmesi gerekmişti. ("Pese yo mañana sobre tu alma, sea yo el plomo en el interior de tu pecho y acaben tus días en sangrienta batalla: caiga tu lanza.")^{***} Hem kim bilir acaba Küba o zaman bir dilencinin bir durumda yaptığı özel lanetleme yerini bulsun diye ve sadece onun benzeri, sadece bireyleri ilgilendiren daha başka yüz bin nedenden ötürü elden gitmedi miydi.

Her şey öylesine rastlantısal ve gülünç ki, nasıl oluyor da doğuşumuza ya da varoluşumuza ya da ölümümüze bir önem atfediyoruz, anlaşılmıyor; onlar zamanın henüz geçmemişken, yitirilmemişken duyulan sesi gibi, gelişigüzel, öngörülmesi olanaksız birleşimlerin sonucudur, henüz ikircikli değilken, hatta henüz zaman bile değilken, hepimizin tanıdığı, biz ilerliyorken ya da ilerliyoruz sanıyorken bir mırıltı halinde işittiğimiz o ses, çünkü aslında ilerleyen biz değiliz, o sestir; ve nasıl olur da bu dünyadan iğreti ve önemsiz gelip geçişimize bir önem atfedilebilir; varlığımız hiç gerçekleşmeyebilirdi pekâlâ, bir yalan ya da bir yalancı şahitlik yeterdi, ya da Franco'nun hizmetindeki muhbirlerin aşırı düşgücü ya da nefreti yüzünden olabilirdi –iki müstakbel kürsü profesörüydüler, ikisi de o mevkiyi ödül olarak elde etmişlerdi, ya da birisi zaten profesördü–, o sırada henüz ne benim babam, ne kimsenin babası olmayı aklından geçiren bir kimse hakkında, fazlasıyla olasılık dışı, romanlara layık suçlamalar uydurmuşlardı; soluğumuzu bile nasıl ciddiye alabiliriz, öyle ya, onu örneğin sürgüne doğru yol alan bir geminin güvertesinde eski bir illetin nöbetinin tutmasına, ya da yüz yirmi beş yıl önce Okyanus'un ötesinde başka bir kıtaya ait bir adada bir melez dilencinin kibirli bir süvariye yönelttiği kaprisli, sunturlu lanete borçlu olabiliriz; ya da o soluğu aynı kıtada, Mexico'da, bir yılbaşı gecesinin coşkusu arasında yolundan sapan bir kurşun yüzünden kaybedebiliriz ya da bir yıldırımın düşüp kökünden kopardığı bir ağacın, o kıtaya

*** "Yarın ben senin ruhuna yük olayım, göğsünün içinde kurşun olayım ve günlerin kanlı savaşta son bulsun." Shakespeare, III. Richard, sahne III, perde V. (ç. n.)

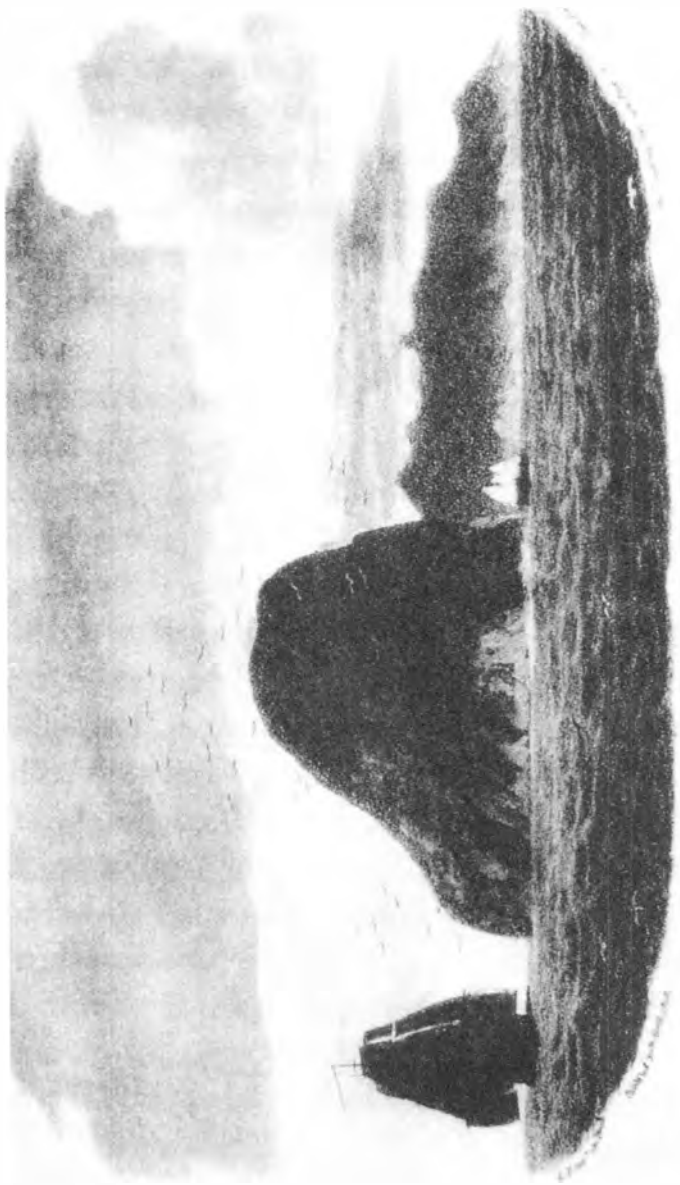
göç edip canını kurtarmadan az önce, tiyatroya girmeye hazırlanan bir yabancınn üstüne devrilmesine; ya da daha basiti, bir sayfayı noktalayıp, ondan sonrakini yazmaya artık hevesimiz kalmadığından ötürü; ya da büsbütün masumu, bir aralık ayı akşamında eksik olan tek evladın, dördüncü oğlun çıkagelmesine; ya da daha acısı, yıldırım gibi bir hastalığın gelip de bir büyüü feneri sahipsiz bırakıvermesine, durdurmasına ve zamanın sonuna kadar atıvermesine, zamanın ya da oyuncağın artık dönmez olan cılız tekerinin taklide çabalayarak görüntülediğı dünyanın. Işığı söndür ve sonra söndür ışığı. Söndür, gitsin.

Ve yine de gülünç olmaktan ve o hiyerarşı tanımayan birleşimlerin ürününe önem vermekten başka çaremiz yok, onların herbirine ve kendimizinkine —daha doğrusu, neysek ona—, çoktan silinmişlere, hâlâ varolanlara, hatta kurgusal olanlara da, yoksa dünyadan gelip geçişimiz iğreti ve önemsiz olduktan başka, hepten aptalca olur. Böylelikle yaşamımızı sanki eşsiz, seçilmiş varlıklarımız gibi yaparak geçiririz, oysa yerimize başka herhangi biri konulsa da olur; neşesiz ve sönük bir panayırda çekilmiş bir piyangoonun olası diğer sonuçlarından farksız bir sonucuyuz. Böyle numara yapmak mutlaka gereklidir, işin kötüsü eylemlerimiz ya da talihsizliğimiz ya da talihimiz giderek çoğumuza onun sadece yapmacık olduğunu, yani numara yaptığımızı unutturur. Kimileri sonunda hayatta elde ettiğı ya da acısını çektiğı bir şeyin doğuştan kısmeti olduğuna inandırır kendini, sanki çektiğı çile ya da ulaştığı başarı, kendi öyküsünü, dahası doğuşunun nedenini anlamasına yarıyor gibidir, onun için doğmuştur işte, nedeni odur. Burada söylediğim şeyi daha önce bir romanda da söylemiştim, ama umurumda değil: Her şey bir, bir daha söylenmelidir, yitip gitmesin diye, ta artık hiçbir şey söylemeyinceye, söyleyecek şey kalmayıncaya kadar: Bizi değiştiren, giderek kısmetimizin bu olduğuna inandıran şey çabamızın kestirmeleri ve dolambaçlı yollarıdır, sonunda tüm yaşamımızı en son ya da en yakın olayın ışığında görürüz, sanki tüm geçmiş yalnızca onun hazırlığıymış da, onu giderek bizden uzaklaştığı oranda anlamışız ve tamamını biterken anlıyormuşuz gibi. Ve böylece anne anne olmak, hiç evlenmeyen kadın bekâr kalmak, katil katil olmak, kurban da kurban olmak için dünyaya geldiğine inanır, hükümdar attığı adımların daha başlangıçtan başkalarının iradesine hükmetmeye götürdüğünü sanır, dâhinin dâhi olduğu ortaya çıkınca çocukluğu araştırılır; kral hükümlanlık ederse kısmetinin krallık

olduğuna inanır, yok eğer hükümlanlık edemezse, kendi payına hanedanının talihsiz kurbanı olmak düştüğüne inanır; ihtiyarlığa varabilen kişi sonunda tüm ömrünü ağır bir ihtiyarlık tasarımı olarak hatırlar: Geçmiş yaşamını onun düzenlemesi ya da belirtisi sayar, böylece sahteleştirir, gözünde çarpıtır o yaşamı. Ve genç ölen kimse sonsuza kadar kendini genç bir ölü olarak görecektir, hayattayken yapılmış portrelerine bile bulaşır o görüşü.

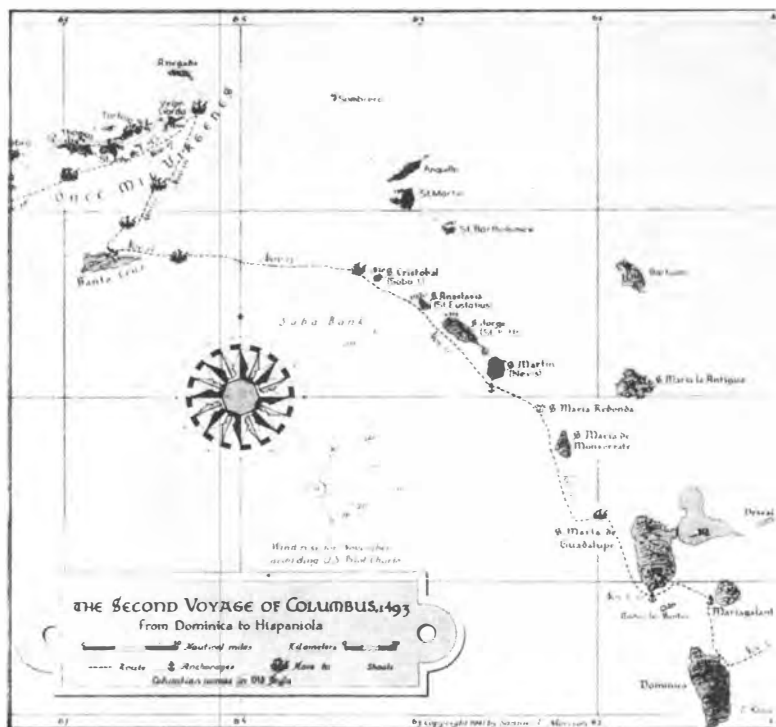
Aslında bunu söyleyen ben değilim (son cümle dışında), romanın Único ya da Solus adında bir kişisi, yalancıkıtan da olsa sahici bir kral, hayalle gerçek arası ama yine de haritalarda bazen görülen bir krallığın edebiyatçı kralı değil; görüldüğü zaman da ıssız ya da yalnız pelikanların yaşadığı çıplak bir kaya o krallık, Küba'dan uzak olmayan o ada adını Cádiz'deki bir kiliseden alıyor; ve yalnızca düşlemin alanı ya da gereksiz çerçevesi. Geçen yıl takımadanın en büyük parçasındaki Soufrière yanardağının korkunç patlamalarının ardından o da büyük büyükbabam Manera gibi denizin dibini boylamamış mıdır, kim bilir, yakınındaki Montserrat Adası'nda Shiel yani ilk kral I. Philip doğmuştu, o ada neredeyse ölü küllerinin konulduğu bir kurnaya dönüşmüştü, belki o küller de şimdi dört bir yana saçılmıştır (Redonda'da kimse yok ki haber versin). Öyle bir krallık ki ancak şakacıktan ve edebiyattan dolayı miras kalıyor, asla görkemden ya da kan bağından dolayı değil, vâris II. John yetmiş üç yaşını doldurduğunda beni seçmişti; Kral I. John ya da dilenci şair bir tür çağdışı varlığa dönüşmüş, ağır ölümünün son günlerinde sadakayla geçinmiş ve parkların banklarında yatmıştı; kendi doğduğu, Avrupa kıtasının en büyük adasında, sanırım birçok kez lanetler okuduğu olmuştu, böylece kim bilir rastlantının hangi birleşimlerine –ya da cehennemlerine yol açmıştı ve açacaktır–, sonra da unutulmuş, beş parasız, bir hastane köşesinde ölüp gitmişti, yeniden kavuştuğu gerçek adı Terence Ian Fytton Armstrong –vefat ilamını kaydeden görevli Vinten ya da bilgiyi veren Lewis'e göre– “a poet”. O lanet okuyan ya da şiirsel ses yine de hepten susmuş değil, hâlâ benim evimde mırıldanmakta, hayli zamandır “Gawsworth'ün odası” diye adlandırdığım odada, sanki bir kâhyanın ya da daha doğrusu bir hayaletin odasıymış gibi.

Ama hiçbir şey bunun benim kısmetim olduğuna, benden başka hiç kimsenin kismetini olmayacağına beni inandıramaz, doğmamın bir nedeni bulunduğuna da inandıramaz.

The Atlantic Railroad and, between the two, the

Atlantic Railroad

A L E E W A R D I S L A N D

18° 56' N, 62° 21' W

Height: 5'7 1/2"

Removal of a volcanic cone

- CHRONOLOGY -

from the First Century of our Lord, visited by the Apostle Paul and called as a way station, and known by the latter as SCANDIARUM.

- 863 Mervyn S. Miles Perle was by Columbia
Records acquired for photographs. Two
envelopes contained between 530 and 570
static film of photographs per year.
Identified by labels as follows:
872 Records acquired by Antigua
MSP. Ship (The Purple Cloud) arrived
King Felipe I of Guatemala by Bishop Abasco
890 Fred W. Meyer and Prof. Hachewer sent Captain H.
S. Fowler. Source
vol. 60, pp. 75-76. Nov. 1994
899 Hurricane destroyed the buildings
912 Last shipment of photographs made
914 Moving record
920 Caribbees left after a hurricane
929 American Petroleum Company gave up town
947 MSP. Ship of
Post John Cunningham between King Juan I.
964 A brochure (Spanish) available
collected specimens for the U.S. National Museum.
984 Dr. R.A. Howard collected historical specimens
for Harvard University.
990 King Juan I died.
Jan. Miyano T. son Yonayma King Juan S
998 Antigua visited Caribbees and a
post office on Antigua. Scaups issued.
19th April. King Juan I. the Duke of
New Spain and a shipment of natural specimens
from Antigua by ship over Barbuda

- LEGEND -

- [illegible]

- NOTE -

Research assistance was provided by Edward Edward Melhorn, David A. Brown, and a number of University of Illinois students. The author is grateful to the following individuals for their assistance: Edward Melhorn, David A. Brown, and a number of University of Illinois students.

Yine de o sesin ya da yazının daha açık seçik konuşması ve onun anlattığını benim anlatabilmem için daha bir süre geçmeli, yakın zamanların olaylarıyla arama bir mesafe koymalıyım, bu yüzden biraz beklemeyi ve bir ara vermeyi yeğliyorum, her şey henüz fazla değişken. Anlatacak çok şey var: Yalnız o hayaletsi ve yazınsal sanın gelip beni bulmasını sağlayan kestirmeler ya da dolambaçlar değil, zaten bilmiyorum, beni sadece dokuz ya da hatta on dört yıl önce gözümde kurgusal olan şeye mi taşıyor, yoksa gelip hayatımın üstüne mihlanan, böylece onu gerçeklerden biraz daha uzaklaştırıp hayal âlemine biraz daha yaklaştıran şey mi o, bilmiyorum, hayatım zaten kararsız ve saçma, hatta biraz belalıydı. Yalnız oraya “girişimi” anlatmam gerekmiyor, öyküsü çapraşık ve belki de pitoresk, aynı zamanda gülünç de. Yalnızca o krallığın ipe sapa gelmez özellikleri ve olayları kalmıyor anlatılacak, çünkü ne denli hayali olursa olsun, tarih boyunca tüm krallıkların başına gelen şeylerden azade değil: Tahta el basanlar, sahtekârlar, entrikalar, kaçıklar, ihanetler, “uyruklar”, mesenler, başkaldırlılar, tarihyazıcıları, sahte gözdeleler, benim kesinlikle katılmayacağım “hanedan” kavgaları, öyle ya, şimdi bir mektupla bildirilen “yasallıklar” ya da “soyağaçları” üstüne tartışmaya giriştiğim eksik, üstelik burada kan bağlarının hiç önemi olmadığından onlar gerçek de değiller; sonra birtakım kanlı olaylar da geçmiş, öyle sanıyorum. Ve şimdi benim canlandırmamı söyledikleri mütevazı bir efsane. Çevremde yer alacak kimseleri adlandırmak zorundayım, çünkü oyun devam etmeli. Belki de yakında Duke of Savolta ya da Duke of Norte, Duke of Caronte ya da Duke of Babel ya da belki de Duke of Tigres diye birileri olacak. Duke of Región artık mümkün değil.

Arada sırada bir olay hakkında ortaya bir iki veri saldığında, erkek ya da kadın arkadaşlarıma (benimle alay etmeyecek, beni kınamayacak olanlara) durumu açtığımda, hepsinin yüzünde bir inanmazlık ifadesi gördüm, bunun tümüyle silindiği de hemen hiç olmadı: Benim masal uydurma, şaka yapma âdetimi bilirler, hem

herkesten iyi bilirler, o yüzden kafamdan öyküler icat etmediğimden emin olamıyorlardı. O inanmazlık ifadesi bu sayfaları okuduktan, araya sıkıştırdığım resimleri gördükten sonra tümüyle silinecek mi, kuşkuluyum; yine de her birinde o ifade kendi özelliğini taşıyordu ve değişik davranışlarla karışık olarak ortaya çıkıyordu: Eric Southworth'de neşeyle, dâhiyane fikirler ve yorumlarla; Mercedes López-Ballester'de o istilacı kurgunun en karanlık yanlarından ötürü hafif bir kaygıyla ve keyfi bir masalı zevkle dinleyen bir çocuğun büyülenmesiyle; Daniella Pittarello'da kendi kuramsal tereddüdünü aşabilmek, böylece rastlantılara inanan gençlik ruhuna kapı açabilmek için kırılğan bir alaycılıkla; Anna Sala'da, "Anna"da, beklentiyle ve o serüvenlerin yaşantımı değiştirebileceğinden ya da dert olabileceğinden korkarmış gibi endişeyle, aynı zamanda bir masalın gelişim sürecini izlemenin verdiği tedirgin hoşnutlukla; Custardoy ve Manera ve Cao gibi, yine soyadını taşıdığım Ruibérriz de Torres'te merakını silmeyi başaramayan bir alayla, yine de beni susturacak, zevzeklik etme diyecek kadar ileri gitmiyordu; Manolo Rodríguez Rivero'da bir tür eleştirel mesafeyle, aslında İngilizlerin özellikle beslenen, mizahi eksantrikliklerini ve yazarların kimi zaman kendi sayfalarında dağılıp gitme yolundaki eğilimlerini gayet iyi anladığı belliydi; Julia Antares'te, nasıl desem, inanmazlık coşkuyla ve fantastik tasarımlarla ve atılğanlıkla karışıyordu; *binges* desem daha uygun düşerdi sanırım. Hepsi de iyi oyun arkadaşlarıdır, hepsi birazcık kaygılanıyorlar ve bana inansınlar mı bilemiyorlar ama hiç değilse beni dinliyorlar ve daha fazla bilgi istiyorlar, ben de şimdiye kadar en yüksek dozda, bol bol bilgi verdim. Beni deli yerine koyup koymayacağını bilemediğim ajanım Mercedes Casanovas'a öyküyü bundan aylarca önce utana sıkıla anlattım, bir yıldan az bir süre önce, acaba Shiel ve Gawsworth'ün telif haklarını benim adıma yönetebilir mi diye sordum; onun gözünde ancak bir romanın bulanık anısı olan bir şeye burnunu sokma fikrine alışamıyor sanırım; bununla birlikte güler yüzlü, profesyonelce davranmakta ve Shiel'in 1898'de yani yüzyıl önce yazdığı *The Yellow Danger* yani Sarı Tehlike romanının basılmasını öngören ilk sözleşmemizi işleme koymuş bulunuyor. Yalnız kardeşim Miguel, kaşlarını kaldırıp piposunu bir an ağzından çıkardı, inanmazlık ifadesi yüzünden hemen silindi, verdiğim haberleri tam bir doğallıkla dinledi, beni çocukluğumdan beri tanıması boşuna değil elbet, hem ölen ağabeyimden farklı olarak, onun

artık bir belleği var. Benim hiç aramaksızın, hiç uğraşmaksızın –uğraştımsa da ancak yazımla– bu meseleye daldığımı görmesi tuhaf, öyle ya, yüreğim cumhuriyetçidir ve adalar beni tedirgin eder. Gel gör ki cumhuriyetlerde de krallıklarda olan şeylerin aynısı vardır, sahtekârlar ve entrikalar ve kaçıklar ve başkaldırıları; kanlı olaylar da. Efsane de. Belki de kaçık olan ben kendimim.

Aklımdan şöyle cüretkâr bir düşünce geçiyor: Hayali bir şey üstüne burada onca tartışmanın nedeni bir yazınsal yani kâğıt ve mürekkepten ibaret krallığın düşlenmesinden ya da resimlenmesinden çok (hiçbir hükümdarlık zorbası ya da heveslisi gerçekten yazar olmamıştır, bu başlıca koşul sayılır), beraberindeki bir toprağın, o Sotavento Adası'nın coğrafyada bulunması ve somut varlığı; en büyük nedeni de, görüldüğü kadarıyla, Kraliçe Victoria 1872'de Gladstone hükümeti eliyle Redonda'yı ilhak ettiğinde niyeti aynı amaca yönelen ABD'den çabuk davranmak, adanın verimsiz kayalık yüzeyindeki alüminyum fosfattan yararlanmakmış; o vakitler Britanya Sömürge Dairesi ilkin Shiel'in babasının, daha sonra bizzat Shiel'in ileri sürdüğü hak iddiaları karşısında, kral sanını taşımalarına hiçbir itirazda bulunmamış, o sanı ("King of Redonda") kullanabilmesini garantilemiş, tabii ki ancak sömürge gücüne başkaldırmadığı ve krallığının maddi temeli bulunmadığı sürece. Öte yandan, Shiel'in iddiasının Britanya yasalarına tabi olduğu tartışma götürür, Sömürge Dairesi de o iddianın ve ıssız bir ada üstündeki hakların geçerliği konusunda kuşkuluymuş.

Redonda'yı Kristof Kolomb ikinci yolculuğunda keşfetmiş, kaynaklara göre 10, 11, 12 ya da 13 Kasım'da. Evlilik dışı oğlu Hernando Colón *Vida del Almirante* (Amiralin Yaşamı) kitabında şöyle yazmış: "10 Kasım Pazar günü Amiral demir aldırdı, filosuyla hareket etti ve kuzeybatı yönünde, La Española'ya doğru, Gouadeloupe Adası kıyısı boyunca seyretti. Ve Montserrat Adası'na vardı, yüksekliğinden ötürü onu böyle adlandırdı; ve yanına almış olduğu yerlilerden, Karayiplilerin oradaki halkı yiyerek adayı ıssız bıraktıklarını öğrendi. Oradan Santa María la Redonda'ya geçti, ada bu adı yusuvarlak biçimli olmasından ötürü aldı, öyle dümdüzdü ki, merdivensiz çıkmak mümkün değil gibiydi; yerliler ona Ocamaniro diyorlardı", bu arada belirtiyim, o ad handiyse Manera Cao'nun anagramına benziyor, en azından sözcüklerin özü olan tüm sessiz harfleri örtüşüyor.

Batı Hindistan'ın tarih-yazıcısı olarak görevlendirilen ünlü tarihçi ve hümanist Pedro Mártir de Anglería da *Décadas de orbe novo* (Yeni Dünya Tarihi) kitabında adaya değiniyor: 1511'den başlayarak, Titus Livius'a öykünerek kaleme aldığı Latince yapıtta, daha önce söylediklerinden sonra, yakındaki Madaninó'yu uzun uzun anlatırken, Kolomb'un Redonda'ya ayak basmadığı, ancak, gözünün gördüğü her şey gibi, onu da kayda geçirdiği, ad verip İspanya Tahtı topraklarına kattığı sonucu çıkıyor: "Vali" (Pedro Mártir, klasiklerden esinlenerek Amirali böyle adlandırıyor), "önceki yıl ilk yolculuğunda adayı keşfetmeleri için La Española'da bırakmış olduğu arkadaşlarına kavuşma arzusuyla acele ediyor, her gün sağında solunda sayısız adayı geride bırakarak kendi rotasını izliyordu. Kuzeyde büyük bir ada görüldü. İlk yolculuğunda İspanya'ya götürdüğü yerliler gibi, yamyamların elinden kurtardıkları da adalıların orayı 'Madanino' diye adlandırdıklarını belirttiler; adada yalnız kadınlar yaşıyormuş. İlk yolculukta bizimkiler bu adanın ününü duymuşlardı; inanıldığına göre, yılın belli dönemlerinde, yamyamlar o kadınları ziyarete gidiyorlarmış, tek nedeni Eskiçağda Tracios'un Lesbos'daki Amazonlara gidişlerinin aynısıymış, kadınlar, onların yaptıkları gibi, erkek evlatlarını biraz büyüttükten sonra, babalarına gönderiyorlarmış, kız çocuklarını ise alıkoyuyorlarmış. Diyorlar ki bu kadınların yeraltında büyük dehlizleri varmış, birileri kararlaştırılan dönemin dışında yanlarına yaklaşacak olursa oralara sığınıyorlarmış; ve oradan ok atarak kendilerini savunuyorlarmış ve eğer peşlerini kovalayanlar dehlizin girişini şiddet kullanarak ya da hileyle zorlarsa hedeflerini hiç şaşmadan vuruyorlarmış. Rivayet bu, sen de böyle kabul et. Adaya *boreas* (poyraz) estiğinden ötürü ulaşamamış, çünkü artık *voltur*noyla (lodos) seyrediyorlarmış." Aynı zamanda "Matinina" ve "Matininó" diye de geçen bu adanın Gouadeloupe'un doğu kesimi olduğu varsayılıyor. Pedro Mártir de Anglería şöyle devam ediyor: "Seyir sırasında, Madaninó'yu seçtikten kırk mil sonra, bir başka adanın civarından geçiyorlar, yanlarındaki yerliler oranın çok kalabalık olduğunu ve her türlü yaşam kaynağının bol bulunduğunu söylüyorlardı, adını Monserrate koyuyorlar. Yerlilerle konuşurken, sözler ve işaretlerle, yamyamların oraya sık sık gidip, kendi kıyılarından bin mili aşkın uzaklıkta, beslenmek için insan avına çıktıkları sonucuna varabildiler. Ertesi gün bir başka ada görülür,

biçimi yusuvarlak olduğundan, Vali ona Santa María de la Redonda adını verir... Tüm o adaların hayranlık uyandıracak kadar güzel ve verimli olduklarını söylerler.” *Décadas* yapıtı, erken tarihlerde, 1555’te İngilizceye, 1582’de Almancaya çevrilmiş.

Katolik Hükümdarların* ve prenses Doña Juana la Loca’nın doktoru Sevilla’lı Diego Álvarez Chanca’nın yaptığı gönderme de dosdoğru birinci elden: Kendi isteğiyle “Kolomb’un Hint adalarına hazırladığı ikinci filoya fizikçi sıfatıyla” gitmişti. Düzyazı üstadı sayılmaz, ama Sevilla valisine gönderdiği bir mektupta şöyle diyor: “O adanın kıyısı boyunca gittik, yanıımızdaki yerliler meskûn olmadığını, Karayıplıların onu ıssız bıraktıklarını söylediler, o sebeple orada durmadık.” Bu Montserrat Adası’ydı, ardından Redonda geliyor: “Sonra o akşam bir ada daha gördük, bu adanın yakınında bazı sığıklar gördük, onlardan ürkerek durakladık, gün ağarıncaaya kadar gidemedik.” Öyle görünüyor ki herhalde Redonda hiç geçit vermediğinden ayak basmamışlar, ama sığıklardan ötürü bütün bir geceyi onun siperinde geçirmişlerdi.

Çok daha yakın zamanlarda ve başka bir dilde değinen, ilkin Oxford’un –başka nerenin olabilirdi ki–, sonra Harvard’ın profesörü Samuel Eliot Morison oluyor: 1942’de Kristof Kolomb’un, kendisine bir Pulitzer Ödülü kazandıran önemli bir yaşamöyküsünü kaleme aldıktan başka, Harvard Columbus Expedition’ı yönetmiş, düzenlenen deniz yolculuğunda 1939 güzüyle 1940 kışında, iki guletle Amiral’in rotalarını izlemiş amacı Kolomb’un seferlerinde bulduğu, gördüğü ve yaptığı şeyleri her noktasıyla, adım adım ayrıntılı olarak betimlemekmiş. O yaşamöyküsünde şöyle demiş: “Filo genellikle kuzeybatı yönünde seyrederken, ufak, sarp ve yuvarlak biçimli, ama ayak basılması olanaksız bir kaya görmüş, uzunluğu bir mili bulmuyormuş, Kolomb ona Santa María de la Redonda adını vermiş. Redonda o adı ve marka olarak önemini günümüze kadar korumuş ama asla yerleşime açmaya değer görülmemiş.” Daha ileri tarihli, 1974’te yazdığı bir kitaptaki değinmesi daha özlü: “Ardından yusuvarlak, minicik bir ada belirdi, *Santa María de la Redonda*; orada kimse yaşamamıştı, yine de bir seferinde çılgın bir Amerikalı kendini oranın kralı ilan etmişti.” “Çılgın” sözcüğünün kitabın aslındaki

* XV-XVI. yüzyıllarda Yeni Dünya’nın keşfine destek olan Kral Fernando de Aragón ile Kraliçe İsaabel de Castilla tarih kitaplarında böyle anılır. (ç. n.)

İngilizce karşılığı ancak *crazy* olabilirdi, zamanında İngiliz basınına göre Gestapo'nun Hugh Oloff de Wet'i nitelerken kullandığı sözcük. Keşke Profesör Morison hayatta olsa da bunu bilseydi.

Günümüzde üniversite âlemi hırsızlıklar, yağmalar, intihallerle dolu, herkes sürekli birbirini gözetliyor, o yüzden profesörler kendi tasarı ve araştırmalarını, ancak tasarı ve araştırma olmaktan çıkıp, tarihe geçip, basılı kâğıda dönüşmüş olarak güvenle arşivlere girebilecek noktaya ulaşmadan önce sır gibi saklıyorlar; buna alışkın olan dostum Eric Southworth ara sıra soruyor, ben bu sayfaları iki cilde ayırdım ya, ikinci cildi yazıyor ya da tasarlıyor ya da bekliyorum, birilerinin “gerçek kişileri” sahiplenip, örneğin Ewart ve De Wet ya da Gawsorth hakkında ya da Kızıl Haydut Başrahip yahut Manera’lar üstüne benim henüz anlatmadığım ya da bilmediğim şeyleri anlatmasından korkmuyor muyum diye.

Hoş olmaz belki, ama korkmuyorum, üstelik “o kişiler”, gerçek olduklarından, aslında kimseye ait değiller, şayet ben onları biraz benim sayıyorsam, tek nedeni roman yazdığım ya da öykü tasarladığım vakitler onlara odaklandığımdandır ve hayattakilerin onları hiç hatırlamadıklarındandır. Belki de ancak Hugh Cecil ve Anthony Edkins ve Steve Eng ve Roger Dobson ve Jon Wynne-Tyson, muhterem pederim ve bizzat ben –yakın zamanlarda demek istiyorum– hatırlıyoruz. Ya da belki daha çok o kişiler kendileri gelip benim yoluma çıkmışlardır. Her şeyi bilmeyi diliyor da değilim, ne onlar hakkında, ne kimse hakkında, hele kendi hakkımda hiç. Ve her şeyi bilmeyi başarsam da, anlatır mıyım bilmem, insan durmadan seçim yapma ve eleme konumunda, çoğu zaman bilip bilmemesi pek fark etmiyor. Ya da bazen gerçek bilgiye kayıtsız kalırız, işte o vakit insan hayalinden uydurabilir.

Daha önce söylemiştim, araştırmacı ruhu ve gazeteci ruhu yok bende, asla koşa koşa dergi arşivlerinin, kitaplıkların yolunu tutmam, internet denen şeye de başvurmuyorum, zaten bende yok, hâlâ daktilo makinesinde yazmayı ve elle düzeltmeyi sürdürüyorum, diyelim ki kendiliğinden bana gelmeyen ya da yoluma çıkmayan hiçbir şeyi araştırmak için anılarının artıklarını teype kaydedeyim diye, tanıkları ya da mirasçıları ya da hayatta kalanları ziyarete de seyirtmüyorum, zahmete girmeksizin, buradan, olduğum yerden kımıldamaksızın bulayım istiyorum, öyle ya artık Oxford ve York ve Londra kitapçalarına ender kitaplar sipariş edebiliyor,

Don Juan Benet'e bilgeliğini kanıtlaması için meydan okuyabiliyorum. Zorlamayla, zahmetle elde edilmiş ve etken, arzu sonucu, iradelere bağlı, en azından benim irademe bağlı her türlü bilgiyi küçümsüyorum sanki; ya da her türlü değmeyecek bilgiyi. Bu tavır bir bilgede ya da bir gazetecide ya da bir bilim adamında kuşkusuz bağışlanamaz bir yeteneksizlik sayılırdı, fakat ben bu üçünden hiçbirini değilim ve kendi başıma gelen ya da beni ilgilendiren ya da etkileyen ya da başıma gelmeksizin yavaş yavaş öğrendiğim ve öyle anımsadığım şeyleri öykülemek için, onların hiçbirine dönüşmek aklımdan geçmiyor.

Bir hırsız ya da yağmacı ya da fırsatçının biri çıkıp, koşa koşa *Cardboard Crucifix*'i araması, bulursa (ama Ben Bass artık yok) baştan sona okuması ihtimal dışı değil, edebiyatın tozkoparan fırtınasında sessizce, gizlice uğraşan o tür bir alay kişi var; Wilfrid Ewart'ın ve James Denham'ın kısa ömürlerinde, Stephen Graham'ın uzun ömründe yayımladıkları her şeyi, Canterbury'li haydut Başrahibin –şayet öyle biri varsa– bir yaşamöyküsünü ve benim Antil'li büyük büyükbabam Enrique Manera'nın tanınmayan tüm kısa romanlarını da okuyabilir. Gidip onların hayattaki akrabalarını ya da kin besleyen sevgililerini ya da sabırla bekleyen suskun belgelerini de bulup çıkarabilir. Ne yaparsa yapsın, benim işim o değil. O kişinin en fazla anlatabileceği şey olaylardır ve başlı başına olaylar bir hiçtir, dil onları yeniden üretemez; yinelemeler de geçip gitmiş zamanı kendi zincirinde canlandıramaz, artık o zamanda geçmiş ve yitip gitmiş ölüyü de yeniden hayata geçiremez. Üstelik bu noktada neyin gerçek olay, neyin kurgusal olduğunu kim bilebilir ki.

Şimdi bana ulaşan inanılması güç haberin doğru mu uydurma mı olduğunu kim söyleyebilir: Yüksek dağları olan Montserrat'ta doğmuş ve Redonda'nın ilk kralı olan Matthew Phipps Shiel'in İspanyol bir kız evladı varmış (haber yine de kendisinin telif haklarının şu anda bende olmasından daha inanılmaz sayılmaz); kısa süre evli kaldığı karısı Carolina ya da Lina'dan olan bir kız çocuğu, 26 Temmuz 1900'de Londra'da doğmuş, 30 Ağustos'ta nüfus kaydına Dolores Catherine Shiel olarak geçirilmiş, I. Philip'in bilinen tek yasal vârisiymiş, anne babası onu büyükannem gibi Lola ya da annem gibi Lolita diye çağırırlarmış –o adı taşıyan herkesin başına gelen şey–. Shiel ile Lina 3 Kasım 1898'de Londra'nın Holborn kesimindeki St Peter İtalyan Kilisesi'nde evlenmişler, üstünden ne-

redeyse yüz yıl geçmiş, nikâhta hazır bulunanlar yine bir Lola olan kayınvalide ya da anne ile, Redonda Arşidükü Arthur Machen'miş. Damat otuz üç yaşındaymış, gelin ancak on sekiz.

Olayları daha gerçek yapan ille de metinler değildir, ama bir an Shiel'in Paris'te yaşadığı ve genç olduğu zamanki kendi kendisinden söz eden sesine kulak vermeye değer: Tedirginlik veren pırıl pırıl, biraz mıknaatıslı gözlerine, parlak simsiyah saçlarına ve gergin mi gergin cildine bakınca o delikanlıyı hayalinde canlandırmak zor olmuyor, belki de anne tarafından melez özellikleri taşıyordu: "Tüm bunların ortasında" diyor, "kaderim beni bir akşam Madrid cadde-sindeki (başka cadde olacak değil ya) Palais de la Glace'a girmeye yönlendiriyor, bakıyorum orada buz pateni yapan on altı yaşında bir kız, Paris'li bir İspanyol kızı. Elbette ki Küba'da, Endülüs'te, Martinik'te dilber kızlar görmüştüm; ama o ana kadar güzelliğin ta kendisini görmemiştim; yedi yaşımıdayken âşık olduğum bir kıza, on üç yaşındayken âşık olduğum başka bir kıza ve anneme benzi-yordu. Tamam, nice zamandır annemle babam gibi "dua etmeyi" bırakmıştım, yersiz buluyordum fakat o akşam bir arabayla çabu-cacık odama döndüm, yere kapanarak dua ettim. 'Tanrım! Onu bana ver, ne olur!' Ve Tanrı'nın hamiyeti bana verdi onu. Başlangıç olarak, adını bilmiyordum, ama yirmi kadar kızı zorlayıp, izini sürerek yakaladım, benim oldu. Ondan sonra kızlar için dua etmeyi doğal saydım, hem diyebilirim ki, birisi için dua ettiğim her sefer Tanrı onu bana verdi. O, yani Lina, *Cold Steel*'imin (yani Soğuk Çelik, en iyi romanlarından biri) 'Laura'sı oldu, en azından yüzü ve halleriyle; Londra sokaklarında dönüp ona bakmayan, yaradanın becerisini gözlemlemeyen kimse yoktu. Ama Londra ona 'güzel' gelmiyordu ('Londres n'est pas jolie'), böylece uzun süreler Paris'te oturma alışkanlığını edindim. Ne yazık ki bedeni güçlü değildi: Beş yıl sonra öldü, bana bir kız evlat bıraktı; ve bir daha evlenene kadar on beş yıl geçti, bir konferansta Lydia'yı tanıdım, Lina'ya ve anneme benziyor."

"Bana bir kız evlat bıraktı." Demek hayli zaman önce duyduğum, ama ancak şimdi dikkate aldığım haber her şeye karşın doğruymuş. Fakat Shiel tümüyle içten konuşmuyor olabilir, çünkü şu haberi de veriyor: Lina ölmeden önce, 12 Haziran 1903 tarihli mektup-la ondan ayrılmış, az sonra onu kızıyla birlikte Paris'te bırakarak Londra'ya dönmüştü. Anlaşıldığına göre Carolina o yılın sonlarında

daha yirmi üç yaşındayken ölmüş; ölümü boşanmayla ve onu elde etmek için Tanrı'ya yalvarmış olan erkek tarafından terk edilmekle ne oranda ilişkiliydi, kim bilir. Salva adında bir ablasıyla, belki daha küçük kardeşi Micaela, yani teyzeleri, küçük Lola'yı alıp Madrid'e götürmüşler, o sıralar üç yaşında bir çocukmuş, babasını hiç hatırlamamış, belki bir daha hiç görmemiş de olabilir: Herhalde artık ölmüş ya da doksan yedi yaşına varmış olan bir Madridli kız çocuğu, uzaklardan –Ohio, Dayton'dan– gelen o haber onu ve yaşamını bizim kentimizde, yani benim doğduğum, onun öksüz ve sürgün olarak yaşadığı kentte araştırmamı istiyor; yaşamını ve varsa evlatlarını araştırmak için uğraşmamı ve izini sürmemi diliyor. Galiba bu kez bunu denemem gerekecek, oysa gazeteci ruhundan, hele yaşam öykücülüğü ruhundan yoksunum, bu sonuncusu fazla sıklıkla çağımızın en alçak ve karalayıcı ruhlarından birine dönüştü. Ya da, her zamanki gibi, Lola Shiel'in ya hayaletinin ya soyundan birilerinin yoluma çıkıp bana anlatmalarını beklemek durumunda kalacağım.

O kız çocuğu ya da ihtiyar kadın ya da ölü, üç yaşından beri, zamanın arkasından yani karanlık yüzünden geçmiş olmalı, o nedenle aynı anda hem gerçek hem hayal ürünü, yani, o nedenle ortadan siliniyor yahut hiç ortaya çıkmıyor, yine de öyküsü anlatıldığından dolayı tanınıyor. Bilmiyorum, her şey mümkün. O çocuğun bugün hâlâ hayatta, titrek bir kocakarı olması da mümkün, uzun zaman önce ölmüş de olabilir: Belki de savaş sırasında, Hugh Oloff de Wet'in Nieupoort'u tarafından yaylım ateşine tutulmuş ya da sahte amiralin Condor Lejyonu'nun Junkerlerinden birinin bombardımanına uğramış da olabilir; annemin küçük kardeşi Emilio dayım gibi, ya da az kalsın babamın başına geleceği gibi milislerce kurşuna dizilmiş de olabilir, nice kişi zaferi kazanan Francocuların muhbirlerinin ve fedailerinin kurbanı olmuştu, hâlâ gizli adlarla cezasız yaşıyorlar. Ya da belki hayır, kendi kızının büyüdüğünü görecektir zamanı olmuştur, o kız da şimdi akşamüstü sokaklarımızı dolduran bir alay yaşlı hatundan biri olmuştur. Ve Shiel'in soyu kuşkusuz kadınlar olduğuna göre (belki de Madaninó'dan geliyordu, sekiz dokuz kız kardeşten sonra doğan ilk erkek evlattı), o kız çocuğunun da bir kızı olmuş olabilir, o durumda Lola adındaki kızın taşıdığı Shiel'in İrlandalı soyadı giderek uzakta, geride kalmıştır da, şimdi otuz küsur yaşında olabilecek o torunun ancak dördüncü soyadıdır, Manera'nın benim dördüncü soyadım olduğu gibi. Madrid'de

gezerken o torunla karşılaşmış da olabilirim; çünkü şayet mevcutsa herhangi bir kimse olabilir; ve kim olursa olsun, hayali bir dünyanın gerçek kralı olan bir Antilli büyük büyükbabası olduğundan bile habersiz olabilir; ve şimdi onun romanlarının telif hakları bende, inanılması zor halefi sıfatıyla o hakları korumak durumundayım.

Uykusuz karşıladığım bu tansökümünde pencerelerimden gördüğüm şu kadın o olabilir, erken saatin yorgunluğuyla otobüs bekleyen şu pek genç sayılmayacak kadın, hani bugün düş âlemindeymiş gibi hafifçe gülümsediği görülüyor, ya da yatakta bıraktığı erkeği henüz aklından çıkaramamış gibi: Adam artık farkına varmadan alışmakta olduğu birine dönüşmüştür, işte tehlike o vakit başlar, alışkanlığımızın ya da sebatımızın odağı olan kişinin kalmasından çok gitmesinden korkmaya başlayınca. Silüetini incelten siyah çorapları, ökçeli ayakkabısıyla bir ayağını yukarı kaldırıyor, derken balıkçıl kuşu gibi öbür ayağını kaldırıyor, henüz uzakta bile belirmeyen otobüsü bekliyor, biliyorum, çünkü daha yüksekten, penceremden bakıyorum, görüntüye egemenim, onun yaptığı gibi ayaklarımın ucuna basarak dikelmem gerekmiyor; kadın, geçen ve yitirilen gecenin tanıkları ya da işaretleri olarak hâlâ yanan on üç tane sokak lambasını kör ya da tek gözlü bırakan gün ışığıyla sarılı: Yine de gece hâlâ hepimizin üstüne sinmiş, sırtımızdan silkmemiz her vakit kolay olmuyor, yitip giden zamanı üstümüzden silkmemiz de her vakit kolay değil, ister bizim zamanımızı, ister başkalarınınkini, ya da hiç ortaya bile çıkmamış zamanı.

Fakat Lolita Shiel'in o torunu, saçları iyice seyrelmiş şu adamı yatakta, sabırsızlanmaksızın, usançla bekleyen kadın da olabilir aslında; rüzgâr o saçları savurduğunda müzisyene benziyor, uzamaya başlamış sakalları mavimsi, kravatının düğümü gevşetilmiş, adam borçlarını ödemeye uğraşıyor, er geç saplanacağını kesin saydığı bıçak darbesi henüz inmemiş. O da bir türlü gelmeyen ve yaklaşmakta bile olmadığını benim bildiğim otobüsü kaygıyla, alçak sesle çağırarak ("gel, gel hadi") ayaklarının ucunda dikeliyor, belki de eve dönmekte ne kadar gecikirse, kadının masalını tasarlayıp hazırlamak için bir o kadar uzun süresi olacak diye düşünüyordur; onu yokluğunda, sadece aynaya yapııştırılmış bir sarı kâğıtta bir ayrılık notuyla da terk edebilir. Yerinde dikeldiğinde kravatı ortaya çıkıyor, rüzgârda savruluyor, üstünde bir emay bulunan eski bir kravat iğnesiyle tutturmuş, kumarda onu da kaybetmemiş olması

bir mucize, kuşkusuz toreroların ısrarlarına karşın masaya sürmemiş, ilkin açgözlüdür boğa güreşçileri, sonra kayıtsız davranırlar. Gözleri biraz çekik, dudakları fırçayla çizilmiş gibi –“gaga ağızlı, gaga ağızlı”–; çenesi neredeyse ikiye ayrık, elleri geniş, sağ elinde sigara. Ama her şey hâlâ zaman meselesi ve bıçağın darbesi belirliyor o zamanı.

Yakın zamanda olmuş ve gelecekte olacak yığınla şey var anlatacak; ve benim zamana ihtiyacım var. Ancak, o geleceği bilmesem de, biliyorum ki ne zaman gelirse gelsin, onu öykülemeyi şimdiye kadar yaptığım gibi sürdüreceğim, nedensiz, düzensiz, taslak çizmeksizin ve tutarlık aramaksızın; anlatan ben olsam da, öykünün derininde onu yönelten bir yazar bulunmaksızın; hiçbir tasarıma uymadan, hiçbir pusulayı izlemeden, bir anlam oluşturmaya gerekmeden, bir konusu ya da izleği bulunmadan, herhangi bir gizli uyuma boyun eğmeden, başlangıcı, beklentisi ve son susuşu olan bir hikâye bile düzenlemeden. Bunun bir öykü olacağını sanmıyorum, yine de yanılıyor olabilirim, belki yazı aşamasına hiç erişemeyecek olan sonunu bilmiyorum ki; çünkü birkaç yıl sonra kendi sonumla örtüşecek ya da öyle olmasını umuyorum. Ya da benden daha uzun ömürlü olabilir. Şimdi duracağım, öykülemeyi bir süre için keseceğim ya, nice zaman önce söylediğim şeyi hatırlıyorum, burada aynı adı taşıyan anlatıcıyla yazardan söz ettiğimde: Artık bir kişi miyiz, iki kişi miyiz, bilemez oldum, hiç değilse yazdığım sırada. Şimdi biliyorum, o iki olası varlıktan biri kurgusal olmalı.

Gözlerimi bir an balkonlardan uzaklaştırıyor, uzun geceyi üstünden silkiyorum, kuşkuyu da öyle, galiba yeniden tek kişi oluyorum; dönüp bir daha bakıyorum, otobüs gelmiş, yolcularını alıp götürmüş. Hâlâ yanan sokak lambalarının tutarsızlığına bakıyorum, güneş yükseldikçe onları önemsizleştirmekte; yine de onlar, artık son bulmuş olanı kayda geçirmek isteyen saygılı ve hayırsever zamanın ta kendisidirler: Neden sonra bir görevli israfın farkına varıp uykulu eliyle ışığı söndürür ve sonra söndürür ışığı. Ve o durumda da yolcular hâlâ oradadırlar ve o durumda da ışık sönmüş değildir.

Mart 1998

“Yaşamı, düşgücünün ürettiği ya da öyküleyip kaleme aldığı ve yayımladığı şeyler sayesinde zenginleşen ya da o yüzden lanetlenen ya da sadece değişen yazarların ben ne ilkiyim ne de sonuncusu olacağım.”

Tüm Ruhlar romanında gerçek olan yalnızca iki şey vardı:
Romanın geçtiği şehir, Oxford ve kitabın yazarı, küçük Redonda adasındaki krallığın tahtsız kralı.

Ancak *Tüm Ruhlar* romanının okurları kurguyu gerçekte karıştırmakta ısrar edince kitabın yazarı buna dayanamayıp gerçeği kurguya dönüştürmeye karar verir. Böylece *Zamanın Karanlık Yüzü*’nde, belki de istemdişi bir geçmişe gitme arzusunun etkisiyle adını –Xavier– tersten, sağdan sola yazan solak bir çocuğu; ölmüş bir ağabeyi; Birinci Dünya Savaşı’ndan sağ çıkıp México’da serseri kurşuna hedef olmuş bir yazarı; ölümün hep teğet geçtiği, tek gözü kör bir savaş pilotunu ve nicelerini, “Henüz geçmemiş, yitip gitmemiş ve belki de o nedenle henüz zaman bile sayılmayan zamanın” karanlık yüzüne aktarılmış halde buluyoruz. Belki de orası, yaşayanlar ile ölülerin birlikte var olabildikleri tek yerdir.

Bir anatomi uzmanı, türlerin en tuhafının –insanoğlunun– en derindeki sırlarını ortaya çıkarmak için neşterini nasıl kullanırsa, Javier Marías da dili öyle kullanıyor.
W. G. Sebald

Zamanın Karanlık Yüzü 20. yüzyılın en iyi İspanyol romanlarından biridir.

Julia Ortega, Brown University

ISBN 978-975-08-5110-0

30 TL

KDV den
muafır.